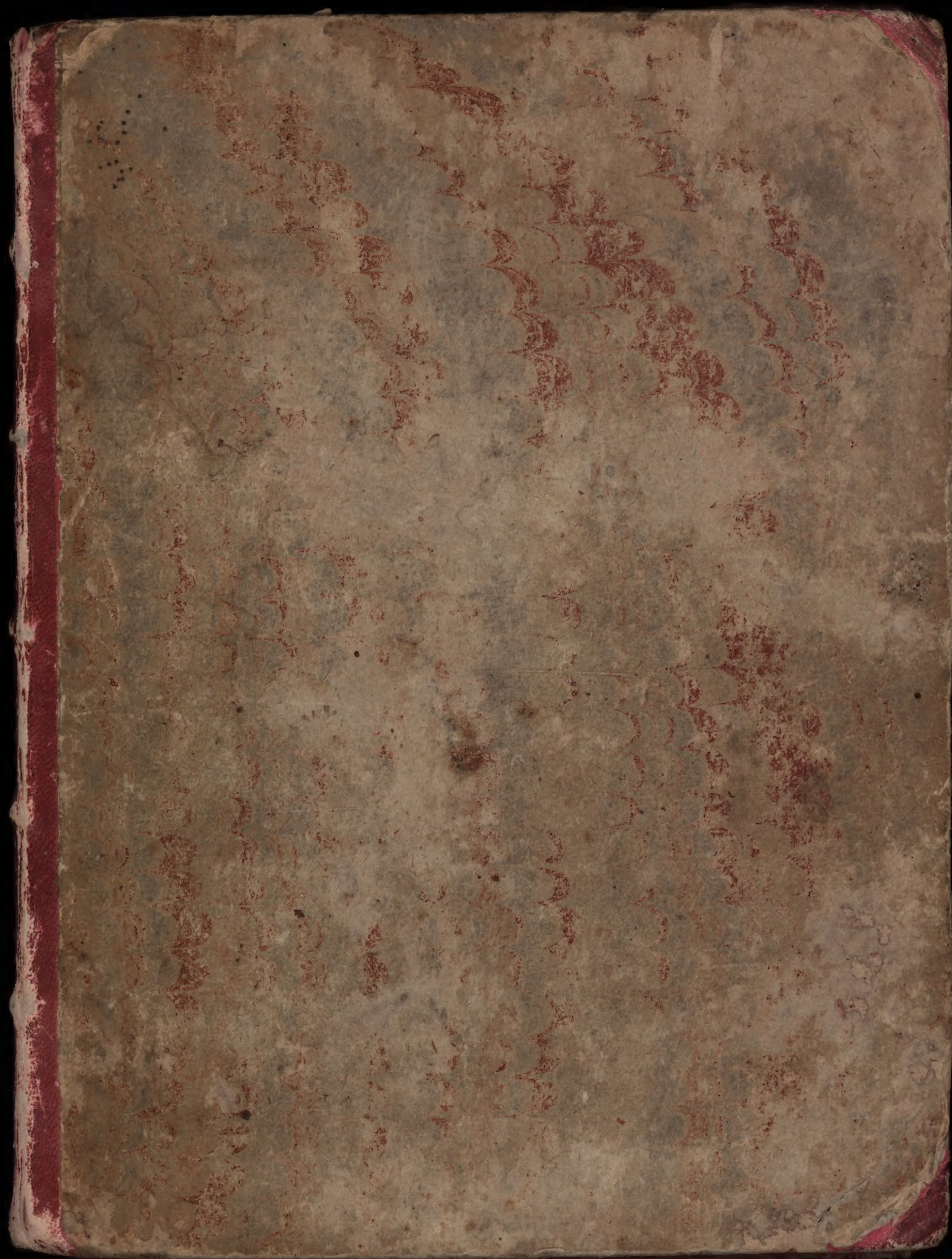

p. 74

5 vols. in 1

Collegata

First edition

Not in Waller

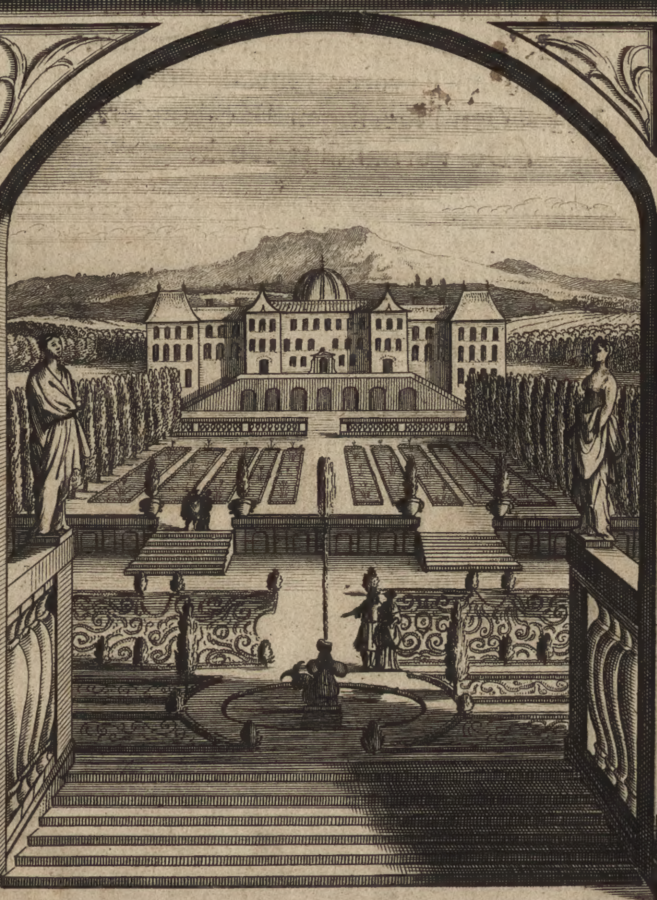
From the library of D. F. Scheurleer

Engr. by v. Eeckhout, pupil of Rembrandt

67

De
Verstandige
HOVENIER

't Amsterdam by MARCUS DOORNICK, op den Vygendam.

Met Privilegie voor 15 Iaren.

Het Vermakelijck Landt-leven,
bestaende in de volgende Deelen.

I. Den Verstandigen Hovenier.
II. Den Nederlandtsen Hovenier.
III. { Den Ervaren Huys-houder.
Den Naerstigen Bye-houder.
De Verstandige Kock. }

Den Verstandigen HOVENIER,

Over de twaelf Maenden van 't Jaer.

Zijnde het I. DEEL *van het*

VERMAKELYCK LANDT-LEVEN.

Beschrijvende / hoemen op de beste en bequaemste maniere sal Hoven / Thuynen / Lust-hoven en Boomgaerden verordineeren / bereyden / beplanten / en bezayen.

Als mede

Hoemen alderhande Ooft en Fruyt, Kruyden en Bloemen, Wortelen en Zaden op sijn behoorlijcke tijdt sal vergaderen.

Met een Onderwijsinge van der selver aert, kracht *en* gebruyck, *tot onderhoudingh van 's Menschen gesontheydt.*

Seer dienstigh voor alle den geenen / die geerne schoone Vruchten en groot profijt soude trecken.

Beschreven door P. NYLAND, der Medecijnen Doctor.

Noyt voor desen soo gedruckt.

t'AMSTERDAM,

Voor MARCUS DOORNICK, Boeckverkooper op den Vygendam, in 't Kantoor Incktvat. 1669.

Met Privilegie voor 15 Jaren.

Extract uyt de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, doen te weten, alsoo ons vertoont is by MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Het Vermakelijck Landt-leven, bestaende in drie Deelen*, eerst, *den* **Verstandigen Hovenier** / ten tweeden, *den Nederlandtsen Hovenier, met curieuse Platen verçiert*; ende ten derden, *den Ervaren Huyshouder, mitsgaders de Verstandige Kock, &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreest was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen nadrucken, &c. soo werdt hy genootsaeckt zich te addresseren aen Ons, versoekende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drucken, uytgeven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandtse, maer oock in andere Talen, in 't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in 't geheel of ten deele, in 't kleyn of groot, in eenige talen na te drucken, of elders nagedruckt, in de voorsz. Provintie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo ist, dat wy de sake en versoeck voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geoctroyeert hebben, authoriseeren en Octroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, geduurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drucken, doen drucken, uytgeven en verkoopen; Verbiedende allen en een yegelijcken *het selve Boeck* in eeniger manieren, geduurende den voorsz. tijd na te drucken, of elders, na gedruckt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeurte van de nagedrukte, verhandelde, ofte verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceeren &c. *gelijck alles breeder by de origineele Brieven van Octroy begrepen is.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grooten Zegel, &c. Den 10 December, in 't Jaer 1668.

Onderstondt

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT van BEAUMONT.

Regiſter van de Verſtandige Hovenier,

Aenwijſende alle de Boomen en Kruyden, in de ſelfde begrepen.

Ranun-

REGISTER.

mannieren om te Enten

HET

Vermakelijck

LANDT-LEVEN,

Begrepen in drie Deelen.

I.

Den VERSTANDIGEN HOVENIER.

II.

Den NEDERLANDTSEN HOVENIER.

III.

Den ERVAREN HUYS-HOUDER;
Of MEDICYN-WINCKEL;

Als mede de Distilleer-konst, den Naerstigen Byen-houder, de Verstandige Kock, en Confituur-maker.

Waerschouwingh aen de Boeckbinders.

INdien yemant dit Deel alleen begeert, soo moet dese Tijtel af-gesneden en verworpen worden : maer soo het Werck of alle 3 Deelen by een ghebonden wordt, soo moet dese Tijtel voor aen 't compleete Werck komen.

De Verstandige HOVENIER,

Over de twaelf Maenden van 't Jaer.

INLEYDINGH.

Eer dat wy treden tot de Oeffeninge / die een Verstandige Hovenier omtrent yder Maent van 't Jaer moet in acht nemen / sal noodigh zijn / dat wy eenige generale regulen ofte plichten voorschryven / waer door een Hof ende Boomgaert in goede order gebracht en onderhouden wordt.

De eerste plicht van een Verstandige Hovenier / is / uyt te kiesen een bequame plaetse / om een Hof en Boomgaert te maken / waer in hy voornamentlijck sijn oogh moet slaen op de vruchtbaerheydt des grondts. De plaetse aldus uytgekosen / moet hy de selve in een Hof ofte Thuyn en Boomgaert afdeelen.

De Hof vereyscht een losse / matelijck vochte en vette grondt / daer-en-boven is hier van nooden een open en vrye lucht / want men gemeenlijck siet / ende door ervarentheyt de waerheydt hier van bevindt / dat de Kruyden door al te groote schaduwe veel tengerder voortspruyten / en gelijck als onderdruckt worden. Om nu een nieuwe Thuyn of Hof uyt de grondt wel te ontwerpen / salmen voor eerst een breedt padt / na dat de groote van de plaets toelaet / recht van vooren tot achteren midden door den Hof maken; alsoo oock aen wederzijden / nevens de Heyningen / gelijck mede aen 't voorste en achterste eynd' / na datmen twee voet tot een Rabat langhs de selve heeft laten leggen: welcke drie paden met een Kruys- of Dwarspadt in 't midden van den anderen werden doorsneden / waer door den Hof sich in vier gelijcke deelen komt te vertoonen; van de welcke men een of twee tot een Bloem-perck verkiest / en de anderen met wel-verdeelde Bedden en Rabatten laet leggen. De Liefhebbers worden verscheyden Modellen om Hoven te leggen vertoont / in 't tweede Deel van den Nederlandtsen Hovenier.

Den Hof kan vorders ordentelijk afgescheyden worden in een Bloemhof / de Medicinael en welruykende Kruythof / de Kool en Wortelhof / en eyndelijck in de Sala en Warmoes-hof.

Omtrent dese deelen des Hofs dient in acht genomen / dat de Beddens / om bequaemlijck te konnen zayen / planten / 't onkruyt uytwieden / ofte de goede Kruyden af te snijden / niet breeder / als vier voeten / ontworpen en werden / doch de langhte moetmen na de groote van yeder Parck schicken; oock is noodigh dat de Beddens rondtom met fijne Palm of met Aert-latten beset zijn.

De Paden tusschen de Beddens moeten twee voeten breedt zijn: maer de Gangen midden door / als Kruys-gangen / Galderyen en Wandelingen / kan een yeder na sijn believen / ende de groote van sijn Hof of Boomgaert / ruym en breedt maken.

De Boomgaert begeert een goede grondt / de welcke boven met drooge Aerde versien / en onder vochtigh is: Indien het Aertrijck boven te nat of vochtigh / kan 't selve / het water door Grippels afgeleyt zijnde / verbetert werden; daer-en-boven begeert een Boomgaert een vryen en wel ter Sonne gelegenen Lucht / nochtans dientse met hooge Boomen / tot een beschutsel voor koude / schrale en barre winden / als oock voor quade vlammen / Zee-dampen / Meel-dauw / en Rijm / omtuynt ofte omcingelt te zijn.

Indien de plaetse groot is / kan den Hof en Boomgaert tot bevrijdingh bequamelijck met een Vyver ofte breede Water-gracht omgraven worden / wiens kanten met Hulst / Hagedoorn / Ypen-boomen / &c. omheyninght zijn.

De tweede plicht van een Verstandige Hovenier / is altijdt goede Mis in voorraedt te hebben / om na tijdt en gelegentheyt het dorre aertrijck / of de onvruchtbare Boomen / te bemissen / voedigh en vruchtbaer te maken: Hierom moet hy letten / welcke Mis hem dienstigh en van nooden is. Koe-mis van een Jaer oudt / doch niet ouder / is profijtelijck in de Hoven. Versche Koe-mis / om datse veel onkruyt doet voortspruyten / is niet goedt. In Duytslandt worden de Moes-hoven veel met Schapen-mis gemest / ende wordt aldaer voor de beste geacht. Paerde-mis / om datse seer heet is / wort een voet twee ofte drie onder de Bedden of de Meloen-bergen geleyt / om het Zaet in de voortijdt vroegh uyt der aerde te doen spruyten.

De derde plicht van een Verstandige Hovenier / is / sich te versien van bequaem en behoorlijck Hof-gereetschap; tot welcken eynde wy alhier een Register van 't selfde byvoegen / met het gebruyck van yeder in 't bysonder. En om dat veele onkundigh zijn in 't geene haer van nooden is / soo hebben wy een Register van de instrumenten van yeder in 't bysonder hier by gevoeght.

A Met een Boom-schaer wiedt men de Boomen van het onsuyver hout / wordt met een touw toegetrocken / ende springht met een veer wederom op / gelijck by de Figuure is aengewesen.

B Een Ruys-yser om de Boomen van de Ruyse-nesten te suyveren / 't is oock bequaem om de Peeren van de Boom te krijgen.

C Ent-mes ofte Griffel-mes moet zijn een stijf mes / dick van rugge / om de spleete wel te doen openen / sonder punt / om de spleete verder te openen / om de Griffe wel in te setten / gelijck t'sijner plaetse verder sal werden aengewesen.

D Harck / de Harck moet van goedt yser zijn / van 15 ofte meer tanden / die qualijck een duym breedt van den anderen staen / sijn ghebruyck is meest tot brekinge der kluyterige aerde / ende tot effeninge van de omgespitte bedden.

E Snoey-beytel is seer bequaem om alle dorre tacken mede af te stooten / of van ondere met een hamer daer tegen te kloppen / en alsoo de boomen te suyveren.

F Klouwe daer men het onkruydt mede om haelt; is een instrument ghelijck de Metselaers gebruycken / om haer kalck mede te beslaen / andere gebruycken een Schoffel ende gaen achter uyt.

G Messen / groote en kleyne messen / dienen tot snoeyinge / afleggiinge / entinge ende veel soodanige saecken.

H Ent-saegh dient niet vergeten / hoe smalder hoe beter / om tussen de tacken te kunnen sagen.

I Kap-mes dient om alle boomen of tacken af te houwen.

K Met een Palm-schaer scheert men Palm / Hage-doorn / Lagustrum / Barbaris ende alle soort van heyningen.

L Yseren Beytel om verscheyde houten en wortelen op te klooven.

M Den houten Hamer dient tot verscheyden wercken.

N Troffel / een Troffel ghelijck de Metselaers ghebruycken is seer noodigh / daer mede alle kleyne planten uyt te graven / oock om potten ende andere nieuwe plaetsen daer mede te roeren

O Spade. Voor eerst / dient de Spade tot omspittinge der aerde / ende plantinge der boomen / ende meer diergheljjcke ghebruycken / de ghedaenten is verscheyden naer de aerde / de eene maeckt die breet en den ander smal / oock zijnder / die alleen

Q Graven gebruycken.

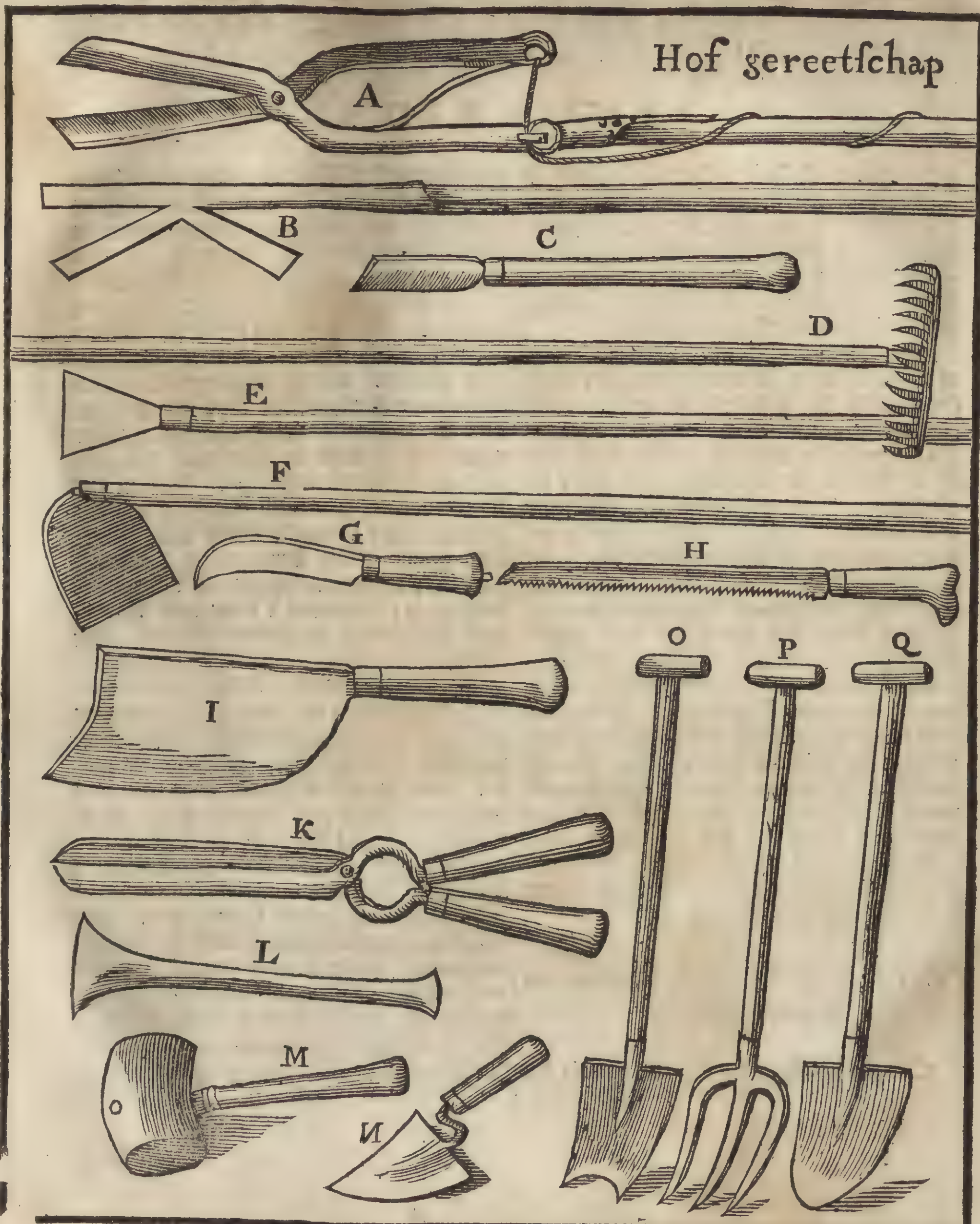
P Den Rieck is een drie-tande Schop ofte Vorck / plat van tanden / ende dient om ghestroyde mis ofte sooden op de wagen te leggen / maer ten principale om de bedden onder de boomen om te spitten / om de wortelen van de boomen niet te bederven / dat met de Spade / Graef ofte Schop lichtelijck gebeurt.

Hier en boven heeft men noch verscheyden andere dingen van nooden / als groote en kleyne Gieters / om alle kruyden / boomen en bloemen te begieten en te verquicken; men behoorde oock te hebben verscheyden glasen / als lantaernen / tot beschuttingen en 't uythalen der bloemen en planten.

Als mede een Kruy-wagen tot verscheydene gebruycken dienstigh.

In den Nederlandtsen Hovenier worden noch vertoont twee Aerdt-booren / de welcke dienen om Planten / Struycken en Bol-bloemen te verplaetsen of verplanten / sonder dat de selve haer Aerde komen te missen / om alsoo geen gevaer van uytgaen onderworpen te zijn.

Oock moet men hebben Potten / Backen en Tobbens; dese zijn seer dienstig om planten / boomen en bloemen in te setten. Voor al dient niet vergeten / Vallen om mollen / rotten en muysen / als ander onghediert / te vangen.

Hof gereetſchap
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M
N
O
P
Q

Oeffeninge, die de *Verstandige Hovenier* sal in acht nemen, in de Maendt

JANUARIUS.

IN dese Maendt besteet de Verstandige en naerstige Hovenier sijn tijdt / om het Hof-gereetschap voor den dagh te halen / te slijpen / schoon en scherp te maken / om het selfde ter bequamer tijdt te konnen gebruycken.

Hy besnoept de Boomen van haer dorre tacken / ende suyvertse van haer Water-looten. Hy is besigh om de Mis in de Hof en Boomgaert te brengen / ende alsoo 't Aertrijck vet en vruchtbaer te maken. Hy moet naerstigh gade slaen de Oranje- en Limoen-boomen / als mede andere teere Boom-gewassen / op dat die door het bevriesen ofte te heet stooken niet komen te versterven: om nu de rechte mate van het stooken der Kachels te weten / salmen twee ofte drie testen met water vullen / ende soo lange het daer niet vriest / behoeftmen geen vyer te maken / ende bevrozen zijnde / salmen niet harder stoken / als dat het Ys even begint te ontdooyen. Hy sal oock voor de tedere bol-gewassen sorge dragen / dat die met stroo en riet-matten wel gedeckt worden voor den sneeuw / ende als het schoon en sacht weer is / die een uur of twee op den middagh laten verluchten / ende dan wederom decken eer de Son ondergaet.

Van het Misten der Hoven en Boomgaerden.

Gelijck als spijs en dranck dienen tot onderhoudt der Dieren / even alsoo werden Kruyden en Boomen door Mis en matelijcke vochtigheydt onderhouden en vruchtbaer gemaeckt / waerom het noodigh is / dat de Verstandige Hovenier lette / op welcke plaetse het aertrijck dor en mager is / op dat hy het selfde magh verbeteren en tot vruchtbaerheyt schicken. Het Misten mach bequaemlijck van September alle tijdt tot May toe geschieden. De Mist over de Beddens gestrooyt zijnde / moet met de aerde wel doorgraven en bearbeyt werden: Indien het Aerdtrijck te hardt te klay- en te leemachtigh waer / kan 't selfde door Sant met goede Mis vermenght verbetert worden; of indien den Hof of 't Landt te sandigh is / kanmen 't selve met Aerde-mis verbeteren en goedt maken. De Meloen-bergh ofte andere wel ter Sonne gelegenen-plaetsen / de welcke men gebruycken wil om het Saet in de voor-tijdt vroegh te doen uytspruyten / worden ghemest met Paerde-mis / op volgende wijse: Men graeft de plaetse diep uyt / en vultse wederom met Paerde-mis / op de welcke men een Emmer of twee water gieten magh / om 't selve te beter te doen broeyen / hier over strooytmen een halve ofte heele voet goede vette aerde. De Ooft-boomen worden gemist onder aen de wortel / om de selve te verquicken ende de Boomen vruchtbaer en wel-dragende te maken / sulcks moet geschieden in den Herfst / op dat de vettigheyt door den regen tot de onderste Wortelen gebracht werde.

Van de Boomen in 't bysonder, en hoe een verstandige Hovenier de selve sal oeffenen en waernemen.

Essen-boom.

DE Essen-boom wast recht op/ tot een groote hooge Boom / hy wil gaerne gheplant zijn in vochtige plaetsen/ alwaer hy veel weeldriger / dan in dorre of drogen grondt aen-groept. Hy wordt aengewonnen van 't Zaet / en tot de dickte van twee ofte drie duym opgewassen / verplantmense in Februarij, ofte het begin van Maert 15 voeten van malkanderen. De bladeren spruyten in April voort / en 't zaet wordt voor de Herfst niet volkomen rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schorssen van den Essen-boom zijn droogh-makende van aert / met een middelmatige warmte. 't Zaet is warm en droogh in de tweede graedt. De Bladeren en schorssen openen de verstopte Lever / vermurwen de harde Milt / ende genesen de Water-sucht en versche wonden. Het Zaet wordt seer gepresen om de Urijn te verwecken ende 't Grabeel te doen lossen. Aenmerckens waerdigh is 't geene Plinius in 't 13 Capittel van sijn sestiende Boeck verhaelt / seggende : 't geene dat wy gesien ende selfs versocht hebben/ sullen wy nu schryven / te weten: Waer 't sake datmen op eenige plaetse vier stoockte / daer een slange omtrent is/ ende dan die plaetse met Essen-loof in de ronde besloot en ombatte ; Die slange soude veel liever in het vyer vlieden / dan over het Essen-loof kruypen. Het hout geeft in het branden groote hitte van sich / ende 't wordt van de Drayers seer begeert / om daer van verscheyden hout-werck te drayen.

Boecken-boom.

De Boecken-boom schiet op tot een seer hooge Boom / in 't ronde sich verre en wijdt uytbreydende / hy bemindt santachtige aerde / doch die wat vochtachtigh is. Hy wordt aen-geteelt van Boecken-pitten, ende daer na tot een Stal-boom opgewassen / 24 voeten van den anderen verplant. Dese verplantingh moet gheschieden in de Maent van Januarij. De bladeren en 't bloeysel van dese Boom spruyten te gelijck in 't eynde van April ofte in den May voort / maer de Boeck-pitten worden eerst in den Herfst rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Boecken-boom zijn verkoelende / en eenighsins t'samen-treckende van aert: waerom sy nuttelijck geleydt worden op heete ghezwellen / en diergelijcke puysten en zweeringe. De Boeck pitten zijn warm en vocht van aert / soet van smaeck/ met een kleyne t'samen-treckinge. Sy worden van sommige gebruyckt / om de pijn der Nieren te versoeten / en het Grabeel af te setten; andersins dienen sy tot spijse voor de Varckens en Eeckhoornkens. 't Water / dat in de holle Boecken-boomen ghevonden wordt / gheneest de schorftheydt der Menschen / en de ruydigheydt van de Paerden / Ossen en Schapen / als men de huydt daer mede wascht. Het hout wordt van eenige beter geacht om te branden/ als Eyken-hout ; andere vermeyne datmen eertijds op de schorsse plagh te schrijven ofte letteren te snijden / ende dat de Boecken daer de naem van hebben.

Cornoelie-boom.

De Cornoelie-boom wordt soo wel van scheuten / als van Zaet aengewonnen / en moet in 't na-jaer tot Heyningen en Hagen verplant worden / want hy spruyt uyt en bloeyt vroegh en langh voor meest alle andere Boomen: De vruchten worden niet voor den Oogst-maendt rijp/ dese zijn eerst groen / daer na schoon geel of orangie / en als sy rijp worden / zijnse zwartachtigh / de Besien zijn langhwerpigh en gelijcken de Olyven wel.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De vruchten van desen Boom zijn amper en sarp van smaeck / verkoelende / verdroogende en t'samen-treckende van krachten: waerom sy dienstigh zijn om de weecke en verhitte maegh te versterckcen / ende alle vloeden / als Buyck-loopen en Maent-stonden der Vrouwen te stelpen. Tot dien eynde werden sy in Pekel geleydt en bewaert / geconfijt of van de selve een Conserf / als van de Quee-peeren/ gemaeckt.

Hulst-boom.

Hulst wordt onder de Heesters gereeckent / ende door oeffeningh tot Stalboompjens opgequeeckt. De Bladeren blijven Somers en 's Winters groen; de Besien/ waer in het Zaet beslooten is/ worden in de Herfst rijp. Dit wordt voort geteelt door affetsels en zaet / ende tot Heyningen verplant / en een voet breet van den anderen ghepoot. Het zaet in April ofte Maert in de aerde gheworpen/ blijft een jaer verborgen / eer dat het uyt spruyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Besien van Hulst zijn warm en droogh van aert/en bequaem om de winden te scheyden: waerom haer van sommige een merckelijcke kracht werdt toegeschreven / om het Colijck te verdrijven en te genesen. Van de schorsse van de Hulst wordt Lijm / Vogel-lijm ghenoemt / gemaeckt / 't selve geschiet op volgende wijse: Men schelt de schorssen van de struyken/ en men windtse in het loof van dese Boom: daer na een kuyl / in een vochtige plaetse / gegraven zijnde / werdense daer in te rotten geleydt / 't welck gemeenlijck in de tijdt van twaelf dagen pleeght te geschieden. Dan stootmense in een Vijsel tot dat het tay als lijm wordt; eyndelijck met schoon water afgewasschen wort dese Lijm in Aerde-potten bewaert/ mits daer wat Noten-olie by doende.

Van Wortelen.

Hier staet te te letten/ dat de Wortelen/ niet in de Maent Januarij gezaeyt moeten worden / maer dat sy als dan noch goedt zijn / om uyt de aerde gegraven ende gebruyckt te worden / hoe wel dit veel beter in November geschiet / alsoo het om dese tijdt veeltijdts vriest / en sy door de Vorst bederven.

Geele Peen.

Geele Peen begeeren een losse en savelachtige grondt / wiens aerde niet te vast ofte te dicht gesloten is: Men saeytse in 't begin van Maert ofte wat later / en men duntse op datse te beter mogen groeyen / oock is noodigh / op datse grof en groot worden / datmen hun bladers dickwils aftrecke. In het eerste Jaer / na dat sy gezaeyt zijn / schietense niet in 't Zaet / maer in 't tweede Jaer overblijvende bloeyen sy in Junij en Julij, en haer Zaet wordt in Augustus rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De geele Peen zijn middelmatigh in warmte en wat vochtigh van aert: Sy hebben oock eenige windtachtigheydt in haer/ doch niet soo veel / als de Rapen. Het voedtsel dat sy geven/ is wel niet overbloedigh / doch redelijck goedt.

Van

Van de selve bereydmen goede Pottagie voor het Huys-gesin / en sy werden meestendeel in Vleesch-sop ofte by vleesch gesoden en gegeten.

Witte Peen of Pastinaken.

De Pastinaken begeeren een vet en goedt aerdtrijck / dat wel ontdaen en diep gespit is: De oeffeningh omtrent het zaeyen / 't dunnen / 't aftrecken der bladeren / en om het Zaet te winnen / moet gheschieden / als van de geele Peen ghesept is.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De witte Peen zijn matelijck warm / en eer droogh dan vocht van aert: sy voeden meer dan de geele Peen of Biet-wortelen. Sy verwecken de Pisse / en zijn den Maegh / de Nieren / de Blaes en de Longh merckelijk nut en goed. Sy vermeerderen de lustigheyt en vleesschelijke begeerten van Mannen en Vrouwen.

Roode Peen of Biet-wortelen.

De Biet-wortelen willen in goede vette aerde gezaeyt zyn / 't self de geschiet in de Maent April; verdere oeffeningh begeeren sy / even als wy van de geele Peen geseydt hebben.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Biet-wortelen zijn van natuure de geele Peen seer gelijck / gesoden zijnde / dienense in de Wintersche Maenden voor een goedt en bequaem Salaet.

Witte Biet.

De Biet wascht weelderigh in vette en vochte aerde / men zaeytse in de Lente / als andere Moes-kruyden / en blijft Somer en Winter groen. Omtrent de winningh van Biet-zaet staet in acht te nemen / dat de Wortel drie Jaer ghestaen moet hebben: want eerder het Zaet niet goedt is.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Witte Biet is een kout en vochtigh Moeskruyt / 't welck oock eenige brackigheyt ofte salpeterachtigheyt in sich heeft: Daer door betoont sy oock een afvagende en suyver-makende kracht: Sy is seer goet den miltsuchtigen / want sy opent de verstopte milt / doet water maken / ende geneest de geel-sucht. Het Biet-sap in de neus op gehaelt / treckt veel tay slijm en vocht uyt het hooft / en suyvert de herssenen.

Ajuyn.

De Ajuyn begeert in goede / vette / wel gespitte / tamelijcke vochte en wel gemeste aerde ghezaeyt te zijn. Men zaeytse ghemeenlijck in Februarij, Maert of April, ende sy wast beter / gezaeyt in 't afgaen van de Maen / in tegendeel van andere kruyden die liever wassen / als sy in 't toenemen van de Maen ghezaeyt zijn. Om het zaet te winnen / steeckt men de wortelen in de Lente of Voor-jaer in de aerde / ende als dan brengen sy haer bloemen in de Maent Junius voort / en het zaet wordt in Augustus volkomen rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Ajuyn is scherp van smaeck / sterck van reuck / warm en droogh van aert / doch minder als de Loock / maeckt de grove en taye vochtigheden dun en doetse scheyden: Waerom de Ajuyn schadelijck is voor de mensche / die heet en haestigh van natuur is / en galachtigh bloet in 't lijf heeft: Maer in tegendeel is sy goet den geenen / die veel dick / tay en slymerigh bloet of onsuyverheden in 't lichaem vergadert hebben. Ajuyn is seer nut en bequaem / om de Maent-stonden der Vrouwen / door koude oorsake opgestopt / te bevorderen; want sy opent 't gene verstopt is / ver-

verwarmt 't ghene verkout is / en verweckt de Maent-stonden door hare bysonderen aert. Sy doet water maken en vermeerdert de lust tot byslapen. Ajuyn rauw gegeten / geeft weynigh en rauw voedtsel / en ontsteeckt het bloedt: maer ghekoockt zijnde / verliest haer scherpigheydt / en geeft wat meer en beter voedtsel.

Rapen.

Rapen wassen gaerne in middelbare gheoeffende en lichte Aerde / ofte in een zandtachtige grondt / en moeten niet seer dicht staen. Men zaeptse in Februarij als men die vroegh wil hebben / andersins in April en May. Sommige eerse Rapen zaepen / welken het zaet een nacht in sap van Donder-baert, en vermeenen / dat sy als dan van gheen ongedierte of ghewormte beschadight sullen worden. Om de Rapen seer groot en schoon te hebben / salmense soo haest als sy een vinger dick zijn / op repe verplanten / ende dan met aerde decken / ende seer wel treden: want de wasdom die in de bladeren en scheuten verandert soude hebben / sal in de Rapen schieten / ende die groot maken. Sy worden in November upt de aerde opgenomen om de geheele Winter door goet te houden. Om goet zaet te winnen / moeten de Rapen op de selve plaetse / waer op sy gezaept zijn niet blijven staen / maer in 't Voor-jaer verplant zijn / als dan beginnen sy in April te bloepen / en het zaedt wordt in Junius rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Rapen zijn warm by na in de tweede graet / en vochtigh in den eersten: sy zijn bequaem om de Urijn te verwecken / maer voornamentlijck de jonge Raep-spruyten met Weere-sop / gekoockt en gegeten / drijven af 't Graveel / sant of steen. Oock zijnse goet voor de gene die aen de derdendaeghse koorts / ofte aen zwaermoedige sieckten gaen / ofte een quade borst hebben. Rapen rauw gegeten / maken winden ende opblasinge in de buyck / waer upt het spreeck-woordt ontstaen is; Met Rapen is 't goet rijsen / want sy zijn vroegh voor de poort. Gesoden of gebraden / brengen soo veel winden niet by / en geven 't lichaem redelijck en matelijck goet voedsel.

Suycker-wortelen.

Men zaept de Suycker-wortelen in Maert, ofte men plantse van spruyten die upt de koppen voort spruyten / ofte men steeckt de kleyn'ste en dunste wortelen weder in de aerde / en desen werden het naeste jaer groot en bequaem om te eeten. Om het zaet te winnen / moeten dese wortelkens niet verplant worden / ende als dan brengen sy haer bloemen en zaedt / in de Maent Julius en Augustus voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Wortelen zijn matelijck warm en vocht van aert: sy hebben oock eenige windtachtigheydt; waerom sy de lust tot by-slapen verwecken / ende werden daerom van de goede Vrouwen / den Mans dickwils voor geset: Daer-en-boven drijven sy de Urijn, verwecken den appetijt / en stoppen de buyck-loop. Het zijn soete / lieflijcke en wel voedende wortelen / worden haest murw en mals in eenigh nat gestooft / of gesmoort n Boter.

Peper-wortel.

Peper-wortel groeyt gaerne op vochte plaetsen van de Hoven; men teeltse voort van stuckxkens ofte dicke schijven van dese wortelen / in November, December, Januarius, Februarius, ofte oock Maert in de aerde gesteken. De bloemen en het zaedt komt soo selden te voorschijn / dat sommige geschreven hebben / dat dit gewas geen zaedt en draeght.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dese Wortel is warm en droogh / heel diep

diep in de tweeden graet: hy maeckt appetijt / verdrijft den scheur-buyck / drijft het graveel krachtelijck af ende opent het ingewant / Lever / Nieren / en Mildt / van koude ende slijmachtige vochtigheden verstopt zijnde. Peper wortel, werdt veel / en wel gebruyckt voor een Sausse tot Visch / en andere vochtige spijsen.

Alant-wortel.

Dit wel geacht / en wel bekent Kruydt / wordt selden van zaet vermenighvuldigt / maer wordt geplant van de scheutkens / van de Wortel af getrocken / ofte van dicke schijven / op lommerachtige plaetsen / in wel-gebouwede en gemeste aerde / die niet seer vocht en is. Dit geschiedt in het beginsel van Februarius, en sy moeten drie ofte twee voeten van malkanderen geset zijn. Dese wortelen worden in den Herfst ofte in April op gegraven en bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alant-wortel is verwarmende en verdroogende van aert / tot inden derden graet / voornamentlijck als sy gedrooght is: Sy is heel goet voor engh-borstigheydt / verdrijft den hoest / loost fluymen en versterckt de Maegh / breeckt winden / ende suyvert de Nieren en Blase. Van dese Wortel maeckt men Confituren, Conserven, Alant-wijn en Bier / om gevoeghlijck tegen de voor-verhaelde gebreken gebruyckt te konnen werden.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in FEBRUARIUS.

IN desen Maent begint de Verstandige en naerstige Hovenier sijn Hof op te ruymen / uytroeyende alle distelen / doornen ende onkruydt / als oock grippels en groeven makende / om daer door 't water af te leyden / dat het Aerdtrijck op drooge / ende bequaem werde om te zaeyen en planten. Daer na omgraeft en mest hy Beddens om Radijs, Tuynkars, Pietercelie, Ajuyn, Rapen en Latouw, in 't laetste van de Maent te zaeyen. Hy maeckt eenige Beddens van goede vette aerde / om Ooft en Fruytkernen daer in te zaeyen / als daer zijn Pitten en Kernen van Appelen, Peeren, Queen, Kriecken, Kerssen, Pruymen, Noten, Castanien, en Amandelen: Sulcks geschiet in warme Landen / maer in dese gewesten moet men daer mede wachten tot in het begin van April. Andere setten de pitten in de Herfst in potten in goede aerde / en brengen die des Winters in de kelder om uyt te spruyten / en in de Lente plantmense in den Hof. De pitten uyt geschooten / en een jaer out geworden zijnde / moetmense suyveren en besnoeyen / oock somtijdts begieten in de Somer / maer tegen de Winter maghmense op nemen / en in de Planterp en Enterp versetten en verplanten. De Verstandige Hovenier neemt oock in acht de Boomen in sijn Boomgaert / en besiet of daer geen ruppe-nesten in te vinden zijn / om de selve bequamelijck uyt te roeyen / ende is besigh om de Boomen van het Mos en andere ruyghte te suyveren. Hy verplant oock jonge Boomen en Wortel-spruyten / als van vruchtbare Appel-boomen, Pruym- en Kriecke-boomen, Moerbesien, Nooten, Cornoelien, Vyge-boomen en anderen: oock kan hy de tacken en spruyten / die geen wortels hebben in de aerde / inleggen: als voor in de Figuer No.3. aen een Wijngaert te sien is; of men leydtse door een mandeken met aerde / daer in sy spruyten

en wortels krijgen / daer na kanmense versetten / als sy drie ofte vier Jaer oudt zijn. Hy verplant mede Wijngaerden/als sy drie jaer oudt zijn / maer die maer een Jaer oudt zijn/ die zijn noch te teer om te verplanten / ten ware dan / datse in Korven ofte potten bewortelt waren / om soo te versetten. Hy plant Heyningen en Hagen/ en besnoeyt de Wijngaerden omtrent het nieuwe licht / indien de sneeuw en de groote koude hem niet hinderlijck zijn.

Van het planten, en versetten der Boomen.

Tot voort-teelingh der Boomen wordt vereyscht een besondere wel bereyde plaetse van goede aerde / die wel ghespit / ghesuyvert ende gemist is. In dese plantmen pitten van vruchtbare Oost-boomen / als boven ghemelt is ; van dese pitten groeyen somtijts jonge bomen / die schoon en recht op wassen / als offe gegriffijt waren / en brengen oock vruchten voort / die goet van geur / reuck en smaeck zijn/doch die vande griffie komen/zijn altijt schoonder en grooter. De boomen / die men van wortel-spruyten ofte alleen van de jarige looten / als van Ael-besien en sommige andere Boomen aen queeckt / plant men kort by de aerde / afgesneden zijnde / een halve voet van een / en men laet een padt daer tusschen blijven / om daer in te gaen / om de jonge planten te begieten / te havenen ende te wieden. Indiense niet recht op wassen / steeckt daer een stockje by / en leytse en bintse daer aen / en besnoeytse / doch is 't beter datse twee of drie jaer oudt zijn eermense besnoeyt / ende dan berooftmense alleen van de top-eynden en de onderste tacken/ maer boven laet men drie ofte vier tacken tot de Kroon blijven.

Omtrent het versetten der Boomen moet in acht genomen worden dat jonge Boomen / Enten en Spruyten / in de Lente ofte Voor-tijdt willen verplant zijn / maer de oude Boomen in de Herfst, als in October, November en December. In 't wassen van de Maen in 't eerste quartier is het goet om Boomen te planten / ende te verplanten / maer van de achtsten tot de achtiende dagh der nieuwe Maen niet. Maer de Boomen / die men naer den achtienden dagh / in 't breken ofte in 't af-nemen van de Maen plant / geven veele vruchten en 't meeste profijt / ende hoe nader aen 't eynde van de Maen / hoe de Boom eerder bloeyt en vruchten draeght. Om nu bequamelijck Boomen te versetten / moet men voor eerst een kuyl graven / en hoe grooter men de selven maeckt / hoe grooter de Boom sijn wortelen uytbreydt / en hoe voediger en vruchtbaerder hy wort : sommige maken de kuyl twee Maenden te vooren / eer dat sy de Boom in de Herfst daer in setten / op dat het omleggende aerdtrijck door de Son en Regen doorweeckt zijnde / bequamer voedtsel aen de wortelen des Booms soude mede-deelen ; andere steecken in de selve tacke-bossen aen / om / soo sy vermeynen / de koude van de gront te verbeteren / ende alsoo de Boom tieriger te maken. Daer na moet men de Boom / die men versetten wil / teyckenen / op dat die zijde / die na 't Zuyden ghestaen heeft / wederom na 't Zuyden geset werde. Als men nu de Boom verplanten wil / moet men de wortel niet te lange uyt de aerde laten / op dat sy haer vochtigheyt te beter mogen behouden / dan sullen sy in 't verplanten dies te eerder vat krijgen / en wortels schieten. Men moet oock in 't planten de wortels van de Boomen wel havenen en suyveren / de gekneusde en gebroocken wortels afsnijden / en die gene / die al te langh zijn / af kappen / als mede in 't planten de selve wel uytbreyden : want sy sullen dies te eerder en beter de vochtigheydt der aerde aen haer trecken en vruchtbaerder werden. Oock moet men alle

alle de tacken af houwen / behalven die men tot de Kroon behouden wil / van de welcken yets aen de stam wordt over gelaten. In 't planten sal men de wortel niet al te diep setten / noch oock de selve bloot laten leggen. De aerde en moet niet al te hoogh na de stam opgehooght zijn / maer laten de stam liever met een kuyl / grippel of hollighheyt / om 't water daer in te vergaderen / als het regent / of als men in drooge Somers de Boom begiet en bevochtight. Tot dien eynde set men in de kuyl een tacke-bos of twee / een arm dick zijnde / die met het eene eynde de wortelen bereyckt / en met het andere een weynigh boven uyt de gront steeckt / op dat in het begieten de vochtigheyt bequamelijck tot de wortel werde afgeleyt. Maer by Winter-tijden magh men de aerde wel tegen de stam opwaerts verhoogen / op dat de wortel niet en verbriese / of dat men de wortel op hoope / met Mos of andere ruyghte. In die plaetse daer een Boom gestaen heeft / en van selfs verdort is en uytgegaen / daer en moet men geen andere Boom setten of planten / want sy sullen alle uytgaen / ten ware dat men de oude aerde uyt groeve en wegh liet brengen / en de plaetse met nieuwe versche aerde weder liet vullen. Daer een Appel-boom gestaen heeft / moet wederom een Peer-boom geset worden / of een andere soort / alsoo yeder soort van Boomen sijn eygen en besonder voedsel treckt / ende daerom door verandering beter groeyt. Vorders moeten de Boomen op haer behoorlijcke wijten van den anderen geset worden / op dat sy haer tacken konnen uytspreyden / ende de een van den ander niet verdruckt en werden. Hierom moeten de Linde-boomen, en andere groote Boomen dertigh of vijf-en-dertigh voeten van malkanderen staen. Appel of Peere-boomen setmen twintigh of vijf-en-twintigh voet van een / en dat in lichte aerde; Maer indien het zware en seer vruchtbare gronden zijn / vereyschen sy wel veertigh voeten spatie / gelijck als blijckt in de Boomgaerden / in Rijnlandt omtrent Leyden en Woerden, als oock in de Purmer, daer de gronden seer vruchtbaer en zwaer zijn. Pruym-boomen en die steen-pitten hebben veertien voet. Kersse-boomen vijftien of sestien voet. Kriecken, Haselaer en Queen acht voeten.

Van de Boomen.

Appel-boom.

De Appel-boom, wiens soorten veelderhande is / groeyt wel in alle aerde / en sonderlingh in goede en vette gronden / die van natuur wat vochtachtigh zijn: want mager en dor aertrijck brenght voort wormsteeckige en licht afvallende Appelen. Hy wast oock beter in vochte en tamelijcke koude lucht / als in seer heete Landen. Hy wordt aengewonnen door 't zaeyen van pitten en klockhuysen (gelijck wy hier boven van het planten der Boomen verhaelt hebben) als mede van spruyten / die by de wortel uyt loopen / de welcken men op haer behoorlijcke tijdt plant / verset en ent of oculeert. Men ent Appelen op Pruym-boomen, Peere-boomen, Quee-boomen en meer anderen / maer meest / en 't welck oock het beste is / op sijn eygen soort: sommige entense op zwarte Moerbesie-boomen, om seer schoone roode Appelen te hebben. Een schoone Appel-boom vereyscht / dat sijn stam 6 ofte 8 voet boven de aerde uyt steecken / de kroon in veel tacken / en de tacken in veel vruchtbare looten uytghespreyt zy. De Appel-boomen bloeyen meest allen in 't laetste van April ofte in 't

voorste van May, en de vruchten / te weten de vroege of Somer-appelen worden rijp in Augustus, de welcke als dan gelesen moeten werden / wanneer haer smaeck / koleur / reuck en de zwartigheyt der pitten de rijpigheyt aenwijst; de Winter-appelen / ofte de gene die men in de Winter bewaren wil / worden in 't laetste van September, tot half October versamelt en met de hant af gepluckt. Dese Boom is dickwils onderworpen / dat sijn vruchten / eer dat sy volkomen rijp zijn / lichtelijck af vallen / om dit te verbeteren / sal men de grootste wortelen ontblooten / de selve opspouwen / en een steen daer tusschen leggen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Appelen zijn in 't gemeen kout en vochtigh van natuur / doch met dit onderscheyt / dat de soete Appelen minder kout en vochtigh zijn / als de suuren: De wrange ofte t'samen-treckende Appelen / gelijck daer zijn de wilde en onrijpen / zijn veel kouder van aert als de voorgaende. De alderbeste zijn de soete en welrieckende / dese geven het lichaem redelijck voedsel / versterckcn het herte / openen de borst / stillen de hoest en zijn in zwaermoedige sieckten seer dienstigh. De suure Appelen verslaen de dorst / en dienen tot verkoelinge in koortsen en in een heete maegh. De Appelen kan men gebruycken als Medicamenteus voedsel / ende gebraden ofte anders bereydt / zijnse een spijse voor siecke en krancke luyden. Van Appelen maeckt men Cidre ofte Appeldranck, en van de wrange en suure / Verjuys.

Peere-boom.

Gelijck men meenigerley soort van Appelen vint / alsoo zijn daer oock veelderhande Peere-boomen, de welcke alle uyt de smaeck en gedaente gekent worden: als daer zijn Suycker-peeren, Muscadel-peeren, Bergemotten (die in Italien eerst uyt Tyrckyen gebracht zijn) en die naem / seyt men / beteyckent in 't Turcks soo veel als Heere-peeren, of Heer der Peeren, Peeren de Bon Christien, Riet-peeren, Gout-peeren, Keyserinnen en andere ontallijcke. Alle dese soorten worden gedeelt in vroege / spade en Winter-peeren. De Peere-boom begeert de selve oeffeninge in 't zaeyen / planten en onderhouden / als van den Appelboom geseyt is. Hy wast nochtans langhsamer op als de Appel-boom, en om 't vierde of vijfde jaer moet men hem de wortel ontblooten en suyveren / en met goede Aerde en Mis wederom bedecken / daer door bekomt hy sijn tier en voedsel. Op drooge en magere gront / groeyt noch en bloeyt hy niet wel / en draeght magere vruchten. Als de Peeren te steenachtigh vallen / soo sal men de wortel ontdecken / ende alle de steentjes uyt de aerde samelen / ende in de stam naest by de wortel een gat booren / en een wigh van boecken ofte eycken-hout daer in slaen / of men bevochtight de wortel met droessem van goede oude Wijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Peeren zijn allegader van koude en droogen aert / nochtans seer verscheyden naer de verscheydenheyt van haer stoffe en smaeck: Want men vindt 'er wilden / tammen / soete / suure en wrange. De wilde / suuren en wrange Peeren, verdroogen en stoppen meest / en zijn seer t'samen-treckende. De soete Peeren zijn soo t'samen-treckende / stoppende en verdroogende / noch oock soo verkoelende niet. Sy geven in 't gemeen meer en overvloediger voedsel als de Appelen. De gene die 't Colijck ofte Grafveel onderhevigh zijn / moeten haer van Peeren te eeten wachten; want sy kout en windigh bloet maken / en de steen doen groeyen. De Peeren zijn beter gebraden ofte gesoden / als rauw gegeten. Men houdt voor seker datse in 't beginsel van de maeltijdt gegeten / den buyck stoppen / om sulcks te beletten / stovense sommige met Corinthen; maer in 't laetste makense hem los / en sluyten de krop van de maegh.

Kers-

Kerssen-boom.

De Kerssen-boom heeft verscheyde mede-soorten / als Morellen, swarte Kriecken, witte of Spaense Kars, Kars vander Nat, vroege en late Volger Kars, Scheur-kars, kleyne Mey-kars, dubbelde Mey-kars, Tros-kars 3 a 4 aen een steen / Kars met dubbelde bloemen, wel-dragende Kars &c. In koude en vochte plaetsen / aerden sy wel / maer in seer heete Landen niet. Sy behoeven seer weynigh oeffeningh; ja vergaen haest alsse alle jaer gemest worden: Maer in stede van mis sal men haer tackskens en overvloedige botten / kleyn gekapt zijnde aen de wortel leggen. De Karssen worden aengeteelt van pitten en wortel-spruyten / en worden seer bequaem op haer eygen soort in Maert afgesogen / uytgenomen de Scheur-kars, die behoeft men niet te suygen of te enten. De Kersse-boomen bloeyen meest in April, maer in't leveren van de vruchten worden sommige vroeger / sommige later rijp. Als de jonge Boomen vroegh bloeyen / moet mense dat eerste jaer van haer bloemen berooven / want sy verbloeyen haer anders en gaen uyt / dewijl sy noch te teer zijn om eenige vruchten te voeden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Kerssen zijn kout en vochtigh van naturen / licht om te verteeren / verkoelen de Magh en Lever / versaen de dorst / en verwecken de appetijt. Die suurachtigh of wijnachtigh van smaeck zijn / zijn voor de besten geacht. Rauw gegeten zijnse goet voor heete menschen en in heete tijden des jaers / maer schadelijck voor oude koude luyden / en die weeck en vocht van Mage zijn. Sy werden veel geconfijt / ofte in sausse en taerten ghebruyckt. Van de Morellen werdt een gesonden Morellen-wijn gemaeckt.

Pruym-boom.

Onder de Pruym-boomen vindt men verscheyde soorten / als groote witte Eyer Pruymen, dito blaeuwen, kleyne witte Pruymen, dito blaeuwe, Pruym van Damascus, en meer andere soorten. In sommige Hoven vindt men Pruym-persen, wiens vleesch een Pruym is / bekleedt met een groene schille / maer de steen en kerne / is die van een Persick gelijck. Sy begeeren een goede en vochten gront / bestaende uyt losse en opene aerde. Sy willen niet gemest zijn / want daer van worden sijn vruchten worm-steeckigh / en vallen lichtelijck af. Sy worden aengequeeckt van pitten / die men in de Herfst in de aerde steeckt / of van wortel-spruyten / maer tot een Boom opgewassen / moeten sy in Maert verent / ofte op bequame tijdt gheoculeert werden. De Pruym-boomen bloeyen in April, en de vruchten worden in de Somer rijp / doch sommige vroeger / sommige wat later. Wanneer de Pruym-boom treurt van te gommen / dus moet men hem die af nemen / de ruyge schorssen suyveren / en droessem van Olie met water vermenght aen de wortel gieten / ofte met asch / voornamentlijck als Wijngaerts Rancken bemisten. Vallen sijn vruchten ontijdigh af / soo sal men een wigh van wilde Peere-boomen-hout in de opgekloven wortel steecken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alle Pruymen zijn kout en vochtigh van natuur. Sy benemen de dorst / matigen de scherpigheyt van de gal / en sijn licht om te verteeren. Nochtans is onder de Pruymen een groot onderscheyt aen te mercken: die vol rauw en waterigh sap zijn / als de witte of geele Pruymen, zijn ongesont: De blaeuwe zijn vuurigh / en werden daerom in tijden van Pest / met recht verboden; de ghedrooghde Pruymen zijn veel bequamer om te eeten / en houden het lichaem ontslooten. Van Pruymen wordt spijse bereyt beyde voor gesonden en siecken. Een Pruym-sopje is een gemeen middel om open lijf te maken / principalijck als Senu-bladeren daer in geweeckt hebben.

Van de Kruyden.

Pietercelie.

Pietercelie wordt in de Moes-hoven van de Maent Februarij tot half Junij gezaeyt / sy bemint een vochtige gront / weynigh Son / en wil wel dickwils besproeyt zijn. 't Spruyt voor de ses weken niet uyt der aerde / en als 't wel op komt en behoeft men 't in geen 3 of 4 jaer te verzaeyen. Om het zaet vorderlijck te doen spruyten / moetmen nemen zaet dat 2 jaer oudt is / en laten het een nacht weken / en zaeyen het in aerde / die met asch van Boonen-stroo vermenght is. Pietercelie draeght voor het tweede jaer geen zaet / en dan bloeytse in Junij ende in het laeste van Julij ofte in Augustus wordt het zaet volkomen rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Pietercelie is warm in de tweede en droogh in de derden graet / sy opent de verstoptheden van de lever / nieren / lijfmoeder en alle inwendige deelen; sy doet de pisse lossen / den steen en 't grabeel rijsen en afgaen. De wortelen / soo wel als de bladeren / worden by verscheyden spijsen gebruyckt.

Kool.

Nu ter tijdt zijnder veelderhande ghe-slachten van Koolen over al bekent / als witte en roode Kool, open en sluyt-Kool kruysde en bruyne Kool. Sy begeeren allegader een tamelijck vette / welgemiste en omgespitte gront. De roode Kool, Savoyen en Kappers zaeytmen in de eerste Maenden van 't Voor-jaer / ende worden in May en Junij verset. De bloem-Kool zaeytmen in April ofte May met de nieuwe Maen / en opgeschooten zijnde / moetmense verplanten in savelachtige aerde in 't afgaen van de Maen. De Buys-koolen sullen geset worden twee voeten en een half van malkanderen. De Savoyen, Kappers en Bloem-koolen een voet en een half in 't verbandt op dese figuure of maniere.

Naer het planten moetmense wanneer het droogh weer is / begieten en vochtigh maken / ende op yeder plante van de Bloem-kool een Kool-bladt des daeghs voor de hitte van de Son leggen / en des avonts weder af nemen. De Kool moet men van sijn eerste bladeren berooven / en de quade bladeren af doen / oock de aerde dickwils tegen de stronck op hoogen / op dat de Kool des te beter groeyen magh.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Kool werdt van sommige voor kout en vochtigh gehouden / van andere voor warm / om dat men in het sap eenige salpeterachtige eygenschap bevindt. Kool is een Medicijn in de maegh / en een Doctor in huys / waerom de oude Romeynen, als Cato en andere betuygen / geen andere Kruyden tegen haer sieckten en qualen gebruyckten / dan de Koolen, en dat wel de tijdt van ettelijcke hondert jaren langh / eer dat sy de Geneeß-meesters in de Stadt van Romen woon-steede w ude gunnen. Roode Kool en voornamentlijck des selfs Sap met Suycker gebruyckt / is goet voor aenborstigheyt / longe-sucht / hoest en heesigheyt. De Bloem-kool wordt om haer aengename smaeck boven anderen begeert.

Spe-

Spenagie.

De Spenagie wil wel in alderhande gront aerden / in Maert en April gezaept zijnde / wordtse schielijck groot / en brenght zaet en bloemen voort / maer in Augustus, September en October blijft sy de Winter over-duurende. Sy komt den sevensten dagh / na dat sy gezaept is / voort / met drie-kantige bladekens / maer en moet niet gedunt zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Spenagie is kout en vocht van aert / tot by na in de tweeden graet / en wordt gerekent onder de Moes-kruyden / die waterachtigh van stoffe zijn: sy sinckt haest nederwaerts / maeckt den buyck weeck / en vermeerdert de melck in der vrouwen borsten. In het eeten is de Spenagie lieffelijcker als de Beete, maer brenght mede weynigh voedsel by / en wil wel met Gember / Peper / Sout of yets diergelijcks verbetert zijn.

Kervel.

Kervel begeert wel ghemeste en wat vochtachtige aerde / in Februarij, Maert en April gezaept zijnde / schietse haest in 't zaet / maer in Augustus en September blijftse tot in het volgende Voor-jaer goet om te gebruycken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Kervel is warm in den derden en droogh in den tweeden graet; Maeckt appetijt / drijft het graveel en de steen / suyvert het bloet / en doet het geronnen bloet in 't lichaem scheyden. Sy helpt de oude koude Mans te paert / want sy doet haer sterck worden / en den verlooren ofte verminderden lust om by-slapen weder krijgen. Sy werdt hedendaeghs voor een gemeen Moes-kruydt gegeten en in spijse ghebruyckt zijnde / is aengenaem van smaeck / ende den mage nut.

Radijs.

Radijs begeert tamelijck vette aerde / en sy kan gezaept worden soo haest als de Vorst over / en het Hal uyt de aerde is / te weten tegen het Zuyden / op het warmste van den Hof / dan kan men de selve seer vroegh hebben; maer andersints mogen die oock het gantsche jaer door gezaept worden. Om aengenamen Radijs te hebben / weecken sommige 't zaet in soete Wijn of Water daer Rosijnen in gekoockt zijn. Hoe de bladeren van de Radijs sachter in 't handelen zijn / hoe de selve malscher en lieflijcker is. 't Selfde bewijst oock de schelle / want hoe die dunder is / hoe den Radijs aengenamer is. Sy zijn den Wijngaert, mede als de Kool vyandt / en doen de selve door haer scherpigheydt tranen en druppen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Radijs is verwarmende in den derden en verdroogende in de tweeden graet; opent de verstopte Milt en Lever / doet water maken / breeckt de steen / doet de selven lossen / en is goet gebruyckt voor watersuchtige menschen. Radijs werdt bequaemst ende gesontst in het begin van de maeltijdt voor andere spijsen matelijck met sout en broodt gebruyckt / en men moet in acht nemen / dat men voor / na of met Radijsen geen melck moet eeten / want sy doen de melck in de Maegh runnen.

Averuyt.

Averuyt vereyscht een getemperde en opene lucht / die van de Son wel bescheenen wordt. Sy wil liever wassen / als sy van spruyten of tacken in April af ghescheurt en geplant / dan als sy gezaept is. Sy wil wel beschooren en by de aerde af gesnoeyt zijn / dies te dicker wast hy weder. In Augustus bloeyen de knoppen van Averuyt en het zaet wort in Septemb. rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Averuyt is heet en droogh in den derden graet / verteert / opent en is fijn ofte ſubtijl van deelen: Sy wederſtaet de verrottinge / doodt de Wormen / drijft de Urijn / verweckt de Maentſtonden der Vrouwen / geneeſt de Geelſucht / ende is goet voor de gene / die de Borſt verſtopt is. Uytwendigh wordt ſy gepreſen tegen het uytvallen van 't Haer.

Dragon.

Dit Kruydt wordt in de Hoven veel onderhouden / en moet voor de Vorſt met Paerde-mis ofte yets anders des Winters bewaert worden/het wordt aen gequeeckt en verplant in Maert of April van de zyſcheuten in goede aerde. De geheele Somer door is dit Kruydt groen / te weten van in de Maert tot by het beginſel van de Winter.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dragon is ſeer heet en verwarmende van aert / het opent / verteert en verdeylt merckelijck. Jonge en heete menſchen en mogen dit kruyt niet veel eeten/ of heel weynigh t'ſeffens: Want het ontſteeckt in de ſelve de lever / en maeckt het bloet veel te dun; Maer ouden en koude menſchen mogen het veyligh gebruycken: want het ſterckt den ſelven 't herte / de maegh en het hooft: hierom wert het nuttelijck by de ſalaet gebruyckt / om de koude der ſelve te verbeteren.

Tuyn-kars.

De Tuyn-kars wert droogh in de Lente gezaeyt / wat dicht by een / en ſchiet haeſt uyt de gront / 't zaet blijft vijf jaer goet. In ſommige hoven waſt ſy met ſeer groote en breede bladeren.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Tuyn-kars is warm en droogh by na in de vierde graet / ſy doet water loſſen / ſuyvert de Nieren / opent de verſtoptheden van Lever en Milt / verſterckt de koude maegh en doet het geronnen bloet in 't lichaem ſcheyden. De Tuyn-kars wert veel by de ſalaet-kruyden gedaen / om de koude door haer hitte te matigen en te verbeteren. Men etſe oock dickwils op Boter en Broot en is een heylſaem geneesmiddel tegen de ſcheur-buyck.

Parey.

De Parey wort in meeſt alle de Moeshoven ge-oeffent en onderhouden/ ſy wort gezaeyt in vette en welgemeſte aerde in de maent April, in 't verplanten moetmen de punten afſcheeren / en men ſuyvert de wortel met een ſchaer / en ſy ſtaet een jaer over eer ſy volkomen zaedt voortbrenght / en dat in Junij en Julij. Als de Parey verplant wordt / leggen ſommige een tichel-ſteen daer onder / op dat ſy niet na beneden en ſincken; maer veel meer loofs krijge.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Parey is warm van aert / ſy doet de grove en taye vochtigheden ſcheyden en maecktſe dun / ſuyvert de maegh van ſlijm / opent en doet water loſſen / maer en maeckt geen goet bloet. Die heet van complexie zijn moeten de Parey ſchouwen / ſy wordt in ſalaet gebruyckt om de koude van andere kruyden te matigen.

Bies-loock.

Bies-loock is een mede ſoorte van Parey, en wil wel geſchooren en bevochtight en in de Lente gezaeyt of geplant zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Bies-loock is van natuuren verwarmende / verdrogende / dun makende / openende en de piſſe verweckende. Sy wert gelijck de Parey in ſpijs en ſalaet gebruyckt.

Cicho-

Cichorey-wortelen.

Men zaept de Cichorey in de Maendt Maert, andere zaeyense voor Sint Jans Misse, op datse niet en soude schieten en tegen de Winter grooter en malscher wortelen hebben. Van sommige worden de jonge uytspruytsels van Cichorey veel gesocht tot salaet/ even als men van de wilde Cichorey versamelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Cichorey-wortelen zijn koudt en droogh in den tweeden graet/ en door haer bitterheyt afvagende en openende van kracht: waerom sy nuttelijck gebruyckt worden tegen alle verhittinge en verstoppinge der Lever ende van de Maegh/ sy temperen en bedwingen de Gal en genesen de langh-duurende koortsen en geelsucht. Gesooden zijnde wert van de selve by Winter tijde een gesonde salaet bereyt. Men distilleert oock van het kruyt een water tot de voorverhaelde gebreken dienstigh.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in MAERT.

IN 't begin van dese Maendt stelt de Verstandige Hovenier de Meloen-back toe/ om die tot broeyinge te brengen/ ende als dan de Meloenen, Comcommers, Citrullen en andere zaden die men vroegh wil doen uyt-spruyten/ te zaeyen. De manier om de Meloenbergh te bereyden/ en des selfs gedaente kan by de Nederlandtse Hovenier ghesien werden. Hy begint met de Maertse volle Maen te zaeyen/ Tuyn-kars, Radijs, Pietercelie, Kervel, Bernagie, Buglos, Kool, Sala, Spenagie, Erweten, Boonen, geele Peen, Pastinaken, Venne kool, Suycker-wortelen, Cichorey, Parey, Goutsbloemen, Carduus Benedictus, en hy leyt Aspergie in. In 't laetste van dese Maendt verplant hy Affodille, Angelica, Lavendel, plant Suringh, Artisocken; Scolopendria, Beeren-klauw, Flos Constantinopolitanus en Mans-ooren. Indien men van Vorst bevrijt is/ ontdeckt hy gheheel de teere Bol-gewassen.

Men magh oock goede Kruyden versetten en verplanten in 't afgaen van de Maen. Men plant oock Roosmarijn, Salie, Wijnruyt, Averuyt en andere Kruyden van haer tacken en spruyten/ die men van de stam nederwaerts af scheurt/ de top-endekens breeckt men wat af/ en het onderste eynde kneust en wringht men. In dese Maent sal men Boomen poten/ enten en griffien/ als 't sap in de Boomen is/ en eer dat sy uytbotten. Men plant oock Laurier-besien of Bakelaer in goede aerde/ maer in de Winter moet men de uyt-spruytsels in potten of manden versetten/ en voor de koude bewaren. In 't begin van dese Maendt snoeyt men de Persiken en Abricosen. De Verstandige Hovenier moet nu naerstelijck aenmercken/ wat hem in de koude Winter vergaen/ verdorven en uyt gevrosen is/ op dat hy alles weder op goede order brengen magh.

Van het Enten, Af-zuygen en Oculeeren der Boomen.

BEhalven het zaeyen en planten der Boomen / zijnder verscheyde maniere om de Boomen te verbeteren/ veranderen en vruchtbaerder te maken ; en sulcks gheschiedt door in-entingh, afzuygingh en oculatie, waer door de onvruchtbare Boomen vruchtbaer en weldragent worden / en veelderhande vruchten op een stam wassen en groeyen. De manieren hoedanigh het selvige geoeffent wordt / is de Lief hebbers in de voorgaende Figuur 1 vertoont.

In-entinge.

De in-entingh vereyscht dat ghy een stam uyt kiest / daer op ghy begeert te enten / kort de selve af met een fijn saegje/ en omwindt de stam dat hy niet verder en splijte / als ghy begeert / ende maeckt daer na met een snoey-beytel of ent-mes een spleete / daer het ent behoorlijck kan in geset worden / wel toe siende / dat de buytenste bast van de ent / met de bast van de Boom wel over een komt: Hier na versorght het tegen regen en wint / met Was / Koe-mis / Leem / of gewaschte doecken. Het ent sal zijn van een-jarigh hout (hoewel eenige vermeynen dat dese alleen seer in't hout opschiete/ maer dat van twee-jarigh hout veel vruchtbaerder zy) versien met groote knoppen of botten/ en afgesneden van de Oost-zijde van de Boom / in 't afgaen van de Maen tien of twaelf dagen voor de in-entingh, en ondertusschen wel bewaert werden / waer door de ent / de overtollige vochtigheydt eenighsints verliesende/beter met de stam vereenight. Daer na sal men neffens de laeghste bot / want hy alleen die behouden moet / hem schuyns affnijden / ende alsoo de selve na de ghedaente van een schrijf-penne formeeren / ende in de ghemaeckte spleete invoegen. Dese werckingh magh geschieden in Februarij en Maert, oock wel in April, maer als dan moet men de enten affnijden / eer sy uyt-spruyten / ende soo langh onder de aerde in een schaduwachtige plaetse bewaren. Petrus Crescentius verhaelt dat hy Appels in Augustus ge-ent heeft van looten / die de selve Somer gegroeyt en dat sy seer wel bekomen waren. Oock moet in acht genomen zijn dat de Noorde-windt in 't enten schadelijck / ende de Zuyde-windt seer goet is.

Boven dese maniere / is noch dese doch ongemeen / te weten de stam met een scherpe saegh af gekort zijnde / werdt de bast met een gave tack ofte ander gedraeyt hout gewreven / daer na ombindt men de stam met een willigen bandt / en tusschen de bast en het hout werdt een houte ofte beene wigh / die scherp en spits is / op de eene zijde effen ende op de andere zijde rondt verheven omtrent drie vinger breet / in gewrongen / doch vlijtigh toesiende / dat de bast niet en scheure. Hier in set men de ent / die op de eene zijde schuyns na beneden af gesneden / en aen de andere zijde van de buytenste bast ontbloot is. Het ent moet alleen vier of vijf/ ofte op het alderhooghste acht vinger breet boven de stam uytsteken. Dese manier moet geschieden na by der aerde in April of May, op dat de bast bequaemlijck van het hout los gemaeckt kan werden / oock moet het gedaen werden aen groote stammen / en wiens bast sterck en lijvigh is / als van Appelen en anderen.

Daer-en-boven wordt noch dese manier van sommige onderhouden en onder de

de in-entingh gerekent: Men neemt een willigen tack en door-boort dien met een subtilen boor / alsoo dat tusschen twee gaten een voet spatie gelaten werdt; in dese steeckt men jonge looten die onder een weynigh van haer buytenste bast berooft zijn / daer na leght men de willige tack in de aerde / alsoo dat de looten oprecht staen / en de tack mede een weynigh boven de aerde uytsteecken. Het volgende jaer neemt men de tack uyt der aerde / soo sullen de looten veel wortelen geschooten hebben / en men plantse yder op een besondere plaetse. Andere booren alleen de willigen tack tot aen het pit / en steecken daer in de jonge looten / onder mede van haer buytenste bast berooft zijnde / tot dat het met de bast van de willigen tack gelijck komt / en bewaren het met wasch voor de groote vochtighegt / daer na leggen sy de tack vier vinger breet diep in vochte aerde / alsoo dat alleen de looten boven de aerde uytstaen / en worden als de voorgaende het volgende jaer verplant. Dit magh geschieden in 't laetste van Februarius, de gantsche Maert en in het begin van April.

Afzuyginge.

De afzuyginge wordt in de voorgaende Figure 2 vertoont / en geschiet in Maert op de navolgende wijse: Men plant een jaer te vooren een soodanige jonge stam / als men begeert / by een Boom daer af men zuygen wil / dese voorsz. stam sal men op sijn behoorlijcke hooghte af korten / en opsplijten / op de selfde order als of hy ge-ent soude werden / dan neemt men het uyterste van een tack des booms (daer u stam by geplant en wel gewortelt staet) snijt daer soodanigh een ent (dat aen de tack vast moet blijven) even op de maniere als in 't enten geleert is / voeght dat in de voorsz. spleete van de jonge stam / dat oock de uyterste basten te samen over een komen / dit gedaen zijnde / sult het als vooren met ent-was wel voorsien / ende op dat door het bewegen van den ouden Boom / u ent geen schade lijt / soo sult ghy een pael of staeck setten / daer ghy de tack mede sult bedwingen / dat hy door de windt niet en kome te schudden: Dit sult ghy soo laten staen / en in de Herfst, als de ente gevat en geschooten is / dicht aen de nieuwe stam af snijden.

Oculatie.

Oculeeren geschiet in Julio en Augusto, nochtans is het van eenige in 't Voor-jaer / als dagh en nacht even langh zijn / versocht en wel geluckt: De manier van oculeeren wordt in de voorgaende Figure 4 vertoont. Men verkiest soodanigen Boom / daer men wil op oculeeren / dese sal men met een scherp mesken door den bast tot op het hout een rechte snede geven / en boven dese een dwers snede / als of men een Latijnse T of langh kruysken wilde maken (doch dit moet geschieden op een-jarigh hout / ofte hout dat van dien Somer gewassen is) dit kruysken moet men dan openen met een beene of palmen-boome houte mesken / met het sacht op lichten van de bast. Daer men van oculeeren wil moet een lot zijn van dat selvige jaer gewassen / en alwaer hem een bot vertoont / sult ghy die selvige met de bast vier-kant twee vinger breet behendelijck af doen / en dan gestelt in de geopende snede / daer in ghy oculeeren wilt / toesiende dat de botte opwaerts sta / soodanigh dat het opperste van de oculatie dicht tegen de boven dwers snede gevoegt werden. Dit alles gedaen zijnde / sult de snede met een basse van een Moscovise mat wel bewinden / doch dat de botte niet bedeckt is. Laet dit soo twee Maenden staen / doet daer na het basse af / soo dan u bot noch groen staet / soo is u oculatie goet / ende sal in 't Voor-jaer beginnen te schieten / dan moet den tack een hant breet boven de oculatie af gesneden worden / en jaers daer aen even boven de oculatie / op datse met'er tijdt malkander begroeyen.

Van de Boomen.

Abricoos, Mercatons en Persick-boom.

MEn vindt verscheyde gheslachten van Persiken, als Avant-Persiken, Bloet-persiken, Persiken van der Meer, Kale-Persiken, Mercatons, dubbelde en enckelde Montaniens, Swolse Persiken, &c. De oeffeninge die dese Boomen eyschen / is dat sy begeeren goede en drooge gront / sy worden aen gheteelt van steen-pitten / maer sy zijn beter wanneer sy op Pruym, Abricoos ofte Amandel-stammen ge-ent ofte gheoculeert worden. Op een Moerbesien-boom ge-ent ofte geoculeert zijnde brengen sy vruchten voort / die rootachtigh van vleesch zijn / en veel vroeger rijp werden. Sy worden oock door afzuyging aen gequeeckt. Men plantse langhs de muragie of heyningen. Abricosen en Persiken door een / 12 voeten van malkander op een lage stam om de warmte / en van de winden bevrijt te zijn. Op sommige plaetsen worden sy tot Stal-boomen geplant. In't begin van Maert suyvert men dese Boomen van het verstorven hout en water-looten / ende in de Herfst wordt haer wortel ontbloot / ende met het af ghevallen loof ghemest. Indien dese Boomen treuren / soo giet water met wijn-moer vermenght / ofte water daer boonen in gekoockt zijn aen haer wortel. Indien sy van 't gewormte beschadight werden / werden de selve met asch en droessem van olie ofte osse-pisse met het derde part wijn-azijn vermenght / verdreven. Vallen de vruchten ontijdigh af / soo sla een wigh van Mispel-boomen hout in haer wortelen / of boort een gat in de stam en vult het weder met een willige houte wigh. Brengen sy geschrompelde en vuyle vruchten voort / soo sal men de bast van de stam onder op snijden / ende wanneer de quade vochtigheden genoeghsaem zijn uytgevloten / de wonden wederom met kley en mis vermenght / bestrijcken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De vruchten zijn koudt ende vocht in de tweeden graet / geven het lichaem weynigh voedtsel / en dat noch waterigh en vol quade overtolligheden / daerom en dienense niet als de jonge luyden / die heet bloet hebben en sterck van maegh zijn. Sy worden bequaemst voor andere spijse gegeten / doch sy moeten soberlijck en met sorge gebruyckt worden / ende men moeter geen Bier / maer goede Wijn op drincken. De binnenste kernen zijn warm en droogh van aert / en door haer bitterheydt openende en afvagende: nut om alle verstoptheydt van de Lever en Milte te openen en te ontsluyten. De bladeren worden seer geprezen tegen de wormen der jonge kinderen / de selve alleen gekneust en op de navel gebonden. De bloemen zijn goet tegen zwaermoedige quellinge ende de wormen / tot dien eynde bereytmen van de selve een bequaem Syroop, even als men van de Violen-bloemen bereyt.

Amandel-boom.

De Amandel-boom is volgens de onderscheyt der vruchten tweederley / de eene brenght soete / de ander bittere Amandelen voort. Hy begeert een warme plaetse / een getemperde lucht en een drooge sandige steen-achtige aerde. Hy wert vermenighvuldight door 't afsuygen op Pruymboomen en sulcks geschiet in Maert, oock van pitten / die men eerst een dagh in honigh-water weeckt / en met de scherpe punt onderwaerts in de aerde steeckt: als hy nu twee jaer op sijn plaetse ghestaen heeft / salmen hem 15 of 20 voet van den ande-

anderen verplanten / dit geschiet van den 10 December tot den 30 of in 't begin van Januarius. De Amandel-boom bloeyt vroegh en sijn vruchten worden rijp in Julio, diemen versamelt als de bolster open gaet; Verckens-mis / aen de wortel geleyt / doet dese Boom soete Amandelen dragen / maer Paerde-mis maeckt de selve heel onvruchtbaer.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De soete Amandelen zijn redelijck warm en droogh van natuure / te weten niet versch / maer dor geworden: de bittere zijn warm en droogh in de tweede graet. Van haer binnenste of dunne schorsse ontbloot zijnde stoppen sy de buyck-loop. Sy zijn seer goet voor uytgeteerde lichamen / want sy voeden wel. Olie van soete Amandelen versacht de inwendighe pijn / waerom sy oock tegen de na-ween der Kraem-vrouwen in gemeyn gebruyck is. Olye van bittere Amandelen is seer dienstigh voor 't graveel en pijn in de nieren. De Amandelen werden gebesicht op verscheyde manieren / men eetse droogh uyt de handt / of men maeckter Marcepeynen en ander Suykerwerck af / oock wert van de selve in de Apotheken een Amandel-melck bereyt / ofte Olye daer uyt geparst.

Quee-appel en Peeren.

De Quee-boom begeert een koude vochtige gront / en veel liever lossen als kleyachtige aerde / en wast gaern aen de water-kant / hy wordt voortgeteelt van wortel-spruyten / die soo groeysaem zijn / datse in 't tweede jaer vrucht dragen / oock wordt hy veel op doorne stammen ge-ent of gegriffet / maer is veel beter op sich selfs. Men plant hem in 't wassen van de Maen in November of Februarij, acht voeten van malkander. De vruchten werden in October rijp / ende als dan met droogh weer geplukt zijnde kunnen langh bewaert worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Queen zijn kout en droogh tot in den tweeden graet / trecken te samen en stoppen de Kamer-ganck / de Roo-loop en 't Bloedtspouwen; sy versterken de Maegh en doen het braecken op houden. Indiense op het laetste van de maeltijdt gegeten worden / soo sluytense de mont van de Maegh toe / en beletten dat de dampen van de spijse niet na de herssenen op en stijgen: Rauw gebruyckt zijnse schadelijck / en maken krimpinge in de buyck: gesoden / gebraden / geconfijt of tot Marmelade / dat men oock Quee-vleesch noemt / gemaeckt / zijnse bequamer en lieflijcker om eeten. Van het sap met Suycker werdt in de Apotheecken een bequaem Syroop gemaeckt. Quee-kernen in Roos-water geweeckt is een gemeen / doch dienstigh Oogh-water.

Mispelen-boom.

De Mispel-boom wast seer wel in vet en santachtigh aertrijck en wil gaern / als de Quee-boom, aen de water-kant geplant staen: hy werdt van sijn pitten gezaeyt / en oock van sijn wortel-spruyten in November voort geset / en daer na op de selven ge-ent / men magh hem oock op Queen, Appel, Peer-boomen en Hage-doorn enten. Hy begint vroegh te bloeyen / te weten in April ofte in 't beginsel van May, maer de vruchten worden seer spade ende in 't laetste van October eerst rijp. Wanneer aen sijn wortelen mis met asch / voornamentlijck van wijn-ranken / gemenght / geleyt is / werdt hy seer vruchtbaer.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Mispelen zijn kout en droogh / en sterckelijck t'samen-treckende van aert / waerom sy de Kamer-ganck stoppen. Mispelen gedroogt / en met de steentjens gestoten en gedroncken met witten wijn / breeckt de steen in de Nieren en Blase. Water daer onrijpe Mispelen in gesoden zijn / is goet om alle sinckingen te beletten / die op de keel / tanden en tandtvleesch vallen / als men de mont daer mede spoelt of gorgelt.

Van de Kruyden.

Violen.

IN de Maert spruyten uyt der aerde de schoone wel-rieckende Maertse Violen, die in alle landen veel gebruyckt en in de Hoven / om den reuck en goede krachten / die men daer in merckt / onderhouden werden. Van de selve vindt men veelderhande geslachten / als tamme en in 't wilde wassende / wel-rieckende en sonder reuck / enckele en dubbelde / witte en blaeuwe / als mede tweemael bloeyende Violen. Sy begeeren een goede gront en schaduwachtige plaetse / en werden voort geteelt door zaet en afzetsels: Het zaeyen magh geschieden in de Herfst en Lente, het verplanten voor de eersten dagh van Maert. Men maghse niet planten of zaeyen alle jaer op een plaetse / of andersints salse voort brengen kleyne bloemen / die weynigh reucks hebben. De dubbelde Violieren brengen geen zaet voort / ende indienmense niet en oeffende en dickwils verplanten / sy souden wederom enckelt worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Violen, soo wel de bloemen als de bladeren zijn verkoelende en vocht-makende van aert. Sy zijn seer nut tegen alle verhittinge der inwendige deelen / als van de Lever / Nieren en Blase &c. Sy matigen oock en verkoelen de groote hitte van de brandende koortsen / bedwingen de scherpigheyt van de galachtige vochtigheden / en versoeten de rauwigheydt van de borst / keel en strotte. Van de bloemen werdt in de Apotheecken een lieflijck Syroop / Conserf / Olie en gedistilleert Water gemaeckt / om tot de voor-verhaelde gebreecken gebruyckt te werden.

Maeghdelieven.

De Maeghdelieven vereyschen weynigh oeffeningh / en werden geset rondtom de Beddens op vochtige plaetsen / maer indienmense dubbelt wil houden / soo moetmense om het ander jaer in October of Maert van een scheuren en verplanten / want te langh staende werden sy lichtelijck enckelt. Sy bloeyen meest het geheel jaer over / en dragen / roode / incarnate / witte en bonte bloemen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Maeghdelieven hebben in haer bladeren een verkoelende en vochtmakende kracht / waerom sy nuttelijck tegen de verhittinge des levers en van andere deelen / als mede tegen de koortsen gebruyckt werden.

Bernagie.

De Bernagie komt op allerley gront en aerdtrijck voort / en eens gezaeyt zijnde vermenighvuldight van selfs door het afgevallen zaet / en bloeyt een groot deel van de Somer, tot heel diep in de Herfst, maer des Winters vergaetse door de koude.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Bernagie is merckelijck vochtigh en verkoelende van aert / en 't heeft de selfde krachten / die van de Violen beschreven zijn. De bloemen werden van veele over de salaet gegeten. In de Apotheken wordt van de bloemen een Conserf en van het Sap een nutte Syroop ghemaeckt.

Buglos.

De bladeren vergaen mede des Winters, als van de Bernagie, maer sy behoeft

hoeft niet gezaept te worden / want in 't Voor-jaer spruytense weder uyt haer wortel. Van aert krachten en gebruyck komtse met de Bernagie over een.

Latouw.

Onder de Latouw wert begrepen de Kronckel en Krop-salaet, of Sluyt-kroppen. De Latouw wert gezaept in goede vette en wel gemeste aerde in Maert, indienmense seer vroegh begeert zaeptmense op een Meloen-bergh of andere warme en wel ter Son gelegene plaets. De Krop-salaet woort onder geele Wortelen of Ajuyn gezaept en gedunt; de Prince-kroppen worden in April gezaept en in goede aerde wijt van een verplant om de selve schoon en wit te hebben / soo binden sommige boven het opperste te samen / twee dagen te vooren / eer dat sysе uyt-trecken om te verplanten en stroyender daer na saut op.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Latouw wert geacht voor het beste van alle Moes-kruyden en is koudt en vochtigh van aert: 't verkoelt de heete maegh en tempert de scherpigheydt van alle humeuren: is derhalven gesont voor jonge lieden / die heet en vol gals zijn / ende is in de Somer, by seer heet weer / een aengename spijse. Sy verweckt de slaep en neemt de geylgheydt wech. Men eet de Latouw gemeenlijck rauw met Olye / Azijn en Sout / en kan als dan eenighsins den appetijt verwecken.

Carduus Benedictus.

Dit kruydt wordt in de hoven seer naerstelijck ge-oeffent en onderhouden. Het begeert een matigen grondt en een warme plaetse; men zaept het in Maert en werdt in Julio en Augusto geplukt / vergadert en tot het gebruyck bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Carduus Benedictus is warm en droogh in de tweeden graet / seer bitter van smaeck / openende en suyverende van krachten: Dienvolgende opent alle verstoptheden der inwendige deelen / suyvert het bloet en een vervuylde maegh. Oock is dit kruydt seer krachtigh tegens alle besmettelijcke sieckten / en een ghemeyn genees-middel tegen de derdendaeghse en langhduurende koortsen. Het kruydt wordt in Wijn of Bier gesooden / of gepulveriseert met eenigh bequaem nat ingenomen. In de Apotheken maecktmen van 't selfde gedistilleert water / Syroop en Sout om bequamelijck gebruyckt te konnen werden.

Gouts-bloem.

De Gouts-bloeme behoeft weynigh oeffeningh / want sy groeyt op sulcken gront als men wil: oock en behoeftse alle jaer niet gezaept te worden / want alwaer sy in Maert eens gezaept is / groeytse voortaen van het afgevallen zaet. Dickwils verplant zijnde brenghtse grooter en schoonder bloemen voort. De Goutsbloemen bloeyen van den April of May den geheele Somer door / tot in de Winter toe. Sy trecken haer bladeren des nachts in gelijk de klaveren / en de zaden zijn soo krom in een gekronckelt / dat sy de klauwen van een Vogel gelijcken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Gouts-bloemen zijn warm en droogh in den tweeden graet: sy versterken 't herte / wederstaen 't vergift en alle pestige en besmettelijcke koortsen / en openen de verstoptheden des ingewants / waerom sy de maentstonden der Vrouwen verwecken. Van de bloemen maektmen Gouts-bloem Azijn en Conserf / ten tijden van peste seer nut en dienstigh.

Venckel.

Venckel groeyt op alle plaetsen en in alle

alle lucht / 't wert gezaeyt in Maert, en 't kruydt afsnijdende spruyt het altijdt weder uyt. Het zaet wordt in 't laetste van Augustus ofte in September rijp. Des Winters vergaen de bladeren en steelen / en de wortelen blijven alleen in 't leven / die daer na in 't Voor-jaer wederom nieuwe uytspruytselen van bladeren en steelen geven.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Het zaet van Venckel is warm in de tweeden en droogh in den derden graet: het kruyt is soo heet niet maer meer gematight. 't Zaet breeckt winden / sterckt het gesicht / vermeerdert de Melck in der Vrouwen borsten / doet het Graveel lossen en opent de verstoptheden van Lever en Miltdt. Sulcks moet oock van het kruyt en de wortel verstaen werden. Men distilleert van Venckel-zaet een krachtigh Water en Olye.

Erwten.

De Erwten worden hier te Lande in hoven en Velden veel en seer gemeynlijck onderhouden / sy begeeren een open lucht en niet al te vochte grondt; men plantse ontrent een duym diep in de aerde op ryen / waer by men tacken steeckt / op datse daer by soude op klimmen; dit geschiet in het laetste van Maert of in 't begin van April. Eenige verseekeren / dat de Erwten, die worm-steeckigh zijn / beter om te zaeyen zijn als de gave.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Erwt-peulen zijn van aert en krachten / de gemeene Boonen seer gelijck / en middelmatigh gestelt tusschen die dingen / die goet en quaet voedtsel geven / en die veel of weynigh voeden. Sy dienen meer tot de Keucken / als in de Medecijne.

Aspergies.

De Aspergies begeeren veel oeffeningen / voor eerst / sal men de plaets een jaer te vooren bereyden / daer mense wil setten / en die toe stellen van vette / zware en wel-door-wroghte aerde / daer toe sal men de beddinge uyt graven vier voet diep / en die op vullen laegh om laegh met goede koe-mis en vette aerde / tot op de hooghte van drie voeten / daer na sal men daer op leggen twee-jarige planten van Aspergies en dat met soo veel regels / als na proportie het Bedde breedt is / hier op sal men dan wederom stroyen een heele voet van wel-bereyde aerde. Des Winters sullen dese Bedden gedeckt worden met koeye- of paerde-mis / of stroo. Men moet de Aspergies voor het vierde jaer niet snijden / ende van yeder plant twee of drie scheuten laten tot zaet schieten / want al de scheuten wegh te nemen soude de onderganck der planten zijn / en staet te mercken / dat men de scheuten die tot zaet gekomen zijn / niet sal af snijden / voor en al eer het tot sijn volkomen rijpte is / 't welck geschiet in 't laetste van de Somer of Augustus; van dit zaet werden weder nieuwe planten gezaeyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Aspergies zijn warm in de eersten graet / matelijck vocht en daer by afvagende van aert. Sy openen de verstopthéyt van de Lever en van de Nieren / en setten het Water en Graveel af / maer sy geven weynigh voedsel. Men stooftse of werden alleen gesoden met Olie / Azijn / Peper en Sout / of met Boter en Noten-moschaet gegeten.

Aertisocken.

Dese vereysschen een goede vette gront en moerachtige aerde en een wel ter Son gelegene plaetse / haer oeffeningh is dat sy door zy-schooten der oude planten werden voort geteelt / in de Maenden van Maert en April, van een gescheurt zijnde werden sy twee voeten van malkander geplant

geplant. Als nu de vrucht tot sijn volkomentheydt gekomen is / moet ter behoorlijcke tijdt afgesneden worden / op dat de plant wederom jonge zy-schooten mach te voor-schijn brengen / want die in de bloem schietende / sal de oude plant uytgaen / en soo sult ghy berooft zijn van jonge planten / om tegen de aenstaende Lenten voorsien te zijn. Men moet dese planten des Winters met Paerde-mis of yets anders voor de Vorst bedecken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Aertisocken zijn warm en droogh van natuur tot in den tweeden graet. Het voetsel dat sy geven is niet goet / want sy doen grof / zwaer en melankolijck bloet in 't lichaem groeyen. Sy werden van sommige rauw met Peper en Sout / doch meest gesooden met een sausse voor een leckere spijse gegeten en gebruykt tot verweckinge der vleeschelijcke lusten. Na het gebruyck van Aertisocken lost men ghemeynlijck vuyl en stinckent water.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in APRIL.

In dese Maent is de Verstandige Hovenier even besigh om sijn Hof in goede order te brengen met spitten / graven / zaeyen en planten. Hy zaeyt nu Pompoenen, Comcommers, Pietercelie, Kervel, Biet, Spinagie, Erwten, Boonen, Wortels, Rapen, Kool, Kroppen en andere Moes-kruyden / als oock Basilicum, Thlaspi van Candia, Oyevaers-becken, Flos Adonis, Koorn-bloemen, Flos Africanus, Wol-kruydt, Ridder-spooren, Vinger-hoeden en Lupinen. Hy plant Melissen, Salie, Roosmarijn, Thijm, Marioleyn, Wijn-ruyt, Ysoop, Beeren-oor, Mater, Hepatica, Averuyt, Irias, Scordium en Steen-violieren. Hy graeft uyt der aerde om te gebruycken / Alant-wortel, Angelica, Lavas, Imperatoria, Valeriana, Peper-wortel, &c. Indien de jonge Boomen niet wel voort willen / moetmense wat verquicken met versch regen water of met sloot water met mis gemenght / begieten / om daer door tierigh en vruchtbaer te maken / doch alles na 't weer sich toe draeght. In den April spruyt en bloeyt de Amandel-boom, Persick, Abricoos, Appel, Kerssen, Castanien, Hagedoorn, Noote-boom, Vlier-boom, Linde-boom en andere Boomen. Men seyt dat de bloeysels op de Boomen niet en verbriesen / is 't dat men onder aen de stam een wollen lap bindt / en laten 't eynde in een pot met water hangen / dat de lap altijdt nat blijft.

Van 't zaeyen der Zaden.

Men moet in acht nemen / dat het zaet bequaemst gezaeyt werdt / wanneer het groote hulpe van den Hemel magh genieten / dat is wanneer het door warmte en vochtigheyt / als mede van 't licht des Sons en des Maens bevordert / en 't verdroogen der Sonne door de vochtigheyt des Maens gematight werdt: Daerom wanneer de Maen nieuw is / dan is het goet zaeyen / en alle zaden / die men zaeyt / moeten van den eersten tot den laetsten dagh na de nieuwe Maen ghezaeyt werden / want alles wat veel kruyt sal brengen / moet in 't wassen ofte eerste quartier van de Maen gezaeyt zijn; maer dat in 't af nemen gezaeyt wordt / blijft onder de aerde en wast in de wortel. Oock moet men letten / dat men in de koude

landen vroegh in de Herfst en laet in de Lente sal zaeyen. Het zaet moet voor al rijp / vol / zwaer en grof zijn / goet van koleur / en wit van pit / want een goede gront en goet zaet moeten by malkander zijn / anders is moeyte en arbeyt verlooren / daerom dient een goet Hovenier dit aen te mercken dat yeder zaet of kruydt begeert te hebben. 1. Een vrye lucht. 2. Een warme plaets of gront. 3. Warmte van boven. 4. Warme natuur in 't zaet. 5. Een goede vette aerde van onder. 6. Vruchtbaren douw en regen. 7. Vry voor quade lucht / meel-dauw / dorre winden en zee-dampen. 8. En dat het zaet noch vermuft of schimmeligh en zy. De Verstandige Hovenier moet weten hoe langh het zaet goet blijft. Zaet dat rondt en lijvig is duurt veel langer / als 't geen kleyn en plat is. Wy sullen hier een Register hoe langh yeder zaet duuren magh / by voegen.

Zaet dat 1 jaer duurt.

Angelica.	Genoffels.
Anemone.	Maen-bollen.
Kroon Imperiael.	Mater.
Erwten.	Parey.
Aspergies.	Pionien.
Africaen of Teunis-bloem.	Pastinaken.
	Carduus Benedictus.
Basilicum.	Indiaensse Kerssen
Bitteravien.	en meer andere.
Lupinen.	

Zaet dat 2 jaer duurt.

Amaranthus.	Suycker-wortel.
Ajuyn.	Majoleyn.
Aquiley.	Seven-gety.
Bernagie.	Sonne-bloem.
Blattaria.	Tijm.
Comcommers.	Valeriaen.
Cawoorden.	Vinger-hoeden.
Kervel.	Winter-roos.
Suringh.	Ysoop.
Spenagie.	Irias.
Lathyris.	Pietercelie.
Meloenen.	Ridder-spooren.
Damast bloem.	

Zaet dat 3 jaer duurt.

Annijs.	Nip.
Keule.	Nigella.
Gouts-bloem.	Porceleyn.
Koorn-bloem.	

Zaet dat 4 jaer duurt.

Kors.	Meliloten.
Kool.	Rammelatsen.
Radijs.	Rapen.

Zaet dat 5 jaer duurt.

Pimpinel.

Zaet dat 6 jaer duurt.

Mostert.	Vennekool.

Een yegelijck zaet heeft oock zijn eygen tijdt in 't uytspruyten / als 't gezaeyt is. Basilicum, Rapen, Raket, Spenagie komt op drie dagen / na dat 't gezaeyt is. Comcommers, Kers en Mostert-zaet op den vierden dagh. Parey op den sesten dagh. Melde op den achtsten dagh. Kool op den tienden / Coriander op den twintighsten dagh. Keul en Orega op den dertighsten dagh. Pietercelie leyt ses weken in der aerde. Indien het aertrijck dor en droogh is / en dat het zaet niet wel en magh uytspruyten / moet men 't selfde besprengen met regen-water of sloot-water des morgens en des avonts / dat door de Son verwarmt is / want kout en sout water is een vyant van alle kruyden. Het zaet dat men vroegh gezaeyt heeft moet men voor de vorst / rijp en seer groote koude bedecken / ende op dat het selfde van de Vogelen / Mieren / Muysen of ander ongediert niet beschadight en werde / weecken het eenige in sap van Donder-baert of Huys-loock, andere stellen het te weecken in water / daer roet uyt de schoor-steen in gesmolten is. Als 't kruydt is opgekomen / in drooge tijden / moet

moet men 't des morgens voor den opganck der Sonne of des avonts na den onderganck bevochtigen en besprengen/ maer niet op de heete middagh / want het kruydt daer door soude verbranden en vergaen.

Van de Boomen.

Vyge-boom.

DE Vyge-boom begeert een warme plaetse / die wel ter Sonne staet / by eenige muragie en van de Noorde-windt bevrijt is; daer-en-boven bemint hy vet / sterck en wel-gemist aerdtrijck. Hy wordt hier te lande van wortel-spruyten en tacken die men op 't eynde kneust/ en een koorn of kleyn steentje daer in steeckt / aengewonnen. Dit geschiet in Maert of April. De jonge bottekens en bladeren komen hier in de May-maent eerst te voorschijn / ende als dese bottekens opschieten werden de Vygen voort gebracht. Dese Boom is teer en werdt licht door de harde vorst beschadight / daerom werdt hy veel in tobbens geset / om des Winters in de stove bewaert te werden / of hy werdt in de Winter met stroo of yets anders gedeckt / en onder de stam met duyven-mist beleyt. By Somer-tijdt wil hy wel en veel begooten en gewatert zijn. De Vyge-boom wast gaern by de Wijngaert, en tusschen haer beyde werdt een sonderlinge vrientschap of Sympathie bespeurt. Hy wil vlijtigh in de Herfst met duyven-mist gemest zijn / waer door sijn vruchten veel vroeger rijp worden. Indien hy van de Mieren beschadight werdt / soo bestrijckt de stam met roode aerde / boter en teer. Laet hy ontijdigh sijn vruchten vallen/ soo boor in de stam na by de wortel/en slā daer weder een wigh in; ofte hacke met een bijl in de stam / wanneer de bladeren beginnen uyt te spruyten; andere begieten de wortel met water en pekel vermenght.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Vijgen volkomen rijp zijnde / zijn warm in den eersten en vocht in den tweeden graet. Sy wederstaen het vergift / doen zweeten en drijven de Pockjens en Maselen uyt / en voeden seer wel; sy reynigen de borst en verbeteren den hoest. Uytwendigh gebruyckt vermorwen klieren/ bloet-zweeren en harde gezwellen. Het melckachtige sap uyt de jonge tacken in de ooren gedaen / doet de Wormen die daer in zijn sterven. De Vijge-bladeren zijn scherp / openende / verteerende en scheydende alle klieren en harde gezwellen. Als men het fondament met dese bladeren wrijft / openen sy de speenaderen en doen stoel-ganck hebben. De bladers met zout en azijn gestooten geneest ruydigheyt en schorfde knobbels.

Moerbesien-boom.

De Moerbesien-boom werdt hier te Lande in de Hoven veel onderhouden / men vindt van de selve tweederhande soorte / de eene die zwarte / en d'ander die witte vruchten voort-brenght. Hy wast seer tierigh in vette en wel-gemeste plaetsen / en bemindt een heete en drooge lucht. Hy wort aengeteelt van zaet/ maer heeft als dan lange jaren van noden eer hy vruchten voort-brenght / andersints van Wortel-spruyten en in-leggen. Hy mach oock op sich selfs / Ulmen-boomen en andere geëntet werden. Men plant hem in 't laeste van Februarij of in Maert, en spruyt uyt als de koude van de locht vergaen is / waer by men bespeuren kan/ oft'er noch eenige vorst te verwachten is/ ende sijn vruchten worden in Augustus rijp en bequaem om te plucken. Op dat hy

bequamelijck mach op-waſſen / ſalmen in October ſijn wortel ontblooten en moer van ouden wijn daer aen gieten / andere bevochtigenſe met verſch Oſſen-bloedt / en verwachten dan ſeer ſchoone vruchten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de Moerbeſien-boom hebben een t'ſamen-treckende en ſuyverende kracht; en zijn een gemene ſpijſe voor de Zijdewormen. De onrijpe vruchten verkoelen in den derden graedt / en zijn daer by ſterckelijck t'ſamentreckende van aert. De rijpe vruchten zijn oock verkoelende en wat verdroogende van aert / niet ſonder eenige t'ſamentreckinge. De onrijpe Moerbeſien, gedrooght zijnde / ſtelpen alderhande loop des Buycks / de overbloedige maent-ſtonden en verkoelen de heete gezwellen van de mondt en van de keel; tot dien eynde wordt in de Apotheken van het ſap der ſelben een ſyroop gemaeckt. De ſchorſſe van de Wortelen zijn warm en droogh / en af-vagende van natuur / waerom de ſelve de verſtoptheden van de lever en milt openen / de buyck weeck maken / en de Wormen af-jagen. Men moet de rijpe Moerbeſien alleen of voor andere ſpijſe ghebruycken. Sommige ſpoelenſe eerſt met wijn af en eetenſe met ſuycker. Andere doenſe in een glas / en gieten daer van haer ſap over / en decken dat glas dicht toe: ende ſoo bewaert zijnde blijven ſy lange tijdt goet.

Liguſtrum.

Luguſtrum, 't welck oock mondthout genoemt wert / is een boomachtige heeſter / waſt gaern op vochtige en waterachtige gronden; men beplant en bekleet daer mede de heyningen en prieelen. Het wordt aengewonnen van zaet / dat men in ſantachtige aerde zaept; en drie jaer geſtaen hebbende wert het verſet / daermen 't begeert te planten. Het bloeyt in 't laeſte van May of in 't begin van Junij, voortbrengende witte bloemen / en de beſien werden laet in 't jaer rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Liguſtrum zijn droogh en koudt van aert / en t'ſamen-treckende van kracht: ſy zijn bequaem om de zwellinge en heete zweeringe van de keel en van de mondt te geneeſen. Het water van de bloemen gediſtilleert / is ſeer goet om allerley buyck-loopen / vrouwelijcke vloeden / 't bloetſpouwen ende druppinge der oogen te ſtoppen. Sommige maken van het hout tanden-ſtoockers / die ſy ſeer prijſen tegen de gebreecken van 't tandtvleeſch.

Berberis.

De Berberis is een tamelijcke hooge heeſter / wert gelijck de Liguſtrum, mede aen heyningen geplant; hy begeert te waſſen op ongebouwde doch niet heel dorre / maer wat vochtachtige plaetſen. Het wert aengeteelt van Wortel-ſpruyten / hy ſpruyt uyt in April, bloeyt in May en ſijn beſien worden in September rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en de vruchten zijn koudt en droogh van natuuren / de rijpe vruchten verkoelen ſeer / verwecken appetijt / bluſſen de overmatige hitte der brandende koortſen / en ſtoppen de buyck-lopen en alle vloeden ſoo wel van Vrouwen / als van Mannen. 't Water daer deſe beſien in geſooden zijn is goet tegen het onſuyver tandt-vleeſch / en ontſtekinge van de keel; indien men de mondt daer mede waſt of gorgelt. Sy worden om haer anyperen ſmaeck veel geconfijt / ende in de Apotheken bereydt men van het Sap een lieffelijcke en geſonde Syroop.

Lauwerier-boom.

De Lauwerier-boom heeft verſcheyde mede-ſoorten / als Laurus Nobilis of Luyckſe Lauwerier, Smal-bladige Lauwerier of Lauwerier Manneken, Breet-bladige Lauwerier of Lauwerier Wijfken, Bakelaer-

Bakelaer-draghende Lauwerier, Wilden Lauwerier. Hy begeert een vaste gront/ en draeght hier te Lande selden vruchten. De Laurus Nobilis wordt in potten of tobbens geplant/ om des Winters voor de koude geborgen te werden/ men teelt hem aen door stecken/ die in de Maert in de aerde gesteken worden. De Smal-bladige Lauwerier vereyscht de selfde oeffeninge/ als van de Laurus Nobilis. De Breet-bladige Lauwerier, die oock gemeene Lauwerier is genoemt/ wert van de Bakelaer gezaeyt/ en in de Maent May drie vingeren diep in goede aerde geset/ maer in 't naeste jaer moet hy verplant zijn. Hy wordt oock van sijn Wortel-spruyten afgeset/ men moet hem des Winters voor Vorst en Sneeuw met stroo of riet decken. Indien hy door koude of Vorst komt zwart te worden of te verdorren/ salmen hem kort by de wortel afsnijden/ om daer naer weder uyt te spruyten. De Bakelaer-dragende Lauwerier begeert soodanighe oeffeninge/ als van de Laurus Nobilis geseyt is. De Wilde Lauwerier wast tierigh in vochte en schaduw-achtige plaetsen/ sijn bladeren zijn breet/ effen/ en blinckent/ doch sonder reuck; de bloemen witachtigh en staen kroons-gewijs boven op 't eynde van de tacken by malkander; de besien zijn de Myrtus-besien van ghedaente seer gelijck/ en schoon blaeuw van verwe. Alle dese boomen zijn des Winters en Somers groen/ maer by Somer-dagh begeerense veel begooten en tegen de Winter voor koude en Sneeuw beschermt te zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en de vruchten/ die men Bakelaer noemt/ van de Lauwerier-boom zijn verwarmende en verdrogende diep in den tweeden graet: sy drijven den urijn/ doen 't graveel rijsen/ openen de verstoptheydt van de Lever en Milt/ en verwecken de maentstonden. Het gemeene volck gebruyckt Bakelaer en Boontjens Hol-wortel om te zweeten/ en alsoo alle ruydigheyt uyt te drijven; 't selfde is oock goet om de watersucht te genesen. Bakelaer en voornamentlijck Olye uyt de selve geperst/ wert nuttelijck onder andere geneesmiddelen gemenght/ om de zenuwen te versterken en te verwarmen.

Myrten-boom.

Na de verscheydenheydt der bladeren wordt den Myrten-boom grooten en groven of kleynen en edelen of middelbare Myrtus genoemt. Sy begeeren los en savelachtige aerde en een plaetse die van de Noorde windt bevrijdt is. Sy worden hier te Lande aengeteelt van tackjens/ die onder een weynigh gekneust/ en in potten of tobbens geset zijn: sy moeten by Somertijt veel begooten en des Winters sorghvuldighlijck in lauwe kachels bewaert werden/ want andersints souden sy door de strengigheydt van dese lucht vergaen en sterven. Alle dese soorten zijn hier oock voort gekomen van 't zaet/ gelijck sulcks mede de Schrijver van den Nederlantsen Hovenier getuyght gesien te hebben.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren/ vruchten en 't sap van den Myrtus zijn t'samentreckende van kracht/ soo wel uytwendigh/ als inwendigh/ gebruyckt/ en worden voor droogh in den derden en koudt in den eersten graet gehouden/ sy zijn bequaem tegen het bloet-spouwen/ 't bloet-pissen/ de roo-loop/ en alle overtollige vloeden der Vrouwen. De besien genesen de zweeringe van de Nieren of Blaes/ ende de bladeren in Wijn gesooden en opgeleyt/ heelen de quetsuren. In Italien en elders dienen de Myrtus bladeren in plaetse van run om het leer mede te bereyden. Tot de voorverhaelde gebreken vintmen in de Apotheken een Syroop van de besien bereyt.

Van de Kruyden.

Meloenen.

Men vindt beneffens de gemeene soorte van Meloenen, noch anderen / als daer zijn: Meloenen van Padua, gulde Meloenen, witte Meloenen, hebbende de buytenste schorsse en het binnenste vleesch heel wit / Suycker Meloenkens of Moscadelle Meloenkens, hebbende de reuck van Muscus / en een uytnemende soete smaeck. Sy werden gezaeyt in 't begin van Maert op een besondere daer toe bereyde plaetse / die men gemeenlijck een Meloen-bergh noemt / als wy voor onder het misten der hoven verhaelt hebben / wiens manier om die te bereyden / als oock het af-beeltsel van de Meloen-back van de liefhebbers by den Nederlandtsen Hovenier kan gesien werden. Men steekt elck zaet drie ofte vier vinger breet van malkanderen en een halve vinger langh in de gront. Het zaet moet maer een jaer oudt zijn en men kan het eerst weecken in soete-melck of honingh-water / om het eerder te doen uytspruyten en de vruchten aengenamer van smaeck te maken. Daer na moetmen de Meloen-bergh met een glase Meloen-back decken / en het zaet opgekomen zijnde en hebbende vier bladeren / moetmense 't bovenste hartje afnijpen. Dit gedaen zijnde / moetmense verplanten op een wel met Paerde-mis bereyde en wel ter Sonne gelegene plaetse drie voeten van malkander / en weder met de glase Back decken / of men set over yeder plante een glase Klock of Lanteerne / en alsse beginnen groote tacken te krijgen / moetmense allenexkens lucht geven. Ondertusschen moet men sorghvuldigh wesen om de valsche bloemen af te doen / als mede de tacken / diese te veel hebben / want haer alleen drie tacken behoeven overgelaten te worden. De tekenen van een goede Meloen zijn / als de steel bitter / de vrucht zwaer van ghewicht / goet van reuck ende de kruyne hardt is.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Meloenen zijn koudt en vocht van natuuren / lieffelijck van smaeck en aengenaem van reuck; nochtans bederven sy lichtelijck in de Maegh / en veroorsaken 't Koort of eenige quaet-aerdige Koortsen. Een heete Maegh / is voor haer een goede Kock / en sy moeten sonder stercken Wijn niet gebruyckt werden. Die Colijcq / scheur-buyck of eenigh gebreck in de Miltdt hebben / moeten haer van Meloenen wachten. Het zaet is goedt voor een verhitte en verstopte Lever / drijft de Urijn en verbetert de gebreecken van de Nieren en van de Blaes.

Pompoenen.

De Pompoenen verschillen onder haer eygen soorte in gedaente en oock in groote / waerom sommige genoemt werden Pompoenen, Wijfkens ofl ange Pompoenen sonder merckelijcke strepen of ribben; andere Pompoenen Mannekens, dese zijn dick en buyck-achtigh / ront of plat ront / hebbende merckelijcke ribben / meestendeel seven in 't getal / uytgestreckt van onder aen de steel tot boven aen de kruyn. Noch zijnder diemen noemt Roomsche Pompoenen somtijdts heel groot / somtijdts kleyn en plat rondt: Winter-pompoenen, dese zijn kleynder als de gemeyne / van de welcke d'een wit / en d'ander geel van vleesch is / ende en werden noyt in de hoven rijp / maer afgeplückt zijnde / worden aen de balck / tot datse geel zijn / opgehangen. Sy begeeren altemael goede en

en tamelijcke vette aerde en een warme plaetse. 't Zaet in soete-melck of honigh-water geweeckt zijnde / wert in 't laetste van April ofte in 't begin van May met de scherpe punt om leegh geset / en in 't op-komen willen sy dickwils begooten zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Pompoenen zijn kout en vocht van aert/ doch minder als de Comcommers, maer meer-der als de Meloenen: Sy werden op verschey-de wijse tot spijse bereydt; en zijn als dan nut den geenen / die warm van complexie zijn/ en een heete Maegh hebben / maer die slap van Maegh zijn / moeten sich gheheel daer van wachten. Het zaet komt in krachten met het Meloen-zaet over een.

Cauwoerden.

Onder dese werden mede gerekent de Kalbassen en Citrullen. Men zaeytse / als de Pompoenen, op een wel bereyde en warme plaetse / en moeten drie of vier voet van een geset zijn. Sommige maken in 't verkiesen van 't zaet dit onderschept / seggende; dat van 't zaet / dat omtrent de hals van de Cauwoerde leght / de lan-gen groeyen / van 't geene / dat in de mid-den leyt / de ronde / en van dat in de zijde geplaest is / de korte en dicke. Men moetse planten by prieelen of stocken / daer toe bequaem gemaeckt / want in-dien sy by der aerde blijven nederleggen / konnense geen vruchten voort-brengen. Als de Cauwoerde gespeent is / salmen daer een teyle met water by setten / om-trent een span verre daer van daen / en daer door salmen bevinden datse uytne-mende langh sullen worden. Ongeloof-lijck is 't geene sommige geschreven heb-ben / als datmen eertijdts / wanneermen de menschen verbranden / in plaetse van te begraven / in dien assche de Cauwoer-den zaeyden / en datse / dickwils met Olye begooten zijnde / in negen dagen groote en volkomen vruchten voortbrachten.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Cauwoerden komen in aert en krachten met de Pompoenen over een. In Italien wordt de vrucht in kleyne stucken gesneden / in vlees-sop opgesoden / en met Verjuys ghemenght zijnde den koortsige menschen en den gesonde in seer heete tijden tot spijse voorgeset. De Pel-grims van Vranckrijck, Italien, Spangien, als oock de reysende lieden van Asia en Africa plegen de Fles-Cauwoerden of Kalbassen uyt te holen / om daer Wijn / Olie of andere voch-tigheyt in te dragen. De Visschers van Africa en van de omliggende Landen / gebruycken desen Cauwoerden oock veel om haer netten / die sy uytghewòrpen hebben / te teeckenen / ge-lijck men hier te Lande met het Korck pleegh te doen.

Comcommers.

Dese begeeren de selve Oeffeninge als van de Pompoenen. Men steeckt het zaet in 't laetste van April in de Aerde / ande-re zayense in Maert op een Meloen-bergh / en bewarense voorsichtelijck voor Vorst en Koude. Men behoeftse niet te wieden: mits datse schoonder worden / alsse met Kruyden rondom beset zijn. De Comcommer en wil niet groeyen / als daer Olie ontrent is: selfs als maer al-leen de geene / diese oeffent / Olie gehan-delt hadde. Men vint onder de selve witte en groene/waer van de witte voor de beste gheschat worden. Boven dien isser een soorte diemen Wilden of Esels-Comcom-mers noemt / dese worden niet voor spijse maer alleen voor Medicijne gebruyckt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Comcommers zijn kout en vocht in den tweeden graed / vorders hebben sy de selve krachten / die wy de Pompoenen toe geschre-ven hebben. Heel kleyn zijnde / wordense Au-gurkjens genoemt / en van veelen in Azijn / met wat Venckel, Peper-wortel en specerypen ingeleydt / om appetijt te verwecken / voor of tusschen andere Spijse gegeten. De volwassene

bereyd-

bereydt men tot een Salaet / met Olie / Peper en Azijn. De Ezels Comcommers zijn verwarmende en afvagende van aert: Sy beroeren de buyck sterckelijck en jagen af de heete en waterachtige vochtigheden. Tot dien eynde wordt het sap / Elaterium geheeten / dick gemaeckt zijnde / in de Apotheecken bewaert / maer 't moet seer voorsichtigh / en in kleyne quantiteyt gebruyckt worden.

Boonen.

De Boonen worden onderscheyden in groote, kleyne en Turckse of Roomse Boonen. De groote, of onse gemene Boonen, die men hedendaeghs Tuyn-boonen noemt / werden in Maert op ryen in de aerde gesteken / en eermense set / werden sy een dagh in water geweeckt / andere nemen droessem van Olie / of Salpeterachtigh water. De kleyne noemt men Paerden of Duyve-boonen, en van dese werden op sommige plaetsen heele Ackers vol gezaeyt. De Roomse of Turckse Boonen plant men in April, en by de selven worden staken geset / in verbant gelijck de Figuur van de Savoy-koolen vertoont. Men behoeftse niet te weecken / om datse anders licht verrotten. Sy beminnen plaetsen die veel van de Son bescheenen worden. In de Boontjes bevindt men veel schoone en aengename verwe / doch de gemeenste zijn heel wit.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De groote Boonen zijn kout en droogh van aert / geven matelijck en redelijck goet voedsel. Boonen-meel doet alle gezwellen rijpen en is sonderlijck goet tot zweerende Vrouwen Borsten. Van het bloeysel der Boonen wert in de Apotheecken een water gedistilleert / 't welck van de Vrouwen seer begeert is / om het aengesicht schoon en blanck te maecken. Sout uyt assche van Boone-struycken gemaeckt is goet om graveel / steen en 't water af te setten. De kleyne Boonen hebben de selve krachten: De Engelsche geven haer Paerden meest Boonen-broot te eeten / waer van sy gelooven datse beter varen / als van den Haver / en daerom onderhouden sy dese Boonen veel. De Roomse of Turckse Boonen zijn in aert en krachten de voorgaende gelijck en geven goet voedsel. Sy werden op verscheyde wijse bewaert en tot spijse bereydt.

Lupinen.

De Lupinen werden na de verscheydentheyt van de bloemen onderscheyden / als met witte / blaeuwe / paersse / purperverwige en geele wel-rieckende bloemen. Sy worden van de zaden / die in de Hauwen beslooten zijn / in de Maent van April geplant / op soodanige plaetse daer men die begeert. Aenmerckens waerdigh is het dat sy alle dagen hun na de ommeloop der Sonne keeren / schoon het geen helder en klaer weer is / soo datse de Landt-luyden voor een Uur-werck of Sonne-wijser konnen dienen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Lupinen zijn warm en droogh tot in de tweede graedt / sy verteeren / verdrijven en doen scheyden alle placken van de Huyt / Krop-klieren en alderhande harde gezwellen / ende sy dooden de Wormen / soo wel inwendigh gebruykt / als uytwendigh op de Navel geleydt.

Ridder-spooren.

Dese bloemen verschillen veel in verwe / maer niet in bladeren of kruydt: want sommige zijn enckelt / andere dubbelt / witte / blaeuwe / paersse / bleeckroode / hoogh-roode en gevlamde. Sy behoeven weynigh oeffeningh / want eens in April gezaeyt zijnde / komen daer na van selfs genoegh voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Ridder-spooren zijn verkoelende en t'samen-treckende van aert; waerom het water /

ker / daer dit Kruydt in gesoden is / seer nut is tegen brandt / 't braecken / droppel-pisse / graveel / steen en geel-sucht. 't Werdt oock veel gedaen in wondt-drancken. 't Water van de bloemen gedistilleert / werdt onder de ooghwaters vermenght / om de ontsteeckinge der oogen te verkoelen / 't gesicht te versterken / ende de schemeringe te verdrijven.

Wol-kruydt.

Dit kruydt vindtmen tweederhande / het eene draeght geele bloemen / elck bloemken in vijf bladeren verdeelt / het andere heeft witte en schoone bloemen / maer in ses bladeren gedeelt. Men zaeyt het in April, en behoeft weynigh oeffeningh / om dat het sich selfs ghenoegh zaeyt; het bloeyt niet eerder als in het tweede jaer / na dat het uyt de aerde gesproten is.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Wol-kruydt is verdroogende van aert: 't wordt selden inwendigh / maer dickwils uytwendigh gebruyckt / en onder stovinge tegen koude gebreecken van de Zenuwen / en om pijn te stillen gemenght. Men maeckt van de bloemen een Olie / die seer goet is voor Ambeyen en om alle pijn te versoeten.

Oyevaers-becken.

Men vindt de Oyevaers-becken niet alleen in de koleur van de bloemen verschillende / als daer zijnder met geblamde bloemen / met witte / blaeuwe / paersse / heel bruynen en andere; Maer oock naer haer geslacht of sorte / als groot Oyevaers-beck, liggende of kruypende Oyevaers-beck, na Muscus-rieckende Oyevaers-beck, Duyven-voet, Kraenhals en S. Robrechts-kruydt, welcke drie laetste veel in 't wilde gevonden werden. Sy begeeren weynigh oeffeningh / want eens in de Lente in den Hof gezaeyt zijnde / spruyten van selfs daer na voort / maer sy moeten een jaer gestaen hebben / eer sy haer bloemen en zaet voort brengen. Uytgenomen die na Muscus rieckt en de wilde sorten.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Hoewel de aert en krachten van de meeste sorten van Oyevaers-becken onbekent zijn / soo werden nochtans de Duyve-voet en S. Robrechts Kruydt seer gepreesen onder de wondtdrancken / en om 't bloet te stelpen / 't bloetpissen te genesen / en om 't graveel af te setten.

Thlaspi van Candia.

Dit Kruydt werdt in de Hoven veel geoeffent / en men noemt het in onse Tael wilde Kerssen van Candia. Het werdt in de Maendt April gezaeyt / en 't zaedt werdt in de Maendt Julius ende Augustus rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is heet van smaeck / en sterckelijck verwarmende van aert. Het komt verders met de krachten van de Tuyn-kers over een.

Bruynettekens.

Dese werden om haer schoon roode bloempjens in de Hoven onderhouden / en in de Maent April gezaeyt / sy bloeyen de Somerse Maenden door / en zijn onder de naem van Flos Adonis by de Kruydtbeminners bekent.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De smaeck en den reuck van dit Kruydt geven te kennen / dat 't selfde warm en droogh van natuure zy. In Saxen werdt het tegen 't graveel en de steen gepresen / andersins zijn de krachten tot noch toe niet verder ondersocht.

Basilicum.

Dit is een welrieckent kruyt / en wert in April en May in vette aerde gezaeyt/ en spruyt terstondt uyt / indien men 't stracks als 't gezaeyt is met lauw water begiet. Men moet het op den middagh besproeyen / anders als andere kruyden / die smorgens of 's avonts willen bevochtight zijn. Het moet alle jaer op een nieuw gezaeyt worden / want het des Winters uytgaet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Basilicum wert gestelt onder de kruyden / die in den tweeden graet verwarmen; het verquickt 't herte / verwarmt de maegh / geneest de veronderden hoest / verweckt de pisse / en versterckt de vochtige herzenen: Maer die kranck van herzenen en veel met hooft-pijn gequelt zijn / is de reuck van dit kruydt schadelijck. In Italien doen sommige de Basilicum in de nieuwe Wijn / om de selve een lieffelijcke reuck en smaeck te geven.

Vingerhoeden.

Dit kruyt draeght verscheyde bloemen/ als paersse / witte of uyt den witte wat bleeck paers van koleur / geele / vale / purper-roode en lijfverwige. 't Werdt om de aerdigheydt van de bloemen in de hoven onderhouden / en werdt in April gezaeyt ende brenght in 't tweede jaer in Julij en Augustus sijn bloemen voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Hoe wel dit kruydt alleen hier te Lande tot verciering des Hofs geoeffent wert / nochtans wert het in Italien voor een krachtigh wondtkruyt geacht. De Boeren in Engelandt zieden van dit kruydt een dranck / waer mede sy van onder en boven purgeeren.

Chamedrys.

Dit kruydt wordt tot de Medicijne in de hoven geoeffent/ en met scheuren voort geset/ 't bloeyt in Julij en Augustus en moet voor die tijdt gepluckt / gedrooght en bewaert worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Chamedrys is heet en droogh in den tweeden graet/ opent de verstopte mildt/ geneest de geelsucht / vallende sieckten / hooft-pijn en derden-daeghse koortsen / doodt de wormen / verweckt de maent-stonden / en suyvert de borst van taye sluymen.

Velt-cypres.

Dit kruydt in April in de hoven ghezaeyt zijnde / groeyt weeldiglijck voort/ en bloeyt in Julij en Augustus, en daer na wordt het zaet voort rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Velt-cypres is warm in den tweeden en droog in den derden graet / 't opent de verstoptheden van de Leber en Nieren / geneest de geel-sucht/ 't fleerezijn en watersucht/ verweckt de maentstonden der Vrouwen / en verbetert de koude gebreken van de herzenen en zenuwen. Tot dien eynde wert dit kruydt in water / Wijn of Meede gesoden en gedroncken.

Scorzonera.

De Scorzonera wast van selfs sonder oeffeninge in Spangien, en schijnt sijn naem verkregen te hebben van het spaens woort Schurzo, 't welck betekent een Adder, al of men seyde Adder of Slangen-kruydt, na de groote kracht die dat heeft tegen het vergift van de Slangen. Het is hier te Lande van Spaensch zaet aengewonnen / en wordt in Maert gezaeyt / de

wortel

wortel blijft lange tijdt in 't leven en spruyt alle jaer weder uyt / en 't bloeyt in Junij en Julij.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Scorzonera is warm in den eersten en vocht in den tweeden graet / en wordt seer krachtigh gehouden tegen allderhande vergift / peste / besmettelijcke sieckten / koortsen en kinderpocken. De wortel wert veel geconfijt en als een sonderlinge remedie tegen de voorverhaelde gebreken geprezen.

Keule of Kun.

De Keule zaeytmen op een matige vette gront en wel ter Sonne gelegene plaetse in de Lente, en wil gaerne ontrent de Ajuyn geplaetst zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt is warm en droogh in den derden graet / versterckt de maegh / breeckt winden / verweckt de maent-stonden / drijft de urijn en scherpt het gesichte. Sy wert seer nuttelijck gesooden / en gestooft by de Boonen en andere diergelijcke pluck-vruchten / die windt-achtigh zijn / en geeft aen de spijse een goede reuck en smaeck.

Rakette.

De Rakette begeert wel gemiste aerde / kan seer wel tegen de koude en mach daer om vroegh gezaeyt worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Rakette is warm en droogh in den derden graet / versterckt de Maegh / en verweckt den appetijt. Dit kruydt werdt seer bequaem met de Latouw, Porceleyn en andere koude kruyden gegeten / want sy de onmatige koude eygenschap van de voorseyde kruyden door haer heeten aert matight.

Indiaense Kersse.

De Indiaense Kers wordt in April op een warme plaetse by staeckjens of andere steunselen gezaeyt / om daer tegen te rusten en haer selven daer aen vast te maken. Het is een cierlijcke plant / hebbende ronde bladeren en geele bloemtjens / van gedaente de Ridder-spooren of Sots-kappen seer gelijck. 't Zaet groeyt in een aerdigh hauwken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Indiaensse Kersse, om dat sy de smaeck van de Tuyn-kars heeft / daerom werdt sy oock gelooft / de selve van krachten wat gelijck te zijn.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in MAY.

DE Verstandige Hovenier sijn Hof in goede order gebracht / bezaeyt en beplant hebbende / moet met een naerstigh oogh en een onvermoeyde handt besigh zijn ontrent het geene hy gezaeyt en geplant heeft. Tot dien eynde neemt hy in acht / dat alles bequamelijck opwasse / waerom / als hy beschouwt / dat het kruydt al te dick of te ongelijck uytspruyt / is hy voort besigh / waer het te dick staet / 't selfde te verdunnen / en waer het te ydel is / de leege plaetsen door 't verplanten te vullen. Voor eerst en voor al moet hy het onkruyt in sijn jeught dempen en uytwieden / want andersins 't selve te diep geworttelt zijnde / bederft

het aertrijck/en de goede kruyden worden onderdruckt en verstickt. Hy zaept nu Rapen, Wortelen, Sala, Porceleyn, Latouw, Majoleyn, Basilicum, Cichorey-wortelen, Biet, Carduus Benedictus, Sellery, Rammelatsen en Bloem-kool met de nieuwe Maen. Hy plant Meloenen, Pompoenen, Turckse-boonen, Cyclamen. Hy vergadert nu de kruyden/ van de welcken hy Wateren en Olien distilleeren wil/ want de selve nu in haer volkomen en beste fleur en kracht zijn. In het begin van dese Maent sal hy al het teere boom-gewas uyt de stoove in den Hof brengen/ als Orangie-boomen, Limoenen, Granaten, Myrthen en diergelijcke/ daer toe waernemende een dagh/ als het soetelijck regent/ en dat ontrent den avont/ en die stellen aen de Noort-zijde van den Hof/ om van die winden bevrijt te zijn; men sal oock de aerde/ die in de tobbens of potten is/ ververschen met nieuwe aerde en mis daer op te doen/ en de boom suyveren en besnoeyen van alle onbequame tacken.

Van het planten der Kruyden.

In groote hitte en drooge tijden/ en dient men geen kruyden te verplanten/ ten ware dan dat het weder hem tot regenen liet aensien/ anders moetmen de planten begieten/ en sulcks moet geschieden met water dat niet te koudt is/ tot dien eynde sal men regen-water in de Son setten/ of men mach sloot-water nemen. Veel kruyden willen wel verplant zijn (uytgenomen Pietercelie, Kervel, Melde en Spinagie) en hoe meerder men die verplant/ hoe schoonder sy opwassen. Eenige kruyden moet men 't onderste van de wortels en veselinge afsnijden/ en ruym planten om schoon te doen groeyen/ andere en voornamentlijck de bloem en bol-gewassen worden door aerdtbooren met de omleggende aerde uytgenomen en verplaetst. De scheuten en spruyten van het kruydt werden tot allen tijden van 't jaer geplant/ als oock de spruyten van een jaer/ als men die van de wortel of van de stam af treckt/ en onder wat omwringht of kneust/ dat doet de spruyte wel groeyen/ insonderheydt als 't eynde wat in water eerst geweeckt heeft/ en dan twee of drie vinger lanck diep in de aerde set of plant/ gelijck de spruyten van Roosmareyn, Salie, Wijnruyt, Averuyt, Steenviolieren en andere kruyden. Ondertusschen moet men naerstigh gade slaen in wat voor aerde de kruyden weeldrich wassen/ want sommige begeeren vet/ sommige middelmatigh/ andere sant-achtigh aertrijck. Daer en boven moet men in acht nemen/ welcke kruyden een besondere en verborgen vrientschap en de welcke een besondere vyantschap tegens malkandere dragen/ op dat de eersten by een ende de anderen wijdt van malkanderen geplaetst werden. Een verborgen vrientschap bespeurt men tusschen de Wijnruyt en den Vijge-boom, tusschen de Wijnruyt en den Olyven-boom, tusschen de Myrten en Lauwerier-boom, tusschen de Myrten en Granaet-boom, en tusschen de Ajuyn, Roose-boom en Lelien. De Zee-ajuyn en Rakette doen dat de kruyden/ die ontrent haer geplant of gezaept zijn/ seer tierigh groeyen. Een besondere en verborgen vyantschap verneemt men tusschen Orega en Kool, tusschen Klimop, Radijs, Kool ende de Wijngaert, tusschen de Aker en Nooten-boom, en tusschen de Aker en Olyven-boom.

Van

Van de Boomen.

Granaet-Appel-boom.

DE Granaet-Appel-boom wert hier te Lande weynigh van kernen/ maer meeſt van ſtecken en ſpruyten aengeteelt/ doch brengen hier geen rijpe vruchten voort/ ten zy by ſeer warme Somers, dan de wilde ſoorte Balauſtia genaemt/ wordt hier te Lande veel van de liefhebbers ge-oeffent om haer ſchoone bloemen. Sy vereyſchen een beſondere en ſorghvuldige oeffeninge. Men ſetſe in goede wel gemiſte aerde in potten of backen/ en begeeren by Somerdagh veel begoten zijn / en moeten by de Winter voor de Vorſt nauw bewaert worden; ſy werden van de Maert tot May geplant/ en men ſal alle jaer vlijtigh 't geene / aen de ſtam of by de wortel uytſpruyt / afſnijden. Sy willen met oude Koe-mis of Eſels-mis verſien zijn. Op dat haer bloemen niet licht ſoude afvallen / doen eenige een looden ringh of een Slangen-vel rontom den ſtam. Indien deſe boom ſeer van 't gewormte beſchadight wordt / ſalmen de ſtam en tacken met Eſels-pis en Verckens-mis beſtrijcken. Deſe boom wil gaern ontrent de Myrten-boom geplaetſt zijn/ en indien men Zee-ajuyn ontrent hem plant / ſal hy tierigh waſſen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alle de ſoorte van Granaet-appelen zijn verkoelende en wat t'ſamentreckende van aert / doch met dit onderſcheyt: De ſoete en verkoelen ſoo ſeer niet / als de ſuuren / noch en zijn ſoo t'ſamen-treckende niet / maer vochtiger / dan ſy verwecken winden en zwellinge in de buyck. De ſuure Granaet-appelen en die eenige wrangigheydt in hebben / zijn merckelijck verkoelende / droogh-makende en t'ſamentreckende van aert; waerom ſy de ſlappe maegh verſtercken ende de verhitten verkoelen / ſy verdrijven alle walginge / doen het braken ophouden en ſtoppen den kamerganck. De Granaet-ſchillen en de bloem-knoppen van de wilde Granaten verkoelen / verdroogen en trecken t'ſamen ſeer ſterck / verdrijven en bedwingen de ontſteeckinge / verhittinge en de beginnende zweeringe van de mondt en Amandelen / ſy zijn mede ſeer goet om het bloeden der tanden te doen ophouden en de loſſe tanden vaſt te maken / als men de ſelve in water en een weynigh Wijn-azijn opziedt en daer mede te gorgelen ofte de mondt te ſpoelen. Van het ſap werdt in de Apotheken een lieflijck en dienſtigh Syroop bereydt.

Orangie-boom.

Deſe boom wert uyt Spanjen en Italien van Cadix en Genua hier gebracht / ofte men queeckt hem hier te Lande uyt het zaet of kernen aen/ die men in May of daer ontrent in goede en vette aerde ſteekt/ en na dat hy vijf of ſes jaren oudt is / oculeert in de Maent van Junij of Julij. Hy moet ſorghvuldighlijck voor de oor-wormen en piſſe-bedden / datſe de botten niet af-bijten / als mede des Winters voor de Vorſt in de kachels bewaert worden. De maniere van 't ſtoken der kachels hebben wy voor onder de oeffeninge van de Maent Januarij aengeweſen. De verdere oeffeningh van deſen Boom konnen de liefhebbers by den Nederlantſen Hovenier nauwkeurigh beſchreven vinden/ alwaer mede de potten en backen / waer in men ſoodanige Boomen plant ende de ſtove / waer in ſy des Winters bewaert worden / ſeer aerdigh vertoont werdt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De vruchten van deſen Boom zijn van verſcheyden en tegen den anderen in krachten ſeer

verschillende deelen gemaeckt / want de wel-rieckende schil is bitterachtigh van smaeck / droogh en warm van natuur: het wit vleesch dat naest de schil gelegen is / is koudt van aert en grof van stoffe: het binnenste en sappigh mergh is verkoelende en droogh-makende van aert; het zaet is warm en droogh in de tweede graet. De schillen wederstaen 't fenijn / verwarmen de maegh / doen de spijse verteeren en maken een goeden en soet-rieckende aessem: sy worden gemeenlijck tegen het Colijck / uyt winden ontstaen gebruyckt en van sommige tegen de koorts ingegeven. Het binnenste mergh of het sap / daer uyt geperst / tempert de heete en gal-achtige vochtigheden / verweckt den appetijt en verslaet den dorst: het is seer nut en dienstigh tegen brandende koortsen / smettelijcke sieckten en flauw-hertigheydt. Het zaet versterckt het herte en jaeght de wormen uyt het lijf. De Orangie-appelen en Lamoenen zijn seer goet gebruyckt tegen den scheur-buyck / waerom sy oock van de Zee-varende tot verversinge seer begeert worden.

Citroen en Lamoen-boom.

Dese boomen werden op de maniere van de Oranje-boom hier te Lande aengeteelt / voortgeset en bewaert / en haer aert, kracht en gebruyck komt met de selve seer wel over een.

Roose-boom.

De Roose-boom heeft verscheyde mede-soorten als Provencie Roos, enckelde en dubbelde witte Roosen, Aert-roosen, enckelde en dubbelde / Fluweel-roosen, Maent-roos, Caneel-roosen die in Vranckrijck en Engelandt veel groeyen / en zijn door haer lieffelijcke reuck seer wel bekent / enckelde en dubbelde Muscus-roosen, geele Roosen, die eerst van Algier in Africa na Vranckrijck gesonden zijn / Rooskens van Kayro, die seer spade in 't jaer bloeyen / zijnde wit van koleur en goet van reuck. De Roose-boom is seer playsierigh / vermakelijck en profijtelijck in den Hof / 't zy alleen of aen de Galderyen of langhs de Heyningen geplant. De wel-edelen Heer Augerius Bulbequius betuyght / dat de Turcken de Roosen soo veel achten / dat sy nimmermeer toe en laten / dat de bladeren daer van op d'aerde blijven leggen: want gelijckerwijs de Poëten verciert hadden / dat de Roosen van het bloet van Venus gesprooten waren / soo glooven de Turcken dat de Roosen van het zweet van Mahomet gekomen zijn. De Roose-boomen worden aengeteelt van uytspruytsels / oock van zaet aengewonnen / en als de zaeylingen een jaer out zijn maghmense verplanten. Alsmense met de volle Maen verset / werden sy vol en vruchtbaer van Roosen. De Muscus-roosen moeten des Winters voor de koude en vorst nauw bewaert worden. Lelien, Loock en Roosen willen gaern by malkander wassen. Sommige soorten van Roosen bloeyen wat vroeger / sommige later in 't jaer: dan meest alle worden bloeyende gevonden in May of in 't begin van July. Om vroege Roosen te hebben / sal men een putken van twee palmen breedt maken rontsom den Roose-boom, ende daer dan 's avonts en 's morgens warm water in gieten: Nochtans moet sulcks geschieden niet eerder als hy knoppen begint te krijgen. Sommige glooven de Rooselaers te doen bloemen voort brengen van wat koleur sy willen / als sy de struycken van Roosen niet verre van de wortel door-booren / ende daer soodanige verwe in doen / als sy in die bloemen begeeren te sien. Sommige verseeckeren dat men groene Roosen verkrijght. Wanneer men een struyckje van witte Rooselaer in een Hulst-boom griffijt of ent / nemende een ranck van den Hulst en dien door-boorende / ende in dat gat den Roosen-ranck steeckende / en 't selfde soo laten begroeyen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de bloemen van meest alle de soorten van Roosen, om dat sy van verscheyde deelen gemaeckt zijn / hebben daerom verscheyde krachten. Men vindt in de selve aertachtige / t'samen-treckende en oock vochte of waterachtige deelen / en sy komen daer in over een datse alle verkoelende van aert zijn. De Provencie ende de roode of Aert-roosen werden meest in de Medecijne gebruyckt. De Provencie Roosen doen de gal en galachtige vochtigheden seer sachtelijck neder sacken / matigen de hitte des bloedts / versterken het herte / openen de verstopten lever / en genesen de geel-sucht / water-sucht en langh-duurende koortsen. Uytwendigh werdt seer nuttelijck een Roosen-koeck met Roosen-azijn bevochtight / op het hooft geleyt / voor hooft-pijn en ongerustigheyt in heete en brandende koortsen. De Aert-roosen zijn t'samen-treckende van aert / versterckende de lever en maegh / en werden veel gebruyckt om de buyck-loopen te stempen. Men maeckt van de Roosen, Water / Azijn / Syroop / Conserf / Olie en Roosen-hooningh / de welcke in de Apotheecken te vinden zijn.

Egelantier.

In de Hoven werdt enckelde / dubbelde en geele Egelantier aengequeeckt / begeert de selve oeffeningh die wy van de Roose-boom geseyt hebben / en komt in krachten met de selven eenighsints over een.

Roosmarijn-boom.

De Roosmarijn is een boomachtige Heester / en werdt tot verciersel van de Hoven met groote naerstigheyt onderhouden. Men plant het in Maert of April van scheuten / tacken of spruyten / de welcke onder wat gekneust moeten zijn. 't Wordt oock van zaet aen gewonnen / maer dan komt het tragelijck voort / en kan hier te lande de koude niet wel verwinnen. Het begeert eer drooge dan vochte / en niet te seer gemeste aerde / en moet des Winters wel gedeckt of in laeuwe plaetsen geset zijn. De oude planten set men tot aen het nieuwe hout in de aerde / en willen des Somers veel begooten zijn / hier toe nemen sommige soete melck of wey. Sy bloeyen in 't beginsel van de Lente tot diep in de Somer.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Roosmarijn is warm en droogh in den tweeden graet / versterckt de herzenen / zenuwen / memorie en sinnen / geneest de milt- en geel-suchtigen / opent de verstopte lever / en is goet tegen de witte vloet der Vrouwen. Van de Roosmarijn werdt gemaeckt Water / Olie / en Conserf / tot de voorgenoemde gebreken seer dienstigh.

Oleander.

Den Oleander is een boomachtigh gewas / met de gedaente van den Lauwerier-boom, en werdt in dese landen in de Hoven van de Kruydt-beminners van inleggende tacken voort geteelt / de bloemen die root of wit en van vijf bladeren gemaeckt zijn / komen selden voor Augustus te voorschijn. Hy wil by Somertijdt begooten en des Winters voor koude bewaert zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Oleander is heet in den derden en droog in den tweeden graet / en van buyten opgeleyt / verteert alle gezwellen en doet de selve scheyden; Maer inwendigh moet het niet gebruyckt worden.

Van de Kruyden.

Majoleyn.

De Majoleyn is een seer wel-rieckent Kruydt / en is in fijne en grove/ als mede Engelsche Majoleyne onderscheyden; het wordt ghezaept of geplant in 't laetste van Maert, of in 't begin van April, in goede en savelachtige aerde / en moet in heete en drooge tijden besproeyt zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Majoleyn is warm en drooogh in den derden graedt / en seer door-dringende van kracht: Sy versterckt de herzenen en zenuwen; waerom sy tot der selver koude gebreken seer nuttelijck gebesight wordt: Sy breeckt winden en drijft den Urijn: Sy wordt oock gemenght onder Nies-poeyer om de vochtigheden uyt het hooft af te trecken. Majoleyn onder spijse gedaen / maeckt de spijse smakelijck ende den mage aengenaem. Men kan van de selve een krachtigh water en Olie distilleeren en met Suycker een Conserf maken.

Sellery.

De Sellery wordt in April of May gezaept en daer na in diepe greppen geplant/ dese opgeschooten zijnde / moetmen de aerde daer tegen aen ophoogen/ sy begeert sandt-achtige aerde. Om zaet te winnen laet men een struyck of twee / of soo veel men begeert / overstaen / die als dan in de Maent Julij bloeyen / en in Augustus zaet leveren.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Sellery komt in krachten met onsen Hof Pietercelie wel over een / en wordt heden-daegs veel tot salaet met Oly / Sout en Peper gegeten / en als dan houdtmen daer voor / dat sy de zwacke Mans te paert helpt.

Rammelatsen.

De Rammelatsen begeeren in de Maent May in savel-achtige aerde gezaept te zijn/ in aert en krachten vergelijcken sy sich met de Radijsen.

Cyclamen of Verckens-broot.

De Cyclamen wordt door zaet en afgescheurde wortels in May voort-geteelt / sy wast gaerne op schaduw-achtige plaetsen/ en bloeyt gemeenlijck ontrent de Maent van September, ende daer na volgen nieuwe bladeren/ die des Winters groen staen. Het zaet wordt ontrent de naestvolgende Somer volkomen rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Cyclamen is warm en droog in den derden graet/ opent de verstopte maent-stonden/ drijft den doode vrucht en de steen af/ ende geneest de milt en water-sucht. De wortelen van dit kruydt eeten de Verckens seer gaerne / waerom het oock Verckens-broot in onsen tael genoemt werdt.

Lilium Convallium of May-bloemen.

Dit heeft seer schoone / witte en wel-rieckende bloemen / en werdt anders May-bloemen of Lelien van den Dale genaemt: 't begeert gheplant te zijn op vochte en schaduwachtige plaetsen / en wert door den wortel voort geteelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De May-bloemkens zijn warm en droogh van

van aert / en seer nut tegen de beroertheydt / lammigheyt / draeyinge des hoofts / vallende sieckten / en andere gebreecken / die van koude en vochte ongetempertheyt der herzenen gekomen zijn: sy versterckén 't herte / doen de verlooren sprake weder keeren / en bevorderen den arbeydt der Vrouwen. Van dese bloemen maecktmen Wijn / ghedistilleert Water en Conserf / tot de voor-verhaelde gebreken seer dienstigh.

Scabiosa.

De Scabiosa is in gemeene en vreemde onderscheyden. De gemeene wast veel in 't wilde aen de kanten van de Ackers. De vreemde wordt tot cieraet in de Hoven aengequeeckt / en heeft verscheyde soorten van bloemen / als de Spaense die heel bruyn is / Oostenrijckse met roode en purpere bloemen / Indiaensse met doncker-roode bloemen / Scabiosa met bleeck-geele bloemen / met witte bloemen / met kinderkens / Franse Scabiosa en meer anderen. Dese worden in de Maent Maert gezaeyt en daer na verplant op soodanige plaetsen / als men die begeert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De gemeene Scabiosa, die in de Apotheecken seer veel gebruyckt wordt / is warm en droogh tot den tweeden graet / opent / drijft het zweet / wederstaet 't vergift en is de longe nut en bequaem; waerom sy gevesight wordt tegen inwendige verzweeringe / pluris / hoest en de peste. De vreemde schijnen met de gemeene van aert en krachten genoeghsaem over een te komen.

Angelieren.

Onder de Bloemen / die om haer schoonheydt in de Hoven onderhouden worden / zijn de Angelieren gheen van de minste / haer geslachte en mede-soorte zijn veelderley / en al te groot om hier te verhalen. Tot haer oeffeningh begeeren sy goede / luchtige en met mis wel toe-ghemaeckte Aerde / en moeten in April ofte May vier dagen voor de volle Maen ghezaeyt werden / de stoelen sal men het eerste Jaer laten staen / en als sy het tweede Jaer bloeyen / sal men al de dubbelde uyt setten / en door afleggingé vermenighvuldigen / sulcks ghesciedt in 't laetste van Julij; in het tweede of derde lidt ghesneden zijnde / leyt mense met haeckjes neder / daer over werpende zantachtige aerde / en sy daer na wortel gheschoten hebbende / werden bysonder verplant. Om de Bloemen schoon en groot te hebben / moet men maer een steel op een plant laten / en de valsche by-knoppen af-trecken / op dat maer 5 of 6 Bloemen op dese voorsz. steel blijven staen / en men sal haer bladeren dickwils suyveren / ende de aerde naerstigh roeren en besproeyen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dese Bloemen zijn middel-matigh van aert / sy worden gepresen tot hert-kloppinge / draeyinge in 't hooft / vallende sieckte en stuypen of spanningen der zenuwen. Men maeckt van dese Bloemen Conserf en Azijn / die mede in tijden van peste seer dienstigh zijn.

Peonien.

Dese zijn in verscheyde soorten af ghedeelt / als Peonien Manneken, Wijfken, witte, roode dubbelde, lijf-verwige, Peonien van Constantinopelen, Peonien met bladeren van Akeley en meer anderen. Sy werden in de Voor-tijdt van de wortelen afgeset / en eens geplant zijnde / blijven die veel jaren over. Sy begeeren goede aerde en wel ter Sonne gelegene plaetsen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Peonien zijn warm en droogh van natuure

tinre / en een weynigh t'samen-treckende van aert: De wortel / bloemen en 't zaet werdt alleen in Medecijne gebruyckt. Peonien verquickt de herzenen / verdrijft schrick en zware droomen: Maer insonderheydt is sy van alle seer vermaert geweest voor de vallende sieckte. Sy is seer nut den geel-suchtige / en die pijn in de Nieren of Blaes hebben / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / en opent de verstoptheyt van de Lever. Van de Bloemen wordt in de Apotheecken een Syroop en Water bereyt / de welcke tegen de voornoemde gebreken bequaem gebruyckt konnen werden.

Akeley.

Men vindt in de Hoven van de Lief-hebbers geen Bloemen / die meer verscheyden van koleur en gedaente zijn / als dese / met vindtse met enckelde en dubbelde bloemen / blaeuwe / purpere / root-achtige / incarnate / lijf-verwigh / gespickelde / verstorven witte / sneeu-witte / heel groene / alleen geele heeft men tot noch toe niet gesien. Sy vereyschen goede aerde en wel ter Sonne staende plaetsen / en in 't Voor-jaer gezaeyt zijnde / bloeyen sy in 't tweede jaer in May en Juny.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt is middelmatigh warm en verteerende van krachten. Het zaet / met Safferaen ingenomen / werdt seer geprezen om de verstopte Lever te openen en de Geel-sucht te genesen / het doet mede de Maselen en Kinder-pockjens uytslaen. Sommige houden het voor een besonder genees-middel om den arbeyt der Vrouwen te bevorderen. 't Zaedt wordt een vierendeel loots met wijn in-gegeven / om warm gedeckt zijnde / het zweeten te verwecken.

Brasilie Peper.

De Brasilie Peper is eerst in Europa van de landen omtrent Goa en Calicut gebracht / en werdt in de Hoven van sommige Lief-hebbers onderhouden; 't werdt gezaeyt in April op een Meloen-bergh, of andere warme plaetsen / want het niet seer wel de koude kan verdragen; De hauwen of vruchten werden seer laet in 't jaer rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt is heet en droogh in den vierden graet / en moet inwendigh niet gebruyckt worden / want het de Lever te seer ontsteeckt en het ingewant moeylijck en lastigh valt. De Indianen gebruyckent om de losse tanden vast te maken / nemende Poeder van Paerle-moeder, en asch van de gebrande bladeren van dit gewas / te samen in water gewassen / tot dat het heel wit wordt / en daer mede bestrijcken sy haer tanden.

Maeghde-palm.

De Maeghde-palm is over al wel bekent / en wast gaerne op vochte en lommerachtige plaetsen / en werdt door 't scheuren aen geteelt. De bladeren zijn het geheele jaer door groen / ende 't bloeyt in Maert, April en May. In de bloemen werdt eenige onderscheyt bespeurt / sommige en de meeste zijn blaeuwe / andere witte / paersse / en dubbelde bruyn-paersse.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt is warm en droogh in den tweeden graet / en wat t'samen-treckende van kracht / 't drijft den Urijn / geneest wonden / en stopt alderhande buyck-loopen. Sommige hangen dit kruydt op troebele wijn om de selve klaer en schoon te maken.

Roomse Camillen.

De Roomse Camillen behoeven weynigh oeffeningh: want hoe men dit kruyt meer vertreet / snoeyt en scheert / hoe het

beter ende gewilliglijcker wast/ en werdt daerom bequamelijck gheplant in eenige prieelen tot een voet-tapijt / of op verheven beddens daer men des Somers pleeght op te sitten of leggen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dese bloemen zijn warm en droogh in den tweeden graet / en daerom oock krachtiger in 't wercken als de gemeene Camillen. Sy stillen pijn / vermorwen / verwecken de maentstonden en Urijn / en versoeten het Colijck. Het afgesneden en gedrooght kruydt kan des Winters tot voet-water gebruyckt worden.

Mater.

Mater heeft enckelde en dubbelde bloemen / het komt liever van by-scheuten als van 't zaet voort / de welcke men in de Maent April af-scheurt en plant: soo haest de bloemen by na gedaen hebben / moet men die af-snijden / soo sal het te beter het naeste jaer uytschieten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Mater of Moeder-kruydt is heet in den derden en droogh in den tweeden graet / afvagende / suyverende en openende van krachten: sy verwarmt de lijf-moeder / verweckt de maent-stonden en drijft de na-geboorten af.

Steen-violieren.

Hier van zijn schoone mede-soorten als purper/ root/ bonte/ witte/ geel-bonte &c. Sy begeeren matige aerde en veel water. De dubbelde Steen-violieren worden van stecken / in April in de aerde gesteecken / aengeteelt / of men zaeyt het zaet van enckelde in September, en bewaertse voor de Vorst / dan in de Lente verplant / brengen dubbelde bloemen voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Soo wel het kruydt / als de bloemen hebben een afvagende kracht: de bloemen genesen de gebreecken van de Lever en Nieren. 't Zaet drijft de maent-stonden en de na-geboorten af.

Alkekengi of Kriecken over Zee.

Daer dit kruydt eens geplant is / vermenighvuldight het seer / 't wast gaerne op vochte en schaduw-achtige plaetsen / veel nieuwe scheuten en steelen uytwerpende en alle jaren uyt-spruytende: de vruchten of Kerssen / die in blaesjens besloten zijn/worden ontrent de Herfst rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De vruchten van de Alkekengi zijn koudt en droogh in den tweeden graet/sy doen water lossen en setten 't graveel en de steen af / openen de verstoptheden van de lever / genesen de geelsucht en scheyden het geronnen bloet in het lichaem. Men kookt dese vruchten in Wijn of ander bequaem nat / en geeft het te drincken. In de Apotheecken werden van de selve koeckjens/Trochisci Alkekengi genaemt gemaeckt/ die tegen de voorverhaelde gebreken seer dienstigh zijn.

Filipendula.

De Filipendula wil in drooge en sandtachtige aerde geplant zijn/ en draeght sijn bloemen in de Maent Junij, en kort daer na werdt het zaet rijp / 't welck men in de Maent April zaeyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Filipendula en insonderheydt de wortel / is heet en droogh van aert / drijft de urijn / 't graveel en de steen af / oock is sy seer nut tegen de vallende sieckte / draeyinge des hoofts / een benauwde borst en meest alle gebreken / die uyt koude oorsaken ontstaen zijn.

Scorpioen-kruydt.

Dit kruydt wordt Scorpioen-kruydt geheeten/ om dat de hauwkens daer het zaet in leyt / eenighsints de staert van een Scorpioen gelijckt. Het moet alle jaer in het begin van April in de Hoven ghezaeyt werden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt wordt van Dioscorides voor een seker en haestigh genees-middel gehouden / om de steken van de Scorpioenen te genesen / als men dat op de gequetste plaetse doet. Alsmen de Scorpioenen met dit kruydt aenraeckt / dan vallen sy in zwijm als of sy doodt waren / maer komen weer tot haer selven / als mense met de wortel van witte Nies-wortel aenraeckt.

Cataputia.

Dit kruydt wordt onder de geslachten van Wolfs-melck gerekent / dit vintmen veel in de Hoven en eens gezaeyt zijnde / spruyt het van het afgevallen zaet overvloedigh voort.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Cataputia is heet en droogh in derden graet / purgeert seer sterck van onderen en van boven / de melankolijcke en waterachtige vochtigheden / en moet dieshalven niet sonder voorsichtigheydt en sorge inwendigh gebruyckt worden. Het sap doet het hayr uytvallen en suyvert de vuyle seeren en schorftheydt.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in JUNIUS.

IN 't eerste van de Maent Junius plant de Verstandige Hovenier Roomse Boonen om groen te eeten; hy zaeyt Rammelatsen, Radijs, Kropsala, Kervel, Endivie, Porceleyn en dat na St. Jans dagh om dat het als dan niet in 't zaet en schiet. Hy is besigh in 't vergaderen van alderhande kruyden en bloemen om te distilleeren / want ontrent dese tijdt treckt men uyt de selve de meeste Olien en beste krachten. Hy sal nu de Orangie-boomen en andere teere gewassen / die hy in potten of tobbens de geheele Winter bewaert heeft / beginnen te begieten / op dat se niet verdroogen / maer te tieriger groeyen en te beter haer bloemen en vruchten te voorschijn brengen. Dit bewateren moet geschieden tegens den avondt met regen-water / dat door de Son gewarmt is / wel toesiende dat het water soo gegooten werde / dat het de stam van de Boom niet en rake / maer men sal daer van blijven / soo ver als het mogelijck is: tot dien eynde kan men oock water-testen omtrent de Boom setten / daer in een reepje laecken leydt / waer uyt het water langhs het selve geduurigh na de wortel af-druppt. Hy sal nu oock sien na de Appel, Peere en andere Vrucht-boomen, en alwaer de vruchten te dicht by een zijn / waer door de een van den ander verdruckt wort / sal hy de kleynste en quaetste naerstigh aflesen / op dat de overige beter tot haer volkomentheydt komen meugen.

Om de Boomen vruchtbaer en wel-dragent te maken.

De Verstandige Hovenier weet door goede en naerstige oeffeninge de Boomen en vruchten veel heerlijcker / schoonder en vruchtbaerder te maken / en hier toe is een van de voornaemste remedie het griffien en enten / waer van wy hier voor geschreven

schreven hebben. Voorts om de Boomen vruchtbaer en wel-dragent te maken / is seer goet dat men het overvloedige hout en de dorre tacken af-snoeye / de grootste wortels ontbloote / de selve opklove / en een eycken of boecken-hout of een keysteen daer in steecken / op dat sy bequamer de vochtigheyt na haer trecken : mede is nodigh / als men in de Herfst de wortel van de Boomen ontbloot / dat men goede mis of van koeyen / varckens schapen / hoenders of duyven daer by legge; sommige begieten de wortel met Wijn-moer of Moer van Olie : andere verwachten seer groote hulpe van Boone-schillen aen de wortel geleyt. Men magh oock een rinck van plat loot onder om de stam buygen / een voet hoogh boven de aerde / en als de Boom bloeyt wederom af doen / ofte men boort een gat in de stam / en vult het weder met een groene Olijven-tack, of men besmeert de stam met sap van Porceleyn en Wolfs-melck of Cataputia. Indien men begeert dat een Boom in 't eerste jaer / na dat hy geplant is / sal vruchten dragen / soo moet men in de Herfst een wel-dragende tack / diens vrucht men begeert / uyt kiesen / en schrabt onder de graeuwe bast daer van af / tot op de groene bast omtrent een span langh / in 't afnemen van de Maen / en doet om die plaetse goede aerde / met koe-mis vermenght / en bebindt het wel met een doeck of bast / dan sal de tack op die plaetse / wortelen uytschieten ; in de Lente sal men dese tack onder het bewintsel af snijden / en in goede aerde setten / men sal dat jaer noch vruchten daer van genieten. Men kan oock een pot / daer onder een gat in is / over dien tack doen / als de bast als vooren is afgheschrabt / en vullen die met mis en goede aerde / en acht dagen sal men die met water begieten / op dat de tack magh wortels schieten / daer na in de Maert snijt men die tack onder de pot af / men slaet de pot stucken / en men plant de tack in goede aerde / en hy sal vruchtdragendt zijn.

Van de Boomen.

Ael-besien.

De Ael-besien, of men seyde Adel-besien, om datse de edelste van al de besien zijn / worden aengeteelt van wortel-spruyten of jarige looten in de aerde gesteken en langhs de heyningen en onder de Ooft-boomen geplant. Sy zijn in drie geslachten onderscheyden / als Roode, Witte, en Swarte Ael-besien.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Roode Ael-besien zijn koudt en droogh in den tweeden graet / sy verslaen de dorst / verwecken appetijt / verkoelen de hitte van de gal en brandende koortsen / wederstaen alle verrottinge / ende bedwingen het braecken en galachtige buyck-loop. De Ael-besien worden geconfijt / of van des selfs sap een Syroop en Conserf gemaeckt. Het sap kan in een vat bewaert worden / om in plaetse van Verjuys te gebruycken / of onder Wijn te vermengen / om de selve een aengename koleur te geven. De Swarte Ael-besien, ofte de jonge knoppen op stercken Brandewijn geset / is een bequaem geners-middel tegen het graveel en de steen.

Kruys-besien.

De Kruys-besien worden door oeffeninge veel grooter en lieffelijcker van smaeck : Men vindt van de selve een soorte in sommige Hoven / die bruyn-roode / of uyt den bruynen paers-achtige Besien dragen. Sy worden van affetsels gheplant / spruyten seer vroegh in de

Maert uyt / bloeyen in April, en brengen haer Besien bequaem om te gebruycken / in May voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De vruchten / noch onrijp zijnde / zijn kout en droogh van aert / en t'samen-treckende van krachten / verwecken appetijt / verkoelen de heete Maegh en Lever en onmatige verhittinge / waerom sy den koortsige seer nut zijn. Sy worden op verscheyde maniere tot spijse toe bereyt / nochtans geven sy weynigh rauw en kout voedsel.

Laureola.

De Laureola, onder de welcken de Peper-boom mede gerekent wordt / wordt door zaet en afscheursels aengeteelt: Dit gewas blijft Winter en Somer groen / en draeght zwarte Besien / maer de Peper-boom roode.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Laureola is seer scherp en verhittende van aert / purgeert sterck / en drijft de wateren galachtige vochtigheden uyt / doet braken / en verweckt de Maent-stonden der Vrouwen. De bladeren geknauwt / trecken veel slijmige vochtigheden uyt het hooft. De Laureola, met wien de Peper-boom in krachten over een komt / moet met groote voorsichtigheyt gebruyckt worden / maer het sekerste is / andere bequame middelen tot dien eynde te gebruycken.

Flamboysen.

Dit gewas aert best in schaduwachtige plaetsen / men plantse in Februarij, en groeyen weeldrigh voort / de jonge uytscheuten dragen het tweede jaer bloemen en vruchten; sy worden bequamelijck aen Heyningen geset. Men vindt tweederhande soorten van de selven / als met roode en d'ander met witte vruchten.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Flamboysen zijn verkoelende en wat verdroogende van aert / sy versterckenhet herte / en worden nuttelijck gebruyckt van de gene die dickwils in onmacht vallen.

Syringa.

De Syringa wast heel weeldigh / en spreyt haer wijt en verre uyt / sy wordt aengequeeckt van oplopen of wortelspruyten / en is onderscheyden in Syringa met witte en met blaeuwe bloemen: het bloeyt in 't laetste van April en in May. De krachten van dit gewas zijn tot noch toe niet ondersocht / en 't wordt alleen om sijn aengename en wel-rieckende bloemen in de Hoven onderhouden.

Genista of Brem-boom.

De Genista of Brem-boomen beminnen een drooge en savelachtige gront / en worden door 't zaedt aengewonnen / en men verplantse in Maert: Sy bloeyen in 't laetste van April of May. De vreemde of Spaense Genista moet des Winters voor Vorst en koude sorghvuldigh bewaert worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Brem is verwarmende en verdroogende van aert / tot in den tweeden graet / openende en suyver-makende van krachten / waerom sy nuttelijck gebruyckt wordt van de water-suchtige / en die gene die eenige verstoptheyt in de Lever / Milt / Nieren of Blaes hebben. De jonge bloem-knoppen van de Brem, gesouten en in pekel bewaert / afgewasschen en gesoden als Cappers zijn seer aengenaem van smaeck / en tusschen de spijse gelijck Salaet met Olie en Azijn voor of in 't laetste van de maeltijdt gegeten / verwecken appetijt / en openen de verstoptheden van de Lever en de Milte.

Van de Kruyden.

Endivie.

OM schoone Endivie te teelen tot het Winter-gebruyck / soo sal men die zaeyen in de Maendt Juny, tien dagen na St. Jan, en een hant breet hoogh zijnde / moet men die verplanten / in goede vette aerde / yeder plant omtrent twee voeten van malkander / als die dan groote en schoone stoelen hebben / moeten die met een biese te samen gebonden worden met droogh weder / op dat het binnenste wit en mals soude werden / en daer na door de Vorst af snijden / ende in droogh sant in de kelder tot het ghebruyck bewaren. In aert en krachten komt het met de Cichorey seer wel over een, van de welcken wy in de Maent Februarius geschreven hebben.

Ireas.

De Ireas is in verscheyde soorten onderscheyden / als blaeuwe, bleeck-roode, fluweele, witte, geele, gecamelotte, bonte, Engelsche, Spaense, groot en kleyn Violette, Ireas van Portugael, Ireas van Portugael twee mael des jaers bloeyende, groot en kleyn Ireas van Dalmatien, hebbende klaer blaeuw violette bloemen / groot Ireas van Constantinopelen met placken, knobbelachtigh Ireas, Ireas Susiana hebbende seer schoone en groote bloemen / Iris Florentina, Ireas van Damasco met bleeck-paersse bloemen / purpere Ireas van Asia, Ireas van Tripoli met gout-verwige bloemen. De oeffeningh die de Ireas begeert / is een warme vochtige / en wel ter Sonne staende plaetse en goede aerde; Sy wordt aengewonnen door afsettinge der wortelen in September, ofte zaet in Maert en April: Maer de Ireas die door 't zaet vermeenighvuldigt wordt / vertoont merckelijcke veranderinge in haer bloemen / gelijck als men in de Maenbollen siet geschieden. Sy bloeyen meest alle in May en Juny, sommige het eerste jaer na dat sy gezaeyt zijn / sommige het tweede en dickwils oock wel veel jaren daer na. Alleen de knobbelachtige Ireas bloeyt in 't laetste van Maert, of in het begin van April. Het zaet werdt in July rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Ireas is heet en droogh in den derden graet / scherp ende bijtende van aert / en daer door den maegh en 't ingewant seer tegen: Jaeght door den kamer-ganck seer sterckelijck af de waterachtige vochtigheden / daer na oock gal en slijm / en opent de verstoptheden; waerom sy tegen de watersucht seer geprezen wordt. De wortel van Iris Florentina is goet voor de verslijmde longe / benauwde borst en zware hoest: des selfs poeyer suyvert vuyle wonden en doet nieuw vleesch groeyen. Men menghtse gemeenlijck onder welrieckende poeyers / ofte alleen grof gestooten zijnde / werdt sy bequaem by linnen ofte kleederen wech geleyt.

Lavendel.

De Lavendel is tweederhande groote of Lavendel Manneken en kleyne of Lavendel Wijfken: sy begeert een drooge / open-luchtige en warme plaetse / en goede sandt-achtige aerde; sy werdt aengeteelt door 't af-scheuren in 't laetste van Maert ofte in 't begin van April; sy bloeyt in de Maent Junius en Julius. Men plantse aen de kanten van beddens en rabatten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Lavendel is warm en droogh in den derden graet/

graet / ende is seer dienstigh tegen alle koude gebreecken der herzenen / als geraecktheydt / duyselingh in 't hooft / slaep-sucht &c. Opent de verstoptheydt van de milt / stilt de pijn in de maegh / verweckt de maent-stonden der Vrouwen / drijft de na-geboorten af / ende versterckt de bevende en lamme leden. Hier toe werdt van de Lavendel Water en Olie gedistilleert ofte Conserf bereydt. Het wordt oock veel by linnen en kleeders geleyt / die daer af een goede reuck krijgen / en voor de mot bewaert zijn.

Bloem van Constantinopelen.

Dese bloemen staen veel t'samen by een / strael-wijs en breedtachtigh / seer aerdigh van een geschepden / en mitsdien sy geen reuck en hebben / werdense alleen om haer schoone en dickwils verscheyde koleur in de Hoven onderhouden. Sy worden aengequeeckt door af-scheuringe in de Maent Maert ende blijven veel jaren in 't leven / ofte oock wel gezaeyt / maer als dan dragen sy voor het tweede jaer geen bloemen. Sy plegen gemeenlijck te bloeyen in Julij en Augustus. Haer aert en krachten zijn tot noch toe niet ondersocht ofte beschreven / en sy dienen alleen om de Hoven te vercieren.

Sonne-bloem.

De Sonne-bloem werdt in de Lente hier en daer in den Hof gezaeyt / en brengt in de Somersche Maenden een schoone geele bloem voort / vroeger of later na dat de Somer heet of droogh / vocht of koudt is. Het zaet leydt seer aerdigh / gelijck als de Byen in haer huyskens / by een beslooten. Men houdt in 't gemeen daer voor / dat de Sonne-bloem sich tegen de loop van de Son alle daegh aenkeert en des nachts sich wederom herstelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De teere en jonge steelkens / als oock het zaet / gebruycken eenige om lust tot by-slapen te verwecken / andersints dient dese Bloem alleen tot vermaeck en vercieringe des Hofs.

Maen-bollen.

De soorte van de Maen-bollen, als men de ghedaente en koleur van de bloemen soude willen aensien / zijn by na ontallijck / want sy door het zaeyen veel veranderinge onderworpen zijn: Men vindt'er met paersse / purpere / witte / bleeck-roode / hoogh-roode / bonte / met dubbelde bloemen en meer andere. Onder dese geslachten wordt gerekent de Ghehoornde heul, meest geele bloemen dragende / en Doornachtighe heul, van de Maent Julius tot de Winter toe bloeyende / de andere soorte brengen haer bloemen in Junius, Julius, en Augustus voort / na welcken tijdt het zaet rijp wordt / 't welck vijf jaer goet blijft.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De zaet-huyskens en 't zaet van de Maen-bollen zijn verkoelende van aert / slaep verweckende en pijn stillende van krachten / en sy zijn seer nut om de dunne en scherpe sinckinge te bedwingen. Tot dien eynde wert in de Apotheken een Syroop, Diacodium genaemt / van de selven bereydt.

Duysent-schoon.

Men bespeurt groote verscheydenheyt onder de bloemen van dit gewas / niet alleen in de koleur / maer oock in 't getal van dien: want sommige hebben weynigh / sommige veel bloemen by een staende. Sy begeeren een vochtachtige gront / ende worden door de selve oeffeninge / als van de Angelieren geseyt is / onderhouden / uytgesondert dat sy wat beter tegen de koude meugen. Sy dienen meer tot vercieringh des Hofs / als nut in de Medecijne.

Damast-bloemen.

Dese werden om haer schoone reuck en witte bloemen naerstigh in de Hoven ge-oeffent; sy begeeren goede en vochte aerde en wel ter Sonne gelegene plaetsen/ en werden van zaet en van af-setten voort geteelt / te weten / als de bloem begint te vergaen / salmen de steel voort affnijden/ tot op een duym-breet na aen de grondt / soo sullen uyt de wortel weder veel jonge scheuten te voorschijn komen / die men in het Voor-jaer sal verplanten: andere teelense aen van stecken / zijnde een hant-breedt langh / uyt de Son in de aerde gesteecken. De Damast-bloemen bloeyen in May, Junij en de geheele Somer door. Dese planten zijn in de voor-tijdt seer gequelt van een groen wormken / dat wel naerstelijck alle dagen uyt de jonge bladeren van dit gewas moet opgesocht en gedoodt worden / tot soo lange dat de plant sterck begint op te schieten en de steel met de bloem-knoppen te voorschijn komen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Damast-bloemen zijn heet en scherp op de tonge / en hebben een door-snijdende / afvagende en verteerende kracht: sy doen sterck zweeten / verwecken de maent-stonden der Vrouwen / drijven de Urijn en zijn goet voor een benauwde borst. Men distilleert hier van water/'t welck tot de voorgaende gebreken en in melancolijcke sieckte seer dienstigh is.

Scordium.

De Scordium wast gaerne op vochte en lommerachtige plaetsen / en wordt in April van een gescheurt en verplant. Het komt van reuck en smaeck met den loock seer na by over een. Het wert bequaemst in Augustus afgesneden en tot het gebruyk bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Scordium heeft een verwarmende en verdroogende kracht; 't drijft de Urijn en maent-stonden / suyvert de borst van etterachtige slymmen / opent de verstoptheydt van Lever en Mildt / geneest de koortsen en besmettelijcke sieckten. Hoe krachtigh dat dit kruydt in pestilentiale koortsen is / blijckt uyt het geene de edele en vermaerde Augerius Busbequius daer van schrijft / te weten / dat hy ten tijden van een groote pestilentie in Turkyen sijn huys-gesin door den Scordium alleen bevrijdt hadde / van de welcke voor des selfs gebruyck veele gestorven waren. Men bereydt van de Scordium een Conserf/ Electuarium Diascordium ghenaemt/ en in de Apotheken seer wel bekent: oock kan men van de selve tot de verhaelde gebreken een krachtigh water distilleeren.

Affodillen.

De Affodillen begeeren in goede aerde geplant te zijn / en werden in Maert van malkanderen gescheurt en alsoo vermenighvuldight / sy bloeyen in May en Junij. Onder dese worden gerekent de Lelien van eenen dagh met roode / welrieckende geele of bleeck-purpere of root-orangie bloemen / sy bloeyen mede in 't laetste van May ofte het beginsel van Junius en werden door af-scheuringhe in Augustus aengeteelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Affodillen zijn warm en droogh in den tweeden graet / verwecken de maent-stonden en den Urijn ende drijven het Gravéel af / voornamentlijck als de wortels in Wijn gesoden zijn en gedroncken. In Italien gebruycken de Vrouwen dese wortels om alle plecken en sproeten uyt het aengesicht en van de handen te verdrijven.

Scolopendria of Herts-tongh.

De Scolopendria of Herts-tongh wast

gaerne op vocht: en schaduw-achtighe plaetsen en een sandtachtige grondt. Dit gewas is het gheheele jaer met bladeren versien / die in April vernieuwt werden / maer het krijght geen bloemien/noch zaet/ waerom het in de Maert door af-scheuringe aengeteelt wordt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt is warm in den eersten/ en droogh in den tweeden graet / en t'samentreckende van krachten/waerom het nuttelijck gebruyckt werdt om alle bloet-loopen en andere vloeden te stelpen. Het is oock seer goet den mildt-suchtige en die aen langhduurende koortsen gæn.

Hepatica of edel Lever-kruydt.

Dit gewas wordt met verscheyde koleuren van bloemen gevonden / als met witte / hemels-blaeuwe / roode / lijf-verwige / paers-achtige en dubbelde blaeuwe bloemen: het groeyt seer wel in santachtige aerde / en wederstaet de koude des Winters, invoegen dat de bloemen seer vroegh / te weten in Februarij of Maert te voorschijn komen. Somtijdts heeft dit gewas veel grooter bladeren / met eenige placken of vlacken gespickelt / en dese soorte bloeyt later / dan de andere. Men verplant het in April en werdt alsoo aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hepatica is koudt en droogh van aert / met eenige t'samentreckinge / het is een seer bequaem behulp-middel voor de lever-suchtige / waerom het oock edel Lever-kruydt genaemt werdt, 't Geneest oock de inwendige wonden en verkoelt de ontsteeckinge van het ingewant.

Androsemon of Mans-bloet.

Dit kruydt werdt van zaet aengewonnen en wil geplant zijn op schaduw-achtige plaetsen. Het bloeyt in de Maent Julij en Augustus, en onderwijlen wordt het zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit gewas is warm en droogh van aert / het zaet purgeert de galachtige vochtigheden / maer moet voorsichtigh gebruyckt worden.

Milium Solis of Peerlen-kruydt.

Peerlen-kruydt groeyt beter van zaet / in April in de aerde geworpen / dan gheplant en begeert droogh / santachtigh en luchtigh aertrijck.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Het zaet / 't welck meest tot Medicijne gebruyckt wordt / is warm en droogh tot in de tweede graet / drijft het graveel af / stopt de bloet van het mannelijcke zaet / en met Vrouwen melck ingegeven is een krachtigh middel om den arbeydt der barende Vrouwen te bevorderen.

Napellus of Wolfs-wortel.

Dit kruydt wordt oock Monnicx-kappen of Pape-kappen na de gedaente van de blaeuwe bloemen genoemt / het wordt geplant en gezaeyt in de Hoven / 't bloeyt in May of Junij, en in Augustus wordt het zaet rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Napellus werdt warm en droogh ge-acht in den vierden graet / en is den menschen en veel viervoetige dieren schadelijck / ja oock doodelijck.

Pomum amoris of gulden Appelen.

Appel der liefde wordt in de Hoven van dese

dese Landen om de aerdigheydts wille gezaeyt en onderhouden. Men setse oock in potten en willen met yets ondersteunt zijn. Men vindt van de selve een soorte van Spaens zaedt aengewonnen / met recht opstaende steelkens anderhalven voet hoogh en de andere in alles gelijck. Het bloeyt in Julij en Augustus, en de vruchten worden in de Herfst rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt en vruchten zijn verkoelende van aert / waerom sy het wildt vyer genesen. De vruchten in Olie gesoden verdrijven de schorftheyt / als men 't daer mede smeert.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in JULIUS.

IN desen Maent zaeyt de Verstandige Hovenier wederom / Sala, Kervel, Endivie, Spinagie en andere Moeskruyden. Hy leyt de Angelieren af / om in de Herfst te verplanten en vergadert nu de kruyden / die in haer beste kracht zijn om in de Winter soo wel tot de keucken / als Medecijne te gebruycken. Hy oculeert nu in 't heetste van de tijdt / allerhande boomen in 't afgaen van de Maen / als Appelen, Peeren, Pruymen, Orangie en Lamoen-boomen en andere. Indien het kruydt ende de jongh gheplante boomen door al te groote hitte en drooghte quamen te verwelcken ofte te verdorren / moet men die verquicken met regen water / dat in de Son gewarmt en met mis vermenght is / ofte in des selfs plaetse mach men sloot-water nemen: oock kan men tot dien eynde eenigh gras of kruydt / met water bevochtight zijnde / ontrent de stam van de jonge boomen leggen. In desen Maent salmen de bol-gewassen uyt de aerde nemen / die bequamelijck laten droogen en schoon maecken / om in de Herfst weder te planten.

Van 't plucken en vergaderen der Kruyden, Bloemen en Zaden.

De Verstandige Hovenier neemt oock sijn tijdt wel in acht om de kruyden / Bloemen en Zaden ter rechter tijdt te plucken / te vergaderen en in te dragen / op dat hy / wanneer de strenge Winter de kruyden doet verdorren en uytgaen / nochtans soo wel tot spijse / als Medecijne yets mochte overigh hebben. In de Lente of voortijt vergadert men kruyden / om wateren daer van te distilleren. In de Somer vergadert men kruyden om te droogen en in de Winter te gebruycken. In de Herfst vergadert men 't zaet van de kruyden / om te gebruycken / en om den Hof in het Voor-jaer weder daer mede te bezaeyen. In de Herfst en Lente, als 't kruydt vergaen / en de kracht in de wortel is / graeft men wortels uyt om te confijten en te droogen. Men moet de kruyden / bloemen en zaden af-plucken ende vergaderen; als het schoon / droogh en helder weer is. De koock en Moes-kruyden pluckt men / als sy noch in 't groeyen en in haer fleur en kracht zijn. De Medecijn-kruyden / eer de bladeren afvallen. De bloemen moet men vergaderen / als sy in 't opgaen zijn / en eerse afvallen. 't Zaet als 't begint te droogen en rijp genoegh is. Verders moet men de afgepluckte / kruyden / bloemen / en zaden niet in de Sonne / maer in de schaduwe / en de bloemen tusschen twee linnen doec-

ken droogen/ op dat sy te beter haer kracht mogen behouden / die andersints veel door de Son vermindert souden werden. Daer na salmen de kruyden / bloemen en zaden in doosen of sackjens doen en in drooge donckere plaetsen bewaren. 't Zaet dat in hauwen en schillen wast als Erwten / Boonen Ec: salmen in de selve laten blijven / tot dat men 't zaeyen of gebruycken wil.

Van de Boomen.

Vlier-boom.

DE Vlier-boom wast gaerne aen de waterkant en op vochtige plaetsen/ in sommige Landen werdt hy hagen en heyningen van Hoven / Ackers en Velden geset / en hy werdt van wortel-spruyten en stecken aengeteelt. In May brenght hy sijn bloemen voort en in September of October worden sijn besien rijp. Aen de oude struyeken van den Vlier-boom wast somtijdts een sachte en bruyne gomme / die veeltijdts de gedaente van een menschen oor schijnt te hebben / en daerom Judas-ooren genoemt werdt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Vlier-boom is warm in den tweeden en droogh in den eersten graet / purgeerende de water-achtige / slijmerige en gal-achtige vochtigheden: De bladeren worden oock geleyt op heete gezwellen. De jonge spruytjens opgesoden zijnde / worden in 't Voor-jaer van de water-suchtige en roos-vallige menschen bequamelijck voor een Salaet gegeten. De groene middel-schorsse met wijn of wey uytgeperst / doet braken / en wordt in Duyts-landt, van de Landt-lieden tegen langhdurende en derdendaeghse Koortsen gebruyckt: De selfde kracht wordt het zaet / in de zwarte Besien besloten / toe geschreven. De Vlier-knoppen eerse bloeyen / met Sout en Azijn in geleyt en als Kappers gegeten / zijn gesont en purgeeren 't lichaem soetelijck. De bloemen versachten/ doen de gezwellen verdwijnen / en werden veel tegen de Roos gebruyckt / van de selve werdt oock gemeenlijck Vlier-azijn gemaeckt / oock Water daer af gedistilleert. Van de rijpe Besien werdt een Conserf of Rob bereydt / seer dienstigh om te doen zweeten tegen de roos / koortsen en besmettelijcke sieckten. Alsoo wy de deught van de Vlier-boom hier beschrijven/ sullen wy van de kracht van 't Vlier-sap / hier noch dese Historie by voegen / gelijck 't selve Michaël Neander in sijn Physica beschreven heeft. Een seker Vorstelijck persoon / op de jacht zijnde / is van sijn geselschap in een Bosschagie verdoolt / en van den rechten wegh af gekomen / en als hy lange gins en weder had gereden / is hy eyndelijck in het midden van de Bosschagie gekomen by een kleyne Boeren Hutte / alwaer hy na toe gereden is / en heeft daer ghevonden een ouden grijsen man sitten schreyen en weenen. De Vorst vraeghde wat hem deerde / en waerom hy weende en schreyde; waer op den oude grijsen man seyde/ om dat my mijn Vader qualijck gehandelt en dapper geslagen heeft. De Vorst was over dese reden seer verwondert / dat soo een ouden grijsen man noch een Vader in 't leven hadde / en te meer dat hy noch soo veel krachten hadt / om sijn Soon dapper af te smeeren / en vraeghde wat de oorsake was van soodanige slagen; de ouden man seyde / om dat ick mijn Vaders Vader of Groot-Vader / die ick meynde op te tillen en op een andere plaets versetten wilde / ick hem onversiens op de vloer liet vallen. De Vorst wierdt over dese reden noch al meer verwondert / en was begeerigh om dese over oude luyden te sien / en selfs met haer te spreken/ dus is hy met dese oude man in de hutte ghegaen / en heeft het selve waerachtigh bevonden. De Vorst vraeghde waer by sy soo lange leefden / sy seyden met gemeene spijse / als broot / boter / kaes / en datse haer geneerde en onderhielden by kruyden en Wortelen soose Godt liet wassen / maer dat eenighste / datse

voor

voor haer Medecijn en gesontheyt onderhielden / wast datse alle jaren de rijpe Vlier-besien vergaderden / daer van sy het roode sap uyt parsten / en dit sap koockten sy / en aten dat op haer broot / en dewijl sy dit onderhielden / waren sy dus lange gesont gebleven / en tot soo hoogen ouderdom gekomen / mitsdien quamen de Heeren en Edelen van dien Dorpt / die sy na veel soeckens aldaer in dese hutte vonden / die haer immers soo seer als de Dorpt over dese oude luyden verwondert hebben.

Geldersche Roos.

De Geldersche Roos is een geslachte van Water-vlier of Swelcken-hout, en wordt als de gemeene Vlier-boom aengewonnen. Hy bloeyt seer cierlijck in May, voort brengende witte bloemen in een ronden / dicken / en verheven bol of tros t'samen gehoopt; De Besien worden in de Herfst rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De natuur en krachten van desen Boom zijn noch ter tijdt onbekent / en wordt alleen om sijn schoone bloemen in de Hoven onderhouden.

Jasmijn.

De Jasmijn werdt om de aengenaemheyt en de goede reuck van sijn bloem / van de Lief-hebbers in de Hoven onderhouden / en draeght of witte of geele / of blaeuwe bloemen. Het wordt van inleggen / oploopen en scheuten / oock eenige van zaet voort geteelt / maer de Catalonise Jasmijn werdt op wilde stammetjes afgesogen of ge-ent / in potten geplant en tegen de Vorst seer wel bewaert. De andere soorten moeten geplaetst zijn tegen een muur of schuttingh / daerse seer wel van de Son bescheenen komen werden / des Winters sal men de wortel wat bedecken / en al schoon de scheuten af vriesen / soo sal men die in de Voor-tijdt af snijden om weer uyt te spruyten. De Jasmijn brenght sijn bloemen in de May te voorschijn / doch de witte soorten brenght hier te lande selden zaet voort / maer de geele wel / in zwartachtige Besien besloten zijnde.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Jasmijn en insonderheyt sijn bloemen / zijn warm van aert; 't verdrooght alle catarnen en vochtigheden der herzenenen / en wordt nuttelijck tegen der selve koude ghebreken ghebruyckt. Olie daer dese bloemen tegen de Sonne in geweeckt hebben / wordt seer geprysen tegen de gebreken des lijf-moeders ende der zenuwen / uyt koude oorsake ontstaen.

Capper-boom.

De Capper-boom werdt door sorghvuldige oeffeningh in de Hoven van oploopen aenghequeeckt / men moetse in potten / met goede aerde versien / planten / wel bewateren / en op een warme en wel ter Sonne gelegene plaetse stellen / oock des Winters voor de koude naeuw bewaren.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Cappers en de schorsse van de wortelen / de welcke meest gebesight werden / zijn warm en droogh in den derden graet / sy openen de verstopten Lever / en versachten de harde Milt. De Cappers werden veel tot een sausse by andere spijse gebruyckt / om den appetijt te verwecken.

Olijven-boom.

De Olijven-boom wast gaerne in warme landen / als Spanjen, Italien, Cicilien, Griecken-landt en in Asien, maer hier te lande werdt hy met groote moeyte onderhouden. Hy begeert goet en kley-achtigh

achtigh aertrijck / en werdt omtrent half Maert aengeteelt van wortel-spruyten of jonge vruchtbare looten / die men niet voor de vijf jaren moet verplanten / noch voor acht jaren besnoeyen. Hy werdt oock ge-ent op wilde Olijve-boomen. Hy groeyt tierigh in 't geselschap van Wijngaerden en Vyge-boomen, maer den Eycken-boom is hy vyant. Men bemist hem met assche van kalck-ovens / die men omtrent de wortels leyt / waer door hy lustiger opschiet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De onrijpe vruchten of Olijven zijn kout / droogh en t'samen-treckende van aert / sy versterckem den Maegh / en maken appetijt / maer geven het lichaem weynigh voedsel: Sy worden als de Cappers by spijse gebruyckt / ofte alleen met broot gegeten. Uyt de rijpe Olijven werdt Olie geperst / die by yeder wel bekent en in 't gemeen gebruyck is.

Agnus Castus of Kuysch-boom.

De Agnus Castus werdt in de Kruydt-beminners Hoven geoeffent / en wast op tot een kleyn Boompje; men plant hem in potten of backen / en moet geset worden op een warme plaetse en dickwils bespreeyt zijn. Dit gewas brenght hier te lande seer laet / en voor Augustus niet sijn bloemen te voorschijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Agnus Castus is warm en droogh in den derden graet / verdrijft de winden in de Maeg / Darmen of Lijf-moeder beslooten. 't Zaet opent de verstopte Lever / Milt en Maentstonden. Om de groote kracht / die desen Boom heeft / van de onkuysche lusten te bedwingen / is hy in sommige Kloosters veel te vinden.

Arbor Vitæ of Boom des Levens.

De Arbor Vitæ is aldereerst uyt Noort America in Vranckrijck gebracht / en aldaer in den Hof van Koningh François den Eersten onderhouden / maer werdt nu hier te lande en elders van afgebroken tacken vermeenighvuldight / die haest wortelen schieten / indiense in een schaduwachtige plaetse geplant zijn / en daer na wordense in de Maent Januarij verplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dese Boom is warm en droogh van aert / gelijck sulcks uyt de smaeck en reuck genoegh bekent wordt / nochtans zijn sijn verdere krachten niet ondersocht / alleen verseekeren sommige / dat het gedistilleerde Water en Olie van desen Boom seer nut zijn tegen de smerten van 't Flerecijn.

Van de Kruyden.

Strammonia of Doorn-appel.

DIt Kruydt schiet op tot een groote plant / draeght witte bloemen / en 't zaet / 't welck in de Herfst rijp wordt / is besloten in een doorn-achtige bolster: het wordt gezaeyt in de Lente, in savelachtige aerde.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Doorn-appel, en voornamentlijck het zaet / is seer verkoelende / verdoovende en slaepmakende van aert / en moet daerom niet lichtvaerdelijck ingenomen werden.

Turcx-Koorn.

Dit gewas wordt hier te lande in de Hoven tot een vreemdigheydt onderhouden / en wordt na de verscheyde koleur van 't zaet onderscheyden / want het een brenght bruyn / 't ander wit / root of geel zaet voort. Het wordt gezaeyt in April en in nat beregende aerde gesteecken / gelijck de gemeene Boonen geset worden. De vruchten of zaden worden in de Herfst rijp. Verwonderens waerdigh is 't gene men aen dit gewas bespeurt / te weten / dat het sijn zaet levert elders dan daer sijn bloemen voort gekomen zijn: 't welck tegen den aert van andere Kruyden is / die haer vruchten voort brengen ter plaetse / daer de bloemen geresen zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Turcx-Koorn is warmer en tayer als onse gemeene tarwe / geeft grof voedsel / waerom het de Lever en 't Ingewant seer haest verstopt / en is quaet en moeyelijck om te verteeren.

Betonie.

De Betonie begeert een vochte en lommerachtige plaetse / en werdt in April van een gescheurt en verplant / ende in Julij brenght sy haer bloemen voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruyt is warm en droogh in den tweeden graet / 't werdt veel gebruyckt tegen koude gebreken des Hoofts / 't suyvert de Borst / opent de verstoptheden van Lever / Gal-blaes en Milte / en versoet de smerte van de Nieren / en geneest de gebreecken van de Blaes. Van het Kruyt wordt in de Apotheecken een Water gedistilleert / en van de Bloemen Conserf gemaeckt.

Sleutel-bloemen, of witte Betonie.

De Sleutel-bloemen zijn tweederley / groote of met dubbelde bloemen / en kleyne of met enckelde bloemen / ende dese zijn wederom in verscheyde koleuren verdeelt / als geele, roode, purpere, lijf-verwige, bleeck-roode, doncker-roode, en witte Sleutel-bloemen. Dit kruyt begeert de selfde oeffeningh als van de Betonie geseyt is / en het bloeyt heel vroegh / te weten in Maert en April.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Witte Betonie is sonder merckelijcke hitte droogh in den derden graet / geneest de gebreken der Zenuwen / en versoet de smerte der Ledematen / versterckt het herte en wort onder de wond-dranckcn gemenght. Dit kruyt wort hedendaeghs met meer andere Moeskruyden in spijse gebruyckt.

Suringh.

De Suringh werdt in de Moes-hoven in goede aerde in de Lente gezaeyt / en wil by drooge tijden bewatert en dickmaels afgesneden zijn. Benevens de gemeene Suringh vindt men Plant-suringh, die alleen door 't afscheuren / en verplanten aengeteelt wordt; als mede Spaense Suringh, die gezaeyt en geplant wordt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Suringh is kout en droogh in den tweeden graet / opent / suyvert het bloet en verkoelt alle inwendige ontsteeckingen / ende lescht den dorst in heete koortsen. Tot dien eynde wertse veel in wey of karne-melck ghesooden en ghedroncken.

Antirrhinum of Orant.

Dit Kruyt draegt verscheyde bloemen / als

als roos-roode, lijf-verwe, geele, witte, purpere, root-violette en bonte bloemen, het wordt in April in de Hoven gezaeyt / en bloeyt in Auguſtus, maer indien het na de Winter overgebleven is / begint het ſijn bloemen te vertoonen in May, en vervolgens den heele Somer door. Het begeert ſantachtige aerde en een open lucht.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt en wort tot geen inwendige gebreken des lichaems gebruyckt. De bladeren / bloemen en 't zaet worden ſeer nuttelijck met Olie van Rooſen plaeſter-wijſe gebruyckt tegen de opſtijginghe van de lijf-moeder en om de maent-ſtonden te verwecken.

Amaranthus of Fluweel-bloemen.

De Amaranthus werdt veel van de liefhebbers der kruyden in de Hoven ge-oeffent en onderhouden; deſe bloemen vereyſchen droogh en ſavelachtige aerde / werden in de Lente gezaeyt / en 't zaet wordt gemeenlijck in de Herfſt rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Fluweel-bloemen zijn ſeer goet gebruykt om de buyck-loop en de witte vloet der Vrouwen te ſtoppen / ende het bloet-ſpouwen te geneſen. Het zaet met Wijn gedroncken / doet de ſogende Vrouwen overvloet van melck krijgen.

Carduus Mariæ of onſer Vrouwen-diſtel.

De Carduus Mariæ heeft breede / bleekgroene / en met witte of melck-verwige ſtrepen geteeckende bladeren / en eens in de Lente in den Hof ghezaeyt zijnde / spruyt genoegh van het afgevallen zaet voort: Sy bloeyt in Junij en Julij, en 't zaet rijp geworden zijnde / vergaetſe.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Het zaet van onſer Vrouwen Diſtel opent alle verſtoptheden / drijft het graveel en de ſteen af / en werdt ſeer goet bevonden tegen de pijn en ſteeckinge der zijde: Tot dien eynde kan men van 't ſelfde met andere zaden een Emulſie of Melckje bereyden.

Blattaria of Motten-kruydt.

Dit Kruydt heeft verſcheyde medeſoorten / alleen in de koleur of gedaente van de bloemen van malkanderen verſchillende / als geel, wit, root, bleeckroot, bruyn-paers, en purper violet: Als dit eens in de Hoven gezaeyt is / ſpruyt het alle jaer gewillighlijck wederom uyt / en bloeyt van Junius af tot in September toe: terwijle wordt het zaet rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bitteren ſmaeck van dit Kruyt geeft te kennen / dat het warm en droogh van aert is. De vermaerde Kruyt-kenner Lobel, prijſt het om de verſtoptheden van het ingewant en van de kleyne aderkens des Levers te openen. Uytwendigh ghebruyckt is het goet om alle vuyle zweeren te geneſen.

Lathyris.

Van deſe worden verſcheyde ſoorten gevonden / het wordt even als de Erwten, en andere hauw-vruchten gezaeyt en onderhouden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Lathyris, die oock platte Erwten genoemt werden / komen in aert en krachten met de gemeene Boonen en Erwten over een / maer geeft het lichaem meer en grover voedſel / nochtans wort het niet tot ſpijſe / maer tot vermaeck en uyt curieuſheyt in de Hoven van de naerſtige Kruyt-beminders aengeteelt.

Penseen of Velt-violen.

De Velt-violen in den Hof geplant of gezaeyt zijnde / wassen veel schoonder en lieffelijcker / als in 't wilde: sy beginnen met de Maertse Violen te bloeyen en vervolgens tot in den Herfst toe / dragende aerdige bloemtjens / waer in men driederhande koleur / als bruyn-paers / wit / en geel / bespeurt / en daerom van sommige Drie-verwige Violetten genaemt worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Penseen zijn koudt en vochtigh van aert / versachtende en weeck-makende van krachten. Dit kruydt werdt seer geprесen tegen de koortsen en tormijnen der jonge kinderen. Het suyvert de borst en longe / en matight dyr selver verhittinge.

Aert-besien.

De Aert-besien plant men van haer uyt-spruytselen een voet van malkanderen in goede en vette aerde / sy beminnen oock lommerachtige plaetsen / en wanneerse wel ter Sonne staen / willen sy dickwils begooten zijn. Sy bloeyen in de Lente, ende de Besien die root of tusschen geel en wit zijn / worden in Junij of wel vroeger rijp. Om schoone groote vruchten te hebben / salmense alle drie jaren verplanten / en in de Herfst suyveren van haer overvloedige zy-scheuten / en maer een laten behouden. Sy moeten in 't Voorjaer met sandt of sandtachtige aerde bestroyt / en des Winters met het afgevallen loof van de oost-boomen of mis bedeckt zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Het kruyt en de wortelen verkoelen en maken droogh met eenige t'samentreckinge / maer de vruchten zijn kout en vocht van aert. De bladeren en wortelen stelpen de buyck-loopen en onmatelijcke bloeden der Vrouwen / en werden nuttelijck gebruyckt tegen ontstekinge en zweeringe van de mont en van de amandelen. De vruchten verslaen de dorst / stercken het herte / matigen de hitte en brandt van de maegh / lever en milt / suyveren de nieren / doen water en graveel lossen / en zijn den geel-suchtigen seer goet. Men moet in acht nemen / dat de Aert-besien niet ongewasschen gegeten en werden / want sy met eenigh fenijn van kleyne spinnekens ofte padden / die sich daer veeltijts by onthouden / besmet konnen zijn / ende alsoo schade aen des menschen gesontheydt soude by brengen.

Scarley.

De Scarley wast in alderhande aerde / en gezaeyt zijnde blijft lange jaren over; sy bemint warme en lommerachtige plaetsen en wil dickwils besproeyt zijn; sy bloeyt in Junij en Julij, en haer bladeren gelijcken de Salie, en hebben een seer stercken reuck.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Scarley is warm en droogh tot in den derden graet; sy verweckt krachtelijck de maentstonden der Vrouwen en verscherpt het gesicht: De bladeren / in Wijn geleyt / geeft die een smaeck als Muscadel / doch veel gedroncken / verweckt haest dronckenschap en pijn in het hooft.

Melde.

Melde moet jaerlijcks in Februarij, Maert en April gezaeyt werden / wantse niet tegen de koude mach / maer sy wil dun gezaeyt en dickwils besproeyt zijn. Sy wast oock somtijdts van haer selfs in de Moes-hoven en bloeyt in Junij en Julij, en daer na wordt haer zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt is koudt in den eersten en vochtigh

tigh in den tweeden graet; het maeckt de buyck weeck en opent de verstoptheydt van de lever. Het pleeghde veel in ouden tijden en wort noch heden-daeghs in Duyts-landt onder de Moes-kruyden gebruyckt.

Duysent-bladt.

In dit kruydt werdt dit onderschept aengemerckt / dat het eene draeght sneeu-witte / die in 't midden asch-verwigh zijn / en het ander schoon roode / lijf-verwige / geele of purpere bloemen. Het wert door zaet en af-scheuringe der planten / in 't begin van April, vermenighvuldight. Het begeert een goede grondt en begint van May tot diep in de Somer te bloeyen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Duysent-bladt is verkoelende en t'samen-treckende van aert; waerom het alle bloet-loop en bloeden der Vrouwen stopt / en bequaem is om versche wonden te genesen.

Bergh-calament.

Dit kruydt is hier te Lande van vreemt zaet aengewonnen / en wordt van de lief-hebbers in de Hoven onderhouden. Men zaeyt het in April in goede aerde op schaduwachtige plaetsen / de wortel blijft des Winters over en spruyt het volgende jaer wederom uyt. Het bloeyt in Junij en 't zaet vergadert men in den Herfst.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Bergh-calament is warm en droogh in den tweeden graet / drijft de Urijn / verweckt seer krachtigh de Maent-stonden der Vrouwen / verdrijft de wormen des buycks en doet het geronnen bloet in 't lichaem scheyden / en is seer goet tegen de engh-borstigheydt.

Perfoliata of Deur-was.

Dit kruyt staet seer aerdigh in sijn bladt en heeft geelachtige bloemtjens: het moet alle jaren in de Lente in de Hoven gezaeyt worden / en bloeyt meestendeel in Julius en Augustus, en het zaet rijp geworden zijnde vergaet'et.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Deur-was is warm / droogh en t'samen-treckende van aert / en werdt seer geprezen tot versche wonden en breucken of scheursels van de jonge kinderen.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in AUGUSTUS.

In de Maent Augustus is de Verstandige Hovenier noch neerstigh in 't zaeyen van Spenagie, Kervel, Vette, Kors, Rapen en Kool om in November te verplanten en in 't naeste jaer vroege vruchten te verkrijgen. Hy is oock besigh in 't vergaderen van kruyden en bloemen / om in de Winter tot spijse en Medecijne te gebruycken / als mede in 't plucken van 't rijpe en volkomen zaet / om in de Lente den Hof daer wederom mede te bezaeyen. Hy verplant de zaeylinge van de pot-bloemen / met de volle Maen / in potten / als de planten groot genoegh zijn. In dese Maent beginnen de ooft-boomen rijpe vruchten voort te brengen / als eenige Appelen, Peeren, Vijgen, Abricoos, en andere vruchten / dese sal den naerstige

en

en Verstandighe Hovenier als dan met droogh en helder weer afplucken en vergaderen. Hy sal oock de bladeren rondtom de Druyven, die laet rijp worden/ aftrecken en wech-nemen/ op datse te beter de hitte van de Son ontfangen/ en te eerder rijpen souden. Hy mach nu van de onrijpe Druyven en die niet wel voort willen/ zijn Verjuys maken/ en tot sijn gebruyck bewaren. Op St. Laurens-dagh treckt men de Knofloock uyt der aerden/ en men seyt/ dat sy als dan in haer beste kracht is/ en de selve niet en verlieft.

Van het uytgraven en bewaren der Wortelen.

De wortelen als Alant, Angelica, Meester-wortel, Ireas, Gentiaen en meer andere/ worden uytgegraven en opgenomen in de Herfst; als de bladeren afvallen en 't sap in de wortelen gedaelt is/ of in de Lente, eer dat de bladeren of 't loof begint uyt te schieten. Dese als dan reyn gewassen zijnde/ salmen in de schaduwe/ indiense wel-rieckent en dun van substantie zijn/ofte in de Son/en oven/ indiense dick en vochtigh van wesen zijn/ droogen en op een drooge plaetse in een doos bewaren. De wortel van Peonien Manneken, die seer tegen de vallende sieckten en stuypen geprefen wordt/ moet men in 't afgaen van de Maen optrecken en droogen. De wortelen die een houtachtige pit hebben/ die salmen het pit uyt-snijden en wech-werpen/ maer de rest salmen droogen en bewaren. De wortelen die men in de Winter tot spijse gebruyckt/ als Geele-peen, Pastinaken, Biet-wortelen, Cichorey-wortelen en anderen/ moetmen uytgegraven zijnde/ de kruyn en staert-eynde af-snijden/ en in zant tot Winter-provisie bewaren.

Van de Boomen.

Ocker-Nooten-boom.

DE Ocker-Nooten-boom wast gaerne in een drooge gront/ maer in natte en vochte gronden/ en omtrent een Eycken boom geplant wil hy niet wel aerden. Hy wordt aengeteelt van Nooten/ die men in de Maert in goede aerde met het scherp eynde nederwaerts set/ en van te vooren een dagh of twee in nat sant of water geweeckt heeft/ ende daer na als hy uytspruyt/ en twee jaren gestaen heeft/ sal men hem in Februarij of Maert verplanten en de zaetwortel afsnijden: Dus tot een bequame stam opgeschooten zijnde/ moet hy 20 of 25 voeten van een geset worden/ hy bloeyt in de Lente, en de vruchten worden omtrent Augustus rijp. Indien de Noote-boom geen tier schijnt te hebben/ sal men de bast op eenige plaetsen openen/ andere booren een gat of twee in de wortel/ en vullen het wederom met een hout van Palm-boom/ of men stroyt assche by de wortel/ hier door krijght hy veel en drooge vruchten/ die een dunne schil hebben.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Ocker-nooten zijn warm in den eersten en droogh in den tweeden graet/ maer wat verdrooght zijnde/ zijnse warmer en drooger/ en oock den Maegh schadelijcker: want sy verwecken Hoest/ Hooft-pijn/ en vermeerderen de gal-achtige vochtigheden. De Versche Nooten zijn een goede remedie tegen 't vergift/ met Vygen, Wijnruyt en wat Sout gegeten. Men Confijtse alsse jongh en eer de middelste schelle hart geworden is. Van de groene en onrijpe Nooten wordt in de Apo-

theecken een Water gedistilleert / 't welck tegen alderhande Koortsen / verhittinge des Ingewants / Peste en besmettelijcke sieckten seer nut is: Op sommige plaetsen wert Olie uyt de rijpe en gedrooghde Nooten gheparst / de welcke noch versch zijnde in plaetse van Boom-olie gebruyckt wordt. De schorsse van de Nooten-boom in Azijn geweeckt en op de Pols gebonden / van de gene die de Koorts heeft / het sal de brant na hem trecken en een groote Water-blaes maken / die men door moet snijden. De bloeysels gedrooght / en een vierendeel loots met wijn ingenomen / zijn uytermaten goet tegen het opstijgen des Lijf-moeders. Onder de schaduwe van de Noote-boomen te rusten of te slapen is ongesont.

Haselaer-Nooten-boom.

Dese Boom groeyt seer wel op vochte en lommerachtige plaetsen / en werdt daerom in de boomgaert aen de kant van de water-graft geplant. Hy wordt aengequeeckt van wortel-spruyten en in de Maent Januarij geplant. De Nooten worden in de Maent Augustus rijp / en de geene die roode schillen aen de pitten hebben / worden voor de beste geacht.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De vruchten of Haselaer-nooten zijn middelmatigh in hitte en koude / doch zwaer om te verteeren: sy maken de menschen vet / stercken de lendenen / zijn den Lever nut en goet tegen het Grabeel.

Eycken-boom.

De Eycken-boom en versmaet geenderhande gront / want hy wast wel in schrale en santachtige aerde. Hy wordt van Aeckers vermenighvuldight / diemen een halve voet diep in Maert in de aerde plant / daer na drie of vier jaren opghewassen zijnde / snijtmen de zaet-wortel af / en verplant hem in Januarij 20 of 25 voeten van een. De Akers of vruchten van desen Boom worden in de Herfst rijp. Men moet de Eycken-boom, om daer mede huysen te bouwen / in Januarius of Decenber in 't afgaen van de Maen afhouwen / en het hout sal dan langer duuren en niet haest vermeuwen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren / en schorsse van den Eycken-boom, als mede de dopkens van de Akers en de Akers selfs zijn verdroogende in den derden graet / en seer t'samen-treckende van krachten: waerom sy seer nut en bequaem zijn om de ormatige Maent-stonden der Vrouwen / het bloet-spouwen / bloet-pissen en alle buyck-loopen te stoppen en te genesen. Het voetsel dat van de Akers komt is beter voor Verckens als Menschen. De gemalen schorssen worden rhun genaemt / en van de Leertouwers om het Leer te bereyden / gebruyckt.

Camper-foelie.

Camper-foelie wordt in de Hoven aen de prieelen geset / om de selve te bekleeden en te vercieren; De bloemen / die seer wel-rieckent zijn / vertoonen sich in April of May, en de besien werden in Augustus of September root en rijp. Dit gewas wordt van wortel-spruyten vermenighvuldight en geplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Camper-foelie is geweldigh heet en droogh. De besien doen seer sterck het water lossen en drijven het Grabeel af / maer te veel gebruyckt verwecken bloedigh water. Dit geheele gewas bevordert de geboorte / het versoet de smerte van de Mildt / vermorwt de selve / alsse verhart is / opentse / als sy verstopt is / ende vermindertse / als sy te groot is. Tot de verhaelde gebreecken kan men van de bloemen een krachtigh water distilleeren.

Seven-boom.

De Seven-boom wordt hier te Lande

van

van steck of kleyne spruyten aenghequeeckt / de selve steecktmen in goede aerde op een tamelijcken vochten en schaduwachtige plaetsen / alwaer mense laet staen tot het volgende jaer/en als dan verplant mense in Maert, en moeten jaerlijcks geschooren worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Seven-boom is warm en droogh in den derden graet / en drijft af krachtelijck de Maentstonden / Na-geboorten / doode vrucht en de Vrijn. 't Is jammer dat de Seven-boom van sommige Vrouw-lieden misbruyckt wordt / om niet zwanger te worden. Cardanus verhaelt dat de slangen seer groot behagen in Seven-boom scheppen / en dat hy daer omtrent somtijts een groote menighte van adder-slangen vergadert heeft gesien.

Sumach-boom.

Dese Boom wordt van zaet en wortel-spruyten aengequeeckt / en wil wel groeyen in santachtige aerde: De bloemen komen in de Maent Julius te voor-schijn en het zaet wordt in de Herfst rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren / vruchten en 't zaet van de Sumach-boom zijn verkoelende in den tweeden en verdroogende in den derden graet / en stercke-lijck t'samen-treckende van kracht: waerom sy alle buyck-loopen en vloeden der Vrouwen stoppen / ende genesen. Het zaet in water gesooden / ende daer mede gewasschen / suyvert het vuyle tant-vleesch en maeckt de losse tands vast.

Van de Kruyden.

Pimpernel.

DE Pimpernel wordt in Maert en April gezaeyt in santachtige aerde; de wortel blijft lange tijdt in 't leven / en schiet jaerlijcks weder van selfs uyt in de Voortijdt. De bloemen komen in Junij en in Augustus wordt het zaet rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Pimpernel is warm en droogh in den tweeden graet / suyverende / en t'samen-treckende van kracht; sy is seer goet tegen de Teeringh / stelpt het Bloet-spouwen / reynight de verbuylde Sweeringe / geneest alle wonden en Buyck-loopen / en is seer nut tegen 't Grabeel en de Steen. De bladeren in wijn geleyt / maken de wijn aengenaem van reuck en smaeck / verheugen het herte en maken de mensch vrolijck en bly-geestigh. Sy worden oock om haer aengenaemheyts wille onder de toe-kruyden van de Salaet begeert.

Kruyse-munt.

De Kruyse-munt begeert geen gemeste en vette aerde / maer een vochte en lommerachtige plaetse / en eens van de wortel of tackjens omtrent half Maert in den Hof geplant zijnde / groeyt weeldrigh genoegh voort. Als men de selve vergaderen wil/ moetmense met geen mes afsnijden/ maer met de hant af plucken / want andersints soude sy sterven en uyt-gaen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt verwarmt en verdrooght in den derden graet; 't Versterckt de Maegh/ maeckt appetijt/ breeckt Winden / en verquickt het Herte; 't stelpt de onmatige Vloeden der Vrouwen / en wert insonderheyt geprezen tegen de witte Vloet / tegen de Steen en 't Grabeel / en tegen de Druppel-pisse. De Kruyse-munt heeft boven dien dese eygenschap / datse belet / dat de Melck in de Maegh niet en

runne. Van de selve maeckt men Water, Olie, Conserven en Syropen, tot de genoemde gebreken seer dienstigh.

Nip.

Dit wert oock Katte-kruydt ghenoemt om dat de Katten in dit Kruydt groote genoeghte scheppen / en dat dickwils eeten; 't werdt gezaeyt en geplant als de Munt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Nip is heet en droogh / en van krachten de Kruyse-munt eenighsins gelijck / en werdt van veele onder de toe-kruyden / die men by de Salaet gebruyckt / gemenght / om dat sy een lieffelijcke geur heeft / ende de koude der kruyden matight.

Melisse of Consilie de Greyn.

De Melisse begeert een vette en wel gemiste grondt / en een schaduwachtige plaetse / en werdt door zaeyen en planten in de Hoven voort geset. Dit Kruydt bloeyt in Junij, Julij en Augustus, en tegen de Winter verliest het sijn bladeren / en in de Lente spruyt het wederom uyt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Melisse is van krachten verwarmende en verdroogende in den tweeden graet: Sy is het Herte seer nut / alle bangigheyt en zwaermoedigheydt des Herten verdrijvende / versterckt de Geesten / komt te hulpe den geenen die met kloppinge aen 't Herte en de Milte gequelt zijn; sy versterckt de Maegh en Herzenen / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / en verbetert de melancolijcke en flegmatike vochtigheden. Men maeckt van de Melisse gedistilleert Water, Olie, Conserven, Extracten &c. Sommige Natuur-kunders verseckeren / dat Melisse omtrent de By-korven geplant ofte aen de selve gehangen / doet dat de Byen niet vervreemden / noch haer woon-plaetse lichtelijck verlaten.

Thijm.

De Thijm werdt om sijn stercke en lieffelijcke reuck in de Hoven onderhouden / en wordt door 't verplanten in Maert of April voort gheset / 't begeert goede savelachtige aerde / en een open-luchtige en wel ter Sonne staende plaets / en wil by drooge tijden dickwils bewaert zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt verwarmt en verdrooght in den derden graet / en is seer doorsnijdende en suyverende van kracht: 't verweckt de Maent-stonden en Pisse / opent de verstoptheden des ingewants / verdrijft de Hoest en Eng-borstigheyt / scheydt het geronnen Bloet / en is seer goet om alle gebreken / die uyt zwaer en melancolijck Bloet ontstaen / te genesen.

Hysoop.

De Hysoop wordt half Maert geplant in goede en wel-bereyde aerde / en op een open-luchtige plaets / sy bloeyt in Julij, en in Augustus moet men die afsnijden en droogen om te gebruycken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Hysoop is warm en droogh in den derden graet / en suyver-makende van krachten / waerom het de taye en slijmerige vochtigheden door den Kamer-ganck affet; opent de verstoptheyt van het Ingewant / en insonderheyt van de Longe / 't verweckt de Maent-stonden / ende geneest de derden-daeghse Koortsen / vallende Sieckten / Geel- en Milt-sucht.

Poleye.

De Poleye begeert een vochtige grondt en

en lommerachtige plaets/ men plant'et in Maert, en is weeldrigh in 't wassen/ indien het dickmaels besproept wordt. Dit kruydt bloeyt in de Maent Julij en Augustus, ende als dan moet men 't vergaderen om te gebruycken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruyt is heet en droogh in den derden graet/ verweckt krachtighlijck de Maentstonden der Vrouwen/ drijft de Na-geboorten af/ suyvert de Borst van taye fluymen/ doet Water en Grabeel lossen/ en opent de verstoptheyt van de Milt. Men kan van de Poleye een krachtigh Water distilleeren; andersins koocktmense alleen in Water of Wijn/ en geeft het te drincken.

Seven-gety.

Seven-gety of wel-ruyckende Klaver werdt in de Lente ghezaeyt/ en daer 't eens gezaeyt is geweest/ daer komt het lichtelijck van sijn afgevallen zaet alle jaren wederom voort. Het bloeyt hier te lande in de Maent Junij, Julij en Augustus.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt heeft een middelmatige kracht om te verdroogen en om te verteeren; 't drijft den Urijn/ vermindert de pijn in 't Water maken/ en verweckt de Maent-stonden der Vrouwen. Van de bloemen van Seven-gety werdt een krachtige Olie bereyt/ om verwronge zenuwen/ versche wonden en breucken of scheursels van jonge kinderen te genesen.

Costus of Balsem.

De Costus werdt van planten in de Hoven naerstelijck onderhouden/ men vindt van de selve twee soorten/als groote en kleyne Costus. Dese twee soorten bloeyen in de Maenden Julij en Augustus.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Balsem is warm en droogh in den tweeden graet/ met een merckelijcke t'samen-treckende kracht; 't stilt de pijn in de Maegh en Darmen; 't stopt de Buyck-loopen/ en belet het nedersincken der Catharnen/ ende geneest de gebreken van de Lijf-moeder. Tot dien eynde kan men van dit Kruydt een Water distilleeren of een Conserf maken.

Salie.

De Salie heeft verscheyde mede-soorten/ als groote of grove Salie, kleyne of Edele Salie, Edel Salie met geel-achtige bladerkens, Edel Salie met Lavender-bladers, Boom-achtige Salie, Salie met bonte bladeren, Salie met witte bloemen, wel-rieckende Spaense Salie; meest alle dese gheslachten kunnen de koude des Winters tamelijck wel verdragen/ uytgenomen de wel-rieckende Spaense Salie, en die met witte Bloemen. Sy worden van afgescheurde planten en tackskens aenghequeeckt/ gelijck de Roosmarijn, sulcks geschiet in de Lente. Sy moeten gheplant zijn op een goede gront en een lommerachtige plaets: Men moetse oock dickwils suyveren van de tacken en bladers die bedorven zijn/ en de aerde daer omtrent met een troffel om roeren. Sommige planten Wijnruyt omtrent de Salie, om die te bevrijden van Agedissen en Padden/ die sich andersins veeltijdts onder de selve onthouden/ en de bladeren tot groote schade soude mogen met haer vergift besmetten/ gelijck soodanige exempelen van ervare Mannen/ en besonder van den geleerden Heel-meester Paræus verhaelt worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Salie is warm en droogh in den tweeden graet/ sy versterckt de Maegh/ Herzenen en Zenuwen/ sy is de Swangere Vrouwen seer nut/

nut / want sy versterckt de Lijf-moeder en de Vrucht / ende maeckt de Vrouwen vrucht-baer; sy geneest en verbetert alle koude gebreken van de Borst en het Bloet-spouwen. Het gemeene volck koockt Salie in Soete-melck / om daer mede een vuurige en gezwollen keel te gorgelen.

Anijs.

Anijs moet jaerlijcks in de Maert in goede / vette en gemeste aerde ghezaeyt worden / en dickwils bespzoeyt zijn; 't bloeyt in de Maent Julij of Augustus, en brenght als dan sijn zaet voort.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Anijs, en voornamentlijck het zaet / verwarmt in den tweeden en verdrooght in den eersten graet / breeckt Winden / verweckt den Urijn / vermeerdert Melck in der Vrouwen Borsten / ruymt de Borst / opent den verstopte Lever en Milt / en in Wijn gesoden drijft het zweet uyt. Tot de genoemde gebreken wordt het gedistilleerde Water en Olie seer krachtigh bevonden.

Ameos.

Dit Kruydt begeert de selfde oeffeninge als de Anijs, en eens ghezaeyt zijnde / spruyt het van 't afgevallen zaet lichtelijck uyt; het bloeyt in Augustus, en daer na wordt het zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Ammi-zaet is verwarmende en verdroogende in den derden graet / en is seer krachtigh om krimpinge en Buyck-pijn te verdrijven; 't opent de verstoptheyt van de Lever / Milt en Lijf-moeder. Men koockt het zaet in wijn / ofte gepulveriseert zijnde / wordt met bier of wijn ingenomen.

Huys-loock of Donder-baert.

Dit Kruydt wast op huysen / dacken en muuren / is in 't Latijn semper vivum genaemt / om dat het altijdt groent. Tot vermaeck werdt het Boom-huys-loock geoeffent en van tackskens aengeteelt / maer 't kan geen koude verdragen / en moet daerom in de kacchel bewaert worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Huys-loock is kout in den derden graet / en seer goet tegen ontsteeckinge van de Lever / Milt en Nieren / tegen vuurige Puysten / de Roos en verbrantheyt. Het sap op 't voorhooft gestreken stilt de Hooft-pijn en ydelheyt des Hoofts / die by heete en brandende koortsen plegen te zijn.

Solidago Saracenica of Heydensch-wondt-kruydt.

Dit Kruydt wordt gezaeyt en geplant op vochte en schaduwachtige plaetsen / en brenght sijn bloemen in Julij en Augustus te voorschijn. Het heeft sijn naem van de Heydenen of Saracijnen gekregen / die met dit Kruydt de wonden plagen te geneesen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Heydensch-wondt-kruydt geneest niet alleen versche schaden en quetsuren / maer suyvert en heelt de verouderde en verbuylde Wonden: waerom het van de Heel-meesters veel in Wondt-dranken gebesight wordt; daer-en-boven opent het den verstopten Lever en Milt / en geneest de Geel-sucht en 't beginsel van de Water-sucht.

Verbena of Yser-kruydt.

Dit Kruydt wordt in de Hoven gezaeyt of in de Lente geplant / op een vochtige / doch open-luchtige plaetse; 't bloeyt in de Maent Julius en Augustus, en moet als dan vergadert en gedrooght worden.

Haer

Haer aert, kracht en gebruyck.

Verbena is seer verdroogende/matelijck verkoelende en t'samen-treckende van aert; 't versterckt het zwacke Gesicht / stilt de Hooft-pijn/ drijft het Grabeel af/ en opent de verstopthept van Lever/ Milt en de Longe/ en 't werdt seer nuttelijck van de upt-teerende mensche/ en die Etter spouwen / gebruyckt. Tot dien eynde kan men / als het krupdt in sijn bloem staet/ van 't selfde een krachtigh Water distilleeren.

Gras met veel Bloemen.

Dit Krupdt werdt alleen om de frapighept van de bloemen / (die boven op een steel als een kroontje by malkander groepen / en upt den witte een weynigh paers-achtigh van koleur zijn) in de Hoven van de Lief-hebbers onderhouden. Het begheert weynigh oeffeningh / en wil gaerne op vochte plaetsen wassen / en 't bloeyt van May tot heel diep in de Somer.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in SEPTEMBER.

IN dese Maent zaeyt de Verstandige Hovenier Kooren-Sala van zaet dat een jaer out is / als mede zaet van Muur-bloemen in potten / twee dagen voor de volle Maen / dan wint men van enckeld' zaet dubbelde bloemen / maer als 't vriest / moet men de potten in huys setten / en als sy spruyten / in de Lente of Voor-tijdt verplanten: Men zaeyt oock Pastinaken, om die vroegh in 't Voor-jaer te hebben. In dese Maent verplant men alle goede kruyden / en afsetsels van kruyden en bloemen die men in potten set / om by Winter-tijdt in huys te setten / en voor de koude te bewaren / als Angelieren, Lauwerier, Roosmarijn en andere. Men set nu wederom in de aerde en men queeckt door de klisters aen: Kroon Imperiael, Kivits Eyeren, Anemones, Ranunculi, Lelien, Tulpen en Gladiolus. De Verstandige Hovenier sal nu oock de wortelen van de Ooft en Fruyt-boomen ontblooten / en goede mis aen de selve leggen / op dat die door de regen verbloeyen en na de onderste wortelen gebracht werden / om alsoo de Boomen te verquicken en vruchtbaer te maken. Indien hy Boomen in de Herfst wil verplanten / moet sulcks geschieden omtrent St. Lamberts-dagh, 't welck de 15 dagh van September is / ende hy sal vlijtigh in acht nemen / 't gene wy boven omtrent het versetten en verplanten der Boomen in de Maent Februarius vermaent hebben. Men is noch al in dese Maent naerstigh besigh / met het vergaderen van alderhande Kruyden / Zaet / Appelen, Peeren, Castanien, Nooten, Genever-besien, Vlier-besien, Pompoenen en andere Ooft en Kruyden.

Van 't plucken en bewaren van ooft en vruchten.

Hier toe is van nooden dat de Verstandige Hovenier de bequame tijdt niet en laet voorby gaen / maer dat hy sijn vruchten afplucke by schoon / droogh en helder weer / en wel toe sie dat hy geen onrijpe vruchten af en rucke / maer de geene die door haer koleur / smaeck en zwartighepdt der pitten hare volkomen rijpighept aenwijsen. Hy sal oock de vruchten / die hy lange bewaren wil / sindelijck met de

handt af-lesen / op datse niet gequetst en gestooten en worden / waer door sy te eerder soude ontsteecken en verrotten. De Appelen dus af-ghepluckt zijnde in de Herfst omtrent als dagh en nacht even langh zijn / in 't afgaen van de Maen / moet men de gekneusde, rottige en wormsteeckige van de gave en vaste Appelen af-scheyden / en op een houte solderingh leggen / die vry van roock en stanck is / en wiens vensters uyt het Noorden licht scheppen / want indien die na 't Zuyden staen / en de lucht daer van daen ontfangen / sullen sy seer haest slap en rimpeligh werden. Sommige besmeerense met pot-aerde / droogense en leggense op een drooge plaets / en vermeynen datse daer door lange tijdt goet blijven. Andere bekleedense met drooge Vijge-bladeren / en besmeerense daer boven op met pot-aerde. Andere leggense alleen in Noote-bladeren onder de Appelen, of leggense in wijnmoer of wijn. Winter Appelen worden seer wel in zaet / als garst, rogge, haver &c. of in des selfs kaf bewaert. De Peeren moeten versamelt werden in 't afgaen van de Maen by heete Sonne-schijn / en bewaert worden als wy van de Appelen geseyt hebben: oock kan mense langh goet behouden / indien men de steel in warm pick doopt en de selve alsoo ophanght. Men bereytse tot Braedt-peeren, als mense in vier quartieren snijdt / de klockhuysen wegh werpt en in een warme Backers-oven laet drooghen / doch sy moeten eerst een dagh twee of drie leggen / want anders soude de schillen door de hitte vol blasen werden. De Quee-appelen en Peeren worden versamelt en bewaert als de Appelen. Men kan oock de beste uytsoecken en in een vat leggen / de schillen en klock-huysen van de slechtste koocken / en dat over de andere gieten / daer by doende een handt vol zout / alsoo datse met de schillen en dit sop overdeckt zijn / wel lettende datse daer in altijdt bedooven leggen / dus kan mense een geheele Winter over goet behouden en gebruycken. Hier staet in acht genomen te werden / dat de Queen omtrent andere vruchten niet moeten geplaetst zijn / want door haer scherpe lucht en reuck de selve lichtelijck bederven souden. Limoenen kan men in pekel / garste of haver / of als mense met gips bekleet / lange tijdt bewaren. De Granaet-appelen kan men tot in de Winter goet behouden / als men de selve / sindelijck met de hant afgepluckt zijnde / in gesmolten pick doopt / of alleen de steel daer mede besmeert / en de selve op een drooge plaets ophanght: Andere bekleedense met hoy / en besmeerense wel dick met pot-aerde / waer onder kaf vermengt is. De Moer-besien konnen langh bewaert worden / soo men de selve / niet al te rijp zijnde / in een glas doet / daer over gietende haer eygen sap of wijn / ende daer na het glas wel toe-gestopt zijnde / wech geset. De Karssen die niet water-achtigh van vleesch zijn / als Kriecken en kleyne Kars, kan men aen een touwetje op de solderingh ophangen en soo laten droogen / of sy worden in een lauwe oven opgedrooght / ende daer na maecktmen by Wintertijt van de selve aengename Karssen soppen.

Van de Boomen.

Castanien-boom.

DE Castanien-boom begeert een weke en losse gront en wast wel in vocht en santachtigh aertrijk / maer in kleyachtige en seer vette aerde en wil hy niet wel aerden. Hy wordt van sijn vruchten aengewonnen / die men in Februarij of Maert in de aerde steeckt / daer na opgewassen zijnde / werdt hy 25 voet van een ver-

verplant. Sijn vruchten worden in de Herfst rijp / die versamelt werden als de bolsters beginnen te barsten / en worden als dan met stocken van de Boom geslagen / want wanneer sy van selver afvallen komense niet langh goet behouden werden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Castanien zijn droogh en wat t'samentreckende van aert / andersins in warmte en koude middel-matigh gestelt; sy stoppen / insonderheydt rauw gegeten / de buyck-loop / maer zijn de borst schadelijck en verwecken pijn in 't hooft: vorders komen sy van krachten met de Akers seer wel over een.

Klim-op.

Dit gewas wordt omtrent boomen of oude muragie geplant / daer hy hem omwint en vast aen maeckt / en wast wel op vochte en waterachtige plaetsen. Men plant het van November af tot Maert toe / en 't bloeyt in de Herfst, en de Besien worden in de Winter rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Klim-op is seer heet en scherp van aert / en oock t'samen-treckende van kracht / doch moet geensins onbedachtelijck gebruyckt worden. Sommige prijsen de Besien / een vierendeel loots met Wijn ingenomen / om het Water / Grabeel en Steen af te drijben. De versche en groene bladeren werden gemeenlijck op de fontenellen geleyt / want sy trecken alle humeuren en vochtigheden van de andere leden na de fontenelle / en beletten dat de selve niet en ontsteecke.

Genever-boom.

Dese Boom aert wel in sandtachtige aerde en in een open-luchtige plaets / en wordt door 't zaeyen van de rijpe besien en inleggen aengeteelt. Men maeckt van de selve heggen / die wel beschooren willen zijn. De bladeren blijven altijdt 's Winters en Somers groen: de besien worden het tweede jaer na dat sy voort-gekomen zijn / volkomen en rijp / doch het levert alle jaer vruchten / om dat de rijpe versamelt zijnde / de onrijpe overblijven / en in 't volgende jaer tegen den Herfst groot en rijp worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Genever-boom is warm en droogh tot in den derden graet / maer de vruchten of besien zijn soo verdroogende niet. De Genever-besien reynigen de Nieren / Blaes en Lever / en suyveren de Borst; waerom sy nuttelijck gebruyckt worden tegen 't Grabeel / de Steen / Water-sucht en Engh-borstigheydt: sy versterken de Maegh / herzenen en 't gesicht / en beletten alle sinckinge / die op de oogen / tanden en andere leden vallen: sy zijn oock seer nut in tijden van pest en besmettelijcke sieckten gebesight te werden; oock breecken sy winden / stillen de buyck-pijn en genesen de gebreecken des lijf-moeders. In de Apotheken bereydtmen van de selve gedistilleert water, Olie, Extract en Conserf tot de voornoemde gebreecken seer dienstigh.

Cypressen-boom.

Dese Boom wast hoogh en boven spits als de Sparre-boom: hy wordt hier te lande van zaet aengewonnen / opgekomen zijnde moet men wel toesien dat men de toppen niet af en breeckt of scheert / want alsoo gequetst zijnde / soude hy uytgaen en verdorren. Hy wordt in twee soorten onderschepden / als Cypres-manneken, die groot wort en notkens draeght en Cypres-wijfken die kleyn blijft en onvruchtbaer is. Dese Boom wort seer van de Mieren geplaeght en om die te verdrijven / salmen hem met kalck bestrijcken. Hier te Lande wil hy seer qualijck de Vorst

verdragen / en daerom werdt hy veeltijts in de stoven bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en Cypressen-nooten zijn verdroogende en t'samen-treckende van aert / doch sonder merckelijcke hitte: sy stoppen de buyckloop / bloet-spouwen en alderley bloet-ganck. De schors drijft de steen uyt de lendenen en blaes / en wordt by linnen en kleederen geleyt / om de motten en schieters te verdrijven.

Tamarisch-boom.

De Duytsche Tamarisch-boom, om dat hy veel in Duytslant groeyt / wil niet heel wel in de Hoven aerden / maer de Franse ofte Languedockse Tamaris wast daer weeldigh en groot: Hy begeert een vochte en gruys-achtige gront.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Tamarisch-boom is afvagende / suyverende / en eenighsints t'samen treckende van aert: waerom hy seer krachtigh bevonden wordt / om de verherde en verstopte milte te openen / waerom tot dien eynde in Italien en andere Landen kroesen en koppen om uyt te drincken van dit hout gemaeckt worden; maer de jonge Vrouwen moeten sich van des selfs gebruyck onthouden / alsoo het haer soude onvruchtbaer maken: eenige prijsen het seer tegen de pocken / en houden het soo krachtigh, als het pock-hout.

Van de Kruyden.

Kroon Imperiael.

DE Bloem heeft verscheyde mede-soorten / als met geele bloemen / met witte / met schoon-roode / met licht-roode / met enckelde / met dubbelde bloemen / met twee / oock met drie ryen van bloemen boven malkanderen. Men plant de bol in 't begin van September en 't wordt door af-setsels vermenighvuldigt / maer gezaeyt zijnde heeft het lange jaren werck eer het bloemen draeght. 't Bloeyt in April, en somtijdts in Maert, indien de lucht wat warm is / en 't zaet wordt in Junij rijp. De krachten van de Kroon Imperiael zijn tot noch toe onbekent / en wordt alleen om sijn schoonheyt der bloemen in de Hoven onderhouden.

Kivits-eyren.

De Kivits-eyren of Fritillaria heeft oock verscheyde mede-soorten / als met ghesprenckelde bloemen / met witte bloemen / met geele bloemen / met zwarte bloemen / spade Fritillaria van Guyenne, die twee Maenden later bloeyt / als de andere. Sy groeyen gaerne in goede / doch niet gemiste aerde / en worden door de bollen en 't zaet vermenighvuldight. Sy bloeyen in April met de Tulpen of wel wat vroeger / en men neemtse op in Junij, en men plantse wederom in September. De krachten van dese bloemen zijn van niemant bekent of versocht geweest / maer sy dienen alleen tot vermaeck en vercieringh des Hofs.

Anemones.

De Anemones zijn veelderhande / en worden in 't gemeen in breedt en smal-bladige onderscheyden. Sy begeeren goede en wel-bereyde aerde / en een wel ter Sonne gelegene plaets; sy bloeyen meest alle in April. De oeffeningh die de Anemones eyschen / is / dat men zaet van de selve in de Maent Maert zaeyt; andere

zaeyense in de May of Junij van 't zaet dat dan rijp geworden is / en als dan krijgen sy in Herfst bladeren. Sy groeyen oock wel geplant zijnde / voornamentlijck de smal-bladige / en worden door de afgheschéurde wortelen in de Maent September of October aengeteelt. Men moet in acht nemen / dat hoe dicker en knobbel-achtiger de wortelen zijn / hoe eerder sy wormstekigh worden en vergaen: daerom sal mense alle jaer of ten minsten over twe jaren van een scheuren en verplanten. Als men de bloemen in Junij begeert te hebben / sal men de wortelen uyt de aerde nemen alsse gebloeyt hebben / en op een drooge plaetse tusschen pampier leggen / en in 't naestvolgende jaer in de Lente in de aerde steecken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Anemones zijn seer heet en droogh van aert. Sommige zieden de bladeren en wortels in azijn / om de tandt-pijn te genesen; doch om de groote scherpigheyt moet dit kruyt niet van binnen gebruyckt worden.

Ranunculi.

Dese dragen schoone bloemen om den Hof te vercieren / en zijn in enckelde en dubbelde onderscheyden / maer alle haer medesoorten te verhalen / soude te langh zijn: aengaende haer oeffeningh vereysschen sy het selve dat van de Anemones geseyt is.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Ranunculi zijn seer heet en brandende van aert / waerom sy buyten op de huyt gelept zijnde / trecken bleynen en bladeren / en moeten inwendigh niet gebesicht worden.

Lelien.

Onder de Lelien worden verscheyden medesoorten gerekent / als de gemeene witte Lelien, roode Lelien of Martagons, Lelien van Calvarien, Lelien van Constantinopelen, Lelien van Persien. Alle dese soorten willen wel wassen in wel-geoeffende en savel-achtige aerde en worden door de klisters aengequeeckt / die men in September plant / en niet langh buyten de aerde laet leggen. Om te maken dat de Lelien op verscheyde reysen bloeyen / soo sal men in 't planten sommige Lelien wortelen of klisters 12 / sommige 8 / sommige 4 / sommige 2 vingeren diep in de aerde steecken / en na datse diep ofte ondiep staen / daer na sullense vroegh of laet bloemen dragen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De wortelen van witte Lelien vermorwen de harde gezwellen. Het water van de bloemen gedistilleert werdt van de Vrouwen seer begeert / om het aengesicht wit en schoon te maken / daer en boven is het goet tegen flauwigheyt des herten / verhittinge des levers en bevordert den arbeyt der zwangere Vrouwen. De Olie van Lelien verwarmt de zenuwen / vermorwt de harde en versoet de pijnlijcke gezwellen. De andere soorten worden alleen om de cieraet van de bloemen in de Hoven onderhouden.

Tulpen.

De bloemen zijn voor eenige jaren in grooter waerde geweest / insonderheydt die wat raer en mooy van bloem waren. Haer soorten zijn seer veel / en worden onder drie geslachten begrepen / als vroege / middel-soort en late Tulpen. Sy worden door klisters als andere bol-gewassen aengeteelt: Men neemtse in May en Junij op / en men plantse wederom in September in goede en door de Son wel verluchte aerde.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Hoe wel de aert en krachten van de Tulpen niet

niet volkomen ondersocht en gevonden zijn / nochtans willen sommige versekeren / dat de selve seer krachtigh zijn / om de lust van by-slapen te vermeerderen / even soo wel als de Satyrion, van de oude Schrijvers daer toe soo seer beroemt.

Gladiolus.

De Gladiolus draeght verscheyde koleuren van bloemen / als purperen incarnate / lijf-verwige / schoon-roode en witte; 't bloeyt in May en Junij, en de bloemen afgevallen zijnde / verbreyt haer de wortel in veel kleyne bollekens / gelijck de witte Velt-ajuyn. Het wordt vermenighvuldight van de verhaelde bollekens die in September geplant worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Gladiolus werdt seer geprefen tegen harde gezwellen en krop-klieren. De Hooghduytschen gebruycken dese wortel om alderhande vloeden en 't bloet te stelpen.

Soet-hout.

Dese wortel wordt in sommige Hoven onderhouden en van sijn zy-scheuten vermenighvuldight / en wast heel weelderigh / en blijft lange jaren in 't leven / maer de bladeren spruyten alle jaer op een nieuw weder uyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Soet-hout is matelijck vocht en warm van aert. Het is seer nut en bequaem tegen de gebreken van de Borst / Lever / Nieren en Blase. Tot dien eynde werdt het uytgedrooghde sap / drop van Soet-hout genaemt / veel gebruyckt; als mede Syroop van Soet-hout, de welcke in de Apotheken bereydt wordt.

Hasel-wortel of Mans-ooren.

Dit groeyt gaerne op vochte en schaduwachtige plaetsen / 't is altijdt groen / maer krijght in de Lente nieuwe bladeren / en wordt als dan van een gescheurt en verplant.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Hasel-wortel zijn warm en droogh van aert / en hebben een suyver-makende kracht; sy doen overgeven en jagen met het braken alle taye en gal achtige vochtigheden uyt het lichaem / en verwecken met eenen kamer-ganck. De wortelen zijn mede verwarmende en verdroogende van aert / doen water lossen / verwecken de Maent-stonden der Vrouwen / en zijn den geenen goet / die verstopt van borst zijn.

Stock-roosen.

Dit Kruydt draeght verscheyde koleuren van bloemen / als witte / roode / lijf-verwige / licht-roode / bruyn-roode / bleeck-roode / paersse / enckelde en dubbelde. In de Lente in santachtige aerde gezaeyt zijnde / staet een jaer over eer het bloemen te voorschijn brenght; en sulcks geschiet in Julij en Augustus; daer na het zaet rijp geworden zijnde / werdt de steel dor / maer de wortel blijft langh in 't leven / en spruyt in 't Voor-jaer weder om uyt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Stock-roosen zijn middelmatigh warm en vochtigh met eenighe t'samen-treckende kracht; en daerom werden sy gebruyckt om de Maent-stonden der Vrouwen te stoppen: sy zijn oock seer dienstigh voor de teeringh en voor een quade keel.

Hypericum of St. Jans Kruydt.

Het wast in alderhande aerde / 't heeft langwerpige doorsichtige bladeren / die vol kleyne stipkens of gaetjens schijnen te zijn;

zijn; 't bloeyt in Julius en Augustus, als dan vergadert men de bloemen/ om een heerlijcke Wondt-olie daer van te maken. Dit kruydt wordt door zaeyen en planten vermeenighvuldight. Men vindt hier van een soorte Alexandrijns Hypericum ghenaemt/ wiens bladeren viermael kleynder zijn/ als van de gemeene. Van dese naem is een seer kleyn boom-gewasje/ ghenaemt Hypericum Cannadense, en werdt om sijn aengename bloempjens in de Hoven onderhouden/ en van oploopen in de Maent Februarij voort geplant/ 't kan de koude wel tegen staen/ en behoeft niet in huys gebracht te werden/ en of schoon de tacken doot gevroosen waren/ soo sal men het by de wortel afsnijden/ en het sal in de Lente wederom uytspruyten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hypericum is warm en droogh in den derden graet/ het werdt onder de voornaemste wondt-kruyden gerekent; sommige prijsen het tegen den derden-daeghse koortsen. In Polen pleeght men de bloemen van Hypericum met boter en zout/ den geene die sich beseert ofte in 't lichaem yets gebroken heeft/ in te geven. In de Apotheken wordt van de bloemen een Olie bereydt/ 't welck een krachtige balsem is om versche wonden te genesen/ en werdt daerom van de heel-meesters veeltijdts ghebruyckt.

Pulmonaria of Longer-kruydt.

Dit kruydt begeert een vochte en lommerachtige plaetse/ en wil des Somers dickwils besproeyt zijn; het wordt in 't laetste van April van een ghescheurt en geplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Longer-kruyt schijnt de naem verkregen te hebben/ om dat het seer krachtigh bevonden is tegen de gebreken van de Longe/ en voornamentlijck om het bloet-spouwen te genesen. Het wordt heden-daeghs gemenght onder de kruyden/ waer van men groene kruydt-koeckjens pleeght te backen.

Bolbonac of Penning-bloemen.

Bolbonac wordt door 't zaeyen in de Hoven onderhouden/ 't bloeyt gemeenlijck in April, een jaer na dat het gezaeyt is/ de hauwkens daer 't zaet in beslooten is staen heel cierlijck.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt en voornamentlijck 't zaet is warm en droogh van aert/ 't verweckt de Maent-stonden der Vrouwen en drijft den Urijn. Het zaet is in krachten het Thlaspi zaet in alles gelijck.

Klockskens of Belvedere.

Van dese vindt men verscheyde soorten in de Hoven geplant/ sy bloeyen in Junij, Julij en Augustus. Sy worden door byscheuten en zaedt vermeenighvuldight. Haer krachten zijn tot noch tot niet ondersocht/ en werden daerom alleen tot cieraet van de Hoven geoeffent en onderhouden.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in OCTOBER.

De Verstandige Hovenier begint in dese Maent sorge te dragen voor Kruyden en Bloem-gewassen/ die de strenge koude van de Winter niet konnen wederstaen/ om de selve ter bequamer tijdt te mogen bergen. Hy sal

oock in sijn Orangie, Citroenen, Granaten en andere teere Boom-gewassen onder dack in de kacchels stellen / om die voor de Kruydt en Loof-verslindende koude en Vorst te bewaren / en in 't begin van dese Maent sal hy de selve / die het noodigh hebben / verplanten / en de backen of potten met vette en wel-bereyde aerde versien. Hy is naerstigh besigh in 't bearbeyden en omgraven van sijn Hof / in 't onkruydt uyt te wieden / ende het schrale en dorre aertrijck te bemisten. Hy magh noch zaeyen Kooren-Sala, en moet de Anemones, Ranunculi, Krocussen, Hyacinthen en Narcissen in de aerde setten en planten. En om dat wy hier gewagh maken van de Bol-gewassen / soo sullen wy haer algemeene oeffeningh kortelijck aenwijsen. Alle Bol-gewassen of Bol-bloemen vereysschen wel-bereyde / lichte en vette aerde / de selve plant men een hant breedt diep in de Maent September of October, en het volgende jaer als de Bloemen afgevallen en vergaen / 't zaet rijp en de bladeren verdort zijn / neemt mense in 't laetste van Julius op / en men leyt de Bollen op een drooge en schaduwachtige plaetse te droogen / en de selve gesuyvert zijnde / worden tot de voornoemde tijdt om wederom te planten / bewaert.

Om de sieckten en quellinge der Boomen te remedieren.

't Gebeurt dickwils dat de Boomen treuren en sieck worden / om dit te verbeeteren sal men de wortel ontblooten / en de selve met Wijn-moer of droessem van Olie / of water daer Lupinen in gesoden zijn / of met oude Pis van menschen of beesten bevochtigen en begieten. Somtijdts vertoonen sich aen de Boomen knurven en ghezwellen / waer in dickwils wormen groeyen / die de Boomen krencken en bederven / om sulcks te helpen en voor te komen / sal men de knurven en gezwellen openen / op dat de schadelijcke materie uytvloeye / en indien daer wormen in beslooten zijn / soo sal men de selve met een yser uyt halen / ende het gat met Krijn en Varckens-mis of Osse-galle uyt wassen en suyver maken. Tot de Kancker der Boomen / die de selve van de stam tot boven in den top soude bederven / en de bast doen zwart worden en verdorren / moet men het beschadighde deel tot op het hout uyt snijden en de plaets met Koe-mis en Leem vermenght / of met Ent-was voor regen en windt bestrijcken en verbinden. Voor quade lucht / nevel en zee-dampen / is noodigh dat den Hof en Boomgaert met een mantelingh van hooge Boomen omcingelt zy. En indien 't gebeurt dat de tacken der Boomen door harde winden / of door het onvoorsichtigh nederbuygen der selve quame te scheuren of splyten / soo sal men die onderstutten / oprechten en verbinden met klap / en mis vermenght. Wanneer de Boomen met mos begroeyt zijn / waer door sy gelijck als ruydigh en schurft worden / soo moet men de selve wel naerstigh in vochtigh weer suyveren en schoon maken. Als een Boom sijn sap verloopt en uyt-bloeyt / moet men eenige wortelen van dien ontblooten en opklooven / en in de spleete een hout of key-steen steecken / op dat de overtollige vochtigheyt daer door bequamelijck uytvloeye. Als 't Oost en Fruyt worm-steeckigh wordt / 't welck gemeenlijck werdt veroorsaeckt / door dien 't aertrijck of waterigh / vochtigh en nat / of te droogh / dor en mager is / dan moet men 't water soecken door grippels af te leyden / en de gront droogh te maken / of verbetert de aerde by de wortel door mis en goede vette aerde. Wanneer een Boom te dun van stam is en men de selve begeert dicker te doen groeyen / soo sal men de stam met een mes op twee of

dzie plaetsen van boven tot beneden opsnijden / ende als dan sal hy in dickte uyt wassen. Noch veel andere remedien / die een Verstandige Hovenier moet in acht nemen / hebben wy hier vooren beschreven / alwaer wy om de boomen vruchtbaer en wel-dzagend te maken gheleert hebben.

Van de Boomen.

Linde-boom.

DE Linde-boom schiet op tot een hooge en dicke Boom / wiens tacken sich bzeedt en wijt uytspzeyden / en in de heete Somer een aengename schaduwe verwecken. Hy begeert goet en vet aertrijck / want in een dzooge en dozre gront komt hy traeghlijck voozt. Hy dzaeght in de Maent May sijn bloemen / die een lieffelijcke reuck verwecken. Hy wozdt van wortel-spzuyten aengheteelt / die daer na twee of dzie duym dick ghewozden zijnde op soodanige plaetsen / als men die begeert / 20 of 25 voeten van malkanderen plant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schozssen van de Lindeboom zijn matelijck warm en t'samen-treckende van aert; waerom sy Wonden en quade Schurftheden ghenesen. De Bloemen zijn warm en dzoogh van aert / en wozden seer gepzesen tegen duyselingh des Hoofts / Beroertheyt en vallende Sieckten / daer-en-boven zijn sy seer krachtigh / om de Vzouwen haest van't Kinde te doen verlossen: tot dien eynde werdt van Linde-bloeysels een nut en bequaem Water gedistilleert. Van het Hout bzandt men Koolen / die men tot het maken van Bus-poeder gebzuyckt.

Colutea of Lombartse Linsen.

Dit gewas wozdt in de Hoven van zaet / dat in de Lente ghezaeyt wozdt / voozt geset / 't zaet moet men lange tijdt / tot dat het begint te schieten / in water weecken / en dan in vette en met schapen-mis bemiste aerde planten. Men moet het vooz het vierde jaer niet besnoepen; 't kan de koude matelijck verdzagen / en 't bloeyt in May tot diep in de Somer, geele bloemen voozt bzengende / ondertusschen wozdt het zaet in hauwen of blaesjes besloten / rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Colutea is warm en dzoogh in 't begin van den tweeden graet. De gene / die de bladeren van dit gewas / vooz Sene-bladeren gebzuycken willen / zijn bedzoogen; nochtans doen sy Bzaken en beroeren de Buyck / maer met gewelt en groote bangigheyt.

Boom-achtige Althea.

Dit gewas begeert geplant te zijn op een vochte en vette gront / 't verdzaeght de koude tamelijck wel / en 't wozdt van inleggen en zaet aengewonnen / die men in Januarij verplant. De bloemen komen eerst in September voozt / en de bladeren vallen in November af / en spzuyten in April wederom uyt. Indien de top-endekens dooz de koude des Winters verdozt zijn / dan salmen die in 't Voozjaer afsnijden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit gewas wozdt van de Liefhebbers alleen tot cieraet des Hofs onderhouden / en tot Medecijne gebzuyckt / het komt met de gemeene Althea of Heems-wortel in krachten over een.

Ypen-boom.

Van de Ypen-boom vindt men twee soorten / d'een met breede en d'ander met smalle bladeren; hy begeert goede / vette en vochte aerde / en wordt van sijn wortel-spruyten aengequeeckt / en groot geworden zijnde / in Februarij tot Lanen verplant / of men bekleet met de smalbladige de Prieelen en Gaenderyen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schorsse van dese Boom zijn matelijck warm van natuur / genesen Wonden / en doen de placken en sproeten van de huyt vergaen. De Landt-luyden seggen als de Ype-boomen haer bladeren vroegh verliesen / dat'er een groote sterfte van Beesten/ als Koeyen / Ossen / Paerden / &c. aenstaende is.

Wijngaert.

De Wijngaert begeert een goede en warme grondt en plaetse / daerom sal mense tegen het Zuyden planten ; hy wil niet veel gemest zijn / want indien de jonge worteltjens de selve komen te bereycken / verrottense / maer in diens plaetse sal men het afgevallen loof van Vrucht-boomen / die tot aerde geworden is / aen de wortel leggen ; andere nemen fijnachtigh Puyn of kleyn gehackte Leyen / of verrot Eycken-hout. Hy moet alle jaren nootsakelijck gesnoept of gesneden worden / eer dat hy begint uyt te botten / daerom geschiet sulcks gevoeghlijck in de Maent Februarij in het afgaen van de Maen. In het snijden laet men gemeenlijck 3 / 4 of 5 botten aen 't hout blijven. De Wijngaert wordt door inlegginge en stecken aengeteelt. Het inleggen gheschiet in de snoey-tijdt / als dan neemtmen een mantje / daer onder een gat in is / en het selve wel vast gemaeckt zijnde/ steeckt men door het voorsz. gat / een ranck van den Wijngaert, en vult het dan op met goede aerde / soo sal de ingeleyde ranck het selve jaer noch wortelen schieten / daer na snijt men de ranck onder het mantje af / en plant hem daer men begeert. Op gelijcke wijse sal men de jonge scheuten / die onder aen de stam van de Wijngaert uytloopen / inleggen/ en in de aerde buygen / gelijck voor in de Figuur N. 3 gesien kan worden. Door stecken wordt de Wijngaert aengequeeckt op de volgende maniere. Uyt de de afgesnede rancken / salmen een loot snijden/ dat

dat 6 of 7 botten heeft / dit sal men schuyns in de aerde steecken op een lommerachtige en vochte plaetse / soo dat maer een of twee botten boven de aerde moet uytsteken. De Wijngaert heeft een verborgen vyantschap met de Lauwerier, Haselaer, Kool, en Radijs, en moeten daerom omtrent de selve niet gheplant worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Rancken / Bladeren en Klauwierkens van de Wijngaert zijn verkoelende / en sterckelijck t'samen-treckende van aert / waerom sy nut zijn om alderhande Bloedt-ganck en Buyck-loopen te stoppen; men spoelt daer mede / in water gesoden zijnde / seer nuttelijck de Mont / om de ontsteeckinge van dien en van de Amandelen te genesen. De selfde krachten hebben de onrijpe Druyven en der selven sap / dat men Verjuys noemt. De rijpe Druyven maken Winden in de Maegh en Darmen / insonderheyt die suurachtigh van smaeck zijn. De Wijn is verwarmende van aert / en versterckt en verquickt de in-gebooren hitte des Lichaems / en wordt daerom met recht geseyt / Melck te zijn voor oude luyden.

Van de Kruyden.

Krocussen.

De Krocussen zijn in de Lente of Vroegh-bloeyende en Herfst of Laet-bloeyende onderscheyden / men vint onder de selve verscheyde koleuren van Bloemen / als violette / blaeuwe / witte / geele / purpere / kleyn en groot / gesprenckelde / geele / gout-geele / geele met zwart-purpere streecken. Sy bloeyen vroegh in de Lente, te weten in Maert, uytgenomen de Herfst Krocus, en worden door de bollen / die men in October plant / aengeteelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De krachten van de Krocussen zijn by de nieuwe Kruydt-beschrijvers niet ondersocht / noch van de Oude beschreven of nagelaten gheweest; Sy worden wilde Safferaen genoemt / om dat sy nergens / als tot vercieringh des Hofs nut of bequaem zijn.

Hyacinthen.

De Hyacinthen zijn verscheyden van koleur / als witte / blaeuwe / purperroode / asch-verwige / lijf-verwige / bruyne / en dese zijn verdeelt in Nederlandtsche, Engelsche, Spaense, Orientaelsche en Hyacinth van Constantinopolen. Sy bloeyen in Maert, en in Junij worden de bollen uyt de aerde genomen / en in October wederom geplant. Sy worden door zaeyen / en maer beter door afsetten der bollen vermeenighvuldight.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Hyacinthen verkoelt tot in het beginsel van den derden graet / en verdrooght in den tweeden. 't Zaet is verdroogende in den tweeden graet / en t'samen-treckende van kracht. De wortel drijft den Urijn en stopt de Kamerganck / maer het zaet werkt stercker / en geneest de roode en alderhande Buyck-loopen.

Narcissen.

De geslachten van de Narcissen zijn meenigerhande / en worden meest alle in vroege, middel-soorten en spade Narcissen onderscheyden. Sy begeeren als alle Bol-gewassen / goede savelachtige aerde/

aerde / en worden door de bollen meest aengeteelt die in September geplant worden. De vroege soorten bloeyt hier te landen in de Hoven in het beginsel van April, de middel-soorten in 't laetste van April, en de spade in May. Verscheyde vreemde en teere soorten van Narcissen, als mede van de Hyacinthen, die de Sneeuw en Vorst niet konnen verdragen / sal men in de Winter sorghvuldigh bedecken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Narcissen en insonderheyt de wortelen zijn warm en droogh in den tweeden graet / en wat afvagende en t'samen-treckende van krachten. Sy heelen Wonden / versoeten pijn / en verdrijven de gezwellen der Vrouwen Borsten.

Coriander.

De Coriander begeert op een goede en vette gront in de Lente gezaeyt te zijn / het zaet wordt in de Herfst vergadert en bewaert / en hoe ouder het zaet is / hoe beter het na 't zaeyen uytspruyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Coriander-zaet in wijn of azijn geweeckt / en wederom gedrooght / en dan een weynigh voor den eeten gegeten / versterckt de Maegh / doodt de Wormen / en drijft de Maent-stonden en Urijn af. Het zaet wordt veel met Suyker overtoogen en alsoo gebruyckt.

Dille.

De Dil wordt gezaeyt in de Maent Maert, en begeert de selfde oeffeningh / die wy van de Anijs in de Maent van Augustus beschreven hebben.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dil-zaet is warm en droogh in den tweeden graet / 't stilt de krimpinge in de Darmen / verweckt de Pisse / doet de Hick ophouden / vermeerdert de Melck in der Vrouwen Borsten / en geneest de gebreken des Lijf-moeders. Van het Kruydt van Dil maeckt men een Olie om pijn te stillen / en alle rauwe vochtigheden tot volkomen Concoctie te brengen.

Gentiana.

De Gentiaen staet seer cierlijck in sijn bloem / en wordt daerom naerstigh in de Hoven onderhouden. Dit Kruydt begeert goede en wel-bereyde aerde / en een sommerachtige plaets. 't Wordt door zaet / 't welck men in de Herfst vergadert / aengeteelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Gentiaen en voornamentlijck de wortel is warm in den derden graet / en seer krachtigh om te suyveren / af te vagen / en alle verstoptheden te openen / sy wordt seer gepresen tegen de beten van dolle Honden / wederstaet 't Fenijn / besmettinge en verrottinge der Humeuren / versterckt de Maegh / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / geneest alderhande na-latende Koortsen / en doodt de Wormen.

Agrimonia.

Dit Kruydt begeert weynigh oeffeningh / en wast op santachtige en schaduwachtige plaetsen / 't bloeyt in Junius of wel later / en het zaet wordt in 't laetste van de Somer rijp. De Agrimonie die men gebruycken wil / moet in May gepluckt en gedrooght worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Agrimonie is warm en droogh in den tweeden graet / opent en versterckt den Lever / gheneest het Bloedt-pissen / de Koude-pis / Geel-sucht / Koortsen / en werdt seer nuttelijck in de Wondt-dranken gedaen. Den ver-

vermaerden Heer Petrus Bembus verhaelt/ dat hy niet beters bevonden en hadde om het Graveel uyt de Nieren te drijven / als het gedistilleerde Water van dit Kruydt.

Arum of Kalfs-voet.

De Arum moet men planten op een schaduwachtige plaets / en wordt door affetsels van sijn wortel in September of October voort geteelt. De vrucht / die als een tros Druyven in 't midden opschiet / is van veel vol-sappige Besien / te samen geset / die alsse rijp zijn / een seer schoon roode koleur vertoonen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Kalfs-voet verwarmt en verdrooght by na tot in den vierden graet / vaeght af en opent krachtigh: waerom dit gheheele Kruydt de dicke en slijmerige vochtigheden dun maeckt/ de verstopte Borst en de vervuylde Maegh suyvert. 't Poeyer van de wortel in vuyle zweeringe gestroyt / belet het weeldrigh voort wassen van het overbloedigh en onnodigh Vleesch.

Serpentaria of Speer-wortel.

Dit Kruydt heeft een recht opgaende steel / die seer aerdigh met verscheyde koleuren bespreнckelt is / de bloem is groot in wiens midden een tongh zwartachtigh van verwe te voor-schijn komt. 't Begeert de self de oeffeningh / die wy van de Arum aengemerckt hebben / en is oock in aert en krachten van 't selve niet verschillende.

Aloë.

Dit werdt in curieuse liefhebbers Hoven naerstiglijck geoeffent en onderhouden: Men plant het in potten of backen en moet des Winters nauw voor de koude bewaert worden; Men queeckt het aen van sijn zy-scheuten / die men in potten of backen in goede savelachtige aerde plant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Aloë is warm in den eersten en droogh in den derden graet / 't purgeert de Gal en andere vochtigheden en is de Maegh nut en bequaem/ 't opent de Speenen en verweckt de Maentstonden / 't werdt oock bequaem gevonden om wonden te heelen / de loopende gaten te suyveren en daer na te sluyten: 't werdt oock seer nuttelijck vermenght by genees-middelen / die het bloet stempen / en die men gebruyckt tegen de gebreken der oogen. Aloë des avonts voor den eeten ingenomen purgeert de Maegh / maer na den eeten 't hooft.

Pyrethrum of Bertram.

Dit Kruydt wordt in de Hoven in goede aerde gezaeyt in de Maent van April, 't bloeyt in 't laetste van de Somer en daer na wordt het zaet rijp; Menighmael wordt het oock aengewonnen alleen van steeltjens / die in de aerde gestoken wel beklijven.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Bertram is warm en droogh in den derden graet; sy treckt / gekauwt zijnde veel vochtigheden uyt het hooft en versoet de tandt-pijn uyt koude oorsake ontstaen / ende is seer nut om alle oude en koude gebreken van de herzenen en zenuwen te genesen.

Porceleyn.

De Porceleyn wordt in April of Maert in de Hoven gezaeyt / en eens ghezaeyt zijnde / spruytse daer na genoegh van selfs voort / sy wast weeldrigh op goede vette en welbereyde aerde.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is kout in den derden en vochtigh

tigh in den tweeden graet / 't verkoelt seer inwendige en uytwendige verhittinge / 't stopt de Vrouwelijcke vloeden / en belet het nedersincken der Catharnen. Men eetse dickwils 't zy rauw / 't zy gekoockt / met Olie / Azijn en Sout / maer het voedsel dat sy geeft is heel weynigh / en daer toe onprijselijck.

Lychnis Coronaria of Christus-oogen.

Dese Bloemen worden in de Lente in de Hoven gezaeyt / de dubbelde worden aengewonnen door stecken en af-scheuringe der planten / die men in Augustus in de aerde steeckt en verplant; sy bloeyen den geheele Somer door / te weten in Junij, Julij, oock wel in Augustus. Dit kruydt wordt om de aengename bloemen en niet tot Medecijne in de Hoven onderhouden.

Veneetsche Alcea.

Dit Kruydt moet jaerlijcks in Maert of April ghezaeyt worden / en 't bloeyt in Junij of Julij, het zaet leyt in heldere blaesjens beslooten. De krachten van 't selve zijn niet ondersocht of beschreven.

Noli me tangere of Kruydtje roert mijn niet.

Dit Kruydt wordt in de Lente gezaeyt / en eens gezaeyt zijnde / is het onnodigh dat men 't wederhale / want het spruyt overvloedigh van 't afgevallen zaet uyt: 't draeght in de Somer geele Bloemen als een hoorenken omgekromt / 't zaet leyt in lange ronde hauwkens beslooten / de welcke / als 't zaet rijp geworden is indiense aengeraeckt worden / sich terstont in krinckelen en 't zaet vallen laten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hoe wel men dit Kruydt inwendigh niet gebruycken mach / ende daerom van meest al de Kruydt-beschrijvers als onnut ge-acht / nochtans werdt in sommige Lande van 't selve een water gedistilleert / 't welck seer goet bevonden werdt om de pijn van 't Flerezijn te versoeten / uytwendigh met linne-doecken of een spongie dickwils op het pijnlijcke lidt geleyt zijnde.

Satyrium of Handekens-kruyt.

Dit Kruydt wast veel in 't wilde op vochte broeck-achtige plaetsen en Hoylanden / en in de Hoven verset zijnde / moet het op een vochte en lommerachtige plaetse geplant werden. De Bloem die boven op de top van steel in de Maent May of Julius in een tros te voorschijn komt / is in verscheyde koleuren verdeelt / als Satyrium met bleeck-purpere / bruynpaersse / licht-roode / witte / lijf-verwige en violette bloemen / dese alle zijn met verscheyden stippelkens besprenght. Daer en boven vindtmen Satyrium met gesprenckelde bladeren / en die den welcken bladeren tusschen de schoon-purpere bloemen inwassen; als oock Satyrium gelubt of sonder bollekens / en Satyrium Hermaphroditicum met lange uyt-spruytsels aen de bollekens.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortelen van dit Kruydt wordt warm en vocht van aert ge-acht en seer gepresen om de lust van by-slapen te verwecken ende de zwacke Mans te versterken. Eenige gebruycken / als een besondere remedie / tegen de derden-daeghse koorts een bolleken van de wortel / gedrooght / gestooten en in 't aenkomen van de koorts ingenomen.

Orchies of Standel en Kullekens-kruydt.

Dit Kruydt groeyt / als de Satyrium, op vochtige en waterachtige gronden in 't wildt / behalven de vreemde soorten die meest

meest uyt Portugael werdt overgesonden. Men siet van 't selfde verscheyde geslachten / als Vosse-kullekens, Hons-kullekens, Bocks of Hase-kullekens, Hanc-kullekens, Sots-kullekens, daer en boven zijnder verscheyde gedaente van bloemen/ als Mannekens, Wijfkens, Wespen, Byen, Vliegen, Muggen, Spinne-koppen, en Pepels of Vijf-wouters met gepleckte bladeren. In den Hof geplant zijnde begeerense in goede aerde en op een schaduwachtige plaets geset te zijn. In krachten komen sy geheel met de Satyrium over een.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in NOVEMBER.

IN dese Maent sal de Verstandige Hovenier tot sijn Winter provisie / eer hem de Vorst overvalle / de gebonden Endivie af-snijden / en geele Peen, Pastinaken, Biet-wortelen, Rapen en andere Wortelen uyt-graven / de kruyn en staert-eynden af-korten en in droogh zant in de Kelder voor de Vorst bewaren: hy sal oock de Artisocken wel decken om van de strenge Vorst bevreyt te zijn / en hy moet de teere pot-kruyden en bloemen / die men ingeleyt heeft / wel gade slaen / op datse niet en verderven. De Lauwerier en Roosmarijn-boom sal hy met Stroo of Riet-matten bekleeden / op datse niet en verbriesen / noch door de Sneeuw / die haer seer schadelijck is / komen te verdorren of uyt te gaen. Hy plant nu oock Oost en Fruyt-boomen in 't wassen van de Maen / en houwt de jonge Wortel-spruyten af in 't afnemen van de Maen. De oeffeninge die omtrent het planten en versetten der Boomen zijn waer te nemen / kunnen voor in de Maent Februarij gesien worden. Hy sal mede in dese tijdt willigen roeyen/af-snijden en versamelen/ om de Wijngaert en andere Boomen in de snoey-tijt daer mede te binden en vast te maken.

Om het Ongedierten uyt den Hof te verdrijven.

De Swarte Vliegen doen seer groote schade aen de Bloessem van de Boomen/ waer door als dan alle hoope van vruchten te bekomen ons by na benomen wort; om de selve te verdrijven / sal men de Boomen met Stroy en andere ruyghte beroocken / of men begietse met kout water / waer door sy af vallen en verdreven werden. Om de Mieren te verjagen en te doen sterven / soo sal men haer nesten met droessem van Olie begieten / of met fijn gestooten Orego en Swavel / of met Krijt en Assche bestroyen; Sommige branden eenige van de selve by de nesten op een koole vuur / en vermeynen dat de andere daer door vlieden sullen. Indien men de struyck van de kruyden of Stam van de Boomen met Moer van Olie daer Lupinen in gesoden zijn / of met Ossen-gal / Teer en Moer van Olie vermenght / besmeeren / soo en sullen geen Mieren by de selve opklimmen. Tot dien eynde kan men oock een Wassen-rinck/ die uytgeholt is / om de Stam vast maken / en de selve met water vullen / andere bebinden de Stam onder met Wol / want sy niet gaerne over de Wol loopen/ want sy lichtelijck in de selve komen te verwarren. De Ruypen zijn seer schadelijcke gedierten voor de Boomen/want sy dickwils Loof en Bloemen af eeten/ daerom sal men de Ruype-nesten in December, Januarij, of ten langhsten Februarij wegh doen / vernielen / vertreden.

den of verbranden / eer datse haer over den geheelen Hof besprepden. Indien de Ruypen over al den Boom waren ghekropen / salmense met roock van Strop/ Hoorns of Swavel verjagen en doen sterven / of men salse op volgende wijse verdrijven. Men moet des morgens vroegh/ na dat het gheregent heeft / de Boom schudden / waer door sy / met de koude van de nacht bevangen en verstijft zijnde/ lichtelijck sullen af vallen / en vertreden komen werden. Voor de Mollen set men ghemeenlijck Mols-vallen / men kanse oock vangen wanneerse gemeenlijck wroeten / 't geschiet 's morgens omtrent 6 uuren / 's middaghs omtrent 12 / en 's avonts omtrent 6 uuren/ als dan salmense van achteren met een Spade besetten en opwerpen / doch men moet letten / dat de windt niet na haer toe en is/ want sy konnen 't straks riecken. Andere gebruycken dese manier / als men een Mol vanght / doet die in een diepe pot / en graeft die in de aerde / des nachts sullen alle de andere Mollen haer om de pot vergaderen / en daer in vallen om de eerste te helpen / en sullen alsoo alle gevangen werden. De Katten en Weselkens zijn haer gezwooren Vyanden. Op dat de Muysen het gezaeyde niet vernielen / sal men het zaet van te vooren met Gal besprengen. De wortelen van de Artisocken worden seer van dit ongedierte door-knaeght / om dit voor te komen / sal men omtrent de selve Verckens-mis of Assche van Boecken-hout / van een gebrande Kat of Wesel leggen. Indien men onder de Kruyden Rakette zaeyt / soo sullen sy minder van de Aert-vlooyen beschadight worden. In de Persick, Abricoos en andere Vrucht-boomen / die aen Heyningen geplant zijn / pleegen veeltijdts de Oor-wormen op te kruppen en de rijpe vruchten te bederven / hier voor sal men hier en daer afgesaeghde eynde van Osse-hoornen in de Boom stellen / waer in sy sullen kruppen en alsoo ghemackelijck konnen gevangen en gedoodt werden. De Pier-wormen beschadigen het jonge Kruydt oock seer / desen sal men 's avonts/ na dat het geregent heeft/ by de kaers opsamelen en wegh doen.

Van de Boomen.

Hage-doorn.

De Hage-doorn spruyt in de Lente seer vroegh uyt / en is bequaem om Hagen en Heyningen rondtom den Hof en Boomgaert daer van te maken/ die men cierlijck buygen en bescheeren kan ; hy wordt van zaet en uytspruytsels aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Vruchten of Besien van Hagedoorn zijn droogh en t'samen-treckende van aert ; sy stoppen de Buyck / de Buyck-loop en overvloedige Maent-stonden der Vrouwen. De binnenste kernen van dese vruchten breecken de Steen en drijven die uyt de Nieren en Blaes.

Palm of Bucx-boom.

Hier van zijn twee soorten / groot en kleyn ; De kleyne worden tot cieraet des Hofs rondtom de kanten van Bedden en Bloem-parcken geset : De groote wast op tot een kleyn boompje / waer van men Swanen/ Pauwen en andere gedaente scheert / of men maeckt'er Heggen van. Dese moeten geplant worden in Maert of April, en eens des jaers of om het tweede jaer beschooren zijn. Hier by kan ghevoeght werden de stekende

Palm

Palm, wiens eynde der bladeren met een scherpe doorn beset zijn / en draeght roode Besien waer in het zaet besloten wordt. Het wordt door zaedt en 't scheuren der wortelen in de Hoven aengeteelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de Palm zijn met eenige drooghte t'samen-treckende van aert / gelijck sulcks uyt de smaeck genoegh te onderbinden is / maer in de Medecijne heeft het geen gebruyck ofte nut.

Slee-pruymen.

De Slee-pruymen kunnen tot bevrijdinge van de Boomgaert aen de Heyningen gheplant worden / andersins zijnse in 't wilde genoegh te vinden. Sy bloeyen in April, en in de Herfst worden sijn vruchten rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Slee-pruymen zijn kout en droogh tot in den derden graet / en sterckelijck t'samentreckende van naturen: waerom sy nut zijn om alle Buyck-loopen en Vloeden der Vrouwen te stoppen. Tot dien eynde werdt het sap van de selve uytgeparst / en tot een Rob ghekoockt / 't welck men in de Apotheecken Rob Acatiæ noemt.

Qualster-boom of Lyster-besien.

Dese Boom plantmen aen de kanten van den Boomgaert / en worden door 't zaet vermeenighvuldight: hy bloeyt in May, en in de Herfst worden de Besien rijp / waer mede men Lijsters / Sneppen en ander gevogelte vanght.

Van de Kruyden.

Lavas.

DIt Kruydt is sterck en specery-achtigh van reuck en smaeck / ende 't wordt in de Lente in vette en matelijck vochte aerde gezaeyt / en daer na spruyt het wederom jaerlijcks uyt. In de Somerse Maenden levert het bloemen en zaet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Lavas is verwarmende en verdroogende in het begin van den derden graet / versterckt de koude Maegh / breeckt Winden / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / stilt het opstijgen des Lijf-moeders / en opent den verstopte Milt en Lever. Lavas wordt in Wijn gekoockt / of des selfs wortel of zaet gepulveriseert met Wijn tegen de verhaelde gebreecken ingenomen.

Hoppe.

Dit Kruydt behoeft weynigh oeffeningh / en windt en vlecht sich selven om de stocken / staken en andere dingen daer het by geset wordt. Het wast weeldrigh in vette aerde en wel-bereyde ackers. De blaes-achtige bellekens worden in Augustus of September vergadert / om daer Bier mede te brouwen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hoppe is warm en droogh in den tweeden graet / openende en afvagende van krachten / reynight het Bloedt van alle onsuyverheydt / opent de verstoptheyt van de Lever / Milt en Nieren / geneest de Geel- en Water-sucht / en alle langh-duurende Koortsen. De jonge spruyten worden gesoden / en in 't Voor-jaer als Salaet met Olie en Azijn gegeten.

Duyve-kervel.

Dit Kruydt eens gezaeyt zijnde / vermeenighvuldight sich selfs van het afgevallen zaedt. In May begint het te bloeyen / en moet als dan gepluckt / gedrooght en bewaert worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Duyve-kervel is verkoelende en een weynigh verdroogende van aert / 't opent de verstoptheydt van Lever en Milt / suyvert het Bloet / geneest de Schurftheyt en onsuyverheyt des Huyts / en drijft de galachtige vochtigheden uyt door den Urijn en kamer-ganck.

Beeren-klauw.

Beeren-klauw wordt van de Wortelen in Maert aengeteelt / want de Wortel seer langh in 't leven blijft: in de Somersche Maenden brenght het sijn Bloem voort.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is middelmatigh tusschen hitte en koude / en wat vochtigh van aert / vermorwende en verteerende van krachten. De bladeren worden in klisteren gebruyckt / en zijn oock dienstigh op verbrantheydt en heet Flerecijn geleyt te werden.

Beeren-oor.

Dit Kruydt wordt om de aengename reuck der bloemen en de aerdigheydt van dien van de liefhebbers naerstigh onderhouden en geoeffent; Men vindt van de selve veelderhande koleuren als purpere, roode en witte-gespickelde, bleeck-roode, schoon-roode, sneeuw-witte en meer andere. Het begeert geplant te zijn op goede savelachtige gront en een lommerachtige plaets: 't Werdt door af-scheuringe die in de Maent April of May geschiet / aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is droogh van aert / en t'samen-treckende van kracht / waerom het tegen in en uytwendige wonden / als oock tegen scheursels seer geprefen wordt.

Sanikel.

Sanikel begeert een vette grondt en welgemeste aerde / en bemint lommerachtige plaetsen / 't kan seer wel tegen de koude en Vorst / want de bladeren blijven het geheele jaer door groen / en 't bloeyt in May en Junius. Men zaeyt het in de Lente, en wil by drooge tijden somtijdts besproeyt zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is warm en droogh in den tweeden graet / t'samen-treckende van kracht en daerom onder de voornaemste Wondt-kruyden gerekent / geneest het Bloet-spouwen / Rootmelizoen / en de zweerende Nieren. Men kookt dit Kruydt in Water of Wijn en werdt alsoo ingegeven.

Salomons Segel.

Dit Kruydt begeert in santachtige aerde en op een schaduwachtige plaets geplant te zijn: het draeght sijn Bloemen in May en Junius, en wordt in de Lente door 't af-scheuren der Wortelen vermenighvuldight.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Salomons Segel is warm en droogh van natuuren / afvagende en t'samen-treckende van krachten. Het wordt seer selden om sijn moeyelijcke en walgelijcke bitterheydt inwendigh gebruyckt; uytwendigh dient het om wonden te genesen en sproeten en alle blaeuwe placken te verdrijven.

Alchi-

Alchimilla of onser Vrouwen Mantel.

Alchimilla wast tierigh op goede en vochtige gronden en lommerachtige plaetsen/ 't werdt door af-scheuringen en planten aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt is den Sanikel van aert en krachten seer gelijck/ soo dat het eene voor het ander wel mach gebesicht worden.

Wijn-ruyt.

De Wijn-ruyt wordt in veel Hoven geplant en onderhouden/ hy begheert drooge en luchtige plaetsen/ en bemint een brackachtige gront/ en wordt van wortels en tack-spruyten/ als Salie en Roosmarijn voort-geteelt/ somtijts spruyt hy van sijn afgevallen zaet voort. Indiense in de bloem wil schieten/ sal men de selve af-snijden/ want sy andersins te eerder verdrooght en uytgaet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Wijn-ruyt is warm en droogh in den derden graet/ scherpt de winden/ verteert en maeckt dun alle dicke en taye vochtigheden/ wederstaet alle vergift/ scherpt het gesicht/ geneest de Water-sucht en alle smerten van de Borst/ die van koude veroorsaeckt zijn/ ende werdt seer bequaem ge-acht tegen de stuypen der jonge kinderen. Men bereyt van de Wijn-ruyt gedistilleert Water en Olie.

Rijnvaern.

Dit Kruydt wil geplant zijn op vochte en schaduwachtige plaetsen/ 't bloeyt in Junius en Julius en in Augustus wordt het zaet versamelt. Rijnvaern wordt door zaeyen en planten voortgeteelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Rijnvaern is heet en droogh in den tweeden graet/ 't werdt veel gebruyckt om de wormen des Buycks te dooden en af te jagen/ 't verweckt de Urijn/ geneest de koude Pis/ en is den Maegh seer aengenaem. De jonge en teere bladeren worden nuttelijck in 't Voor-jaer onder struyf-koeckjens gebesicht.

Eeren-prijs.

Eeren-prijs wordt door 't af-scheuren der planten in Maert voort geset/ 't begeert geplant te zijn in santachtige aerde en op een openluchtige plaets; 't bloeyt in Junius en Julius.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt is warm en droogh van aert/ opent de verstoppinge van Lever en Milt/ drijft de Urijn en 't Grabeel af/ geneest die geene/ die Etter spouwen en met een zwaren Hoest gequelt zijn.

Imperatoria of Meester-wortel.

Imperatoria moet gezaeyt of gheplant worden in santachtige aerde/ 't bloeyt in Junius en daer na wordt het zaet rijp: De wortel blijft lange jaren overstaen en spruyt alle jaren wederom uyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Meester-wortel verwarmt en verdrooght in den derden graet/ drijft het Sweet/ scheyt Winden/ soo wel van de Darmen/ als Maegh en Lijf-moeder. 't Werdt oock seer nut bevonden om de Maent-stonden der Vrouwen te vorderen/ het opstijgen des Lijf-moeders te beletten/ en de Na-geboorten en dooden vrucht af te drijven.

Gratiola of Godts genade.

Dit kruydt wordt door afscheuringe

aengeteelt / men moet het op vochte en lommerachtige plaetsen planten/'t draegt sijn Bloemen in Julius en Augustus.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Gratiola is warm en droogh van aert / hebbende een stercke kracht om de Buyck te beroeren en soo wel van boven als van onderen te purgeeren / en slijmachtige/ dicke en galachtige vochtigheden uyt te jagen: Daerom en moet het niet als met voorsichtigheydt en goet overlegh en dat tot stercke lichamen / ghebruyckt worden.

Fraxinella.

De Fraxinella wordt hier door zaet aengeteelt / het wil geset zijn in goede savelachtige aerde / men vindt van de selve twee soorten d'eene met bleeck-root purperachtige en d'ander met sneeuw-witte Bloemen / die in Junius te voor-schijn komen/ maer het zaet wordt heel laet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Fraxinella is warm en droogh in den tweeden graedt / 't breeckt de Steen / drijft de Maent-stonden en Na-geboorten af / opent de Borst en geneest de Vallende-sieckten en alle koude gebreken van de Herzenen.

Bryonia of witte Wijngaert.

Dit is een gemeen en seer wel bekent kruydt / en wordt geplant in een santachtige gront aen Prieelen / om de selve te bedecken en alsoo in de Somer aengename schaduwe tegen de hitte der Son mede te deelen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Bryonia, die alleen in de Medicijne gebruyckt wordt / heeft een suyverende / droogende en matelijck verwarmende kracht / en jaeght af door de Kamer-ganck de taye Fluymen en waterachtige vochtigheden; waerom sy nuttelijck gebruyckt wordt tegen de Water-sucht; daer en boven suyvert se de Lijfmoeder van alle vuyle en quade vochtigheden / en werdt daerom / tegen het opstijgen des selfs en om de Maent-stonden te verwecken / veeltijts gebruyckt.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in DECEMBER.

IN dese Maent sal de Verstandige Hovenier sijn tijdt besteden in 't af-houwen van de tacken van Willigen, Populieren, Abeelen, Elst, Ipen en anderen Boomen / oock moet hy nu de Ooft-boomen / als Appelen, Peeren, Pruymen, Kerssen, Mispelen, Queen en andere / suyveren en besnoepen / en de tacken tot sijn brandinge by een binden en op de Solder laten droogen. Hy sal nu sich versien van goede mis / om de selve in tijdt van noodt in voorraet te hebben. De Verstandige Hovenier sal nu oock sijn Hof-gereetschap na sien / en wat gebroken of geschonden is / laten vernieuwen/ op dat hy in sijn arbeyt nimmer verlegen en zy.

Van 't havenen en suyveren der Boomen.

Dese oeffening geschiet alderbequaemst in December, daerom moet men als dan toe sien / waer het hout al te overvloedigh gewassen is / of waer dat de Boomen met dorre tacken of water-looten bezwaert

zwaert zijn / op dat de Boom daer door niet gheheel bedorven en worde ofte onvruchtbaer blijven / dese sal hy uyt houwen en besnoepen / doch naerstigh in acht nemende dat de vruchtbare tacken en botten niet gequest noch beschadight en werden. Alwaer de Boomen te dicht staen en de een van de ander onderdruckt worden / salmen den geene / die minst in waerden zijn / de overvloedige tacken berooven / of de ouden en onvruchtbaren geheel uytroeyen. In 't besnoeyen der Boomen moet in acht genomen werden / dat sulcks niet en geschiede in harde storm-winden en uyttermaten strenge koude / waer door de Boomen eenige letsel mochten bekomen. De jonge Boomen moeten / voor datse drie of vier jaer oudt zijn niet besnoeyt worden. In vochtigh en regenachtigh weer dientmen de Boomen van het Mos / waer door de Boom veel in 't groeyen en vruchtbaerheydt beles wordt / met houte of beene Messen afdoen / suyveren en af-schrabben.

Van de Boomen.

Denne of mast-boom.

De Mast-boom wordt hier te Lande van vreemt zaet / 't welck uyt Noorwegen of andere plaetsen wordt overgesonden / aengeteelt en gezaeyt vroegh in de Lente op een seer warme plaets / en daer na bequaem zijnde om te verplanten / 't welck voor de 4 jaren niet moet geschieden / wordt hy gheplant daermen hem begeert / 16 of 20 voeten van een / de wortel rondtom bedeckende met goede savelachtige aerde. Dese Boom staet het gheheele jaer door groen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Denne-boom met roode Wijn of gestaelt Water ingenomen / stoppen alle Vloeden en 't root Melizoen. De vochte herst van dese Boom vermorwt / verteert / en doet scheyden / ingenomen geneest Engh-borstigheydt / Uyt-teeringe / en 't Sciatica en suyvert de Nieren en Blaes. Die den aers-darm uytgaet / sullen op een planck van desen Boom sitten / die te vooren tegen het vuur wel heet gemaeckt is.

Populier en Abeel-boom.

De Populier-boom wast tierigh in vochtige en broeckige plaetsen / hy begint in 't eynde van Maert of in 't begin van April te botten / en hy wordt van wortel-spruyten voort geteelt. De Abeel-boom die oock Witte Populier genaemt is / werdt op de selfde wijse aengequeeckt / en daer na bequaem zijnde tot Lanen en Bemantelingen verplant.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schorsse van de Populier en Abeel-boom zijn getempert in warmte en koude / nochtans wat droogh en afvagende van aert. Van de jonge Populier-knoppen wordt in de Apotheken de wel bekende Populieren-salf bereydt / de welcke seer goet is tegen alle verhittinge en alle versche geslagen / gestoten ofte gevallen buylen ; de selve doet oock rusten aen de slaep van 't Hooft en de Pols-aderen gestreecken.

Bercken-boom.

Dese Boom behoeft in geen vette gront geplant te zijn / want hy in santachtige en dorre gronden in 't wilde wassende gevonden wordt ; hy spruyt voort van zaet en is mede bequaem om tot mantelinge der boomgaerden in Februarij geplant te worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en ſchorſſe van de Bercken-boom zijn warm en droogh in den derden graet: het loof in water geſoden verdrooght de loopende zeeren; de ſchorſſe in vuyle wonden geſtroyt/ geneeſt de ſelve. Het water uyt een gat/ in 't Voor-jaer in deſe Boom gemaeckt/ druypende/ werdt ſeer gepreſen om 't Grabeel en de Steen uyt de Nieren en Blaſe te drijven en om alle vuyle Sweeringe te geneſen.

Elſt.

De Elſt begeert op ſeer vochtige plaetſen te ſtaen/ waerom 't oock in de Veenen aengeteelt wordt/ die opgewaſſen zijnde/ in Maert verplant worden. Men mach de Elſt tot by de wortel af-kappen en ſy ſal daer na weder genoegh uytſpruyten en opſchieten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De ſchorſſen van deſe Boom zijn koudt/ verdroogende en t'ſamen-treckende van nature. Het Elſen-hout heeft deſe eygenſchap/ dat het onder de aerde en inſonderheyt in 't water geſet zijnde/ nimmermeer verrot of vergaet/ hoe wel dat'et buyten de aerde in de lucht blijvende/ haeſtelijck bederft.

Willige-boom.

Deſe wordt van ſtecken/ in de aerde geſteken/ aengequeeckt/ en begeert op een vochtige plaetſe geſtelt te zijn/ alwaer hy heel tierigh en willigh waſt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de Willige-boom zijn kout en droogh en een weynigh t'ſamen-treckende van aert/ waerom ſy goet zijn tegen het bloet-ſpouwen en bloet-braken en om de onmatige Vloeden der Vrouwen te ſtoppen. Sy worden mede gebruyckt tot Voet-badinge om ſlaep te verwecken. De groote tacken van deſe Boom werden van de Landt-lieden gebeſicht om horden en andere dingen daer van te vlechten: De kleyne gebruyckt de Hovenier om ſijn Boomen en Wijngaerden daer mede te binden.

Van de Kruyden.

Chalotten.

De kliſters/ waer door de Chalotten worden vermeenighvuldight/ worden in Maert een halve voet van malkanderen geplant/ en na dat het lof vergaen is/ in Auguſtus werden ſy wederom uyt de aerde genomen en bewaert.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Chalotten komen in krachten en gebruyck met de Ajuyn en Knoflookc over een/ maer gegeten zijnde/ en verwecken ſy ſoodanige bangen lucht niet/ als de ghenoemde Kruyden.

Balſem-appel.

De Balſem-appel is in twee ſoorten onderſcheyden/ als Balſem-appel Manneken, en Balſem-appel Wijfken. De eerſte ſoorte moet jaerlijcks in goede vette aerde/ en op een wel ter Sonne ſtaende plaets gezaeyt zijn/ en als het heet en droogh weer is/ moet het met water dat in de Son verwarmt is beſproeyt zijn. Men bekleet met het ſelve Gaenderyen en Prieelen/ om onder de ſchaduwe van dit gewas/ van de heete ſtralen van de Son bevrijt te zijn. Het en kan de koude niet wel verdragen/ daerom verdort het ſoo haeſt als ſijn vruchten rijp zijn. De tweede

tweede soorte is van de eerste veel verschillende / want het niet seer hoogh opschiet / en heeft lange en voor spitse bladeren / de steelen zijn de Porceleyn gelijck; 't bloept in Julius, en in de Herfst worden de Vruchten of Appelkens ghemeenlijck rijp. Dit gewas moet mede alle jaren in de Lente gezaept worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en vruchten van Balsem-appel Manneken zijn warm in den eersten en droogh in den tweeden graet; sy genesen soo wel inwendige als uytwendige Wonden. De Olie/ daer dese vruchten in gheweeckt zijn / is goet voor scheursels en gequetste Zenuwen. De aert en krachten van Balsem-appel Wijfken zijn tot noch toe onbekent.

Glas-kruydt.

Dit Kruydt wast gaerne aen oude muragie / en wordt op schaduwachtige plaetsen in den Hof gheplant; het spruyt in de May eerst uyt der aerden / en in Julius of Augustus wordt het zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Glas-kruydt is van een ghetemperde natuur / 't stilt pijn / drijft het Grabeel af / vermorwt en verdrijft de gezwellen en zweeringe der Vrouwen Borsten / en versoet de smerte van 't Fleresijn.

Bugula of Sene-groen.

Dit Kruydt is Winter en Somer groen; 't begeert geplant te zijn op vochte doch open-luchtige plaetsen. In April of wat later brenght het sijn bloem voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Sene-groen is met eenige t'samen-treckinge merckelijck verdroogende van aert; de verdere krachten van 't selve vergelijcken sich met den Sanikel en Alchimilla.

Valeriaen.

De Valeriaen begeert op vochtige gronden geplant te zijn / 't wordt door afscheuringen en zaet aengeteelt: hier benevens vint men een soorte / die Valeriana Græca genaemt is / en wordt op de selve maniere aengewonnen. Dese bloeyen allegader in de Maenden May, Junius en Julius.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Valeriaen is warm in den eersten en droogh in den tweeden graet / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / drijft den Urijn / en bevrijt de menschen voor Pest en besmettelijcke sieckten / en sy magh oock seer nuttelijck by de Wondt-dranken vermenght werden.

Tormentille.

De Tormentille moet op een goede savelachtige gront en een schaduwachtige plaets geplant zijn / en 't wordt door de wortelen voort geset / die men in Maert van een scheurt: 't bloept in de Somerse Maenden. De wortel magh tot alle tijden van 't jaer opgenomen en tot het gebruyck bewaert worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Tormentille is droogh in den derden graet en t'samen-treckende van aert. Men gebruycktse veel tegen besmettelijcke sieckten / sy verweckt het Sweeten / en stopt alle onmatige Vloeden: Sy is oock seer goet om inwendige quetsuren te genesen / en het geronnen Bloet te doen scheyden.

Nies-wortel.

Van dit Kruydt wordt tweederhande geslach-

geslachten in de Hoven onderhouden / als swarte Nies-wortel, hebbende groene bloemen en zwarte wortelen / ende wit Nies-wortel / wiens bladeren seer aerdigh als een Brabandtse Huyck ghebouwen / en wortelen wit zijn. Sy worden in santachtige aerde / en op een schaduwachtige plaetse geplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Swarte Nies-wortel is heet en droogh in den derden graet / purgeert de taye / galachtige en insonderheyt de melancolijcke vochtigheden. Des selfs gebruyck vereyscht een goet oordeel/ en een voorsichtige handt. Witte Nies-wortel is warm en droogh in den derden graet / purgeerende de taye en overvloedige vochtigheden van onder en van boven / maer 't is veyliger in des selfs plaetse andere genees-middelen te gebruycken. Het Poeper van dese Wortel in de Neus opgehaelt door sterck niesen / en suyvert de herzenen van veel quade vochtigheden.

Winter-groen.

Dit Kruydt blijft des Winters groen/ en wast gaerne op vochte / doch openluchtige plaetsen: 't draeght wel-rieckende bloemen in de Maent Junius en Julius.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Winter-groen is kout in den tweeden en droogh in den derden graet / 't wordt onder de voornaemste Wondt kruyden gerekent; 't geneest de Buyck-loopen / Bloet-spouwen en overvloedige Maent-stonden der Vrouwen. Het Kruydt wordt in water of wijn gesoden en het afziedsel gedroncken.

Lepel-bladen.

Lepel-bladen wast hier te lande overvloedigh aen Dijcken en op Riet-landen/ sy kunnen oock van zaet in de Hoven aengeteelt worden: Sy bloeyen in April en May, en 't zaet wordt in Junij volkomen rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is warm in den eersten en droog in den tweeden graet. Het sap is niet alleen seer goet tegen de Scheur-buyck / maer oock andere gebreecken / die uyt grof en zwaer bloet ontstaen. Men koockt de selve in way of wijn/ of men eetse tot butter en broot. In de Apotheecken vindt men Extract van Lepel-bladen tegen de Scheur-buyck wonderlijck dienstigh.

Alsem.

Hier van vindtmen twee soorten / als gemeene en Roomse Alsem, sy begeeren goede savelachtige aerde / en worden door 't afscheuren der planten vermeenigvuldight.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alsem is heet en droogh van aert / en werdt seer goet bevonden om de slappe Maegh te versterken / de galachtige vochtigheden door de Kamer-ganck en Urijn af te setten / en de taye slymmen te verteeren. Sy wederstaet alle verrottinge / opent de verstopte Lever en Milt / geneest de Water-sucht en doodt de Wormen des buycks. Van dit Kruydt maeckt men Alsem-wijn, Conserven, Syropen en Olien, die seer dienstigh tegen de verhaelde gebreken gebruyckt kunnen werden.

Stinckende Gouwe of Schel-kruydt.

Dit Kruydt begeert weynig oeffening/ en wordt op verlooren plaetsen geset / en eens geplant zijnde / spruyt van sich selfs voort / en blijft lange jaren in 't leven: 't bloeyt van April tot heel diep in de Somer, en ondertusschen wordt het zaet in de hauwkens rijp.

E Y N D E.

DEN NEDERLANDTSEN HOVENIER.

T AMSTERDAM,
Bij Marcus Doornick Boeck-verkoper op den Vijgendam in 't Inckt-vat
Met Privilegie voor 15 Iaren.

Extract uyt de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, doen te weten, alsoo ons vertoont is by MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Het Vermakelijck Landt-leven, bestaende in drie Deelen*, eerst, *den Verstandigen Hovenier*, ten tweeden, den Nederlandtsen Hovenier / *met curieuse Platen verçiert*; ende ten derden, *den Ervaren Huyshouder, mitsgaders de Verstandige Koek &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreest was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen nadrucken, &c. soo werdt hy genootsaeckt zich te addresseren aen Ons, versoeckende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drucken, uytgeven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandtse, maer oock in andere Talen, in 't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in 't geheel of ten deele, in 't kleyn of groot, in eenige talen na te drucken, of elders nagedruckt, in de voorsz. Provintie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo ist, dat wy de sake en versoeck voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geoctroyeert hebben, authoriseeren en Octroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, geduurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drucken, doen drucken, uytgeven en verkoopen; Verbiedende allen en een yegelijcken *het selve Boeck* in eeniger manieren, geduurende den voorsz. tijd na te drucken, of elders, na gedruckt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeurte van de nagedrukte, verhandelde, ofte verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceeren &c. *gelijck alles breeder by de origineele Brieven van Octroy begrepen is.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grooten Zegel, &c. Den 10 December, in 't Jaer 1668.

Onderstondt

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT van BEAUMONT.

Den Nederlandtsen HOVENIER,

Zijnde het II. Deel van *het Vermakelijck Landt-leven.*

Beschrijvende alderhande Princelijcke en Heerlijcke Lusthoven en Hofsteden; en hoemen de selve, met veelderley uytnemende Boomen, Bloemen en Kruyden, kan beplanten, bezaeyen, en verçieren.

Door *J. van der GROEN*, Hovenier van Sijn Doorluchtige Hoogheydt, den HEERE PRINCE van ORANGIEN, &c.

Verrijckt met verscheyde Kopere Figuuren, uytbeeldende Princelijcke Lusthoven en Hofsteden, na de Nederlandtse en Françe ordre; als oock eenige Fonteynen, maniere van Enten/ Oculeeren/ inleggen en af-zuygen: Met noch omtrent 200 Modellen van *Bloem-percken*, *Parterres*, *Dool-hoven*, *Prieelen*, *Lat-wercken*, en *Zonne-wijzers*.

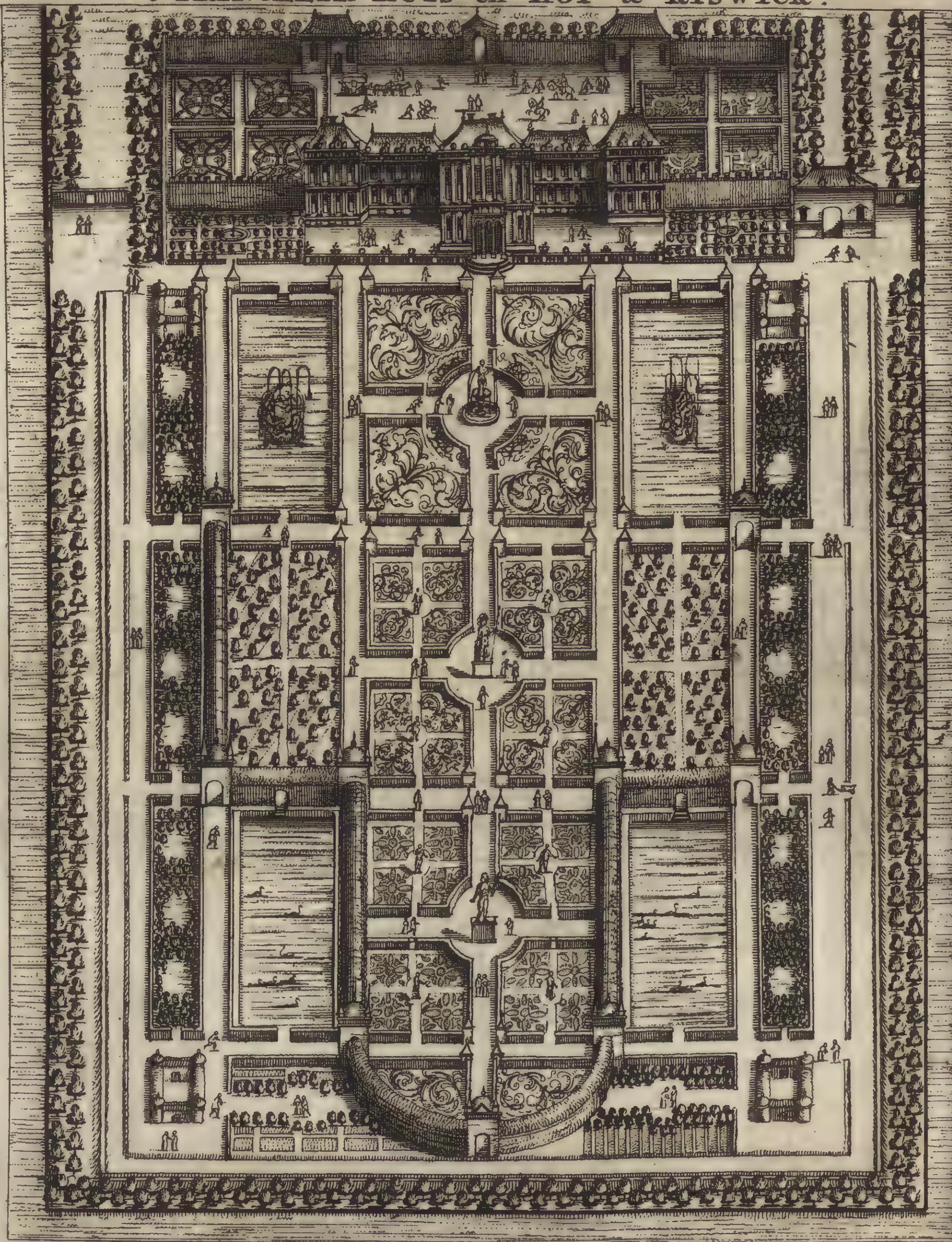

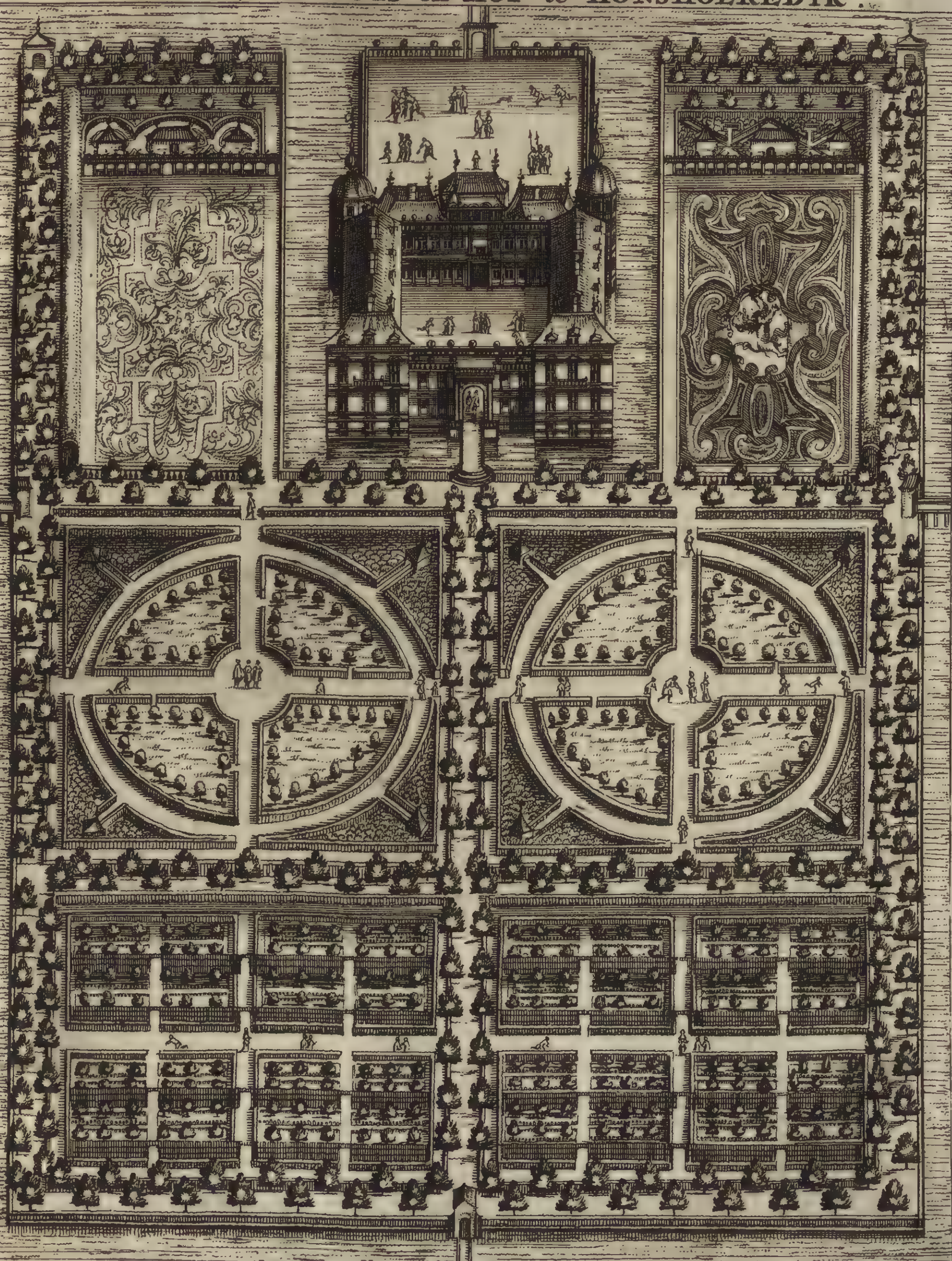
t'AMSTERDAM,

Voor MARCUS DOORNICK, Boeckverkooper op den Vygendam, in 't Kantoor Incktvat. 1669.

Met Privilegie voor 15 Jaren.

't PRINCELYK HUYS en HOF te RYSWYCK.

A 3

Inhoudt en verklaringh van't geene in dit Deel begrepen is.

I. d'Erste Figuur vertoont het Vorstelijck Huys en Hof te *Rijswijck*, een half uur buyten 's *Gravenhage*, gelegen op de wegh naer *Delft*, toebehoorende sijn *Doorluchtige Hoogheyt* den *Heere Prince van Oranjen*, &c. na 't leven af-geteyckent.

II. Is het Princelijck Hof en Huys te *Honsholredijck*, omtrent 2 uuren van *'s Gravenhage*, by het Dorp *Naeldwijck* gelegen.

III. Vertoont het heerlijck Huys en Hof in 't *Bosch*, dicht by *'s Gravenhage*, gemeenlijck genaemt *d'Oranje Zaal*, bewoont by haar *Doorluchtige Hoogheyt*, *Mevrouwe* de *Princesse Douagiere van Oranjen*, &c. naer 't leven afgetekent.

IV. V. VI. Zijn 3 heerlijke *Françe* Gebouwen en hare Lusthoven, bestaende in *Parterres* of *Loof-wercken*, *Bloem-percken*, *Fonteynen*, *Oranje-*en *Citroen-bomen*, en Plantasien met omgaende Hulst- of Doorn-heggen; beplante Gaenderyen, of overdekte Lanen, alles regulier, leggende de *Parterres*, *Loof-wercken*, of *Bloem-percken*, soo wel in *Plano*, als *perspectijf*, dat is 't *plat*, als *verschiet*.

VII. Is een gemeene *Hof* of *Thuyn*, naer de *Hollantse* of *Nederlantse* wijse, verdeelt in 4 percken, met groote of kleyne palm beset; waer van men het eerste kan gebruycken tot *Bloemen* of *Loof-wercken*; 't tweede tot allerley *Moes* en *Salaet*; 't derde tot *Aspersies*, *Bloem-* en *Savoy-koolen*; het vierde tot *Peulen*, *Roomse* en *Turkse-boonen*, *Wortelen*, &c. Desen *Hof* is met houte schuttingen rontom beheyninght, tegen de welke *Moerellen*, *Karssen*, *Avricosen* en *Persicke-boomen* gevlochten zijn, langhs de selve loopt een *Rabat*, datmen met *Aerd-besien* besetten kan: de *Appel-* *Peere-* en andere groote *Vrucht-boomen* setmen soo hier en daer, wijt van malkanderen, op dat den *Hof* sijn behoorlijke open lucht mach behouden. De *Quee-* en *Mispel-boomen* plantmen op de kanten van de Sloten, over 't water. Voorts zijn de Perken rondom beset met *Roosen-Aelbessen-*en *Kruys-bessen-boomen*.

men. Een gemeen *Thuyn-kuysjen* zietmen hier in, aen wiens muuren men een *Wijngaert* kan opleyden, die tegen 't Zuyden, Zuyd-oosten of Zuyd-westen staen : aen d'een zijde is een *Gras-* of *Bleeck-velt*, aen d'ander zijde een Hoender-hock.

VIII. Vertoont een heerlijcke *Fonteyn*, die op sijn plaets beschreven sal worden.

IX. Beeldt af drie veranderingen van uytspringent water, die, met noch meer andere, op een *Fonteyn* konnen gestelt worden.

X. Noch een *Fonteyn*, die men met kleyne kosten maken kan, met van onder uytspringende stralen, als hier na volgen sal.

XI. Afbeelding hoe men de *Wijngaerden*, soo in den Aertbodem, als oock in Mantjes vol Aerde, soo wel in 't onderste als in 't operste des Wijngaerts, kan in- en *afleggen*, en daer na, affnijden.

XII. Vertoont hoemen de *Vruchtbomen* kan winnen door *affuygen*.

XIII. Afteyckeningh van het *in-enten* der Boomen.

XIV. Vertooningh, hoemen de Boomen *oculeert*.

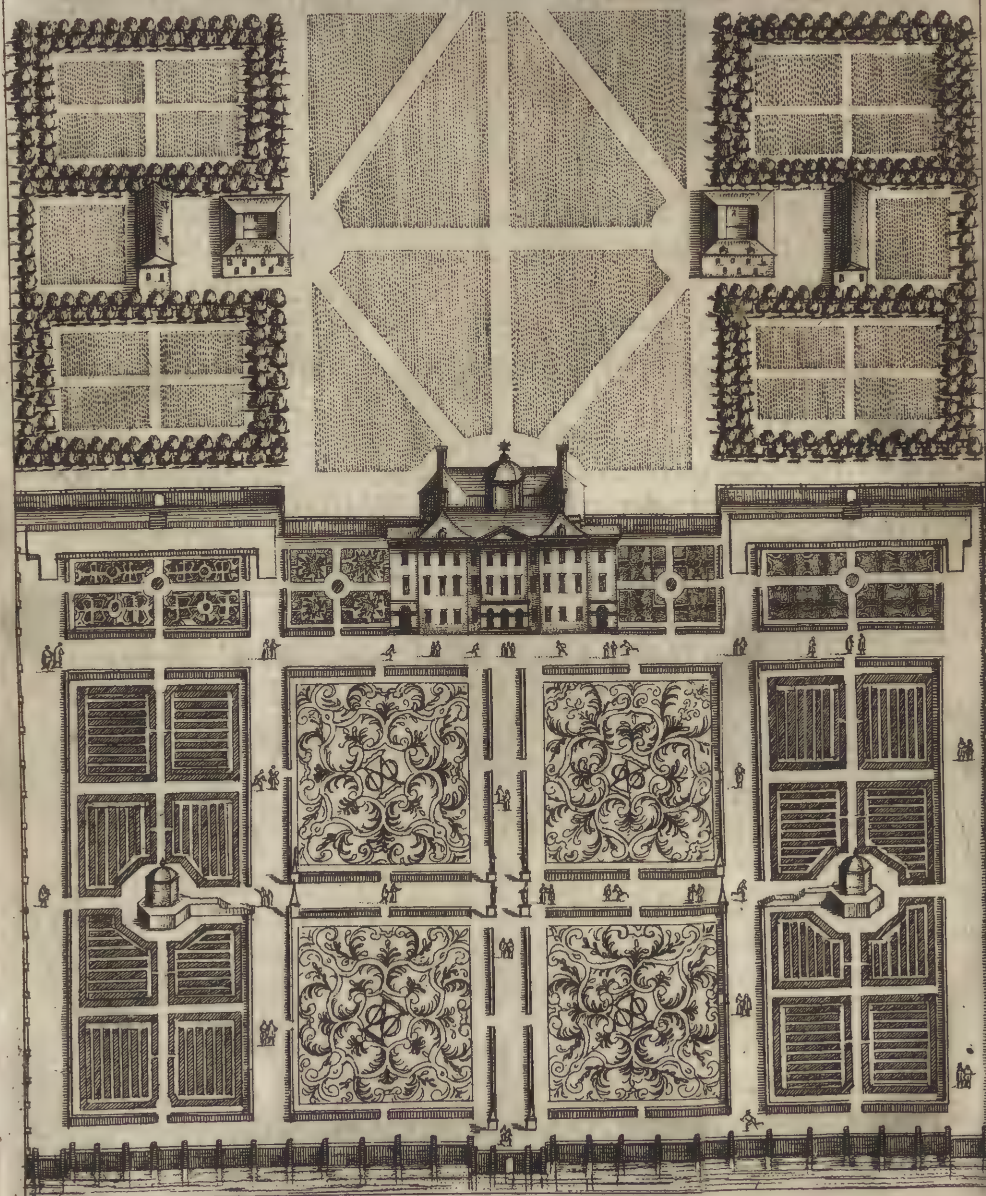
XV. Afbeeldingh van d' *Oranje-* en *Citroen-* of *Limoen-boomen*, met hare Tobbens en Backen, *&c.* als oock de *Galderye*, *Stove*, en *Kachels*, waer in men die des Winters, voor koude, bewaert.

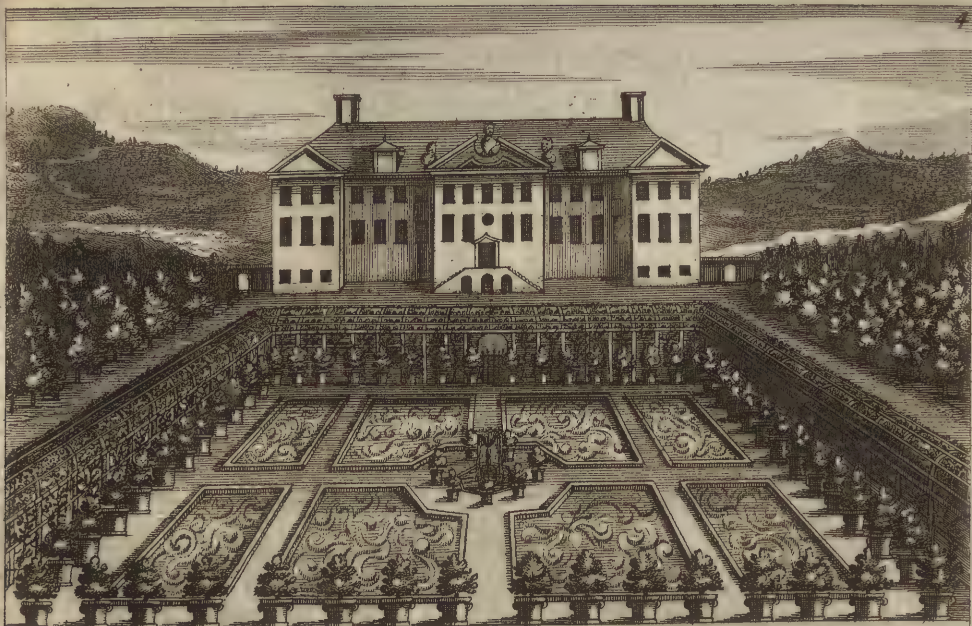
Hier op begint den *Nederlandtsen Hovenier* in 't breede, op yeder saeck byfonder, te onderwijsen, hoe men een *Hofstede*, *Bogaert*, en *Lusthof*, behoorlijck sal regeeren.

Daer na volgen omtrent twee hondert *Afteyckeningen*, of *Modellen* van alderley *Bloem-percken*, *Parterres* of *Loof-wercken*, kleyne en groote, gemeene en ongemeene, slechte en konstige, lichte en sware, onkostelijcke en kostelijcke, yeder na sijn believen : oock eenige ontwerpsels van *Dool-hoven*.

Hier na sietmen verscheyden *Modellen* van cierlijke doorluchtige gevlochten *Prieelen*, *Pedestallen* om Bloem-potten op te setten, *Pyramiden*, *Poorten*, *Portalen*, *Colommen*, *Frontispicen*, *Heyningen* met kijck-gaten, &c. die men met groente kan laten bewassen, en net geschooren houden, of anders met wit of andere kleuren, kan doen beschilderen. Eyndelijck worden vertoont verscheyden Afbeeldingen van *Zonne-wijsers*, soo om in 't plat te gebruycken, als tegen 't Oosten, Zuyden, Westen, *&c.* oock eenige, om in *Palm*, als een *Bloem-perk* te leggen.

3 't PRINCELYK HUYS en HOF in 't BOSCH.

Franse Parterres inde platte grondt en 't Verschiet.

De loflijckheydt des Landt-levens.

DEn Hof-bouw,en't buyten leven,is,naer 't ſeggen van veel Geleerden, het *vermakelijckſte*, *voordeelighſte*, *geſondtſte*, ja menigmael oock wel het *ſalighſte leven*, dat men ſou konnen wenſchen, voor die gene, die aen geen beroep, in de Steden vaſt gebonden is.

't Vermakelijckſte leven is het, om dat alles wat adem haelt, in de Lente, Somer, ja oock ſelfs in 't begin des Herffts, door de aengename en ſoete lucht, uyt de Steden naer buyten gelockt, ja getrocken wordt, alwaer men eerſt alle dorheyt in groente ſiet veranderen, en 't geen als doodt was, wederom herleven; het jonge Gras, met de Spruytjes, en alderley Bloemen uyt den ſchoot der Aerde, voortkomen, die met hare lieflijcke reuken de Neus, en aengename kleuren, het oogh vermaken; deſe worden ſtracks van de leckere Somer-vruchten gevolght, de welcke door haer ververſchende ſmaken, de tong des aenſchouwers bekooren: Niet lang daer na, ſiet men de Boomen met Herfſt en Winter geladen, die de Keukens, neffens de Aerdt-vruchten, tegen den onvruchtbaren Winter-ooft van voorraet voorſien.

Het voordeelighſte leven is het, om dat by na alles, wat tot des menſchen voedtſel en onderhoudt nodigh is, van het Landt, uyt den Boomgaerdt, en den Hof, moet worden gehaelt, 't welck men dan aldaer veel verſcher en beter koop kan bekomen, dan in de Steden; oock kan men daer met veel minder pracht en koſten, ſich ſelf, en ſijn Huyſgeſin onderhouden.

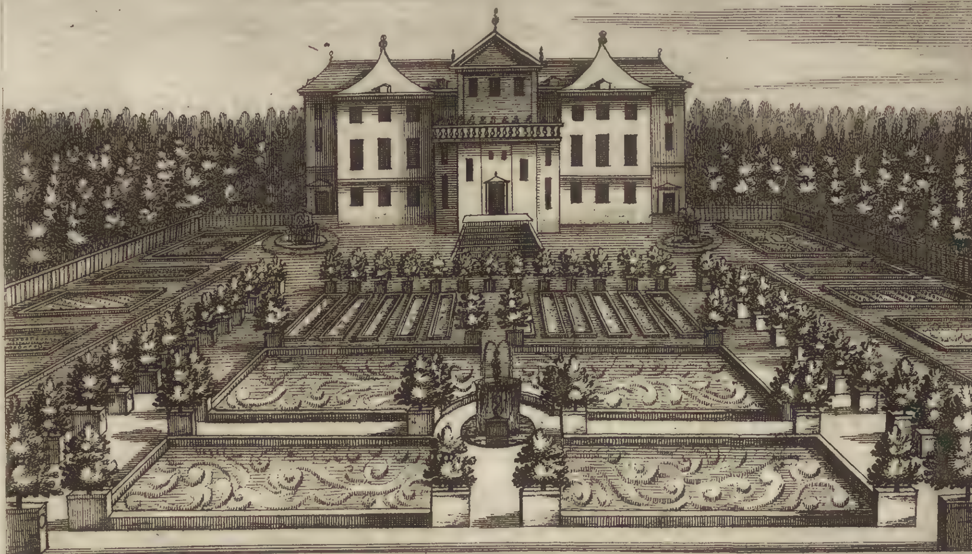
Het geſondtſte leven is het, door dien de verſche lucht met geen vuyle ſtinckende dampen, gelijck in de Steden, beſmet is, waer door 't verteeren der ſpijſen in de Maeg belet wordt,en veel hooftpijn, ſinkingen, hoeſt, en kort-amigheydt veroorſaeckt: Buyten dit kan men hier oock een gereguleerder leven leyden, dewijl men niet wordt belet, op den gewoonlijcken tijdt te eeten en drincken, ſlapen en opſtaen. Maer boven al, kan men oock matiger leven, dan in de Steden, alwaer men door de byeenkomſten van Vrienden

den en Kenniſſen ,ſeer dickwils wordt verleyt, door overdadige maeltijden, gaſten en braſſen, drinken en klinken, *comparitien* &c. die menighmael geen geringe oorſaken tot des menſchen qualijckvaert, ſieckten, ja wel de doodt, zijn.

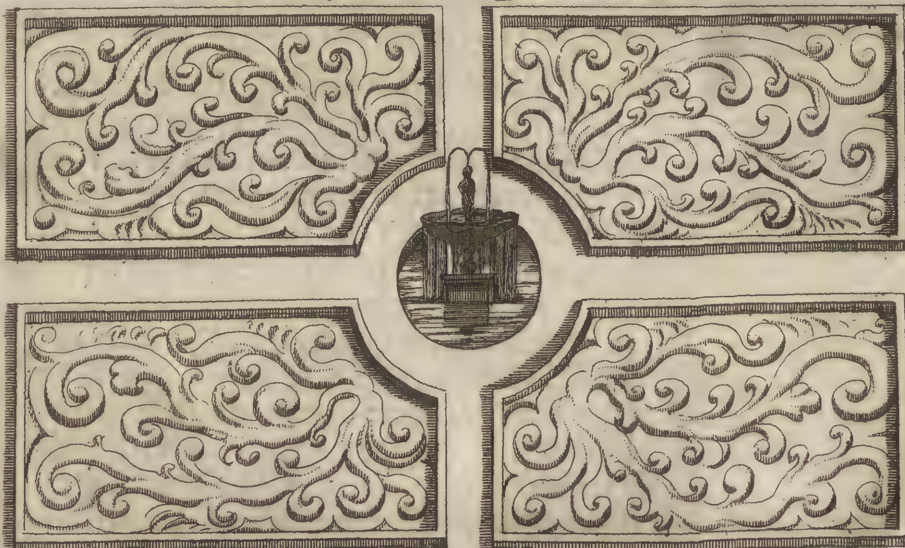
Het ſalighſte leven kan het oock wel weſen, indien men ſich daer na aenſtelt; dit is ſeker, dat buyten op 't Landt, ſoo veel valſcheyt en goddeloosheydt niet omgaet, als in de Steden. Maer daer-entegen heeftmen veelvoudige ſtoffe, om de name des Grooten Schepper van alle deſe Kruyden, Bloemen, Vruchten, Boomen &c. te verheerlijcken, loven, dancken en prijſen, waer toe de volgende vaerſkens van den vloeyenden *Poeët J. Cats*, oock geſtelt zijn.

't Wierd Adam opgeleydt het Paradijs te bouwen,
Om in dat ſchoon Prieel den Schepper aen te ſchouwen,
Te ſien ſijn hoogh beleydt, en onbegrepen macht,
En wat hy voor den menſch in weſen hadt gebracht.
Het Veldt heeft wonder in, de ſtomme Boomen ſpreecken,
Ja dat noch hooger gaet, de domme Beeſten preecken;
Niet een ſoo kleynen Dier, niet een ſoo teeren Kruydt,
Of 't roept, oock ſonder ſtem, den Grooten Schepper uyt.

De oude *Latijnſe Poëten* hebben al over lang, den Lof des Lantlevens opgeſongen; doch om tot onſe *Nederlanders* te komen, ſoo heeft eenen *Petrus Hondius*, een *Vlaming*, al in den Jare 1621, ſeker boek, genaemt de *Mouſe ſchans*, vol vaerskens, daer van uitgegeven, waer in hy de dagelikſe oeffeningen van 't buiten leven, van tijt tot tijt beſchrijft. *Den Heer van Zuylichem* heeft ook noch korteling ſijn Hofſtede *Vitaulium*, dat is *Hofwijk*, met deftige Vaerſen, Poëtiſch beſchreven; Deſen is aenſtonts door den *Heer Weſterbaen*, in 't berijmen van ſijn Hofſtede *Ockenburgh* gevolgt geworden. Daer na heeft oock den *Heer J. Cats* het Buiten-leven en Hof-gedachten op ſijn Hofſtede *Sorg-vliet*, in 't licht gebracht, en 't ſelve als een doodt-kiſt voor de levendige, nagelaten. Den naeukeurigen Leſer, die den lof en nuttigheit van 't buiten leven verder wil onderſoeken, kan die voornoemde Poëſyen doorleſen.

France Loofwerken in 't plat en Perspectijf.

Frans gebouw, met cierlijke Parterres, etc.

Inleydingh.

d'O Vervloedige Natuur (bestiert door d'Eeuwige Godt) die de menschen haer voedtsel en onderhoudt, soo mildadiglijck toesent, heeft de Tijdt in Jaren, en yeder Jaer in vier deelen afgedeelt. De Winter (hoe wel nodigh) doet door haer koude, vochtigheyt, en bulderende windt, hagel en sneeuw-buyen, d'andere drie Deelen in aengenaemheyt uytsteecken: De Lente brengt hare Bloemen, de Somer hare Vruchten, en den Herfst haer Winter-oogst te voorschijn. Maer alle dese dingen worden wel op haer tijt van de Natuur voortgebracht, doch sy konnen, en dienen nootsakelijk (indien men daer't recht gebruik van wil genieten) door de konst, geholpen, en verbetert worden. Want door de konst kan men de aerde, die op sommige plaetsen door de Natuur onvrugtbaer geteelt is, met de selvewel toe te maken, vruchtbaer doen worden: De konst kan de wilde, harde, onsmakelijke vruchten, door Mesten, Koesteren, in Enten, tam, sacht, eetbaer, en smakelijck maken.

Dese en meer andere zijn gemeen, en oock nodigh. Doch om tot ons voornemen te komen, seggen wy, dat de Natuur, die sich veeltijts wanschickelijck vertoont, door de Konst, kan opgeschikt, opgepronckt, in goede ordre, cierlijck en vermakelijck gemaeckt worden: en hier over kruitmen somtijts bergen en heuvelen wech; laeghten en dalen verhooght men, men maeckt water tot landt, en landt tot water &c. Alle dese dingen worden in de *Lust-hoven*, aengemerckt, daer men alles *regulier*, dat is, beyde de zijden gelijckformigh maeckt. Hier leert de Konst, datmen de *Boomgaerden*, en *Lusthoven* met hooge Eyken, Abeele, of Ypen-boomen, rondtom, dient te beplanten, op datse door die Mantelingh, van de koude Winden, soo veel mogelijck is, bevrijdt zijn: Datmen het water (by aldien het daer is) rontom de *Hofsteden* heen leydt, daer door men van het geboeft te meer bewaert wort, 't selve oock tot Vis-Vyvers ordineert, gebruyckende de uytgegraven Aerde tot verhooging van Boomgaert en Hof. Alle dese wateren, als de selve konnen vervarst worden, geven grote aengenaemheyt

aen

aen de *Lusthoven*: als mede doen de levende wateren of springh-bronnen, die van de naest gelegen hooghten onder de Aerde door in de *Lusthoven* worden geleydt, en aldaer door heerlijcke Fonteynen, hare frisse en koele stralen, tot groot vermaeck, doen uytspringen. De Konst heeft oock geleert, de bedden soodanigh te leggen, datse bequaem zijn, door de tusschen-lopende paden, om gemackelijck bezaeyt, beplant, gewiet, gesneden, en gepluckt te worden. Alsulcke en diergelijcke konsten, ervaringen, en uytvindingen, daer door de natuur, geholpen, verbetert, en verciert wordt, zijnder ontallijck, en hoe men de *Lusthoven* met de selve verheerlijcken kan, sal den Lief-hebber in de hier by gevoeghde Figuren (als oock die gene die achter aen, van de Bloemperken, *Parterres* of Loofwercken, Sonne-wijsers, Prieelen &c. vertoont worden) beter sien, als uyt een beschrijvingh verstaen.

De eerste die men weet, dat de *Lusthoven* in eenige schickelijke orden hebben gebracht, zijn geweest de oude Romeynen, de welke daer na, van de Italiaense Princen, loffelijck, en met verbeteringh zijn na gevolght; soo dat Italien onder andere uytstekentheden, hier mede van beroemt is geweest. Van daer is dese lustige vermakelijckheyt door gantsch Europa voort gheplant, en van tijdt tot tijdt, door aerdige nieuwigheden toegenomen, doch voornamelijck steeckt *Vranckrijck* tegenwoordigh, boven alle andere Landen in dese heerlijckheyt uyt, alwaer men niet alleen de Koninglijcke Huysen en Hoven *Fontaine Bleau*, *St. Germain*, &c. maer oock, by na, ontellijcke Princen, Graven, en Edellieden hare Paleysen en *Lusthoven* als aerdtse Paradijsen, siet pronken en pralen.

Alle de gene die de *Nederlamden* bekent zijn, weten oock wel, dat het de selve aen dese lustigheden niet gebreeckt, en bysonderlijck, ons kleyn, doch tot noch toe, gezegent *Hollandt*. Want hier in heeft men, (naer des selfs kleyn begrip te rekenen) wel soo veel Heeren Huysen, *Lusthoven* en *Hofsteden*, als in Vranckrijck, hoe wel, doorgaens niet soo prachtig, en kostelijk. Evenwel moeten de Princelijcke Huysen en Hoven, by *Rijswijck*, *Honts-holredijck*, de *Oranje Zael*, (hier voren Figuur 1,2,3, in de platte gront ver-

Een Nederlandtse Hof of Tuijn, en bloemperck.

Een Heerlyke fonteijn .

vertoont) wel by eenige van de voornaemste in Vrankrijck, gerekent worden. d'Andere mindere bestaen in een groot getal; hier van konnen getuygen, omtrent *Amsterdam*, de uytgemalen *Diemer-Meer*, d'omleggende Landen van *Naerden*, *Weesp*, *Woerden*, *Leyden*, *'s Gravenhage*, *Haerlem*, de *Beverwijck*, *Alkmaer*, als oock d'uytgemalen Meeren daer omtrent, en voornamelick de vette kleygrondige *Beemster*, *Schermer*, *Purmer*, *Wormer &c.* sonder te vergeten de vermakelicke plaetsen by de Stadt *Uytrecht*, aen de Rivier de *Vecht* gelegen. Hier in mach *Hollandt* sich dan geluckig noemen, dat soo wel alle konsten en wetenschappen, als zeldtsame vreemdigheden, leckernyen, kostelickheyt, ja schatten en rijckdommen, door den Goddelicken zegen, overvloedighlik tot haer invloeyen, want daer de Konstenaers beloont worden, zyn sy noyt gebreck. Op Hollandts kleynheyt, en wonderlicke toevloeying, speelt d'Heer *J. Cats*, met de volgende vaersen.

Al wat men Hollandt noemt, en zijn maer weynigh Steden,
En Hollandts Vrienden self en zijn maer weynigh Leden.
En al van kleyn begrijp, maer des al niet te min
Daer schuylen over al verscheyde wonders in.
Soo wie maer eens betreedt den ringh van Hollandts Kusten,
Die vindt een schoon prieel vol alderhande lusten:
Al wat den Hemel sent, of uyt der Aerden groeyt,
Dat komt hier met de Zee ter Haven ingevloeyt.
Godt is gelijck een Son, die duysent gulde stralen
Laet op dees kleynen Tuyn gedurigh nederdalen:
Wat oyt aen Boomen hingh, of op den Velde stondt,
Dat komt hier aen het Volck gevallen in den mondt.

Des Autheurs meyning is niet, om in dit deel te beschryven, hoedanigh der Heeren Lant-huysen gebouwt dienen te worden, hy laet dat den Bouw-meester bevolen: Sijn voornemen is slechts, om hier te onderwijsen, hoe men de Lust-hoven, met schoone en ongemeene Boomen, Kruyden en Bloemen sal verçieren en onderhouden; en al eer wy vorder gaen, sullen noch yets schryven.

Van

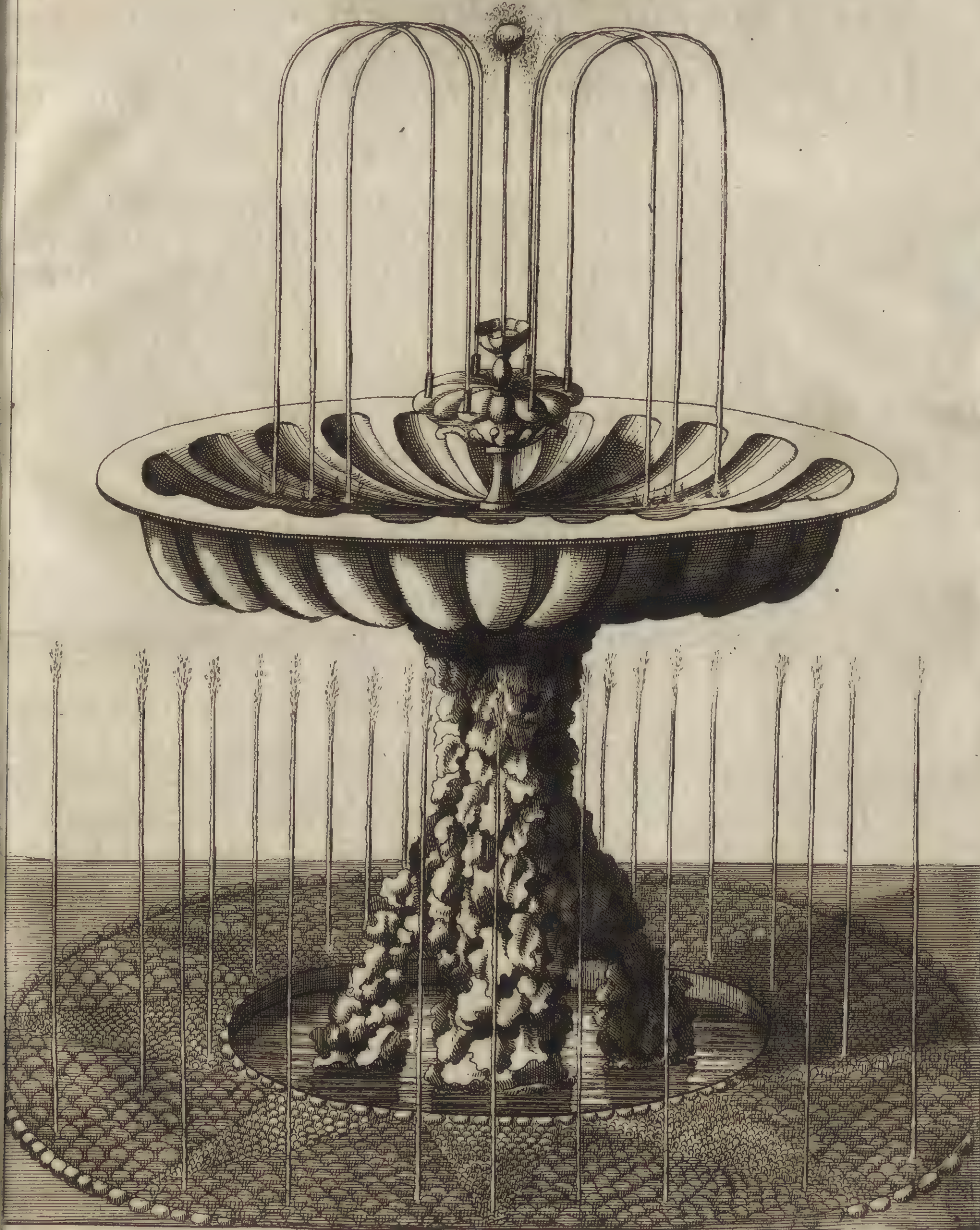
Van de Fonteynen.

GAnts vermakelijck en çierlijck zijn de *Fonteynen* in de *Lust-hoven*, bysonder, als de selve met levendigh water, dat van de Bergen of hooghte, langs of door d'aerde komt neder lopen, voorsien zijn. Maer dese gelegentheydt heeft men over al niet, soo dat men sich dan met regen water (dat om hoogh, in goten, op daken, solders, of lode bakken, vergaert, en staende gehouden werdt) moet behelpen. In dese lode bak maekt men een lode pyp of buys, die 't water naer om laegh afleyt, alwaer men dan met een kraen in dese buis,het aflopende water (wanneer de Fonteyn niet springt) kan tegen houden: indien men maer een Fonteyn heeft, al schoon die met veel stralen gelijck springt, soo heeftmen dese kraen slechs alleen van noden; van dese kraen leyt men verscheyde loode pijpkens na de plaetsen, daer de waterstralen uyt komen moeten, maer die men niet gelijck wil doen springen, moeten byzondere kranen in elck pypken hebben. Deze Fonteynen kan men wel in de Vyvers maken, als of het Eylanden, Bergen, Rotzen, of Grotten waren. Sy werden oock wel seer kostelijck gemaeckt van gehouwen marmor, grauwe, of blaeuwen Arduyn-steen, oock wel van koper, loot of hout, dat men dan çierlick kan schilderen. In de bygaende Figuur 8, wordt een heerlicke Fonteyn vertoont, wiens onderste bak van gehouwen steen is, maer by aldien men die drie- vier- ses- of acht-kantig wilde maken, kan de zelve van hout zijn, doch van binnen met loot bekleet: Het *Pedestal* of voetstuck dient (om de gestadige vochtigheit) van steen te zijn; de bovenste kom kanmen wel van dun geslagen koper maken; het bovenste beeldt kan gegoten koper, of anders vergult, of geschildert hout zijn: doch deze geheele Fonteyn kan wel van gehouwen steen gemaeckt worden; en aldus kanmen alderley beelden van Goden,Menschen,Beesten, Visschen, Vogels &c. hier op stellen. De Figuur 9, beeldt af drie-derley kopere pypkens, die men d'een voor en d'ander na, op zodanigen voet, als A is, stellen kan. B vertoont een Son, C een overlopent kristallynen wyn-glas, D een Star, en aldus kanmen met het veranderen van pijpkens, veelderley veranderingen te wege

Verscheyde Veranderingen, om op een fonteijn te stellen.

Een onkostelijke fonteijn. 10

brengen. De Figuur 10, vertoont een Fonteyn, zeer licht en onkostelijck; op de gront zietmen de manier van een ſtraet, van kleyne key- of back-ſteentjes, tuſſchen deſe ſteentjes komen verſcheyde dunne lode pijpjes, daer ſtralen uyt komen, die ſnel en recht na boven ſchieten, daer mede men de toe-kykers kan verraſſen. d'Onderſte water-bak kan men van klinkers maken, gelijk de regen-backen, met Sement gemetſelt en beſtreken; Het *Pedeſtal* of Voet-ſtuck is van vier yzere of kopere ſtaven, die onder van malkander af, maer boven tot malkander toe komen: Deze zijn beſet met kleyne ſtuckjes ſteen, die men van de rotzen af kapt, en in de grot-wercken gebruyckt, men kan deze oock wel in 't geheel of ten deele, beleggen met zee-hoorntjes en ſchulpen, die men met ſteen-lijm (die tegen 't water beſtandig is) vaſt maeckt, als men in de grotten gebruykt. De bovenſte kom is dun geſlagen koper; aldus uytgedreven. Van dit zelve ſtof is mede het ſchaeltjen in 't midden, waer uyt de water-ſtralen komen, als oock het kopjen dat daer op ſtaet, op wiens ſtrael (die dicker is dan d'andere) men een licht, hol, koper balletjen ſiet dryven en ſpelen, en op deze wyze kan men kroontjes, cupidootjes, fortuyntjes, vogeltjes &c. op de ſtralen doen vliegen en draeyen.

Men kan oock uyt verſcheyden hoecken der Hoven, en paden, de water-ſtralen doen komen, daermen, als verwelfde bogen, onder door gaet, of in beſlooten wordt, ja uyt de *Baluyſters*, of leuningen, trappen, poorten, ſit-plaetſen, gemaeckte kruypende ſlangen en kickvorſſen, bloemen, rotſen, grotten en berghwercken; men kan mede gemaeckte vogeltjes, die in de groente gedoken ſitten, door water-ſtralen, die uyt der aerde komen, doen opvliegen, die de wandelaers doen verſchieten, en de byſitters, als onvoorſiens beſpringen. Lichte bollen doet men oock door, en langhs de paden rollen, die omloopende, veel ſtralen en vlieſen van haer in 't ronde afſchieten. Alle veranderingen, die men door dit Fonteyn-werck kan te weege brengen, zijn niet mogelijck te beſchrijven, want de gelegentheyt der plaetſen, en de koſten, konnen hier veel toe doen.

Inlegginge

Inlegginge der Wijngaerden.

DE Nederlantse Hovenier leyt de Wyngaerden in Februario in de Aerde; om voort te teelen, en dat op de volgende wijse: Men neemt een vande eenjarige ranken, dicht by d'Aerde staende, die buygende so veel nederwaerts, dat die met een bocht in d'aerde komt, het top-end daer een kleyne voet boven uytsteeckende; gelijk in dese Figuur 11. by de letteren A en B kan gesien werden. Op dese manier kan men in korten tyt een geheele Heyningh vol Wyngaerden voortteelen. Anders set men oock wel mantjes in de Aerde, daer door een gat, dat een weynigh boven de bodem is gesneden, een van de eenjarige Loten eerst is door getrocken, en dan de mant met Aerde gevult, om die het naeste Jaer, sonder de Wyngaert of zyn Wortel te beschadigen, te verplaetsen waer men de selve begeert te hebben: En wanneer u Wyngaert soo hoogh was opgeschooten, dat'er geen een-jarige Loten, soo na aen de Aerde waren; neemt dan een mantje, en brenght dat soo hoogh als ghy begeert, treckt gelijck hier boven geseght is, een van de Loten deur een gat, en vult het selve met Aerde, ghelijck by de letter C te sien is, u Wyngaert salder inwortelen en bequaem zyn, om in 't volgende Jaer, na u goet vinden gheplant te worden.

Men teelt oock Wijngaerden van Stecken; dat is wanneer gy u Wyngaert snoeyt; soo neemt een afgesnede ranck, daer een duym of twee out hout aen gebleven is, gelijck by de letter D kan gesien worden; snyt de bast van 't oude hout aen de eene zyde wat af, en aen het lootje, drie botten boven 't oude hout latende, soo steeckt het op een schaduwachtige plaets, schuyns in de Aerde, het sal wortelen, en met'er tydt, tot een goede Wyngaert groeyen, ghelijck de Lief-hebbers in dese volgende 11 Figure, alles pertinent konnen sien.

Afzuygen

11
Het inleggen der Wyngaerden.
D
C
C
C
C
B
A

D

Afzuygen der Boomen.

HEt Afzuygen, In-enten en Oculeeren, verbetert, en maekt de Boomen veel heerlijker, als ſy te vooren waren, doende, die van naturen wildt zijn, door konſt, de ſchoonſte vruchten voortbrengen, die men kan wenſchen of begeeren, veranderende de onſmakelijcke in ſmakelijcke, vroege in late, onvruchtbare in vruchtbare, ſure in ſoete, en ſomer- in winter-vruchten, ja leveren van eenen Boom verſcheyde zoorten van vruchten, gelijck men by de Lief-hebbers dagelijcks kan beſchouwen, maer beſt is 't datmen Appel op Appel, en Peer op Peer voort teelt, 't wordt mede wel anders gedaen, maer vermits het oneygen is, heeft het geen aert, men doet dan met de *Afzuyginge*, als volght:

Verkieſt een Boom die u aenſtaet, en bequaem is, om van af te zuigen; plant een Jaer, eer gy ſult u werck beginnen, een of meer jonge Stammen, daer by, deſe ſalmen, wanneer ſy een Jaer geſtaen hebben, en wel gewortelt zyn, in de Maent van Maert, of ſoo lang de Boom, waer van gy zuigen ſult, noch beſlooten van knoppen is, ſoo hoog als het nodig zy, afzagen, ſnydende 't bovenſte glat af, die voorts met een Snoey-beytel of Ent-mes opklovende, treckt dan een van de naeſte tacken af, die u daer toe bequaemſt ſal duncken, nederwaerts, ſnijt een weynigh van het top-entje, ten wederzijde ſchuins af, gelijck of gy wilt Enten, uytgeſeyt dat het aen de tack moet vaſt blijven, en de baſt van de tack, en het uiterſte ent vereenigt moet blijven; voegt dit in de opgekloofde ſtam dat de baſten van buiten wel gelijck ſtaen, bint het ingevoegde tackje dan aen het ſtammetje vaſt, gelijck in deſe by-gaende Figuur 12. wert aengeweſen, dan voort met Ent-was wel verſorght, op dat'er door ingedrongen vochtigheyt geen verrottinge komt.

En om datter door 't bewegen van de oude Boom geen ſchade aen de afzuyginge geſchiet, ſetmen een ſtaeck by de tack dat die voor 't ſchudden van de Boom vaſt ſtaet, dit ſoo in de Herfſt gheſtaen hebbende, ſnytmen (zoo de Ente, diemen afgezogen heeft, gewoſſen is) beneden de invoeginge af.

In-

DE Nederlantſe Hovenier begint te Enten met het begin van Martius,tot ſo lang als de botten noch beſloten zyn,en dat op deſe manier. Men verkieſt een ſtam die gaef en glat is, van de ſelve ſoort,als men wil Enten, (dat is Peer op Peer,en Appel op Appelen, maer Miſpelen en Queen werden op Doornen geënt) deſe een Jaer van te vooren geplant zijnde,ſal men de ſelve met een ſcherp ſaegje ſoo hoog of laeg als men de kroon begeert te hebben, af korten, en met een mes het geſaegde boven glat afſnyden, ſonder de baſt van de ſtam los te maken, en dan met een ent-mes de ſelve recht in de midden ſoo verre opſplyten, dat het ent daer bequaemlick kan werden ingeſet: het ent datmen ſal in-enten, verkieſt men van jarig hout uyt de toppen van ſoo een boom, daer u de vruchten van behagen, daer aen ten hoogſten 3 botten latende, ſult gy ten wederzijde van de onderſte bot de ſelve ſchuyns na beneden tot malkander toe afſnyden, latende voor en achter de baſt daer aen, gelijck gy in deſe Figuur 3, by letter A kunt ſien; dit gedaen zynde, in de opgeſpleten ſtam ſteecken, wel toeſiende dat de baſt van het ingeſtoken ent, met de buyten kant van de baſt van de ſtam wel overeenkomt, en dat het eene niet verder uytſteeckt als het andere, gelijck by B te ſien is.

Dan ſult gy met ent-was of pot-aerde, met koe-hayr doormengt, de kloof rontom het ent boven over de ſtam,en waer het kan inwateren, wel dicht toe ſmeren, ſommige nemen maer kley die met een doek,daer 't ent doorſteekt, daer dicht om vaſt wert gebonden.

Op de voorſz. manier kan men, na dat de ſtam dick is, een, of aen yeder zyde van de ſpleet, een in enten, oock wanneer men een boom heeft, 3 of 4 tacken hebbende, kan men de ſelve afzagen, en ſoo op yeder tack een beſonder ſoort doen waſſen, gelijck de ſtam by letter C tweederhande vertoont.

De beſte Boomen zijn die tweemael geënt zijn, uytgenomen Suyker-peren die maer eens geënt worden, dat is noch jong zijnde ontrent een half voet boven de gront, gelijck by D vertoont wert; latende die tot bequame hoogte opſchieten, en dan voor de twee-

13
A
B
In-Enting der Boomen.
C
E
D

Oculatie der Boomen.
B
A
C
D

de mael geënt, gelijck by de letter E geſien kan worden. Deſe tweede entingh neemt alle wildigheyt die de Natuur van de Boom de eerſte entingh eeniger maten komt mede te deelen.

Oculatie.

DE Nederlantſe Hovenier Oculeert in Julio en Auguſto, en een Boom hebbende daer hy op wil Oculeeren, verkieſt daer van de tacken van een-jarigh hout, of het gene op dien Somer gewaſſen is, en ſnyt met een ſcherp meſken een rechte ſnede even door de baſt tot op het hout, en boven de ſelve een dwars ſnede gelyk of men een latynſe T wilde maken, ſoo als in deſe figuur 14, by de letter A te ſien is. Dan neemt men een tack van die Boom, waer van men de vruchten begeert te hebben, van de ſelve ouderdom als daer ghy op ſult Oculeren, die in ſijn bladeren even boven de knoppen afgeſneden zynde, ſnytmen die onder en boven de bot met een dwars ſnede omtrent de helft van de dickte van de tack, en die ten wederzyde tot den anderen toegeſneden als een vierkant ſchiltje, dit dan ſachtkens met de vinger en de duym van het tackje afgetrocken, gelijck hier by de letter B daer het tackje met twee uytgeſneden ſchiltkens [illegible] vertoont werden, dit gedaen zynde, neemt men een [illegible] of palme houte meſken en licht daer mede de baſt die door dit ſnyden van de latijnſe T gemackelick van de ſtam komt te ſcheyden, voeght dan het ſchildeken tuſſen de baſt en het hout met de botte opwaerts daer in, wel daer op lettende dat de boven-kant van het ſchildeken dicht tegen de dwers-ſnede van de latynſe T wert aengeſet, gelyck by de C, daer de ſelve ſich noch ongebonden vertoont, te ſien is; dan neemt men een bant uyt een Moſcoviſche mat, en bint de ſnede onder en boven de botte dicht toe, gelyck by B perfect kan geſien werden, als dit ſoo twee maenden geſtaen heeft doet dan het basje of bantje daer af, ſoo de bot dan noch groen is, ſal die in 't naeſte voor-jaer beginnen te ſchieten, dan moet de tack een handt breet boven de Oculatie afgeſneden worden; en het daer aen volgende Jaer, even by de uytgewoſſen Oculatie af, op datſe dan te beter na malkander begroeyen.

Den

Den

NEDERLANDTSEN HOVENIER.

Van de Orangie Boomen.

DE Oranje Boomen worden hier te landt eerſt aengequeeckt van kernen / of zaden / ofte gheplant in goede Aerde ; drie of vier jaren out / en de ſtam dick zijnde / ontrent een halve duym / ſalmen als dan die Oculeeren. In de Maent van Junij of Julij / in 't waſſen van de Maen / by droog weder / op Oranje Stammetjes ; maer moet wel ghelet worden / datmen de tacxkens van ront hout neemt : de ſelve voortkomende / ſal men het ſtammetje tot ontrent een duym na / by de Oculatie affſnijden / en dat in de Maent van Mey / en de kleyne ſpruytjes dieder mochte aenkomen van het wilde / ſalmen daer aen laten blijven / om dat het ſap te beter na boven mochte ſchieten ; ſy zijn veel moeyten onderworpen / door de koude dampen / die hier te lande veel zijn vallende / en werden in Brabandt op diergelijcke manieren oock aengequeeckt / als voorſeyt is. Daer worden oock veel Boomen ofte Stammen van Genua ofte van Liſſabon , herwaerts aengeſonden / en werden de tacken afgeſneden ; en als dan de ſtammen in goede geprepareerde Aerde geplant / in potten ofte backen / met oude Koey-mis / en goede Aerde verſorgt / en of het gebeurde / dat de ſtammen wat droogh mochte ghewordeu weſen in 't overbrengen / ſalmen nemen een ſponcie / ofte doeck met ſoete-melck / ofte water met honigh gemengt / en de ſelve ſtammen daer mede waſſen en beſtrijcken / om de voorgaende ſchors / of baſt weeck te maecken / op datſe alſ dan te beter ſoude groeyen. De botten moet men wel bewaren voor de Oor-wormen of Piſſe-bedden / met een ſtuck van een oude feyl of lap / in de kroon van de Boomtjes te hangen / dat men dickwils moet uytſchudden / op dat de Wormen daer uyt vallen. Deſe Boomen moeten altemet / tegen den avont begoten worden met ſchoon regen water / dat in de Son gewarmt is / alſmen begint te ſien / dat de bladeren wat krimpen ; des winters giet men die ſomtijdts met bieſt ofte ſoete-melck / om de ader-worteltjens voedtſel te geven / 't is goet voor afruyen / of afvallen van de bladeren ; ende in de Mey-tijdt worden de ſelve begoten met loogh van oude koeye / ſchapen / ofte harte-mis / men maeckt daer van een koeck om vettigheyt in de Aerde te geven / door 't gieten van 't water : Sommige nemen ſchraepſel van kammen / ofte baerden van Walviſſen / ſy ſeggen dat het goet is / en groote vettigheyt geeft. Deſe Boomen worden ingeſet / in 't begin van October of November met ſchoon droogh weder / in een kachel-huys of kelder / daer toe bequaem ghemaeckt / daer de glaſen naer 't zuyden / ofte zuyd-weſten ſtaet ; om ſomtijdts als de Son ſchijnt / de ſtralen daer binnen te laten komen : en als het vrieſt / moeten de venſters weder geſloten werden ; Maer indien de Vorſt ſoo ſterck is / dat het in de Stove begint te vrieſen / ſoo moet men de koude met kachels tegen ſtaen / en dat in ſulcken matigheyt / dat de hitte en de koude / geen van beyden de overhandt hebben / en daerom ſalmen 2 a 3 teſten met water by de Boomen / ende ſoo lang het daer in niet en vrieſt /

ſoo

Citroen Boom
Vyge Boom
Oranje Boom
F
E
G
E
D
D
D

soo behoeft men geen vuur te maken / en Ys daer in zijnde / sal men 't maer soo warm maken/dat het begint te ontdooyen. Sy werden wederom uytghest in de Maent van Mey / wanneer een soete aengename regen mochte vallen / als dan besnoeyt men die / en de rijpe vruchten sal men afsnijden / in de Maent van Januarij. Ingevalle daer te veel bloeysels mochten aenwesen / sal men die afplucken in de Maent van Julij / op dat de Boom kracht houde.

Van Citroenen en Lamoenen.

Citroenen en Lamoenen komen mede van de selve plaetsen als vooren geseyt is/ ende werden oock op soodanige maniere voort geteelt en onderhouden.

In de nevens gaende Figuur 15 / wort den Leser vertoont / de af beeldingen van de Oranje - Limoen- en Vyge-boomen/ als mede de Stove/ daer men/ niet alleen de voorsz. Boomen / maer oock alle die gene/die van soodanige warme en tederen aert zijn / en de hier-landtsche koude winters niet konnen verdragen / inbrenght en bewaert.

A. Is de stove.

B. Zijn de kachel-ovens.

C. Zijn de tobben / backen en potten/ waer in de Boomen geset zijn/ en wassen; oock in wat ordre men de selve op ryen stelt / om daer bequamelijck by te konnen komen.

D. Ghedaente der tobben en backen met de Boomen daer in / met hare hantvatsels en haken / waer mede die met hant-boomen/ de stove uyt en in gedragen worden / als in de Figuur te sien is.

E. Zijn water-testen/ daer in een reepje laken leyt / waer uyt het water langhs het selve gedurigh na de wortel afdruypt.

F. Is een kleyn kopje / in welck men de jonge spruytjes afleydt / op de manier/ als hier vooren van de Wijngaerden geseyt is.

G. Een pot / daer een glase lantaren op staet / om door de Son dese teere planten / te beter te doen uyt trecken.

Van de Vyge-boomen.

De Vyge-boomen worden hier te landt aengeteelt van oploopen / die onder uyt de wortel schieten / ende als dan verplant in een warmen hoeck / tegen een muur ofte heyningh / in 't begin van Maert: sy worden oock in potten gheplant / om 's winters in huys ofte stoof te setten / maer buyten staende / moeten die onder de Aerde neder gebogen / en onder basten van boeck-weyt / ofte schyven van hennip / bedeckt worden / op dat de oude vruchten / die in de Herfst-tijdt daer zijn aengekomen / niet souden vergaen / ghy kunt dan daer tweemael in het jaer / vruchten aen hebben / maer men moet die niet eerder ontdecken / als in het begin / of in het midden van April/ met een zuydwesten windt ; dese Boomen willen stercke Aerde hebben / die wel gemist is / met Paerde- of Schape-mis.

Dese Vyge-boomen zijn driederhande/ daer zijn witte / blaeuwe / en oock wilde/ die het bladt van Moerbesien hebben/ maer komen hier te lande weynigh vruchten aen ; men seyt dat de vrucht aen de stam wast / daer zijn oock tweederhande Vygen van Indien dat planten zijn/ hebben dicke bladeren / en zijn goet om op een Apothekers venster te pronk te setten: de kleyne draegt geele bloemen/ ende daer na root-achtige vruchtjes / maer de groote soort / wil des Winters droogh en warm / in een kachel gehouden zijn.

Van de Granaet-boomen.

Daer werden bevonden tweederhande Granaet-boomen : die de enckelde bloemen hebben / worden van karnen aengequeeckt / en dragen vruchten / en die de dubbele bloemen hebben / worden aenge-

queeckt van stecken ofte uytloopsels/ dese worden gheplant in backen ofte potten/ en moeten in de Somer-tijdt veel begoten worden met schoon water/ en oock des Winters in huys gheset: om de selve wel te doen bloeyen/ salmen die geen groote potten ofte backen geven/ om dat die soo sterck niet en schieten/ en te meerder bloeme setten: sommige mengen de Aerde met asch van eycken-hout/ mede om wel te doen bloeyen/ maer ick bevinde beter te wesen oude Koey-mis.

Van de Olijf-boomen.

d'Olijf-boomen/ die worden gebracht uyt Italien, ofte Spanjen, willen wel staen in goede zwarte Aerde/ ofte kleyachtige; dese staen des Winters groen/ en moeten in de kachel mede bewaert worden: maer hier te lande wassen wilde/ die zijn des Winters dorre/ ofte bladeloos/ worden van stecken in de Aerde gesteken; sy willen wel wassen/ daer het vochtigh ende belommert is/ als de selve bloeyen/ geven sy een seer lieffelijcken reuck van haer/ en mogen des Winters gedurigh wel buyten staen.

Van Oliander-boomen.

Oliander-boomen zijn tweederley/ dat is met roode en witte bloemen/ sy worden van inleggende tacken aengequeeckt/ en in potten geset/ willen des Somers veel begoten worden.

Van de Myrte-boomen.

Het aenqueecken der Myrte-boomen geschiet van stecken in Mey; gesteecken in een back ofte pot/ ende de tacxkens een kleyn draeytje gegeven/ ende wel begoten/ hy sal wel wortelen in santachtige Aerde/ men steeckt die oock in de Maent Augustus, op de manier als vooren ghesegt is: Men kan oock zuygen dubbelde Myrtus op andere stammen/ maer dese willen in de Somer-tijdt veel begoten wesen/ oock in goede Aerde/ het zy in backen ofte potten; sy moeten des Winters in drooge kelders of kacchels bewaert worden/ daer zijn van dese veel soorten; als dese dubbelde Myrtus, Myrtus met het Roosemarijn-bladt/ Myrtus met het Lauwer-bladt/ Myrtus met breede bladeren/ Myrtus met Palm-bladeren/ Myrtus met fijne bladeren/ Myrtus met gekruyste bladeren/ Myrtus met de roode steelen; met Citroen-roocken tonge-bladeren/ en oock Jode-Myrtus, met kleyne bladeren/ ick hebbe oock gesien/ dat daer uyt zaet worde ghewonnen.

Van Genista, of Brem-boomen.

Genista of Brem-bomen worden van zaet aenghewonnen/ de Spaensche moeten 's Winters in huys gheset zijn/ maer de wilde wast ghenoegh in de Heyde: daer zijn noch Brem met groote doorens/ die uyt Gallega komen/ en kunnen des Winters wel buyten staen/ daer zijn noch kleyne soorten van dese Brem, die met steeckelen zijn/ die in de Heyde of Vete wassen/ die met de witte bloemen vint men hier te landt weynigh/ als by den Ed: Heer van Beveringh, ofte groote Lief-hebbers van ghewassen/ de andere hebben altemael geelachtige bloemen/ dese soorten willen wel in magere Aerde wassen/ die sandigh is/ men verplant die in Maert.

Van de Lauwerier-boomen.

De Bakelaer wordt van de zaden ofte boontjes gesteken/ ende daer van aengewonnen/ de Laurus Nobilis van stecken/ die in de Maert gesteken worden/dese moeten des Winters in huys of kelder bewaert zijn/ staende in backen ofte potten: De Vlaemsche Lauwerier wast met bossen/ men

men scheurt die van malkander / ende soo wint men die voort; men deckt die des Winters met stroo of riet / men buyght die oock wel neder / en werpt daer aerde/ of wit sant op; in het lest van October: men ontdeckt die weder in het begin van April, met een soete regen: daer zijn noch hier te landt Lauwerier-boomen die uyt America komen / dese seyt men dat de schorse de Kaneel is / sy moeten des Winters in de kacchel wel bewaert worden; daer zijn hier te lande niet veel van die Boomen / maer dese Boom wil in de Somer-tijdt wel begoten wesen: Daer is noch de Laurus Tenuis, en zijn vierderhande soorten / een met het blinckende bladt/ en een met het droef bladt / en twee soorten met ruyghachtige bladeren; dese soorten moeten oock des Winters in huys staen / en worden aengewonnen van inleggen / of oock somtijdts van stecken: daer is het Laurus Silvestris, of wilde Lauwerier, die de zwarte Besien / ofte Kersen draeght: sy wil wel wassen in vochtige plaetsen / en uyt de Son / sy heeft heel schoone bladeren / om de spijs in de schotelen / mede te vercieren / dese leyt men van de tacken in de Aerde / en men verplant die in April, in santachtige Aerde; daer is een plant die hiet Laurus Alexandrina, en draeght roode vruchtjes / 't is een goede plant voor de Apothekers om op het venster te setten / dese plant wordt in potten geset / en om aen te queecken / scheurt men die van malkanderen.

Van Vilderea ofte Alletarum.

Men krijght dit zaet uyt Vranckrijck, en men zaeyt het in de Maent Maert, en men verplant het als het 5 of 6 bladeren heeft / men kan die oock van stecken aenqueecken / daer is een Boom die men Celasterus noemt / die is van de selve natuur / sy moeten des Winters in huys geset worden / maer in Vranckrijck staen die buyten / ende maeckt men heggen daer van / of set die aen de muuren / om die met groen te doen bewassen. Daer zijn in korte jaren hier te lande gekomen/ Vilderea, die met versilverde bladeren zijn / en oock met vergulde bladeren; dese worden gequeeckt van inleggen / ofte gesuyght op de stammen / die groene bladeren hebben / maer willen des Winters wel in een luchtige kacchel staen.

Van Arbutus.

Arbutus, is een boomtje dat des Winters groen is / met tantachtige bladeren; het draeght bloemen als de witte Speckwortel; daer is noch een dat Purper-koornigh heeft / genaemt Arbutus Folio, Aradus Candi, en verliest des Winters sijn blaetjes; dese Boomen worden van inleggen ofte uytspruytsels aengequeeckt/ en moeten des Winters in 't kachel-huys geset worden.

Van de Syringa.

Syringa wordt aengewonnen van oploopen/ men set die aen Prieelen/ of maekt de[illegible] stammen van / om hier of daer in de Tuynen te setten / maer van die met de witte bloemen worden oock wel heggen ghemaeckt: 't is een specie van Vlier/ daer is hier te landt Syringa met witte bloemen als de paerse zijn / of de blauwe/ geseydt; willen wel staen in vochtige plaetsen / sy bloeyen in Mey.

Van de Pieper-boomtjes.

Dese worden van saedt voort gequeeckt/ men scheurt die oock van den anderen / daer zijn van dese soorten die hebben bruyn roode bloemen/ en oock heel bleeke bloemen / daer zijnder met groene bloemen en worden genaemt Laureola, dese draeght zwarte besien / maer de voorgeseyde / roode besien: daer zijn hier te

landt oock met witte bloemen / maer seer weynigh / als by de voornaemste lief hebbers / als by de Heer van Beveringh of andere / dese wil wel wassen in sandtachtige aerde / wil geen mis verdragen aen de wortel / sy bloeyen al vroegh in Maert.

Van groen Ebben-boomen.

Groen Ebbenhout, draeght geele blommen als kettingen / zijn tweederhande / komen van saet voort / men plant die oock van uyt-scheuten / hy staet des Winters buyten / en wil wel uyt de Son staen.

Van Roosemareyn-boomen aen te teelen.

De Roosemareyn steeckt men van steck in de maent Maert, of in het begin van April; men dout wat sterck de Aerde by een / voor het uytdrogen van de Son; de oude planten set men soo diep in de Aerde / tot aen het nieuwe hout toe / en men moet die in de Somer-tijdt wel begieten / het sal dan wel wassen: men seyt / als men de Roosemareyn begiet met het loogh ofte sop / dat van vrouwen hemden komt / die vuyl zijn / dan sal het op eene nacht / wel een paer duym wassen: sy worden hier te lande meest gequeeckt / ter Goude, ofte te Noortwijck by Leyden; daer worden oock van zaet aengewonnen / maer hier te landt kan men die des Winters niet overhouden. Daer is oock dat van Luyck komt / heeft breede bladeren / maer die uyt Engelandt komt / is wel de sterckste van reuck / doch die van ter Goude komt / bloeyt best / daer zijnder die bonte ofte verguldе bladeren hebben / en fijne: Ick heb'er gesien met versilverde bladeren / die uyt Engelandt quamen / maer willen hier te landt niet wel voort / ende zijn daer weynigh.

Van de Jasmin-boomen.

De geele / gheseyt / die van America komt / wordt van inleggen voortgewonnen en gesneden / gelijck men een Anger afset / of men steeckt daer deur / ende daer set men een pot aen / met goede sabelachtige Aerde / men leyt die in / in 't begin van Mey, ende set daer een potje boven op de andere pot / met water onder / met een gat / ende werpt daer in een handt met Aerde / het leckt daer met'er tijdt deur / dat het natuurlijcke vochtigheydt krijght / de witte Spaensche Jasmin, die van Catalonien komt / is op wilde gesuyght / en hier te landt wordt die oock soo aengewonnen / gesuyght ofte ge-ent op wilde stammetjes / die ontrent een Tocbacks-pijp dick zijn; de wilde witte worden van inleggen aenghequeeckt / en in potten geset / en daer op gesuyght ofte ge-ent / als vooren geseyt is / maer moeten des Winters in een kachel staen / dat die niet en bevriesen / alsoo men in het leste van de Somer de beste bloemen daer aen heeft; in de Maent April snijt men die / tot een hant breedt boven het ent of ghesuyghde af / en sy schiet dan weder Loten op / ende maeckt alsoo een kroontje / daer is een geele / soo ghelijck van blom / als die ghene / die van America komt / maer heeft geen reuck / die kan des Winters buyten staen / daer is noch een met geele bloemen / en heeft hout als Brem / staet des Winters oock buyten / dese kan men van zaet voortqueecken / wil wel staen in magere Aerde / daer zijn noch twee soorten van blaeuwe / de eene met ghesnede bladeren / de ander met onghesnede bladeren / dese hebben bloemen wat kleynder als de blaeuwe Syringa, men queeckt die van oploopen / en konnen des Winters buyten staen.

Van de Roose-boomen.

Dese worden aenghequeeckt van uytspruytsels / ofte oploopen / men kan die oock Oculeeren van de eene soort op de andere / dit geschiet in 't laetste van July, in 't af-

in 't afgaen van de Maen / mede kanmense voortsetten uyt dicke wortels / diemen alsdan een hant breet boven de Aerde moet setten / maer de Aert-rosen en de Duyn-rosen loopen machtigh voort: de namen van de Rosen zijn dese / eerstelijck / Muskis-rosen, Morleyne-rosen, bleecke en bruyne Morleyne-rosen, Maent-rosen, enckelde Muskis-rosen, Rosen met 300 bladeren / Peer-dragende Rosen, Provensie-rosen; geele dubbelde Provensie-rosen, Camelot-rosen, fluwele dubbelde Aert-rosen. Noch drie soorten van Aert-rosen, Negelantier dubbelt, en enckeld, geele Negelantier, Turckse Rosen, de Kaneel-roos, en Ruyge-roos. Alle dese kan men planten tot heggen / ofte struyck-gewas / behalven de dubbelde Muskis-roos, die plant men in potten / alsoose des Winters moeten binnen staen / ofte worden ghedeckt met doppen van Boekweyt.

Van Vibusnum.

Dese draeght wittte bloemen / en wolachtige bladeren / wit ruyghachtigh hout / en maeckt een moyen Boom / konnen des Winters buyten staen.

Van Cypresse-boomen.

Het zaet wordt ons hier ghesonden uyt Vranckrijck, en hier gesaeyt / maer moet eerst in soete-melck geweeckt worden / en 's Winters in huys geset / geeft een heele fraye opgaende Boom / om in 't midden van een Parterre, Bloem-perck / of aen het inkomen van de groote paden te setten: als die 5 of 6 jaren out worden / konnen sy des Winters buyten staen / als die bewaert worden voor de windt.

Van Denne- ofte Mast-boomen.

Het zaet wordt ons toeghesonden uyt Noorwegen, en geweeckt zijnde in water / wordt het ghezaeyt in de Maent Maert, in een back: de eerste Winter wordt het ghedeckt voor de schrale winden / en in 't laetste van Maert, ofte eerste van April, sal men die verplanten / twee voeten van malkanderen / in goede savelachtige Aerde: voorts 4 of 5 jaren out zijnde / kan men die verplanten / in soodanigen Bosch / Laen / of Dreef / als men best oordeelen sal / men setse alsdan 16 of 18 voeten van malkanderen / men queecktse oock wel aen van stek / doch dan wordense soo geen opgaende Boomen / als de ghezaeyde; daer zijn oock verscheyde soorten / namentlijck vuure, greyne, fijne, ende groove Masten, met dese by-soorten / als daer de Pingels aen wassen / als mede Lariese, die men niet kan branden / en is des Winters bladeloos ofte dor.

Arbor Vitæ, ofte Boom des Levens.

Die werden aengequeeckt van steck / ofte inleggen / men kan daer van maken dichte heggen / men verplant die in de Maent January, sy konnen oock ghequeeckt worden tot opgaende Boomen.

Arbor Mortis, ofte Taxus, Boom des Doodts.

Dese wordt mede aengequeeckt van inleggen / men maeckt daer oock heggen van / en blijven des Winters groen / men verplant die in 't begin van Maert, in savelachtige Aerde / men maecktse oock tot opgaende Boomen / men scheertse met kronen / of laetse rondt-recht opgaen / naer wel ghevallen / sy blijven des Winters groen.

Van fijne ende groove Seven-boomen.

Sy worden aengequeeckt van steck of inleggen / men maeckt daer oock heggen van; men verplant die in Maert, dese

Boomen worden niet veel geplant / om dat de meysjens / die niet poort-vast zijn/ haer daer van dienen/ om niet zwanger te worden.

Van Hulst.

Dit wordt aengewonnen van zaet of besien / sy worden in een tobbe met nat sant geweeckt / en als dan in greppen ofte vooren gezaept; men zaeptse in 't laetste van Maert, of in 't eerste van April, sy leyt een geheel jaer eer 't selve opkomt / maer worden veel aengewonnen van inleggen / men maeckt'er heggen van / als men die een voet van malkanderen set. Dese Hulst is driederley / namentlijck met gladde bladeren / steenachtige bladeren / en verguldе ofte bonte bladeren/ dese worden wel mede ghesooght op de groene Hulst, om daer van opgaende / ofte stal-boomtjens te maken.

Van Palm.

De grootste / ofte grove Palm plantmen tot heggen / maer de kleyne wordt geplant om beddens / en parterres of loof-wercken/ en dat in de Maent Maert, of April moet sy verplant worden; men kan die oock verplanten in September. Daer is noch een soort met groote bladeren dat verguldt is / die men kan aenqueecken tot kroonen: daer is de oprechte Palm, daer de Dadels aen wassen / doch die vintmen hier te lande niet veel / als in de Accademy-hoven, of by groote Liefhebbers: sy moeten des Winters binnen staen; Dese worden gesteecken van de steenen van de Dadels: Die het eerste jaer opkomen / willen niet wel overblijven.

Van Spaense Dooren.

Sy wordt aengequeeckt van saedt / of besien / blijft des Winters groen / kan oock aengeteelt worden / van inleggen en is den ander Dooren gelijck / maer is seer gequelt van de rispen/men maeckter oock heggen van / gelijck van de andere Doornen; 't zy om Vijvers / ofte Boomgaerden / men verplant die in February.

Van Ligustrum, ofte Mondt-hout.

Die wordt ghesaept van Besien / in sandtachtige aerde: twee en drie jaren oudt zijnde maeckt men daer heggen van/ daer is noch een specy van Ligustrum die des Winters groen staet / sy moeten in huys gebracht worden / alsoose in potten worden geset.

Van Cornoeljens ofte Cornoelien-boom.

Hy wordt gequeeckt van inleggen / ofte stecken van de Kornoeljens, dese worden oock tot heggen / ofte aen prieelen geset; in 't laetste van October, of 't eerste van November, sy geven goede heggen.

Van Elst.

Daer worden heggen gemaeckt om in kort groot te wesen/ 't zy in Thuynen ofte Boomgaerden / van drie of vier jarige Elst, die hier aengequeeckt worden in de Veenen / en men plant die een voet van den anderen / in de Maendt Maert, men kan die oock scheeren / als de voorgaende / die alle geschooren worden / in 't begin van July.

Van den Amandel-boom.

Sy worden gesooght op stammetjens van Pruymen, of Kroosjens in 't laetste van Maert, geven veele moye blommen / op de selve maniere als de Persekens, daer zijnder oock met dubbelde bloemen/ maer hier te lande weynigh / daer is noch een kleyne Amandel-boom, die in de bloemtuynen-

tuynen oock gheplant wordt: de groene vruchten om te confijten pluckt men in Juny af/ als de selve noch geen steen hebben; sy worden gheplant in de Maendt February in goede aerde/ maer het gat of kuyl daer men die in plant/ wordt in de Voor-winter gemaeckt/ om dat de selve wat moet verluchten.

Van de Appel-boomen.

De zaden van Appel-boomen worden ghezaeyt by malkander/ in het leste van January, en drie jaer out zijnde/ sal men die verplanten in goede Aerde/ een voet of anderhalf van malkander/ maer sy moeten onder de zaet-wortel/ en boven een voet van de Aerde af gesneden worden/ tot twee jaren achter een/ het bovenste hout om de stammetjens dick te maken/ ende alsse een duym of $1\frac{1}{2}$ dick zijn/ dan sult ghy daer op Enten Clapstarten of Rabaunen/ vroege vruyntjes/ die het meeste water rijs maken/ om alsoo in kort een rechte moye stam te krijgen/ dese Ente die men daer op setten wil/ sal men in het laetst van December af-snijden/ en leggen in de Aerde met de toppen boven uyt: in de volle Maen van February, sal men op de voorgenaemde stammetjes/ dese Ente setten of griffelen/ ende in plaets van Was daer op gedaen/ sal men nemen wat Koe-mis en weynigh Koe-haer met wat Sant dat onder malkander vermenght/ en het Ent daer mede bestrijcken/ voor 't inlecken van water; als nu de opgaende stam dick geworden is/ ander halve duym/ sal men daer op griffelen van de beste die aengenaemst mochten zijn/ het zy Gaut-Appelen/ Renetten en Aeghten/ of andere; ghy dient daer wel op te letten dat ghy die Enten/ die ghy daer op wilt setten/ af-snijt daer bloem-knoppen aen zijn/ aen die tackjens daer van ghy wilt Enten/ 't sal soo veel te eerder vrucht dragen/ volgens het gevoel van veelen/ en het Ent setten aen de Son zy; daer zijn oock Appelen die van steck worden ghestoken/ komen uyt Engelandt/ een specie van Pipingen/ soo oock Paradijs Appeltjes/ of andere die pittigh hout hebben/ maer de Boomtjens duuren niet langh.

Van de Peer-boomen.

Van het voortqueecken der Peer-boomen, doet als vooren ghesejt is van de Appelen: die van kernen gezaeyt als boven verhaelt is/ sal men de selve verplanten/ en de Enten als de Appelen. Maer in Vranckrijck worden de Peeren op Que-peeren ge-ent/ en de Winter Peeren op Doornen ende op lage stammen/ om dat de vrucht te langer soude duuren/ en is veel harder ende veel vaster; hier te landt worden de Peeren tweemael verent/ behalven Suyker Peeren/ alsoo men van de selve de eerste mael Ent/ of van Bergemotten of Herfst-Suyker-Peeren/ en voor de tweede mael Ent men daer op Peeren de Bon Christien, Safferaen Peeren/ Tafel-Peeren/ Muscus-Peeren/ ofte andere Peeren/ het zy van Somer of van Winter. Maer als men diverse Peeren op een Boom wil Enten/ is best Somer op Somer-Peer/ Winter op Winter-Peer/ alsoo die beter tot perfectie sullen komen/ men kanse oock Oculeeren/ het zy op jonge of op oude Boomen/ daer jonge tacken aen zijn.

Van het planten van Appelen ende Peeren tot een Boomgaert.

In den eersten is wel te letten/ daer gy u Boomgaert wilt planten/ dat die wel door de derry verdolven is/ ende om dat landt wel te breecken/ salmen daer een jaer Kool op setten/ om alsoo de Aerde het fenijn ende vuyl wegh te nemen/ ende moet het landt altijdt soo hoogh wesen/ dat het twee voeten boven het Winter-water

water leyt / men sal de gaten maken/ daer men de voorgeseyde Boomen wil in planten/ in de Maent van November, 30 of 32 voet van een / ende vier voet in het rondt / ende diep navenant / ende daer by brengen twee goede kruy-wagens met Mis / ende al is daer wat vergaen Baggert by / sal daer gheen quaet aen doen / ende als ghy kunt hebben Puyn om onder in de gaten te werpen / om het water van de wortel van den Boom te beter te omsincken / of in plaets van dat/ als men Prins Mauris Boomen plant: smijt daer vier of vijf tacke-bossen of mutsers in / soo men die hiet / en de Boomen wassen seer wel / maer geen Mis onder in de gaten / alsoo de Mis vergaet / dat als dan de Boomen te seer sacken. Doet maer de Boomen in goede Aerde ende vergane Mis / met den anderen ghemeught / ende met de wortel daer in gheset / ende de wortel daer mede bedeckt/ ende daer dan rontom Mis ende Baggert geleyt / ende die met Aert overdeckt/ als de Boomen met goede wortel is / sal dan niet laten te groeyen / dese Boomen worden geplant in het leste van de Maent van January, of in het begin van February, sommige seggen in het wassen van de Maen / ende de ander in het afgaen : als ghy dese Boomen soo wijdt van malkander set/ kunt ghy daer Karse/ Pruyme / of Kroosjes op de selve linie of rye / in het midden setten / ende dese Appelen en Peeren groot geworden zijnde / de Karsen dan uytwerpen/ende in het midden van de twee ryen sal men planten/ Aelbessen of Kruys-besien / 't sal dan een goede Boomgaert geven.

Van de Parsiken ende Apperkosen aen de heyningh te setten.

Parsiken worden op soodanige manier voort gequeeckt. Men neemt de oploopen van de pruymen/ (maer de kroosjens zijn beter) die sal men planten in goede aerde 2 voet van malkanderen ; een Jaer daer gestaen hebbende/ sal men die in February affsnijden 7 of 8 duym boven de aerde / en laten daer twee of drie spruyten aenkomen/ ende daer sal men dan op oculeeren/ Appercoosen of Parseken in de Maendt van Julius, of tegen het wassen van de Maendt van Augustus: men houdt voor goedt Perseken op Appercoos geoculeert/ dat de vrucht veel smaecklijcker is ende oock drooger / als ghy oculeert moet het droogh weder wesen / 't is beter na de middagh als voor: sy worden oock wel gesuyght / maer wordt soo veel niet gedaen. Nu geoculeert zijnde ende het oculatie groen blijft / sult ghy in de aenkomende Maert af snijden 1 of 2 duym boven het oculatie / om alsoo een volkomen boom te maecken / om aen een heyningh te planten 12 voeten van malkanderen / in het zuyden of zuydt-westen of aende oost heyningh / Aperkoosen ende Perseken door een/ als de manier is: de Perseken worden oock van de steenen gesteecken / brengen oock somwijl wel goede vruchten voort / in Brabandt worden de Apperkoosen oock tot stael-boomen gheplant / maer in Hollandt wordt het soo veel niet gedaen / alsoo de vrucht soo wel niet voort komt.

De namen van de beste Perseken zijn dese.

Perseken van der Meer / dubbelde Montanien/ enckelde Montanie/ Bloet-Perseken / dubbelde en enckelde Swolse Perseken / Perseken van der Nat / late Perseken van Rijn / ende meer andere soorten. Van de Apperkoosen zijn tweederhande / roode en geele / maer de roode is de beste van smaeck / maer de geele beter om te confyten.

Van de Karsse-boomen.

Aen de Westheyningh sal men planten wel-

weldragende Karssen / of Waryjsse Karssen/ die aen het oude hout dragen / zijn de laege stammen. De Karssen worden aengequeeckt van steenen / ofte van oplopen van Kriecken / ende worden daer van de voorgeseyde stammetjes/als die een duym dick zijn / daer op-gesuyght ; de boomen daer men of wil suygen/ moeten een jaer stil gestaen hebben / tusschen de voorgeseyde stammetjes in/ om aen de stammen/ daerse opgesuyght worden te beter haer voetsel te geven/dit geschiedt in den maent van Maert, soo wordt oock bevonden te enten / maer is niet langh in gebruyck geweest / daer zijn oock Karssen die uyt steenen voort koomen ende goede vruchten voort brengen/ ende oock langh duyren ende worden dicke boomen. De soorten van Karssen zijn veelderhande / dubbelde en enckelde Mey-kars / Kruyt-kars/ Moerellen / Been-boer / weldragende Kars / Bloet-kars / Waryse-kars/ Kars van der Nat / Jan Aerse-kars / vroege en late Volgers / Spaense Kars/ zwarte Kriecke-kars met dubbelde bloemen/ Ongers Kars / ende meer andere zijn daer van dese soorten.

Van de Pruym-boomen.

Dese kan men aen Heyningen ofte in Boomgaerden setten ; de Boere-witte Pruym en hoeft niet verënt te werden/ sy wassen uyt de natuur / en oock de Kroosjes/ maer andere Pruymen moeten verënt ofte geoculeert worden / het zy op hooge of lage stammen/ men kanse wel enten ofte oculeeren/ naer elck zijn wel-gevallen ; doch alle Pruymen staen lange tijt/ eerse vruchten voort brengen / 't komt dat die veel water-rijs maecken/ het water-rijs/ sal men in de Maent van Julius uytknippen/ boven de top / dan sullen daer kleyne tackjes uytschieten/ daer in het navolgende jaer bloemen / en daer na vruchten sullen aenkomen ; dit is een Boom/ die wel vochtigh wil staen.

Van Moerbesie-boomen.

Dese worden hier te landt gequeeckt van zaet/maer hebben wel 10 of 12 jaren/ eer hy vruchten voort brenght / doch kunnen oock van inleggen gequeeckt worden/ die hier te landt in de Tuynen of Boomgaert geplant zijn : hy maeckt een groote wortel / en draeght zwarte Besien in Augustus.

Van Flamboysen.

Die plantmen hier te landt tot heggen/ in schaduwachtige plaetsen / wassen oock in de Bossen / als mede de Bram-Bosen / 't is een goet dat wel voort wil/ men plant die in February, maer de Bramen komen genoegh als onkruyt voort.

Van Que-appelen en Que-peeren.

Sy worden oock van kernen gezaeyt/ in de Maent van Maert,en drie of vier jaren out zijnde; daer op geënt of gegriffelt/ maer hier te landt worden die op doorne stammen geënt / soo Appelen als Queperen ; sy moeten gheplant worden in vochtige plaetsen / het zy aen de kant van de Vyvers of Slooten : Men plant die wel in Tuynen / maer de vrucht blijft dan kleyn / of het zy dat het natte Somers zijn ; daer wordt by eenige ghesept / datmen de Bomen planten moet in het wassen van de Maen / andere stellen daer geen geloof in / alsoo die in January of in February geplant worden / als wanneer het hout geslooten is / dese vrucht wordt in October rijp / en met schoon weder gepluckt zijnde / ende in een luchtige kamer geset / ofte in gekapt stroo gelept / sullen langh duuren.

Van de Mispel-boomen.

In de Maent van January, sult ghy dese pitten of steenen in de Aerde leggen/ alsoo die hart zijn / en daer op enten / als die een duym dick zijn/ men kan die oock aenqueecken van oplopen/ ofte stecken van het water-hout: Daer wordt ghesept / als de Mispel twee of driemael verent wordt / dat daer dan geen steenen in zijn; maer dat is waer / dat die dan veel grooter vruchten voort brengen. Daer is noch een kleyn soort van Mispel / ghenaemt Naentjes Mispelen, 't is een kleyn Peystertje of Boompje.

Van de Geneever-boom.

Dese wast veel ontrent Wesel, in 't wilde spruyts van sijn Besien selver voort / men maeckt'er hier van heggen / men kan die oock aenqueecken van inleggen.

Van de Wal- of Ocker-noten.

Sy worden voort geset van de Noten/ gestoken in de Aerde / van die gene / die langh en dun van schillen zijn; de dubbelde Noten zijn seer goet om te Confijten. Dese Noten moeten eerst in nat sant geleght worden / en 14 of 15 dagen daer in leggen / op datse te beter mogen voort komen / en dat in de Maent van Maert. Twee of drie jaren gestaen hebbende / sal men die verplanten in savelachtige Aerde/ 2 of 3 voeten van malkanderen / maer moeten onder de zaet-wortel afgesneden worden: Die groot en hoogh tot stammen / en out geworden zijn / 5 of 6 jaren / sal men planten in February, ter plaetsen daer men begheert / ontrent 18 voeten van malkanderen.

Van de Haselare-noten.

Dese Boomen wassen veel ontrent Wesel, en komen voort van hare pitten/ en wassen aldaer in 't wilde / maer hier te lande worden die voortgequeeckt van oplopen/ sy willen wel staen onder schaduwachtige plaetsen: Daer zijn Spaensche Haselare-noten / die zijn kort en rondt / daer zijn Noten die langh zijn / en hebben van binnen rootachtige schorse aen de pitten; noch is'er een ander soort / die wit is aen de schors van de pit / dese worden verplant in January, aen lommerachtige plaetsen.

Van Aeker- of Eycke-boomen.

Sy worden voort geset van Aeckers/ die gezaept worden in Deuren / een halve voet diep in de Aerde / 't selve moet gedaen worden in Maert: Opgesnoept / en 4 of 5 jaren out zijnde / kan men die verplanten / en onder de zaet-wortel afsnijden / om de wortel te beter te verbreyden / dick geworden zijnde / 2 of $2\frac{1}{2}$ duym / kan men die verplanten tot laen/ ofte dreeven: 18 of 20 voet van den anderen / sy willen wel wassen in santachtige / ofte savelachtige Aerde / het is een Boom die lange jaren kan staen / de verplantinge kan men doen in January, ofte February, maer de putten moet men van te vooren graven 3 of 4 voeten wijt in 't rondt.

Van Blaes-noten.

Dese worden van zaet voortgequeeckt/ hebben een schoon lof/en langachtige witte bloemen / daer aen komen blaesjens / waer in besloten zijn de Nootjes: het hout wordt gebruyckt/ om laerdeer-priemen af te maecken / sy worden verplant in de Maent van February.

Van Linde-boomen.

Sy worden aengequeeckt van oplopen/ die men af hackt met een houw / van andere

andere oude boomen / daer eenige wor-teltjes ofte veselen aen zijn / en worden 1 of 2 voeten van malkanderen geset / en alsdan tot de gront toe afgesneden / uyt-gesondert een schootjen / die men oordeelt best en bequaemst te wesen / om een rechte stam van te maken: 4 of 5 jaren out / en twee duym dick zijnde / kanmense ver-planten ter plaetsen / die men daer toe bequaemst oordeelt te zijn / en dat 24 voe-ten van malkanderen / men maeckt de gaten in September, en men verplantse in February, dese worden oock wel aenge-queeckt van zaet / maer heeft veele moey-lijckheyt aen / eer het tot Boomen komt.

Van Ypen met breede, en smalle bladeren.

Sy worden aengheteelt van oplopen / van de oude boomen / daer eenige wor-tels ofte veselachtigheyt aen zijn / en wor-den vorders mede voort gequeeckt als de voorsz. Linde-boomen: Men verplant die in 't lest van February, 16 voeten van malkanderen / de Laen wordt 30 voet breedt gemaeckt.

Van Populieren.

Dese worden voort gequeeckt van op-lopen / en geset in Gehuchten of Bos-schen / het worden groote zware Boo-men / en willen wel staen in moerachtige Aerde / het geeft heel slecht hout.

Van Abeelen.

Sy worden mede voort gheset als de Populieren: Daer van werden Lanen gemaeckt om te beschutten de Noorde / ofte Noord-weste winden; en willen wel staen in santachtige Aerde.

Van Bercke-boomen.

Dese staen van zaet op / men plant daer van Bossen / of Lanen / tot be-schutsel van de windt / sy worden gheset in santachtige Aerde / in de Maent van February: sy zijn goet voor Kuppers om hoepen van te maken / 't hout geeft een heeten brandt.

Van Boomachtige Althea.

Sy worden voort gequeeckt van inleg-gen / maer eenige jaren herwaerts / heeft men oock zaet gewonnen / en rijp zijnde / 't selve gezaeyt / en die soo voort aenghe-queeckt: sy geven heel moye bloemen / ge-lijck enckelde Stock-rosen / en bloeyen in 't begin van September: daer zijnder witte / paersse / lijf-verwe / roode / ende meer andere coleuren / die door zaet voort komen / dese werden verplant in de Maent van January.

Van Angnus Castus.

Dit zijn Boomen die hier te landt niet voort komen / maer worden by de Lief-hebbers in backen voort gequeeckt: dese Boom of Gewas / wert gebruyckt voor de suyverheydt / voornamentlijck in de Kloosters / en daer veel Geestelijcke zijn.

Van Willige-boomen.

Dese wassen aen de water-kant / en worden van poten ofte stecken voort ghe-queeckt / zijn bequaem tot veelderhande dingen / alsoose seer gedwee zijn / na-mentlijck de jonge rijsen / om te binden; de dicken / om hoepen van te maecken / als mede tot riet-daecken / boon-staken / en anders.

Van Onwillige, ofte Pape-mutsen hout.

Sy wort van oplopen ofte uytspruyten / ofte zaet gequeeckt / en geeft vier-kant hout / draeght witte kleyne bloempjes /

en vier-kante zaetjens/ opgaende/ wordt het van binnen seer schoon root/ en van buyten paers-achtigh.

Van Colutea.

Dit wert geseght / te zijn een Boom/ daer de Senu-bladeren aen wassen / en draeght blaesjens/ daer in't zaet voort komt.

Van Lentiscus.

Dit is een Boom/ die alhier seer ongemeen is/ komt uyt Italien, en moet des Winters wel bewaert worden / draeght heele moye bladeren/ met root-achtige steeltjens / wordt hier te lande weynigh voort gequeeckt (om de hardigheydt van't hout) als alleenlijck met inleggen.

Van Terebintus.

Dese komt voort uyt zaet / dat uyt Oost-Indien gebracht wordt / 't is blaeu-achtigh / en leght een geheel jaer onder de Aerde / eer 't voort komt / het heeft witte bloemkens / is des Winters dor / en moet evenwel als dan in huys bewaert worden.

Van St. Jans Broodt.

Dit wordt hier te lande van zaet / of St. Jans broodt, dat uyt Portugael komt/ voort gequeeckt / en op een warme / of Meloen-bergh gheset / en als dan in potten geplant / om des Winters in de kagchel te setten: Maer het gewas is hier weynigh / als by eenige groote Lief-hebbers / soo in de Academie-hof, als andere vermaerde Hoven.

Van de Hypericum-boom.

Het is een kleyn Boompje/ met de bladeren van Hypericum gelijck / het draegt witte bloempjes/ en dooren-bloemen t'sefsens / tusschen de bladertjens groeyen de selve bloemtjens uyt / sy staen seer cierlijck en vermakelijck / en worden aengewonnen van oplopen / 't geen onder de wortel uyt spruyt / sy meugen des Winters wel buyten staen / men verplant het in Tuynen / in goede savelachtige Aerde/ in de Maent van February.

Van Platanus.

Dit is een Boom die veel in Italien wast/ wordt meest aengequeeckt van inleggen / en aldaer veel geplant / om dat het een dichte lommer geeft / heeft een mooy bladt / wat meerder besneden als het Vyge-bladt / het wil wel staen daer het vochtigh en warm is / sy worden heele zware Boomen / die langh kunnen duuren ; staende des Winters buyten.

Van Es-dooren.

Dit wordt geseght / en soude een soort wesen van Platanus, maer heeft weynigh om naer de selve te gelijcken ; doch de oude voorgaende Kruydt-Ondersoekers/ hebben die hier te landt daer voor gehouden / sy maeckt een heel cierlijken Boom/ sy geeft bladeren gelijck Wijngaerts bladeren: Dese worden hier te lande ghebruyckt tot Lanen / sy willen wel geplant worden in santachtige gronden / komende voort van zaet / 't gene af gheplukt wert / of van 't geen sy by haer selve laten vallen.

Van Essen-boomen.

Sy worden aengewonnen van zaet / en daer na een voet of anderhalf van den anderen geset / in tamelijcke goede Aerde ; dick geworden zijnde / ontrent derdehalve duym / kan men die verplanten tot Lanen of Dreven / daer men die sal best ordon-

ordonneren / ontrent 15 voet van den anderen / 't zy aen de kanten van Slooten / om die door de groote wortel / vast-kantigh te maecken: Sy werden verplant in de Maent February, of begin van Maert, maer de gaten daer men die in set / moeten drie of vierdehalf voeten wijt ghemaeckt worden: daer moet wel op gelet zijn / dat de opgaende toppen niet werden afgesneden.

Van de Boecken-boomen.

Dese worden van de Boecken-pitten aengequeeckt / en gezaept in goede Aerde / in een Grep / en daer na snoept men die op tot Stal-boomen / ende 5 of 6 jaren out geworden zijnde / kan men die verplanten / tot Lanen of Bossen / soo als men best sal ordonneren: sy worden geset 20 of 24 voeten van den anderen / en willen wel wassen in santachtige Aerde: Jonck zijnde / kan men heggen daer van maken / en worden genoemt Haeg-boecken; sy hebben kleynder bladeren als de anderen / die moy groen zijn; men gebruycktse mede aen Prieelen of Lusthuysen / een voet van den anderen geset / sy worden verplant in 't begin van January, overmits het groote sap dat sy by haer hebben.

Van Assatragh.

Dit wordt aengequeeckt van zaet / 't geen komt uyt de Virginjes, het is een moy Boompje / met een grauachtige stam / en heeft het bladt als de Lyster-besien / dan is lieffelijcker groen / sy moeten des Winters in huys geset worden.

Van Lyster-besien, of Qualster-boomen.

Dese worden aengequeeckt van de besien / of zaedt; een duym of twee dick zijnde / werden verplant rontsom den Boomgaert / 12 voeten van den anderen / sy staen eerst moy met Bloemen / daer na met de Besien / dat seer vermakelijck is.

Van Vogel-kers.

Dese heeft moye tackjes / met schoone witte bloempjes / en daer na zwarte besitjes / gelijck kersjes: sy worden aengequeeckt van oplopen / en willen wel staen in lommerachtige plaetsen.

Van Honst-kerssen.

Sy zijn driederhande / d'een draeght roode vruchten of besien / die tusschen de bladeren uytkomen / de tweede heeft witte bloemen met zwartachtige besien; de derde draeght witte bloemen / met rondtachtige bladeren / en geeft bleeck-roode vruchten. Dese worden aengequeeckt van zaet en oplopen / men set die in de Hoven ofte Tuynen.

Van Vlier-boomen.

De gemeene Vlier, die hier te lande wast / heeft witte bloemen / en daer na zwarte besien / en komen voort van oplopen of stecken; men plant die om boere huysen / ofte woningen / om die te bevryen. Daer zijn noch twee andere soorten / die men hier noemt Gelderse of Vlock-rosen: Den eenen draeght roode besien / staende heel cierlijck in de Mey, overmits sijn bloemen / sy willen wel staen in vochtige plaetsen / en worden mede aengequeeckt als voorsept is.

Van Judas-boomen.

Dese Boomen worden van zaet aengequeeckt / en hebben bladeren als de Mans-ooren, sy krijgen in 't begin van Maert, aen de dorre stammen / paers-achtige bloempjes / en willen wel staen / tegens een

een warme muur/ of hoeck/ in goede Aerde.

Van de Wijngaerden.

Sy worden aengequeeckt van inleggen/ en oock van stecken/ die gestoken worden/ daer out hout aen is: men snoeyt die in de Maent van February, tegen het afgaen van de Maen, want in het wassen van de Maen, de jonge Wijngaerden gesnoeyt zijnde / maken als dan zwaer en groot hout. Den Advocaet van Leeuwen, heeft gepractiseert in de lengte van 't hout / 14 of 15 botten / of knoppen daer aen te laten / om dat het in de lengte van 't hout / de meeste vruchten geeft; dan daer op dient wel gelet te worden/ soo wanneer men een langh hout neemt/ dat men als dan een jonge loot / onder aen het hout laet / met 2 of 3 botten / om dat het te beter sijn voetsel kan krijgen. Aen de oude Wijngaerden / die een jaer 7 of 8 gestaen hebben / sal men onder aen de wortel leggen / fijnachtige puyn / of kleyn gehackte leyen / om daer door de selve vruchtbaer te maken; sy worden verplant in savelachtige Aerden/ in de Maent van January: daer wordt rontsom een weynigh Koe-mis ghedaen/ maer het moet de wortel niet raken / op dat de jonge worteltjes of spruytjes / daer door niet komen te verrotten.

Van de Karstanje-boomen.

Dese worden van Karstanjens voort gequeeckt / met de selve in de Aerde te steken; het geeft een cierlijcken Boom / en wil wel wassen op hooge santachtige gronden: men planter van Bosschen of Lanen. Wanneer die 6 jaren out werden/ dan wordense verplant / 24 voeten van malkanderen/in de Maent van February, maer de vruchten die hier te lant daer aenkomen / zijn soo goet niet / als die uyt Spanjen of Vranckrijck. Daer is noch een soort / die komen uyt Indiën, of van de Caep de Bona Esperance; sy geven een vrucht gelijck een Nier van een Schaep/ maer dese Boomen vindt men hier weynigh / alsoose niet wel opkomen / alsmense steeckt; sy hebben dichter / en bruynder lof / als de voorgenoemde gemeene Karstanjens.

Eynde van de Boomen.

Van

Van de Bol-bloemen.

Corona Imperiael, ofte Keysers Kroon.

Dese zijn drie of vierderhande soorten / de geele werden voor de beste gehouden / daer na de dubbelde met twee Kroonen; die met enckelde Kroonen / zijn tweederhande coleur / den eenen bleek-root/den anderen vleys-kleur. Dese Bollen worden voort gequeeckt van offetsels der selve / men zaeyt die oock wel mede / maer men moet wel 8 of 9 jaren wachten / eer die vruchten ofte bloemen dragen / dese worden geplant in 't begin van September.

Hyacinthen.

Dese zijn van veelderhande soorten en namen / die jegenwoordigh de raerste zijn / dat zijn Turck-koyse-bloem, Bultenaers, Passetoeten, Mayckeflips, Celestine, witte van Katelijn, gekroonde, en veelderhande Simbolynen, en meer andere soorten: Dese Bollen worden opgenomen in de Maent van Juny, en wederom geplant in 't laeste van September, of begin van October, sy willen wel staen in goede savelachtige Aerde. Daer zijn noch veelderhande Hyacinthen, met Star-bloemen, witte, blaeuwe, en vleys-coleurde; daer is noch een groote / by na dubbelt / en noch een de selve gelijck / met de bloemen van Barnagie, noch zijnder die genoemt worden Comuyn, de selve zijn driederhande soorten / roode, blaeuwe en witte, hebben witachtige bollen: Noch is'er een medesoort / Hyacinthen van Campinularis, maer worden in dese veel veranderingen bevonden door het zaeyen / en moeten wel 7 of 8 jaren staen / eer die vruchten of bloemen voort brengen / en eerse goet zijn; daer is noch een Hyacinthus Firgianen, of die uyt Indien komt / genaemt Hyacinthus Tuburosa, dese worden geset in potten / om datmen die in huys moet setten / gelijckende de Franse Leyen, sy wassen wel 2 of 3 voeten hoogh / en geven ongemeene goede reuck; als die vers komen / bloeyense beter / als die lange in 't landt gheweest zijn: Daer zijn noch Hyacinthen, die komen uyt Peru, hebben groote bollen / die van binnen hayrachtigh zijn / en worden van de offetsels voort geset / sy moeten des Winters een weynigh gedeckt zijn / en zijn van driederhande coleuren / witte, blaeuwe, en vleys-coleuren. Noch is'er een Hyacinthus met de bol van Lelien; die draegt witte bloemtjens / en is genaemt Hyacinthus met het drie-kantigh bladt, noch zijnder meer andere by-soorten / die voor Hyacinthen werden gereekent / sy willen wel staen in savelachtige Aerde / en worden geplant in September.

Gladiola.

Sy zijn van vier of vijfderhande coleuren / de Italiaensche is een purper-coleur, oock zijnder witte, lijf-verwe, en kleyne paersse, dese krijgen bies-achtigh lof / en worden voort geset van de bollen / sy willen heel wel voort groeyen / en worden geplant in 't laeste van Augustus, of in 't eerst van September.

Krokussen.

Dese zijn wel acht of negenderhande soorten / gelijck als geele, witte, blaeuwe, gout-laecken, silver-laecken, visetoy-krokus, barsiacken, herfst-krokus. Dit wordt geseyt de rechte Safferaen te

zijn;

zijn: dese soorten bloeyen heel vroegh in Maert, en setten voort van bollen / worden oock veel gezaeyt / maer staen wel een jaer 5 off 6 / eer die bloemen dragen / en worden geplant in October, aen de kant van de beddens / alwaer men die wil setten.

Fritillaria.

Dese zijn verscheyde soorten / als met fluweele bloemen, de geele en den nacker; dese drie soorten zijn de raerste / als mede de dubbelde, bonte, witte, en swarte: tweederhande Franse-groene, die uyt Vranckrijck komen / en komen voort van verscheyde coleuren / als die gezaeyt werden: sy werden oock van de bollen voort geset; maer de bovenste die men de raerste acht / worden in een back geset en gedeckt / om des Winters niet uyt te vriesen / sy worden opgenomen in begin van Juny, en in September weder in geset.

Cyclamen, of Verkens-broot.

Dese zijn tweederhande / de eene met de bollen / en d'ander met de wortel: de bollen worden voort geset van zaet / en d'ander met de wortel / die scheurt men van den anderen / en hebben heel bleecke, paers, en heel roode bloemen: die met de bollen / daer van zijn dese coleuren / witte, bleecke, paerse; De paerse hebben deselve bloemen als de Hedere Folie. Daer is noch een die van Aleppo komt / en heeft bloemen als die met de Retunde Folie, die bloeyen altemael in 't leste van September. Daer zijn noch drie soorten; een die in de Winter bloeyt / en twee die in de Somer bloeyen / als een met paerse bloemen / en een met witte bloemen. Dit zijn de ongemeenste van alle soorten / alsoo maer twee hier in Hollandt zijn / diese hebben / als d'Heer van Beverningh, en een Monsieur van Velsen. Dese soorten wassen veel by Orange, ende in Switserlandt; sy worden meest aengehehouden / om dat de bladeren schoon gevlackt zijn: de bladeren zijn oock verscheyden / d'eene rondt / en de andere kantigh / en sommige onder root als Mans-ooren: Dese worden verplant in 't laetste van Mey, en men plantse in backen of potten / in savelachtige Aerde / omse des Winters te decken: sy willen wel staen des Somers / op lommerachtige plaetsen.

Colchicum.

Dese soorten zijn tweederhande / Agrepina kleyne en groote; de bladeren van dese voort komende / zijn gekartelt als Scolopendria, en geven heel moye ghevlackte bloemen / de Fritillaria ghelijck: Daer zijnder dubbelde tweederhanden / den eenen dubbelder als de andere: De beste dubbelde / komen uyt Portugael, en zijn gevlamt: Noch zijnder 2 of 3 soorten enckelde bloemen / noch Colchicum, Jan Gerritsz.: Daer is noch een die in de voor-tijdt komt / met weynigh lof / maer alle d'andere komen sonder lof als die bloeyen / dat is in de Maent van September: daer is noch een geele Arcissis Colchicum, die bloeyt in de Maent October: sy worden voort geset van de bollen / willen wel staen in goede Aerde / en worden geplant in Augustus.

Anemones.

Dese zijn veelderhande soorten / oock besonder van kleuren en namen / daer zijnder oock met groot en fijn bladt / gelijck de Pietercelie, de namen daer van zijn als volght / Concordia, Imperatrice, den Hartoogh, Pucelle d'Orliens, Sitronateromane, Sitronate, Alnatora, Cardus Celeste, Albertina, Quasi-bleu, Unicke de Ruyter, Poolsemutse, St. Karel Overo, St. Marcko, Diablesse, gevlamde Aborante, Pavo Mayor, gevlamde Ame-

Amarante, Parſianen, Belliſſima, Coloſſe, gevlamde en ongevlamde, Ammaſona, Ducheſſe Caritane, Mirabella, Imperatrice, Sipriꝛa Deducke, Schallaringata, Biſſchoppen, Prelaet, Belle-Silvia, Belle-warande, 't Rechter-oogh, Cardinael, Ringata, gevlamde van Poelenburgh, Harmafrodita, Kram, Cebecken, Ringata Orlata, Belle de Parijs, Liere de Parijs, Amarante gevlamt, en noch meer andere ſoorten. De bollen of wortels / zijn ſeer gelijck de klaeuwen van Gember, ſy worden aengequeeckt van de kleyne pootjens / die ter zijden aenwaſſen; Deſe plant men in September. Voor eerſt wordenſe geweeckt een uur of twee / als dan de rot van de oude bol / met een penne-mes uytgehaelt / en geſtelt in potten / of in een back / die men kan decken voor de Vorſt: De Aerde moet wel toegemaeckt worden / en beſcheenen van de Son: men kan van deſe alle Maenden bloemen hebben; deſe dan geplant / als voorſeyt is / wordt voor beſt gehouden. Daer zijn oock veel ſoorten van enckelde / die uyt dat zaedt voortkomen / daer de dubbelde uyt komen / ſy zijn veelderhande kleuren / en worden gezaeyt in de Maent van Maert, en in de Somer-tijdt gedurigh nat gehouden / men kan die oock voortſetten van de bollen of klaeuwen / en konnen des Winters beter tegens de koude / als de andere ſoorten.

Ranunculus.

Van deſe zijn veelderley ſoorten / de raerſte zijn deſe / Aleppo, Merveljeuſe, gevlamde Veenkus, Conſtantinopolen, Ranuncule de Romane, Grammonſter de Spanje, Oſſe-bloet, Pieneſko, Lackdebordée, gevlamde van de houten, twee ſoorten / dubbelde roode, gout-geele, en noch meer ſoorten van enckelde / die om de veelheyts wille hier niet genoemt werden; deſe worden geplant op ſoodanige maniere / als by de Anemias geſeyt is / maer moeten wel gewacht worden voor ſchrale winden / brengen in de Maent van April, heel cierlijcke bloemen voort / om den Hof daer mede te vercieren.

Martagons.

Deſe zijn veelderhande ſoorten / als die van Conſtantinopolen, van Pomponie, Calvarium, groote witte met ſpickelen, die de bladeren twee Kroonen boven malkanderen dragen / witte ſonder ſpickelen, lijf-kleurde, Lelium Kannadenſus, geele met ſpickelen, en geele ſonder ſpickelen, deſe / en dan noch meer ſoorten / werden door de kliſters / of ſchilachtige bollen voort gheſet: men verplantſe in September, ſy willen wel ſtaen in goede ſavelachtige Aerde / ontrent een halve voet diep / op dat het kroontje boven de bol te beter ſoude mogen voort groeyen / maer die van Kannadenſus, willen des Winters wel wat gedeckt zijn.

Lelien.

Veelderley ſlagh is'er van deſe / als dubbelde witte Lelien, enckelde witte Lelien, groote dubbelde Lelien, die maer eene Lelie op de ſtengh waſſen / roode Haringh Lelien, die met hondert bloemen voort komen / kleyne met weynigh bloemen / Lelien die de kleyne kliſterbolletjes tuſſchen de bladeren waſſen; de Lelien van Parſſen zijn tweederley / den eenen ſwarter van bloemen als de andere: ſy zijn de bloemen van de ſwarte Fritillaria ſeer gelijck / en worden door de kliſters / of ſchilletjes voort geſet / en verplant in de Maent van September: ſy willen wel waſſen in ſavelachtige Aerde / en mogen des Winters wel buyten ſtaen.

Narcissus.

Dese zijn veelderhande soorten / als volght / Narcissus, Tarsus Matily, Trompet Narcis, en twee soorten van Naentjes, maer de eerste met de tweede / hebben wy hier niet: dese bloeyen in 't laetste van July, met boven een rondt kroontje / Leliachtigh; Narcissus Indicus, zijn oock eenige soorten / die bloeyen in de Herfst uyt / sommige met eene bloem / purperachtigh; daer zijnder oock met breede bladeren / de stengh bespickelt, Serpentaria, en dragen bloemen / gelijck de Italiaensche Gladiolus, dese en meer / die maer 2 of 3 groote bladeren dragen / komen van de Caep de Bona Esperance. De soorten die hier wassen met veel bloemen / als de Besemman, Tissiette Blancus, Tissiette Souverijne, Narcissus in Tello Hollandus, Stellato, Seconde Besemman; drie soorten van vander Neck, Medioluytes met de dubbelde kelck, Medioluytes van drie soorten met enckelde kelcken, Dagiers met dubbelde kelcken, Narcis van den Houte, Narcissus Totus-Albus, Poliantus: dubbelde Jonckilje, of Narcissus Jonci Folio; geeft een ongemeene schoone reuck / gelijck als Gesemein; de enckelde zijn wel drie of vierderhande soorten / als witte, geele, en met lange kelcken, Narcissus Campennelarus witte en geele: dese willen alle wel gedeckt zijn in de Winter / en worden geplant in September, en voort geset van de bollen; maer gezaeyt wordende / staen die wel 10 of 12 jaren / eer die voort komen / daer zijn veel slechte by-soorten / die men set in Boomgaerden / als andere Narcissus.

Tradis Kandie.

Dese is machtigh vol bladeren / voorts die van Sion, dubbelde, en enckelde Nonpareillie, dubbelde witte, enckelde witte, en de Tieloose, die onder de soorten mede worden gerekent.

Leucoium Bulbosum.

Dese zijn drie soorten / de groote die veel bloemen draeght / bloeyt in 't laetste van Mey, en d'andere met drie bladeren / bloeyen in Maert, en die met ses bladeren / bloeyen in April, dese willen wel verplant wesen / alsse in de bloemen staen / en moeten geset worden in schaduwachtige plaetsen / en in savelachtige Aerde.

Dens Caninus, Honts-tant.

De volgende zijn dese soorten / een lijf-verw, een witte, en een heel roode, dese bollen opgenomen wesende / mogen niet lange uyt de Aerde blijven: de bloemen hebben gevlackte bladeren / deselve bloeyen in April. Daer zijn noch eenige by-soorten / die genoemt worden Dentaria, om dat de wortels / gelijck als aen malkanderen zijn / als kiesen / de bloemen zijn gelijck als de enckelde Fioletten, dese wassen in schaduwachtige plaetsen: Maer de Dens Caninus, die de bollen hebben / hebben bloemen als Cyclamen, en willen wel staen in de Son / in goede savelachtige Aerde / sy worden verplant in 't laeste van July.

Sisijnrichium.

Dit is een bolletje / dat komt uyt Portugael, hebbende bolletjes met netjes / als de Gout-laeckense Krocus, sy willen wel staen in warme plaetsen / hebben bloemen als kleyne Irias, maer bloeyen niet anders / dan alsse vers uyt Portugael komen / voor een jaer.

Dipcadi.

Van dese worden de geelen / voor de beste

beſte gehouden / daer zijn twee ſoorten / den eene die geel opkomt / de andere die geel wordt in 't ſtaen / deſe hebben ongemeene goede reuck / als Muſkus, daer is oock noch een ſoort / met groene bloemetjens / maer is ſoo raer niet / deſe bloeyen in April, en worden in 't laeſte van Mey wederom opgenomen / en wederom in geſet in 't laeſte van September, ſy willen wel ſtaen in goede Aerde / en kunnen des Winters wel redelijck tegens de kouw. Van deſe zijn noch by-ſoorten / als witte, en blaeuwe Druyfjens: 't is een heel quaet goet in de Tuynen / als deſelve verſet werden / om datſe veel jonge bolletjens uyt geven.

Ortogelum.

Dit is een ſpecie van wilde Ajuyn, daer zijnder met groene, en witte bloemen / daer zijnder oock met witte bloemen, die uyt Arabien komen / ſy waſſen boven met een rondt krangsje / en geven een heel goede reuck / deſe zijn hier heel raer; maer de andere voorgeſeyde ſoorten / worden van de bollen voort geſet / men neemt die op in Juny, men verplant die weder in October, door den Tuyn heen / alſoo de ſelve wel tegen de kouw kunnen beſtaen.

Arum.

Hier van zijn veele ſoorten / als Serpentaria, dragende een bloem langhwerpigh / midden daer in komende een tongh / en de beſien of zaden waſſen rontſom / en zijn rootachtigh: Daer is noch een / die uyt Egypten komt / hebbende bladeren / gelijck als Krucke-bladeren; maer deſe plant is hier heel raer / ſy willen des Winters wel droogh in de kacchel ghehouden worden / maer de ſoorten met de groene bladeren / hebben ſpickelen op de bladeren / en waſſen wel voort. Men ſet die van de bollen af / als men die op neemt / dat gedaen wordt / als de bloemen vergaen zijn.

Orgides.

Deſe ſlagh is menigerley / ſy hebben klootjens als Voſſe-kullekens, Honskullekens, Bocx-kullekens, Hane-kullekens, en hebben beſondere ſoorten van bloemen / als Mannetjes, Wijfjes, Bytjes, Muggetjes, Kickvorſſen, Sotskappen, Vlieghjes, oock zijnder geele / die men ſeyt Lieve-vrouwe Schoenen te weſen; van deſe ſoorten vindt men eenige in de Heyde waſſen / en ſommige in de Hey-landen, mede in de Duynen: Maer de beſte ſoorten komen uyt Portugael, daer waſſen mede van die ſlagh ontrent Luyck of Spa: maer die van deſe de meeſte ſorteringe hebben / is de Heere van Beverningh. Alle deſe ſoorten om in de Tuynen voort te ſetten / moeten ſtaen in belommerde plaetſen.

Handekis-kruyt.

Van deſe zijn veelderley ſoorten / ſy zijn de bloemen aen de Orgides gelijck; daer zijnder / die de bladeren tuſſchen de bloemen waſſen / namentlijck die met witte, paerſe, en geſpickelde bloemen / als mede met gevlackte bladeren, oock die met de lijf-verwe, en paerſche. De bloemen vindt men in de Hey-landen, veel hier ontrent / of in de Orange Polder, ſy bloeyen in 't begin van July, en als dan verplant men die op vochtachtige plaetſen / daer het een weynigh belommert is.

Irias met bollen.

Hier van zijn veelderley ſoorten / als Engelſche, porſeleyne, gecamelotte, bleecke en blaeuwe, fluweele, en veel meer andere kleure van bloemen / die uyt zaet voort komen: daer zijn oock Spaenſe van veelderhande ſlagh / als blaeuwe, witte,

witte, geele en bonten, maer de Engelsche willen niet lange upt de Aerde blijven / en worden des Winters gedeckt. Daer is oock een soort / genaemt Irias Vleermuys. De Spaense willen wel voort/ die men set op de kanten van de Rabbatten, om den Hof mede te vercieren.

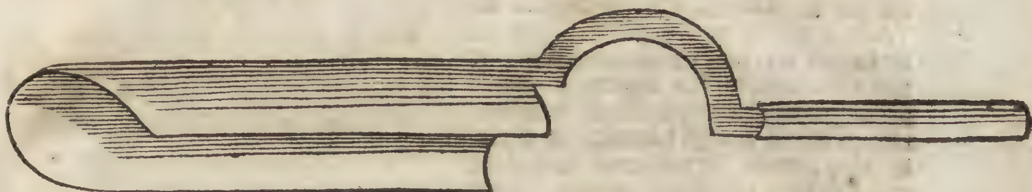
Moly.

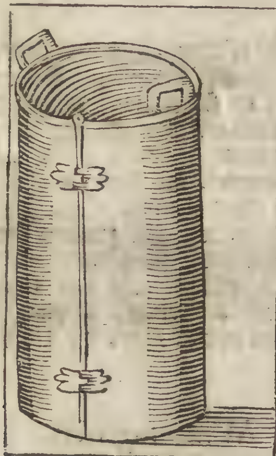
Hier van zijn wel drie of vier soorten/ met smalle bladeren / sy bloepen gelijck als Ajuyn; daer zijnder oock met breede bladeren / en mede die van Indien; dese willen wel wassen in goede Aerde / en op warmachtige plaetsen: men plantse in 't begin van September, de bollen willen niet lange upt de Aerde blijven.

Tulpen.

De Tulpen zijn van verschepde kleuren en namen/ van Vroege bloemen, zijn de raerste dese volgende: Vroege Blyenburger, Parragon Verhelm, Huyckeba, Parragon Klaermont, Pelschotty, Fransche Dorotea, Parragon Grebber en Grebben, Vroege Moerleynen bol, Mols-wijck, Prince-jacht, Krijntje, Ducktol Viceroy, geel en root van Leyden, Nonswits, paerste Moerleynen. Drie of vier soorten van Lacken, Vroege Purper, Witrugge, Admirael van Enckhuysen, Generael van Enckhuysen, en meer andere soorten van Tulpen, die vroegh bloepen: en de laten zijn dese/ Bruyn-purpers, hier van zijn noch 4 of 5 soodanige kleuren/ d'een hooger als de anderen: Noch Brabantsons, mede 3 of vierderhande: Festa, Generael Docter Balte, witte Doroteas, Astreas, Jeddemully, Grooten Turck, Parragon Gulde-bloem, Mervelje van Quakel, Landt-schabel, Belle-brusselle, Marvelje de Hollande, Parragon Senekoert, Generael van Hollandt, Tulpa gelder. Twee soorten van Admirael de Man, Passetoet, Corennaer, Prins van Walles, Pierperekroon, waer van vier soorten zijn / geele, purpere, witte, en Noortse Kroon, gemarmelde Jaspee, Unicke, Jan Gerritsz. Generael Swijmende, Admirael van den Bosch, Goudaes, Fenicx van Aertsen, Kardinael Flambolliant, Sayblom Koningh, Nonparelje, Admirael van Zierickze, Admirael van Engelandt, Parragon Velsen, Switsers, Parragon Jeroen, Belle Dorea, Laboljunten, Speramundi, Parragon Liefkens, twee of drie soorten Tornoys, witte Agata, drie of vier soorten / Passecitadelle, Argus, Dorotea d'Anvers, Anvers, Laboljante, Dianas, Generael Ouwenaerden, laten Blyenburger, Generalissimo de Kosta, Lapovere, Admirael Backer, Semper Augustus, Admirael Bogaert, Fenicx Cieraet, en meer andere namen / die door de veelhept hier niet werden gestelt. Alle dese veranderingen van namen / komen door de verscheydenheyt en verdeeltheyt der kleuren, want de Tulpen zijn alle van eenderlep maecksel. De Tulpen worden aengewonnen van bollen; men kan die oock wel zaepen / dan hebben wel 10 of 12 jaren werck / eer die voort komen / sy worden geplant in 't laeste van September, in goede Aerde / die wel doorluchtight / en van de Son wel bescheenen is/ op dat door de koutheyt / de bollen niet komen te vergaen / en werden wederom opgenomen in 't laeste van Mey, of begin van Juny.

Van de Planten.

TWee Figuren van Booren worden hier vertoont/die soo wel dienstig tot de Planten en Struyken / als tot de Bol-bloemen zijn / waer mede men de Bloem-bollen en Planten (oock wel met Bloemen daer aen) kan verplaetsen/of verplanten/sonder dat de selve hare Aerde komen te missen/om alsoo geen gevaer van uitgaen onderworpen te zijn. De langhste maeckt men van Yser / en wordt gebruyckt in harde kleyachtige landen: de kortste is van het zwaerste dubbelde Blik/ om in weke Aerde te gebruycken : het heeft boven 2 hantvatsels om mede te booren / en achter 2 leden die open gaen/ en van vooren insgelijcks / maer dese worden / met het in-steecken en uyt trecken / van een Yser penneken gesloten en ontsloten. Men boort met de selve in de gront / dat de Bol in 't midden staet / als dan graeft men met een Graef of Spade/ de Aerde een weynigh aen d'een zijde uyt / tot dat men beneden het boor komt/ en stekende de Spade onder 't Boor / soo kan men de Aerde met het Boor te samen uytlichten ; als dan verplaetst men die daer men wil / in een kuyl / ruym soo wijt / als het Boor is (van te vooren daer toe gegraven) en dan het penneken uyt treckende/ ontsluyt het Boor/ 't welk men ophaelt / en de Aerde blijft staen/ die men rontom aen de zijden / met de andere Aerde aenvult.

Allowey uyt America.

Dit zijn groote planten met dicke bladeren / en scherpe punten / sy worden in tobbens of potten geset / waer in deselve groeyen / en schieten jonge spruyten ter zijden de potten / of tobbens uyt/ waer van de selve werden voort ghequeeckt / sy moeten des Winters in warme kacchels staen / en heel droogh ghehouden worden / en of het mochte gebeuren dat'er eenige rottigheyt in quam / salmen sant in een pot heel heet maken / en doen dat daer aen / en stoppen het dicht toe met werck / waer mede de vorder rottinge als dan wordt voor gekomen.

Allowey uyt Portugael.

Deſe wordt geſeyt de rechte Allowey te weſen / ſy heeft heele dicke bladeren / vol ſap en nattigheyt / en worden des Winters uyt de potten gedaen / en aen de wortel een wollen lap gebonden / en met Olie vander Lis begoten / en ſoo gehangen in de kacchel / alwaer 't warmſt is / en daerſe droogh hanght / en tegens de Mey, wordt die wederom in potten / met ſavelachtige Aerde gedaen. 't Gebeurt wel dat deſelve bloeyen met geelachtige bloemen boven aen de ſtengh / ghelijck de bloemen van Kana-Indica, maer 't gebeurt ſelden.

Blange Muſkiens.

Van deſe zijnder paerſſe, witte en bonte, ſy worden aengequeeckt van de ſtecken / die men van de ſtengen neemt / zijnde een hant breet langh / en als dan uyt de Son in de Aerde geſteecken / maer het wordt gedaen als de ſelve in ſijn blom ſtaet / men ſcheurtſe wel mede van malkanderen / in 't laeſte van Auguſtus, ſy willen wel ſtaen in Aerde daer geen / of weynigh Mis in is.

Dubbelde Damaſt-bloemen.

Deſe zijn gelijck de Blange Muſkiens, en worden op de ſelve maniere aenghequeeckt: De enckelde komen van zaet voort / maer waſſen genoegh in de Wilderniſſen / en hebben oock de ſelve reuck als de dubbelde.

Beeren-ooren, of Auricula Urſi.

Deſe zijn van veelderley kleuren / tot wel in de dertigh toe / daer zijn oock dubbelde / maer zijn heel ongemeen: Daer is noch een ſoort met lof van Barnagie, die heel raer zijn: Deſe worden geſcheurt in de Maent van Mey of April, als'er bloemen aen zijn / ſy willen wel ſtaen / daer weynigh Son komt.

Filupendula.

Dit heeft een lof het Haſe-gerſt ghelijck / en draeght witachtige bloemen in de Maent van Juny: onder aen de wortel is het heel knobbelachtigh / gelijck de Affodil.

Nies-wortel, ofte Helleborus.

Van deſe is'er een ſoort met witte bloemen / en zwarte wortelen / ſy bloeyen in February, en ſtaen laegh by der Aerde; daer is noch een met zwarte wortelen / draeght groene bloemen: Deſe wortel wordt gebruyckt tot Krop-kruyt. Daer zijn noch twee ſoorten / een met witte bloemen / en een met zwarte bloemen / deſe hebben witte wortels / en dragen bladeren / ghelijckende een Brabandtſe Huyck; alle deſe voorſz. ſoorten / willen wel waſſen uyt de Son, in ſavelachtige Aerde.

Winter-groen.

Dit kruydt blijft des Winters groen / het heeft witte wel-ruyckende bloemen / als Mey-bloemen, 't waſt in openluchtige Valeyen / als in de Duynen: hier te landt / oock wel in de Hoven op vochtige / en wel van de Sonne beſchenen plaetſen.

Hof-bloemen.

Deſe zijn veelderley ſoorten / als dubbelde, geele; daer zijnder die de eene bloem uyt de andere komt / oock zijnder die veel op een ſtenge groeyen / van veelderley kleuren / daer zijn noch enckelde / die mede veelderley kleuren hebben; deſe worden geſcheurt in de Maent van Mey, en ge-

en geplant op Rabatten / ofte andere plaetsen / daer men die begeert te setten.

Affodille.

Hier van zijn drie soorten / twee witachtige / die aen de kanten wat bontachtigh zijn / sy hebben vierkantigh lof / en heel knobbelachtige wortelen; Daer is een soort geelachtigh / die heeft een wortel als Hane-voeten, sy willen wel wassen in goede Aerde / en werden van malkanderen gescheurt in 't begin van Maert.

Lelien van eenen Dagh.

Van dese zijn twee soorten / een met roode bloemen / en een met geele bloemen: die met geele bloemen / geeft een ongemeene goede reuck / gelijck als Gesemeyn; sy bloeyen in de Maent van Mey; de wortel is gelijck de Affodil, waer van sy de naem heeft van Lilium Affodillis: men scheurt die planten van den anderen / in de Maent van Augustus, maer wassen van sich selven heel wel voort.

Franse Lelien.

Dese zijn tweederhande / kleyne en groote soorten: De wortelen zijn de jonge Aspergens gelijck / en worden de wortels van malkanderen gescheyden; sy moeten niet langh uyt de Aerde blijven / maer ten eersten wederom gepoot zijn; 't gene moet gedaen worden in Augustus, sy willen wel staen in savelachtige Aerde.

Pionien.

Daer van zijn verscheyde soorten; Mannetjes Pionien, Pionien die een Maent duuren / roode dubbelde, dubbelde witte, kleyne vleys-kleure, enckelde die geen zaet dragen / en noch meer andere soorten: Dese worden aenghequeeckt van de wortels die onder aen zijn; sy gelijcken de Peën / die men verdeelt in de Voor-tijdt, of 't laetste van December. Dese werden veel geplant in groote Tuynen / om datse heel cierlijck staen.

Angelieren.

Dese zijn van veelderhande kleuren / en verscheyde soorten / soo kleyne als groote: maer de groote (sonder bersten) en schoon van kleur / worden voor de beste gehouden. De voornaemste namen zijn Prins d'Orange, Keyser Augustus, Paragon, Alette, Don Jan, Graef Willem, Blan de Liege, Koningin van Vranckrijck, den Uytersen Dom, Koningh van Vranckrijck, en dan noch meer andere namen / die hier om de veelheyt / niet staen uyt gedruckt. Sy worden verplant in 't laeste van Maert, in wel toe-gemaeckte Aerde met Mis / en blanck Sant / dit bevint men goet te zijn; dan daer zijnder die halen vermolselt hout van Willige Boomen / en Bloet van Beesten / en Doppen van Boeckweyt / en klopsel van Leyen / en meer andere wis je-was jes / maer goede Aerde is best / gelijck vooren is geseght. Dese Planten worden gheset in de Aerde / of Potten: Men sal die somtijdts / (droogh geworden zijnde) met Regen- of Sloot-water begieten / en in 't laeste van July, sal men die inleggen / of insnijden / in 't tweede of derde lidt van 't hardt / leggende de selve met haeckjens neder. Men moet daer by doen santachtige Aerde / om te eerder aen 't wortelen te brengen: ghewortelt zijnde / sal men die van de Moeder-stam af nemen / en verplantense in goede Aerde / uyt de Son; en of het mochte gebeuren / dat'er eenige slapachtige onder waren / die sal men in potten setten / om de selve te bewaren in huys / sy worden gezaeyt in de Maent van Mey, in 't wassen van de Maen; 3 of 4 blaedtjens hebbende / wordense ver-

verplant by den anderen / en 't jaer daer aen / moet men die verplanten een voet van malkanderen / en als dan verwachten / wat voor dubbelde daer uyt sullen komen / maer moet wel gelet worden op de hooge kleuren / daer men 't zaet van wint.

Thijm.

Dese wordt geplant aen de kant van de Rabbatten / of Beddens / sy geeft een seer aengenamen reuck / men scheurt die in 't laeste van Maert, of begin van April.

Lavendel.

Die wordt oock gestelt als de voorsz. Thijm, men verplant die mede op de selve tijden / daer is een plantje die men noemt Lavendel, met breede bladeren / in 't Latijn Marum Syriachum, sy wordt voort gequeeckt van steck / maer moet des Winters in huys geset worden.

Salie.

Dese zijn verscheyde / als Bonte bladeren, fijne Koninghs Salie, grove Salie, Boomachtige Salie, Salie met witte bloemen: sy wordt gestelt onder de lommeren van de Boomen / en in de Maent van Juny afgesneden / om te drogen / en wordt oock veel groen gebruyckt.

Mater.

De dubbelde Mater scheurt men van den anderen / in de Maent van April: Men set die den Tuyn door / alwaer men wil: De enckelde wast met grooten overvloedt in 't Kooren, de Bloemen / en het Kruydt / worden veel by de Apothekers ghebruyckt.

Kamille.

De Dubbelde Roomsche Kamillen, worden ghebruyckt in de paden van de Tuynen / of Prielen / om de lieffelijcke reuck / sy mogen wel betreden worden / maer de enckelde wassen overvloedigh in 't Kooren; 't lof en de bloemen / worden by de Apothekers veel gebruyckt.

Aert-besien.

Dese worden verplant in goede vette Aerde / een voet van den anderen in 't verbant / sy loopen als dan wel tot malkanderen; sy moeten des Winters gedeckt worden met Paerde- of Koeyemis / om in 't begin van Mey of Juny, beter vruchten voort te brengen: daer wassen Aert-besien in 't wildt / in Zeelandt en elders / en hebben lange groote Besien / maer zijn soo smaecklijck niet / als die men hier in de Hoven voort set.

Alsem.

Sy wordt geplant in vochtige plaetsen / en in 't begin van Maert, van den anderen gescheurt / en afgesneden in 't begin van Augustus, en dan gedrooght / om Alsem-wijn daer van te maken.

Venus Navel.

Dese heeft knobbelachtige wortelen / en rondtachtige bladeren / de Saxifragium gelijck / en wil wel staen in vochtighachtige plaetsen / sy wordt voort gequeeckt van de knobbels / ofte wortelen / die men scheurt in 't begin van Maert.

Plant-Suringh.

Sy wordt ghescheurt / of verplant / in de Maent van Maert of Augustus, en wil wel staen in belommerde plaetsen / of uyt de Son, de Spaensche Suringh, heeft

heeft kleyne rondtachtige / bleeck-groene blaetjens / maer is wel soo scherp van sturighevt / als die van zaet voortkomt.

Aertisocken.

Die willen wel groeyen in vette moerachtige Aerde / en worden voort gewonnen van de Sy-schooten der oude planten / en worden verset in Maert, twee voeten van den anderen / sy moeten des Winters ghedeckt worden met lange Paerde-mis / op dat deselve niet uyt vriesen. d'Aertisocken zijn tweederley / eene met groene vruchten of zaet-bollen / en d'andere die uyt Engelandt komen / zijn root: sy worden wel gezaeyt / maer hier te lande niet / alsoo deselve verlanghsaem by komen.

Asperjens.

Dese worden gezaeyt by den anderen / en twee voeten in 't verbant verplant; als die een jaer out zijn / en werden beter gehouden / als de twee-jarige. De Aerde / daer men die sal in planten / moet men van onderen / met twee voeten Koeymis of Poort-aerde / dat is Menschen Dreck mesten : Men moet die leggen met Grebben; te weten een rye met Mis / en een rye met Aerde / op dat het water te beter door sackt; als dan de Planten daer op geset zijnde / moet men Aerde daer over werpen / negen duym of een voet hoogh. Men moet de Aspersjes drie jaren laten staen / eer men die zaeyt / om die te dicker te hebben / en des Winters decktmense met Koeye- of Paerde-mis.

Kriecken over Zee, of Alkekingi.

Sy wordt geset uyt de Son in vochtachtige Aerde / en wast van haer selven voort / uyt het onderste van de wortelen: sy draegt witte bloemetjes / en daer na roode blaesjens / alwaer de Karsjens in zijn.

Martelaers-bloemetjes.

Dese zijn twee soorten van geele / de enckelde en de dubbelde bloemen; de geele dubbelde zijn hier weynigh / sy worden van stecken of inleggen voort gequeeckt / en moeten des Winters in een pot / in huys ghedaen worden / op een drooge luchtachtige plaets / maer de witte / set men voort van plantjes / of scheutjes / die ter zijden uyt komen / dese setten wel voort / en willen des Winters wel buyten staen / de bloemetjes droogh af ghesneden zijnde / konnen langen tijdt goet blijven.

Scolopendria of Herts-tong.

Die scheurt men van malkanderen / in 't begin van Maert, en men setse uyt de Son, onder schaduwe / in savelachtige Aerde.

Hepatica.

Dese zijn 4 of 5 soorten / dubbelde blaeuwe / enckelde witte / met Doorentjes daer in / of de Dooren-bloemen gelijck / voorts roode / enckelde blaeuwe / witte sonder Doornen; Alle dese soorten verplant men in April, in santachtige Aerde / alsoo daer geen Mis by magh komen / de enckelde komen te mets van zaet voort.

Dragon.

Dese wordt geplant op warme plaetsen / in goede vette Aerde / in 't laetste van Maert, of begin van April. Des Winters decktmen die met Stro / Paerde-mis of Boeckweyt / sy komt voort van de zy-scheuten / dat zijn die ter zijden van de oude uytspruyten.

Segeltjens.

Sy wassen wel in 't wildt / maer in goede Aerde in Tuynen / geplant zijnde/ uyt de Son, geven grooter bloemen / sy worden van de wortels voort geplant.

Salomons Zegel.

Dit heeft dubbelde bloemtjes tusschen de bladertjes / sy worden voort geset / of af gescheurt van de wortelen / en willen wel staen in goede savelachtige Aerde/ een weynigh uyt de Son.

Valeriana.

Van dese zijn twee soorten / die Dodoneus beschrijft : den eene met roode / en den andere met witte bloemen / men scheurt die van planten van de wortelen/ maer sy vallen somtijdts van zaet / en willen wel staen in goede savelachtige Aerde : Die hier in 't gebruyck van den Apotheeck zijn / wassen aen de kanten van de Slooten. Daer zijn noch twee soorten / d'een met blaeuwe / en d'andere met witte bloemen / die genaemt werden / Valeriana Græca : men scheurt die planten van den anderen / en men kan die mede zaeyen / maer sy moeten een jaer over staen / eer sy bloeyen.

Haveruyt.

Sy zijn tweederhande soorten / het een met lof van Thijm , en 't ander wat grover lof/ dese Heyster of Plant/ scheurt men van malkanderen / in 't begin van de Maent April , sy wil wel wassen in santachtige Aerde.

Wijn-ruyt.

Dese scheurt men van malkanderen/ en men plant die in de Tuynen / op ryen van breede paden / in plaets van heggen/ sy komen oock wel voort met vallen van 't zaet / 't is heel goet voor het gevogelte/ die de pip / of andere qualen hebben / het wordt oock gebruyckt in de tijden van de Pest.

Beere-klaeuwen.

Die queeckt men aen van de wortelen/ en willen wel staen in heete Sonne-schijn/ men set die wel in potten / om te beter te bloeyen / oock om Apothekers winckels te vercieren / sy geven een lange cierlijcke bloem / met bruyn groeye bladeren / seer mooy besneden / en worden verplant in Maert.

Bies-loock.

Dit scheurt men in de Maent van April : men set die op Rabbatten of Beddetjens / by het gemeene Struyf-kruyt.

Chalotten.

Die steeckt men in goede vette Aerde : sy komen van de Kleystertjens voort ; 't lof is het Biesloock seer ghelijck / en worden op de selve maniere gebruyckt / 't zy in Sausen of anders / de Kleystertjens van de selve / die veel in spijse ghebruyckt worden / werden in 't begin van Augustus op genomen / en men laetse droogen. Dese Chalotten gegeten / hebben de selve smaeck als Loock , maer geen bange reuck als de Uyen of Loock.

Loock.

Dese wordt veel geplant in de kley-landen/ van de Kleystertjens : Daer zijn drie of vierderhande soorten / de rechte Loock heeft paers-achtige bloemetjes ; daer zijnder oock met geele bloemen. Daer is een soort dat men Beeren-loock noemt / en heeft witte bloemetjes / sy wordt / als het lof begint droogh of dor te wor-

te worden / in 't laetste van Augustus op genomen / en men steeckt die wederom in de Aerde / in 't begin van de Maent Maert.

Constantinopolen.

Sy zijn drie of vier soorten / als dubbelde inkarnate / enckelde witte / enckelde vleys-coleurde / en enckelde inkarnate: dese worden aengequeeckt met het scheuren der planten van malkanderen / in Maert, sy willen wel staen in savelachtige Aerde: als sy bloeyen / wert den Tuyn schoon daer mede verciert.

Huys-loock.

Dit is een plantjen / dat tot een struyck of boompje wast / het wordt van tacken gesteken / en moet des Winters in een luchtige kacchel staen / en droogh gehouden worden / het draeght geele bloemen / als het in huys staet: daer is oock die op het dack wast / met breede bladeren / en die krijght mede een struyck met bloemen / en is hier gemeen / wil oock wel buyten staen: Daer is een specie / die men noemt Tripmadam, dese worden voort geset van haer zy-scheutjens / en ingesult / om by gebraden vleys te gebruycken; daer zijn noch wel veel by-soorten / maer zijn meest onkruydt in de Tuynen.

Duysent-schoon.

Dese zijn verscheyde van kleuren / als wit / paers / bonte en fluweele. Men leytse in / gelijck de Angelieren, sy worden mede gesteken van steck; men kan die oock voort queecken van zaet / maer sy moeten een jaer over staen: men heeft kortelingh bekomen / die met de dubbelde bloemen / sy zijn paers-achtigh van kleur / en worden mede aengequeeckt als vooren is geseght.

Lychnis.

Van dese slagh zijnder dubbelde witte / en roode; de dubbelde witte worden voort geset van stecken / of men scheydt somwijle de plantjens van den andere. Van dese soorten wassen wel mede in de Velden / maer enckelde. Daer zijn noch twee soorten / die komen uyt Canarien, en hebben wit lof / en purpere / en witte bloemen: dese worden de planten van malkanderen gescheurt / in 't laetste van Augustus: daer zijn noch twee soorten / de eene met purpere / en de andere met witte bloemen / die in 't wildt voort komen.

Juncus Gloriosus.

Dit is een plant / die in de Voor-tijden uyt Indien gekomen is; sy heeft scherpe bies-achtige bladeren / en geeft een groote zware ronde plant. Sy worden in tobbens of backen geset / en heeft een groote stengh / met uytschietende tackjes / daer uyt de bloemen / neer hangende / voort komen / seer ghelijck de Lelien. Dese plant wordt aengequeeckt van de groote dicke wortelen / die tegens de back aen groeyen / en wordt geplant in potten / of in d'aerde / schietende de selve bladeren voort / dese plant kan redelijck tegens de kouw.

Mandragora.

Sy geven groote zware wortelen / daer zijn tweederhande soorten / een mannetje met een wijfje / en hebben breede groene bladeren / en tusschen de bladeren geven sy schoone vruchten / Appelen der Liefde gelijck / sy willen wel staen op heete plaetsen / in de Son, en worden voort gequeeckt van 't zaet / dat in de vruchten is / sy hebben wel een jaer 3 of 4 werck / eer de vruchten voort komen.

Koeckoecks-bloemen.

De dubbelde worden aen-gequeeckt van stecken / men kanse oock scheuren / sy geven cierlijcke moye bloemen; men verplant de selve in de Maent van Augustus, de enckelde wassen genoegh in de Hey-landen.

Dubbelde Water-kers.

Dese wil wel staen in vochtige plaetsen van de Tuynen / men scheurt die in de Maent van September, de enckelde vindt men ghenoegh in 't wildt / of by de slooten.

Galega.

Dese zijn tweederhande / een met witte / en een met paers-achtige bloemetjes / sy hebben heel witte wortels / en willen wel staen in santachtige Aerde: Men scheurt die / of worden oock gezaeyt.

Irias of Lis.

Van dese zijn veel soorten / de beste zijn dese / Irias Susiana, het heeft een zwartachtige bloem / men neemt die in Juny uyt de Aerde / en men plant die in Augustus, daerse des Winters kunnen ghedeckt worden. De Gloriosa, Florentina, blaeuwe, witte, en dan noch meer andere soorten / als geele / bonte / blaeuwe / en andere / die scheurt men van de wortel / in de Maent van April, of in 't eerst van Maert, sy willen wel staen in lage vochtachtige plaetsen.

Passi-bloem.

Sy zijn tweederley soorten / d'eene met groene / en d'andere met groene paers-achtige bonte bloemen / die met de groene / heeft witte wortelen / en die met de bonte / hebben geele wortelen / sy worden in potten gheset / en des Winters moetense droogh in huys staen / men queeckt die voort van de wortelen diemer afsnyt / men plant die oock wel in een heete Meloen-bergh, om die als dan vroeger voort te doen komen.

Boter-bloemen.

De dubbelde worden aenghequeeckt door 't scheuren van de planten ofte wortelen / daer zijn veel soorten onder dese begrepen: het is een specie van Ranunculus, en als Antonis Rapen, en daer zijn noch andere soorten / als die met 't Weegbree-bladt, met 't lof van Gras &c, die onder dese soorten worden gerekent: men verplant die in Augustus, maer de enckelde vint men genoegh in 't Veldt.

Leeuwe-becken.

Sy zijn van veelderhande soorten / als witte / geele / bonte / roode / lijf-verwe / en worden in de tijdt van Maert voort geset / met het scheuren van de planten: men kan die wel mede zaeyen / maer moeten een jaer over staen / eerder bloemen aen komen: daer wast noch een plant / die geelachtige bonte bloempjes heeft / die genoemt wordt Linaria, sy zijn de selve bloemen seer gelijck / sy willen wel wassen in savelachtige Aerde.

Schordium.

Dit is een plant die langhs de gront kruypt / en wil wel staen in vochtachtige Aerde uyt de Son, sy wert verplant in April, en veel by de Apothecarisen ghebruyckt.

Oogen-troost.

Dit wast wel in de Velden / in natte vochtachtige plaetsen / en wert wel somwijle in de Apothecaris Tuynen geplant.

Rey-

Reynevaern.

Dit wast meest aen de water-kant / en wordt in de Tuynen van de Kruydt-kenders oock geplant.

Althea of Heems-wortel.

Dese is een plant die wel wil staen in savelachtige Aerde / sy heeft bleeckachtige paersse bloemetjes / de wortelen worden veel in den Apotheeck gebruyckt / alsoo die seer Medecinael zijn.

Dubbelde Muur-bloemen, ofte Fioletten.

Dese worden van stecken voort geset / alsoo daer geen zaet van wert gewonnen; men neemt de stecken daer geen bloemen aen zijn / en steeckt die in de Aerde / daer het wat uyt de Son staet / en dat in de Maent van April.

Phalangium.

Dese zijn tweederley / de eene wit / de andere blaeuw / sy worden van malkanderen gescheurt / in de Maent van Maert.

Glas-kruyt.

Dit Kruydt is schoon in 't opkomen / heeft glas-achtige steelen / men waster de glasen mede / vermits de scherpachtigheyt die het by hem heeft / het wast in 't wilde / en set by zijn selve / seer wel voort.

Juffrou-marck.

Dit is het Wijfje van de Lavas, het wil wel wassen in verdorven hoecken of onbequame plaetsen: Van dese plant is voort gekomen de Selderie, die oock genaemt wert Pietercelie van Macedonien.

Maeghdeliefden.

De dubbelde worden ghescheurt van malkanderen / en geset rontsom de Beddens / op vochtachtige plaetsen / hoe minder dat men die scheurt / hoe die beter en grooter bloemen voort brengen: Daer zijn veelderhande soorten / als witte / bonte / roode / en vleys-kleurde. De scheuringe moet worden gedaen in October of Maert. Daer is noch een soort die genoemt wert / Matelieven met Doornachtige bladeren, dese zijn geelachtigh van kleur / en worden mede aengequeeckt van steck / of scheuren van de planten.

Marioleyne.

Hier van zijn fijne en grove, sy wordt gescheurt en geset in savelachtige Aerde / en verplant in 't laetste van Maert, of begin van April, sy heeft een seer lieffelijcke reuck / de Apothecarisen gebruyckent om mede te Balsemen.

Doove-netelen.

Van dese zijnder met een bontachtige bloem: daer is een Doove-netel met roode bloemen / en de witte / wassen hier te lande / veel aen de kanten van de slooten: daer zijn bloemen die dese gelijcken / als aen de Kennep / sy willen wel wassen in vochtachtige plaetsen.

Aconitum, of Napellus.

Dit is vergiftigh goet / daer noyt geen Byen op komen sitten. De eerste soort die geele bloemen draeght / en laegh by der Aerde wast / komt in 't laetst van February, of begin van Maert voort: Daer zijn noch veel soorten van blauwe / en witte / en bonten / die hebben een wortel als Hane-poten, en bloeyen in Juny, die van de wortelen worden voort geset.

Robarber.

Hier van zijn tweederhande soorten / den eenen is Munnicx Robarber, en heeft bladeren / gelijck de Peper-wortel. De andere ghenaemt / Raponticum / heeft groote breede bladeren / de Kool seer gelijck / en is soo krachtigh niet / als die uyt Portugael komt / men scheurt die van de wortel / sy wil wel staen in vochtachtige Aerde uyt de Son.

Esuta, of Esels-melck.

Sy wordt voort geteelt van Planten / en geeft Melck uyt de bladeren of tacxkens; daer zijn noch veelderhande soorten van Cataputia, of Kroontjes-kruyt, die alle voort komen van zaden / en worden by-na gehouden voor onkruyt.

Trachelium.

Van dese zijn veelderhande soorten / den eenen heet Trachelium Pulliferum, daer is noch een kleyne soort met veele bloemen / die wast laegh byder Aerden: Daer is oock een kleyne soort / daer (als men de steelen af snyt) Melck uyt komt / die men noemt Trachelium Piramidale: Noch zijnder vierderhande soorten / die men noemt Belvidere, de twee met blauwe bloemen / en twee met witte bloemen / sy worden voort gheset van scheuren in April, en willen wel staen in vochtachtige Aerde / sy worden mede gezaeyt.

Indiaens-riet.

Dit is tweederley / het eene met bont lof / moet des Winters in huys gheset worden: Het ander met groen lof / mach des Winters wel buyten staen / het wordt van den anderen gescheyden / in 't laetste van February, of begin van Maert.

Canna-indica.

Sy zijn tweederhande soorten / de eene met geele / en d'andere met roode bloemen / sy hebben heele schoone breede bladeren / de Krucke-bladeren gelijck / dese moeten des Winters gants droogh / in een kacchel staen / of men leytse in heel droogh sant / dicht by de kacchel: Het lof eerst uyt komende / is de Peper-huysen seer gelijck; Het wordt van de selve planten aengequeeckt / en is wel twee of drie voeten hoogh; men steeckt oock 't zaedt daer van / in de Aerde / en sy bloeyen wel van 't selve jaer / dan geven geen rijp zaet.

Hase-gerst, of Duysent-bladt.

Dese zijn drie soorten / de eene met purper / de ander met geele bloemen / sy worden in Tuynen voort gheset / men scheurt die van malkanderen / in 't begin van April, sy willen heel wel voort groejen / maer die met de witte bloemen / wassen genoegh in de Wildernissen.

Jacobea.

Dit is een plant die witachtigh lof geeft / groeyt in Vranckrijck wel aen de Revieren / maer hier te landt wordt die in potten ghestelt / sy komen voort van de scheutjens / die onder uyt komen.

Pietercelie de Maer.

Sy komt veel gesult uyt Portugael: Men queeckt die aen van de struyken / sy wordt geset in potten of tobbens / men kan 't selve hier te lande oock inleggen.

Ferula.

Dese zijn twee soorten / den eenen heet Ferula Galbanifera, d'andere Ferulago, het geeft een cierlijcke plant / en heeft bla-

bladeren als Peeren / 't wordt gheplant in Tuynen / en mach des Winters wel buyten staen.

Genistella.

Dit zijn 2 of 3 soorten / een met het bladt van Asclepias, en heeft veel bloemen op eene steel: daer is noch een die in de Duynen wast / met kruys-achtige bladeren / de derde is een laegh plantje; dese dragen schoone Hemels-blaeuwe bloemen / en willen wel wassen op lage santachtige gronden; sy worden voort geset / met die van den anderen te scheuren / in de Maent van Maert.

Smilax.

Dit wordt geseyt de Salsaparilla te zijn / en heeft steckelachtige bladeren / het maeckt zijn selven vast / en draeght bloemetjes als Post-horens: Daer zijnder met gevlackte / en met groene bladeren: Noch zijnder twee soorten / Smilax Levens, en Longens; dese planten worden in potten geset / en des Winters in huys genomen; sy worden door 't scheuren van de planten voort gewonnen.

Capparis, Fabago.

Dit is een schoone plant / eertijdts door zaet aengewonnen; maer nu wordtse voort geset door scheuren / het welck gheschiet in de Voor-tijdt, sy draeght een lof als Duyve-boonen, en tussen de bladeren / wassen de bloemetjes in / dat heel cierlijck staet; sy moeten des Winters in huys geset worden.

Buphthalmum, of Koe-oogen.

Dese bloeyt in de Voor-tijdt, met schoone geele bloemen / en heeft lof als Venckel, men wint die aen met 't scheuren van de planten / sy wil wel staen in de Son.

Brionia, of wilde Wijngaert.

Dese vint men wel in de Duynen: de wortels worden uyt genomen / om aen Prieelen te setten / om van het lof dicht te begroeyen / maer het lof gaet des Winters wech.

Clematis.

Dit zijn drie of vier soorten; de dubbelde paerse / hebben bloemen als de Anemone; De enckelde zijn licht purper / en licht paers. Dese willen wel wassen aen Prieelen / en geven veel bloemen; men kanse inleggen / en oock van de planten af-scheyden.

Ginsenelle.

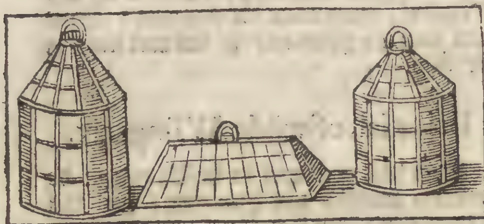
Dese is van tweederley soorten / de eene wit / en d'andere root; sy komen wel van zaet voort / maer het duurt langh / eer dat het bloeyt / het scheuren van de planten is beter: sy geven moye stengen met bloemen / en het lof heeft geen onaengenamen reuck.

Mans-ooren.

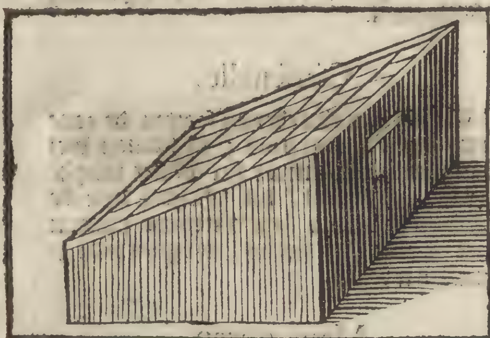
Dese willen wel wassen op vochtige plaetsen / en worden by de Apotheeckers gebruyckt: men scheurt die in Maert.

Eynde van de Planten.

Van de Zaden.

Dit is d'Afbeeldingh van driederley glase Lantaernen/ die geen bodem hebben / en onder open zijn : men stulpt die / over tedere Kruyden / Planten / of Bloemen / om die voor de windt en koude te bevrijden / en evenwel de warme Sonne-stralen deelachtigh te zijn / waer door de selve oock te vroeger voort komen.

Dese Figuur beeldt af een Back / die onder open is / en boven met glasen / die schuyns neder gaen ; men kan die oock wel maken met vensters / die men by vochtigh / droogh / of warm weder kan openen en sluyten: De Back wordt los over de Bedden heen geset / daer yets gezaeyt of geplant is / dat men bewaren wil voor de Vorst / koude &c :- oock kan men door dese middel / 't geplante of gezaeyde / des te vroeger doen uyt komen/ en tot volkomen wasdom brengen. Men maeckt die soo groot of kleyn / als men nodigh en dienstigh acht / settende de glasen tegen 't Zuyden / of soodanigh / dat'er de stralen der Sonne best in schijnen kan.

Amborette, of Koren-bloem.

Dese ruycken als Muscus , en zijn vier soorten / als twee witte / en paerse dubbelde / soo oock de enckelde paerse / en witte : sy worden ghezaeyt in 't begin van April , op een warme plaets / of Meloen-bergh , en 4 of 5. bladeren hebbende / sal men die verplanten in den Tuyn / daer men begeert : De eerste bloemen daer het zaedt van komt / moet men met droogh weder af plucken / en leggen die droogh / op datse niet beschimmelen : Noch zijnder verscheyde soorten van Koren-bloemen , als paerse / witte / blaeuwe / roode / en meer andere kleuren : Als men die maer eens gezaeyt heeft / hoeft men die niet meer te zaeyen / alsoo die van haer selven genoegh voort setten.

Helenaes-tranen, of Hedysarum.

Dese zijn twee soorten van bloemen / witte en roode / sy worden gezaeyt in April, en verplant in potten / om datse des Winters binnen moeten staen : het gebeurt wel dat die bloeyen in 't eerste jaer / sy willen wel staen in santachtige Aerde.

St. Theunis-bloemen.

Dese zijn fluweele en geele / sy worden gezaeyt

gezaeyt in April, dan hebben geen goede reuck / ſoo wel ſteelen als bloemen / maer alleenlijck het aenſien / en 't cieraet in de Hoven: Dit zaet wil wel gewonnen weſen in droogh weder / want by natte Somers, ſoo verrotten ſy in hare knopjes / ſy willen wel ſtaen in potten / en dan in den Tuyn / of daer men de ſelve wil ſtellen.

Flos Africanus.

Deſe zijn St. Theunis-bloemen ghelijck / dan daer zijnder drie of vier ſoorten / namentlijck / geele / groote dubbelde / en een dubbelde / die een weynigh na 't Orangie ſtreckt; en een die geel / en kleynder als de anderen is / die hebben goede reuck / en de enckelde treckt men uyt / overmits dat men het zaet wint van de dubbelde / het wert gewonnen als voorſeyt is.

Scabioſa.

Deſe zijn veelderhande ſoorten van kleuren / als de Spaenſe die heel bruyn is / bleecke / ghevlackte / by na heel zwarte / en oock daer Kindertjes boven uyt komen / en meer andere kleuren: deſe worden in de Maent van Maert gezaeyt / en dragen van dat jaer vruchten / maer 't gebeurt wel / dat die een jaer over ſtaen / ſy worden by den anderen gezaeyt / en verplant / als ſy 5 of 6 bladen hebben door den Tuyn / daer men die begeert. Van deſe wint men zaet met droog weder / om des Winters over te houden; daer zijn noch twee ſoorten / die in de Velden waſſen / geele / en paerſſe / ſy worden by de Apotheeckers gebruyckt.

Leeuwe-becken.

Deſe zijn verſcheyde van bloemen / doch altemael bont / den eene root-bont / paers-bont &c; ſy worden gezaeyt in de Maent van April, en hebben van 't ſelve jaer vruchten / de planten duuren wel 2 of 3 jaren / ſy geven een ſeer fraey groen / en beginnen te bloeyen in Auguſtus, men houdt deſelve langh. Daer is oock een by-ſoort / die in de Velden waſt / maer als die in de Tuynen komen / is het een ſpecie van onkruydt / na de manier van Vlas.

Sonne-bloemen.

Sy zijn van twee of drie ſoorten / d'eene met Kinderen / en de ander ſonder Kinderen / welcker zaden zwart zijn / en noch een is'er met wit zaet: Dit zaet ſteeckt men ſlechts in de Aerde daer men die wil laten ſtaen: ſy vercieren de Tuynen niet weynig / door dien datſe wel 7 of 8 voeten hoogh uyt der Aerde waſſen / ſoo datſe boven alle andere bloemen uyt ſteecken. Die ſonder Kinderen (dat zijnſe die maer een bloem aen de geheele ſtam dragen) zijn de grootſte en de beſte; haer naem ſchijnen ſy verkregen te hebben / om dat hare ſchoone geele en lange ſpitſe bladeren / die rondt om de middelſte rondtheyt (die met zwarte zaden bezaeyt is) uyt ſchieten / de Sonne-ſtralen af beelden. Eenige ſeggen / dat de Sonne-bloemen, die van de rechten aert zijn / den gantſen dagh / als de Son helder ſchijnt / haer tegen de ſelve aen wenden / en daer mede draeyen / en des nachts haer wederom herſtellen / daer over ſy van de Italianen; *Torne al Sole*, werden genaemt.

Tarmica.

Dit is een cierlijck bloemetje / paerskleur / men kan het langh houden / het wordt gezaeyt in April: als het eens gezaeyt is / hoeft men 't niet meer te zaeyen / alſoo het van ſijn ſelven genoegh voort komt.

Venus Spiegel.

Dit is een heel ſchoon purper bloempje / ſy wor-

sy worden gezaeyt in April, 't zy dat men die wil laten staen / of verplanten / op de hoecken van de Bedden.

Tapsus Barbatus, of Wol-kruyt.

Van dese zijn tweederley soorten / d'een met geele / en d'ander met witte bloemen / sy worden ghezaeyt in April, sy wassen wel in de Velden / en worden veel by de Apotheeckers gebruyckt: 't is een kruyt dat wel voort wil / alsoo het menighte van kleyne zaden voort brenght; men verplant die op de hoecken van de Bedden / om dat het een lange stengh maeckt.

Amarantus.

Dit zijn vier of vijf soorten / daer zijnder / die de bladeren gelijck zijn / als de Papegaeys Veeren, een is'er met purpere bloemen / als Katte-staerten, een met noch grooter Katte-staerten, die root zijn / en een voet 2 of 3 langh / dan is'er noch een / die paers-achtigh is / met roode steelen / die de Papegaeys Veeren gelijck is; het zaet wordt hier niet ghewonnen / alsoo het uyt de Barbados of Virginjes komt / daerom moet'et op heete Bergen gezaeyt worden / als Meloen-bergen.

Laderus.

Hier van zijn twee soorten / kleyne en groote; de groote worden gezaeyt / en 't blijft een plant 10 of 12 jaer / men setter staecken of hoepen by / daer deselve aen vast raecken; sy geven heel cierlijcke moye bloemen / en bloeyen heel langh / van 't begin van July, tot het laetste van 't jaer. Daer is noch een kleynder soort / die alle jaren moeten gezaeyt worden / die hebben paers en witachtige bloempjens de Ouwe-wijven gelijck / sy worden gezaeyt in 't begin van April, in goede savel achtige Aerde.

Ridders-spooren.

Hier van zijn vier of vijfderhande soorten / als witte / paersse / bleecke / lijfverwe / gevlamde / dubbelde en Engelse; noch zijnder veel soorten van enckelde / die gevlamt zijn / dese worden gezaeyt in de Maent van April, en zaeyen daer na van selven voort / sy geven aengename cierlijckheyt in groote Tuynen.

Nardus Bohemicus.

Dese heeft purpere bloemen / en 't zaet dat zwart is / is heel wel-ruyckende / van dese zijn mede-soorten die in 't haer staen gelijck het lof van Fenckel, oock zijnder dubbelde / die niet in 't lof staen; sy worden alle jaren ghezaeyt in 't laetste van April, doch komen te met oock wel voort / van 't zaet dat af gevallen is.

Marionette.

Van dese zijn veelderhande soorten / sy hebben bloemen als Belvideres, of groote Klocken, sy verschelen veel in kleuren / als purper / wit / paers / met lange spitse Klocken / en ronde Klocken. Dese worden gezaeyt in Maert, maer staen een jaer over / eer die dragen / dan het zaedt vallende / komen van selve wel voort / de gemeene soorten zijn onkruydt in de Tuynen / als het Ranunculus, dat mede een van dese by-soorten is.

Prince-bloemen.

Dit is een blaeu bloemetje / wordt geset op de Apotheeckers vensters / dan zijnder noch twee soorten / purper en wit / sy worden in de Tuynen gezaeyt / en men laet die tegen een stock op loopen / het zijn bloemen gelijck Duyvels Naey-garen, dat in 't wilde wast / het wordt alle jaren gezaeyt in April, en men verplant die / waer men wil.

Linaria,

Linaria, of Vlas.

Linaria, Lusitanica, Americana, geeft een groot blinckend zaet / als 't gemeene Vlas: Daer is noch een kleyn plantje/ met witachtige bloemetjes / en witachtigh lof / het draeght rontsom witte bloemetjes / die worden gezaept in 't laetste van Maert, by den anderen / op een hoeckje van een Bedde / ofte Rabbat.

Wonder-boom, of Ricinus.

Dese zaden zijn spickelachtigh / de Herfst Spinnekoppen gelijck: sy wassen in korte tijden heel hoogh / geven groote bladeren / en hebben blaeuachtige steelen: daer de selve bloeyen / komt het zaet niet voort / maer wel aen de steelen: tusschen de bladeren komt een steng / daer het zaet in wast / het is steeckelachtigh / sy worden alle jaren ghesteecken in heete plaetsen.

Lupinen.

Daer van zijn 4 of 5 soorten / als de groote blaeuwe / kleyne blaeuwe / witte en geele / die de bloemen heel wel ruyken / als de Flamboyse bonte: dese worden van de zaden / die in de Peultjens voort wassen / gesteecken in der Aerde/ in de Maent van April, en worden alle jaren geset / daer men die wil laten staen.

Marvelje de Peru.

Dese zijn van veel kleuren/als paerssebonte / geele-bonte / root-bonte / en heele witte; dese zaden worden gesteken in een Meloen-bergh, om die van 't selve jaer te doen dragen / en rijpe zaden daer van te mogen krijgen: maer de wortels/ worden / in de Herfst-tijdt uyt der Aerde genomen / en geleyt in gekapt stroo / of wit sant. Die in de Voor-tijdt geplant worden / geven grooter planten / als die gezaept zijn / en zijn beter om zaet van te winnen.

Datura.

Hier van zijn dubbelde en enckelde / sy geven groote struycken; de bloemen zijn wit / en heel wel-ruyckende / maer de bladeren daer van / hebben geen goede reuck: De dubbelde vint men hier heel weynigh / ten ware het zaet van Tabago quam: de bloemen zijn langachtigh; de zaet-bollen dieder aen komen / gelijcken seer wel de Karstanjens, sy willen wel staen op groote plaetsen / alsoo het een groote plant geeft / die alle jaer vergaet.

Boomachtige Fioletten.

Dese zijn van vier of vijf soorten / die van zaedt voort komen; maer 't zaedt wordt gewonnen uyt enckelde bloemen/ en af gepluckt in 't wassen van de Maen, daer wert voor de beste gehouden 't zaet/ dat gewonnen wordt van een Boom / die jarigh is;'t zaet wert gezaept by den anderen / om veel dubbelde te krijgen / in het wassen van de Maen, men neemt (om het beste te hebben) 't zaedt dat achter in de Peultjens leyt/of dicht aen de steelen is/de selve worden als dan geset door den Tuyn/ om te sien wat het voort brenght. Dese planten moeten niet geset worden / daer veel Mis is / overmits 't selve een witte wortel heeft/en geen Mis kan verdragen/ maer 't moet staen in santachtige Aerde. Die van zaet werde gewonnen zijn dese/ witte / roode / paers-bonte / root-bonte/ witte met lof van paerssen / sy worden gezaept in 't begin van April.

Momordica.

Dit is een plant / die de kleyne Klittebladeren gelijck is / sy heeft een wit bloemetje / en wast ghelijck een Ey / met zwart purpere stippeltjens / sy moeten

ghezaept worden op een Meloen-bergh; het zaet daer van / komt uyt de Virginjes.

Balſem Appel.

Hier van zijn twee ſoorten / als een Mannetje en Wijfje, 't Mannetje is een plant / die men tegens een ſtaeck / of Prieel laet opklimmen / het heeft een bladt als de wilde Wijngaert, het geeft witachtige bloemen / en daer na kleyne Appeltjens, 't is een gewas dat hier niet veel aengehouden wert / maer in Duytslandt hebbenſe die veel: het Wijfje heeft roode ſteelen / ghelijck Porſeleyn, het draeght paers-achtige bloemen / gelijck als Sots-kapjens, het wert veel geſet op Apotheeckers venſters, het komt alle jaer voort van zaet / en wil wel ſtaen in goede vette Aerde.

Stock-roſen.

Deſe worden aen gheteelt van zaedt / maer bloeyen eerſt het tweede jaer / sy zijn verſcheyden van kleuren / als root / purper / wit / heel bruyn en geel: van al deſe ſoorten / zijn dubbelde en enckelde / maer 't zaet dat van dubbelde gewonnen is / brenght beter dubbelde voort / sy worden geſet door de Tuynen daer men wil / 't zy aen de heggen / of kanten van wateren / sy ſtaen cierlijck / en bloeijen in de Herfſt / en willen wel voort in ſantachtige Aerde / 't gebeurt wel / dat men deſe plant ſcheurt / maer sy komen ſoo wel niet voort / als die van zaet.

Carduus.

Carduus Mariæ, heeft heel ſchoon groen / en wit geſtreepte bladeren / 't is de verbalſte Safferaen, en heeft een Oranje-achtige bloem / sy waſt veel in Duyts-landt. De Roomſche Carduus, waſt boven gelijck een netje / de bloem van de Uyen ghelijck. Carduus Benedictus, worden ghebruyckt in den Alſem-wijn. Daer zijn noch veel ſoorten van Carduus of Diſtelen, die in 't Veldt waſſen / en hier niet werden geſtelt / om dat men die niet veel in de Hoven gebruyckt. Deſe worden ghezaeyt in 't begin van Maert: maer de Roomſe ſtaet een jaer over / eer die bloemen draeght / en wordt gezaeyt in goede Aerde / en daer na verplant / als die 4 of 5 bladen heeft. De Carduus Benedictus wordt op een Bedde gezaeyt / en die laet men daer ſtaen totſe bequaem is / om uyt te trecken.

Riſpen.

Deſe geven kleyne bloemetjens / als de geele Klaveren gelijck; de vruchten dieder aen waſſen / zijn de Riſpen gelijck / en moeten alle jaer gezaeyt worden / in de Maent April.

Slacken-Huyſjes.

Deſe zijnder met Doorentjes / en ſonder Doorentjes / sy worden gezaeyt / als hier boven van de Riſpen geſeyt is.

Blattaria.

Deſe komen van zaet voort / en zijn van kleur geel / wit en paers: als dit kruydt eens gezaeyt is / komt als dan van zijn ſelven voort / daer is noch een / dat een plant blijft / en wordt van den anderen af geſcheurt.

Vinger-hoeden.

Hier van zijn drie of vier ſoorten / als de geele die uyt de Virginjes komt / een kleyne paerſſen / deſe gelijck een groote witte / een paers-achtige met ſpickelen van binnen: Deſe worden ghezaeyt in April, en ſtaen een jaer over / eer die bloeyen: d'andere twee groote ſoorten / komen

komen van zaet voort / dat van selver gevallen is / en geven groote lange stengen met breede bladeren / sy willen wel staen in groote Tuynen.

Maen-koppen.

Sy zijn verscheyde soorten in kleur / als de groote paersse / bonte / witte / en andere meer / die van zaet worden ghezaeyt / onder Dreven of groote Tuynen / willen van vers wel besien zijn / alsoo de selve seer schoon staen: daer zijn noch 3 of 4 soorten / die Papavertheador, of Klap-roosen genoemt werden; sy hebben schoone inkarnate / of purpere kleur: Daer is noch een Gehoorende Papaver, noch eene met geele en roode bloemen / en hebben witachtigh lof: noch is'er een Papaver Spinosa, die heeft geelachtige bloemetjens / daer aen zaedt-bollen komen / met doornen: dese zaet-plantjens willen wel voort komen / met verplant te worden / om dat'er maer eene zaet-wortel aen is / daerom moetense gezaeyt worden / daerse sullen blijven staen / en eens gezaeyt zijnde / vallen wel van selver uyt het zaet voort.

Thlaspi van Candia.

Dit zijn twee soorten / paersse en witte / sy geven fraye bloemetjens / en worden gezaeyt in April; men kan die verplanten waer men wil / sy staen cierlijck in kleyne Tuyntjens: daer is noch een met witte bloemetjens / het is een plant die overblijft / men set die voort met scheuren.

Condrilla.

Dese zijn van 2 of 3 soorten / den eene met paersse / en d'andere met witachtige bloemetjens / sy geven cierlijcke bladertjens / en werden alle jaer in de Voortijdt gezaeyt.

Devatium Barbatum.

Dit wordt gezaeyt by malkanderen / in een pot / of op bedden / in de Maent van April; het geeft heel moye Citroen-kleure bloemetjes / die van binnen zwart zijn / sy geven rare bloemetjes / om in een bloem-pot te setten / en om Bocketjens van te maken.

Oyevaers-becken.

Dese worden gezaeyt / en moeten een jaer over staen / eerse bloeyen / sy maken een groote plant / en daerom zijn die goet in groote Tuynen; daer zijnder met gevlamde bloemen / die Marvelje de Peru gelijck zijn / en meer andere / als bonte / witte / paersse / heel bruyne / en andere kleuren / sy worden gezaeyt in April: die eens gezaeyt zijn / komen genoegh van haer selven voort.

Paerel-zaet.

Dese worden gezaeyt / en staen een jaer over / eer sy bloeyen / als dan bloeyen sy met geeelachtige bloemetjens / en groeyen de bladertjes tussen de zaden in: de planten blijven voort des Winters over / en willen wel staen op savelachtige Aerde.

Bruynnetjes.

Dese worden gezaeyt op Bedden / en verplant / sy geven schoone roode bloemetjes: het lof is de Fenckel gelijck / sy werden gezaeyt in April: 't zaet bewaert zijnde / kan men die zaeyen in 't laetste van Mey, en hebben als dan de heele Somer bloemetjes.

Penninck-kruydt, of Bolbonac.

Dese worden gezaeyt / maer staen een jaer over / eer die bloeyen / de bloemen

zijn de enckelde Violetten gelijck / daer 't zaet in komt / en rijp wordende / zijn 't als Dubbeltjes / sy worden op de Kassen geset voor Silver-schoon.

Acoleyen of Klockjes.

Dese zijn veelderhande soorten in kleuren / als bonte / paersse / blaeuwe / witte / en meer andere kleuren / en noch zijnder met Star-bloemen; dese ghezaept wordende / dragen het tweede jaer bloem / die 't fijnste lof hebben / zijn dubbelde / en als men wil weten / of die gevlamt zijn / kan men het sien aen de stelen / alsoo de ribbens van de steelen / mede ghevlamt zijn.

Cistus.

Dese worden gezaept / en als die drie of vier bladeren hebben / wordense geset in potten / sy maken een kleyn boompje; en krijgen bloemen / als enckelde Aert-rosen, dese zijn 3 of 4 soorten / als met het Salie-bladt, Lavendel-bladt, Mannetje en Wijfje, en meer soorten: dese zaden komen uyt de Virginjes, of Portugael, maer de selve een jaer over gehouden wesende / geven cierlijcke planten / om op Apotheeckers vensters te setten / maer sy moeten in huys of kachel geset worden.

Gouts-bloemen.

Dese worden gezaept in 't begin van Maert, en daer zijnder van verscheyde soorten / als groote dubbelde met kinderen / heele geele / bonte / enckelde / die de Boeren gebruycken / om de Boter te verwen; de selve van zaet gevallen / blijven des Winters over staen.

Herba viva, of Levendig Kruyt.

Dit is een zaet dat uyt Guinea komt / het heeft een heel cierlijck bladtje / by na de Tamme Raket gelijck: als men aen de selve raeckt / soo sluyten die toe / en vallen ter neder: dit moet gezaept worden op een heete Meloen-bergh, om 't selve te beter te doen voort komen / maer hier te lande / kan men daer geen zaet van winnen.

Noli me tangere, of Kruydtje roert mijn niet.

Dit wordt gezaept in de Voor-tijdt, en maeckt een plantje / daer aen geele bloemen komen / gelijck als Munnicx-kapjes / 't zaet daer van rijp wordende / en men raeckt dat aen / soo springht het uyt sijn huysjes. Dit eens gezaept zijnde / komt als dan van sijn selve genoeghsaem voort.

Nasturcium Indicum.

Dit is Indiaens-kars, heeft ronde bladeren / en maeckt sijn selven vast aen staeckjes / die voort komende / set men die in potten / om op Apotheeckers vensters te setten / sy geven veele moye bloemetjes / als Sots-kappen, maer 't zaet daer van gewonnen zijnde / moet men droogh leggen / om dat 't selve het schimmelen onderworpen is: Het wordt ghezaept in 't begin van April, op een warme plaets.

Paerts-ysers.

Dit geeft een cierlijck plantje / het heeft peultjens of zaden / die komen aen malkanderen / als Hoef-ysers van Paerden / dit zaet komt veel uyt warme landen / alsoo het hier niet wel rijp wort / het moet geset worden / op warme plaetsen.

Spaense Klaveren.

Dit heeft zaet als Geerst, en de bladeren

bladeren die daer van voort komen / zijn gelijck de bladeren als Klaveren, sy geven een cierlijck root bloemetje / en willen wel op een hoopje / by den anderen ghezaeyt worden / en dat in de Maent van Maert.

Brasilse Peper.

Dese zijn verscheyde soorten van vruchten / als lange / heele smalle / ronde als Peeren / sy zijn altemael root van schorse / en is een ronde met geele vruchten: dese moeten gezaeyt wesen op een Meloenbergh, om de vruchten vroegh voort te doen komen / sy worden geset in potten / de selve rijp wordende / geven seer schoone vruchten / die heel cierlijck staen / op Baluysters, of Apothekers vensters.

Appel der Liefde.

Dese zijn van tweederley soorten / d'eene geele / en d'andere inkarnaet / het zijn ronde besien / soo groot als een matelijck Oranje Appeltje, sy willen wel staen in potten / of ergens anders tegen aen / daer die sich selven konnen vast maken / of aen binden: De vruchten staen seer cierlijck / waer over datse de naem hebben / van Appel der Liefde.

Bocx-baert.

Sy worden gezaeyt in Maert, en staen een jaer over / eerse bloeyen / sy hebben geele bloemen: de wortelen daer van / worden gegeten tot Sla, als die opgekoockt zijn: sy willen wel staen in goede vette Aerde; men duntse gelijck als de Peën.

Scorzonera.

Dese zijn gelijck als de Bocx-baerden, sy hebben paers-achtige bloemen / en worden op de selve maniere gebruyckt als voorseyt is / sy worden in Hollandt soo veel niet aengequeeckt / als wel in Brabandt, want die daer veel gegeten werden.

Basilicum.

Dese zijn van drie of vier soorten: de Roomse werden gehouden voor de beste; het is een kruydt dat ongemeen wel ruyckt / het wordt gezaeyt in de Maent April, op warme plaetsen.

Ysop.

Dit zijn twee soorten / sy worden gezaeyt in de Voor-tijdt, en werden ghebruyckt tot Struyf-kruydt, sy geven een aengename geur.

Scharley.

Dese staet een jaer over / eer men die gebruyckt / daer zijn drie of vier soorten; sy willen wel staen / op warme plaetsen / onder de schaduwe.

Venckel.

Dese zijn van tweederley aerdt / den eene is soetachtigh / en d'andere bitterachtigh; de soete Venckel wordt in Brabandt aengeaerdt / als de Selderie, maer in Hollandt wordt die niet gegeten / men gebruycktse met Peper en Sout, het zaet moet twee jaren in de Aerde leggen / eer dat het wil dragen.

Anijs.

Dit wert op de selve maniere gewonnen als de Venckel, het is sterck van reuck / en wert in goede Aerde gezaeyt / op schaduwachtige / en warme plaetsen / in de Maent van Maert, en bloeyt in July, en draeght in 't selve jaer zaet.

Carre-

Carrewey, Dil.

Dese wordt mede gezaept in de Maent van Maert, als oock de Dil, die op een en de selve maniere wert gewonnen / als de Anijs.

Pietercelie.

Die wordt gezaept in 't laetste van February, om datse gemeenlijck 6 weken onder de Aerde leyt / maer om die eerder op te doen komen / sal men 't zaet een nacht laten weken / als dan komtse wel 14 dagen eerder op. Die men niet in zaet wil laten schieten / die zaept men na St. Jan, om des Winters te gebruycken: daer zijn driederhande soorten; Gekrulde, en Ongekrulde, en Rooms-pietercelie, dese heeft heel groote bladeren. 't Zaet van dese voorsz. Pietercelie, is beter te gebruycken van twee jaer / als van een jaer / alsoo 't selve menighvuldiger op komt.

Andyvie.

Dese wordt gezaept in Juny, en verplant / als die 5 of 6 bladeren heeft / ontrent anderhalve voet van den anderen / en dus bequaem zijnde / moet men die binden met droogh weder / om dat die van binnen niet soude rotten. Als men die des Winters wil bewaren / moetmense af snijden voor de Vorst / en in de kelder leggen / in droogh sant.

Selderie.

Dese wordt gezaept in Mey of April, en 7 of 8 bladeren hebbende / sal men Greppen maken / van een voet diepte / en de selve daer in / een voet van den anderen setten / als die bequame groote heeft / moetmense met Aerde aenvullen / om te beter geel te werden. De Mannen als dan / onder 't drincken van een glaesje Wijn / de selve eetende / doet het de Vroutjes daer na / mede goet.

Spinagie.

Dese wordt gezaept in de Herfst / daer de Peën uyt gehaelt zijn / dit is dan oude / die in de Voor-tijdt wert gegeten / maer de jonge zaept men / in 't begin van Maert.

Radijs.

Dese zaept men in Maert / gemeenlijck op Asperges-bedden, daer onder menght men geele Krop-salade.

Ramelassen.

Dese werden gezaept in 't laetste van Mey, om datse niet in zaet souden schieten / sy willen wel staen in savelachtige Aerde.

Krop-salaet.

Van dese zijn drie of vier soorten / als de bruyne, kleyne, Knodt-sla, die vroegh gezaept wordt / en Prince-kroppen: alle dese soorten / worden onder de geele Peën, of Ajuyn gezaept: men dunt die wel een halve voet van den anderen / om die te beter te doen kroppen / maer de Prince-kroppen, zaept men eerst in 't laetste van April, op bedden of landt / daer men die wil hebben / als mede de Chavonse-salade, die men van boven bindt / op dat de selve van binnen beter sou geel worden.

Geele Peën.

Dese worden ghezaept in 't begin van Maert, om die vroegh te hebben / en men dunt die / datse ontrent een handt breedt van den anderen staen / maer de Winter-peën, werden gezaept in Mey,

om

om des Winters te bewaren / die als dan het lof boven af snijdende / voor 't uyt schieten ; sy willen wel ghezaeyt werden in savelachtige Aerde.

Biet-wortelen.

Sy worden gezaeyt in April, en gedunt gelijck als de Peën ; sy willen wel wassen in goede stercke Aerde / en des Winters mede bewaert zijn als de geele Peën.

Witte Peën, of Pinster-nakelen.

Sy willen wel gezaeyt werden in kleyachtige Aerde / in Maert of April : men bewaertse des Winters, ghelijck als de geele Peën.

Chicorey-wortelen.

Dese worden ghezaeyt in Maert, in goede stercke Aerde / sy worden gebruykt / gekoockt zijnde tot Salaet / en de uytspruytjes daer van / kan men des Winters oock gebruycken tot Sala / en hebben de selve smaeck / als de Paerde-bloemen Salade, die men uyt het Veldt haelt. Als men daer van zaet wil winnen / moeten sy een jaer over staen.

Suycker-peën- of Wortelen.

Dese worden ghezaeyt in Maert, in savelachtige Aerde / 't lof daer van / is heel vurigh / als men des morgens / als daer douw op leyt / met bloote beenen daer door loopt. Men kan die oock wel aenvoeden van de spruyten / die des Winters uyt de koppen spruyten / want als men die maer in d'Aerde set / brengen sy weder wortelen voort : het is een heel voedtsaem en gesont eeten.

Beete.

Sy zijn twee soorten / fijne en smalle, sy wordt ghezaeyt in Mey, om niet in 't zaet te schieten / die kurieus zijn / steken de zaden van de groote Bieten / een voet van den anderen / sy maken als dan groote planten / en veele breede bladeren.

Kervel.

Dese wert gezaeyt in September, om des Winters te gebruycken / en die voor de Voor-tijdt, wert gezaeyt in April, men kan die oock zaeyen in July, en die men naer St. Jan zaeyt / schiet niet in 't zaet. Daer is noch Duyve-kervel, die wert by de Apotheeckers gebruyckt / als men die eens heeft gezaeyt / komt sy van selver genoegh voort.

Veldt-salaet, of Vette-kous.

Dese is tweederhande / d'eene met lange / en d'ander met ronde bladeren / sy werden wel gestickt in Koren-landen / en oock gezaeyt in de Tuynen / in 't laetst van Augustus, of in 't eerst van September, op plaetsen die ledigh leggen / om des Winters te gebruycken.

Latouw.

Dese werdt dicht by den anderen ghezaeyt / in 't begin van Maert, op een Meloen-bergh, of warme plaets / om die vroegh voort te doen komen / het is niet quaet / dat men die eerst weeckt in een pot / met wit natachtigh sant.

Ster-kers.

Sy wordt mede eerst een weynigh geweeckt / als boven geseyt is / en dicht by den anderen gezaeyt / en komt binnen een dagh 3 of 4 te voorschijn.

Porceleyn.

Hier van zijn twee soorten / als de kleyne die

REGISTER

Op den NEDERLANDTSEN HOVENIER;

Begrijpende alderley Boomen, Bol-bloemen, Planten en Zaden.

Flos

Eynde van 't Register.

Twee hondert
MODELLEN,
Voor de Liefhebbers van Hoven en Thuynen.

Tweederley manier Hoe men een Boogaert sal beplanten.

t'Amsterdam, by Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Vygendam. 1669.

Twee hondert
MODELLEN,
Voor de Liefhebbers van
HOVEN en THUYNEN.
Zeer dienstigh om alderley
BLOEM-PERKEN, PARTERRES of LOOF-WERKEN te leggen: noch eenige Modellen om *Prieelen*, *Lat-wercken* en *Dool-hoven* na de konst op te stellen, als oock verscheyden *Sonne-wijsers*.

Dienende tot onderrechtinge voor alle Liefhebbers en Hoveniers/ om Hofsteeden en Lusthoven konstelijck te vercieren.

t'AMSTERDAM,
Voor MARCUS DOORNICK, Boeckverkooper op den Vygendam, in't Kantoor Incktvat. 1669.
Met Privilegie voor 15 Jaren.

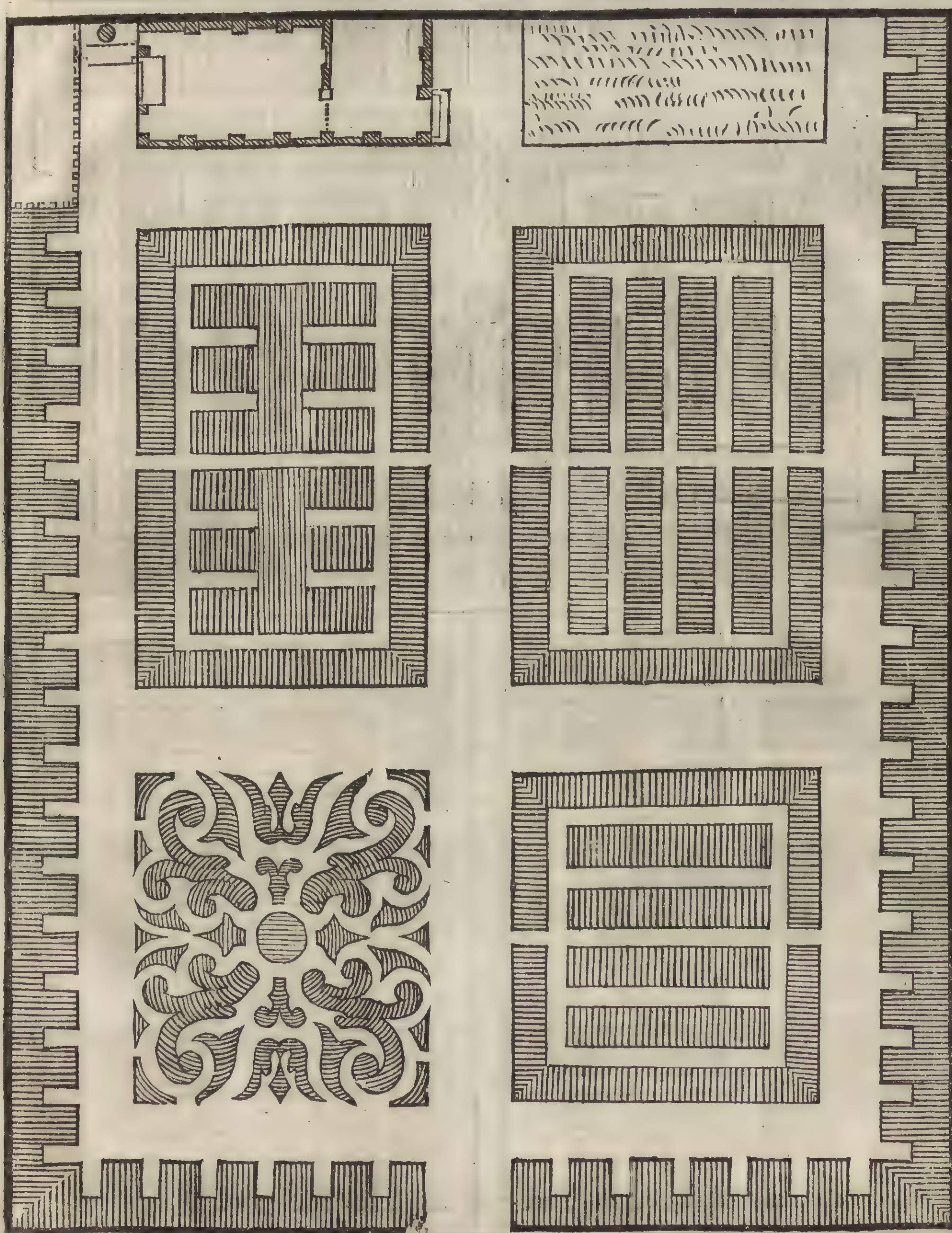
Maniere hoemen de Hoven *of* Thuynen
op de bequaemste wijse kan verdeelen.

'T HEeft ons goedt gedacht den **Nederlandtsen Hovenier** te verçieren, met verscheyden Modellen of Voorbeelden van Hoven, Thuynen, en Bloem-percken, &c. eensdeels om datmen niet wel een Hof of Bloem-perck kan maken sonder te vooren een nette wel-verdeelde aftekeningh daer van te hebben. Ten anderen, dat de onkunde by veele Hoveniers soo de Meester speelt, dat het haer onmogelijck is, om die selfs te verdeelen en af te teeckenen: waer door het gebeurt dat men selden eenige goede voorbeelden by haer vinden kan.

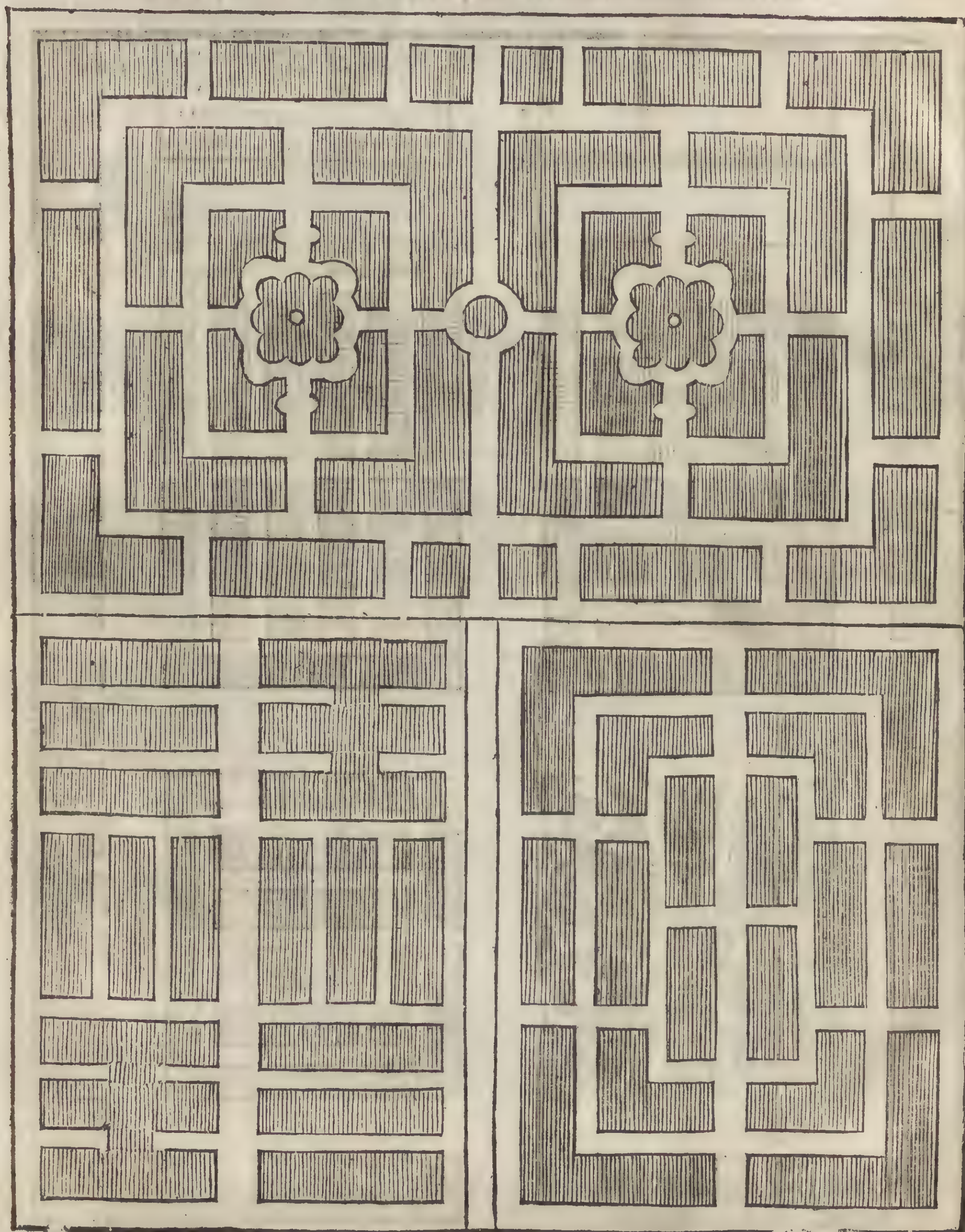
Om dan een Hof wel te ontwerpen, sal den **Nederlandtsen Hovenier** eerst maken een breedt padt, na dat de groote van de plaets toelaet, recht van vooren tot achteren midden door den Hof: alsoo oock aen wederzijden nevens de Heyningen, gelijck mede aen 't voorste en achterste eynd, na datmen twee voet tot een Rabat langhs de selve heeft laten leggen; welcke drie Paden met een kruys of dwers-padt in 't midden van den anderen werden doorsneden, waer door den Hof sich in vier gelijcke deelen komt te vertonen: van welcke men een of twee tot een Bloem-perck verkiest, en de andere met wel-verdeelde Bedden en Rabatten laet leggen. Dit is wel de gewoonelijckste manier; maer andere leggen die op een geheel andere wijse: gelijck men in dese volgende Figuren sien kan.

Daer staet wel op te letten, dat by aldien den Hof soo groot niet is om in vier bequame Percken te verdeelen, soo kanmen de Bedden in 't midden leggen en behouden aan yeder zijde een padt, en by aldien den Hof noch kleender was, soo maecktmen maer een padt in de midden, latende de Bedden ten weder-zijden in de Rabatten, tegens de Schuttingen aen malkanderen komen. Het gebeurt menighmael dat de plaets eenige uytstekende of inkrimpende hoecken heeft, soo salmen die bysonder afpercken, om den Hof soo veel mogelijck is vierkant te behouden. En by aldien den Hof grooter is, soo kan men de Bedden in ses, acht of twaelf percken verdeelen, een yder na sijn wel-gevallen, gelijck dese volgende Figuuren vertoonen.

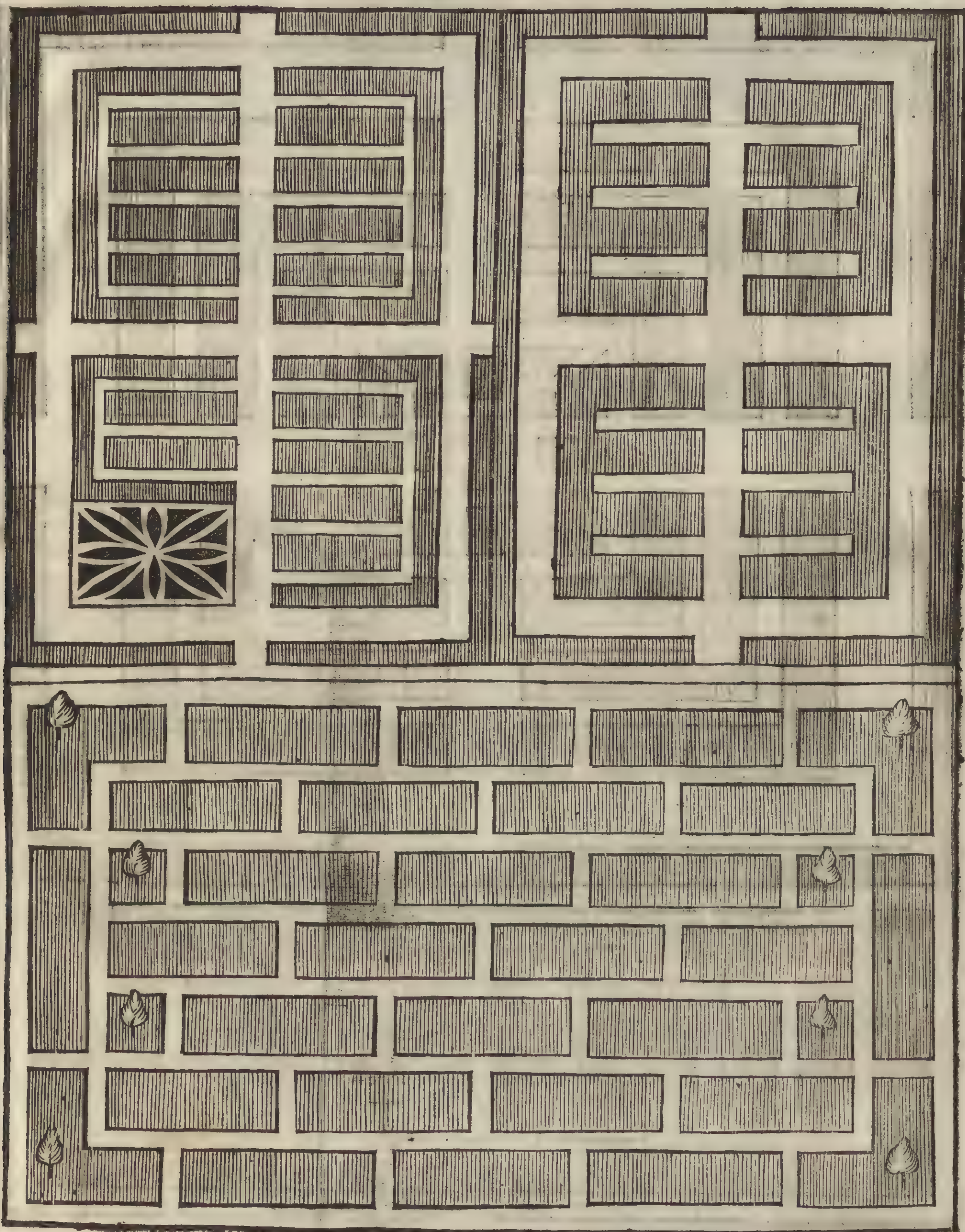
Platte Grondt van een Huys, Hof en Bloem-perck.

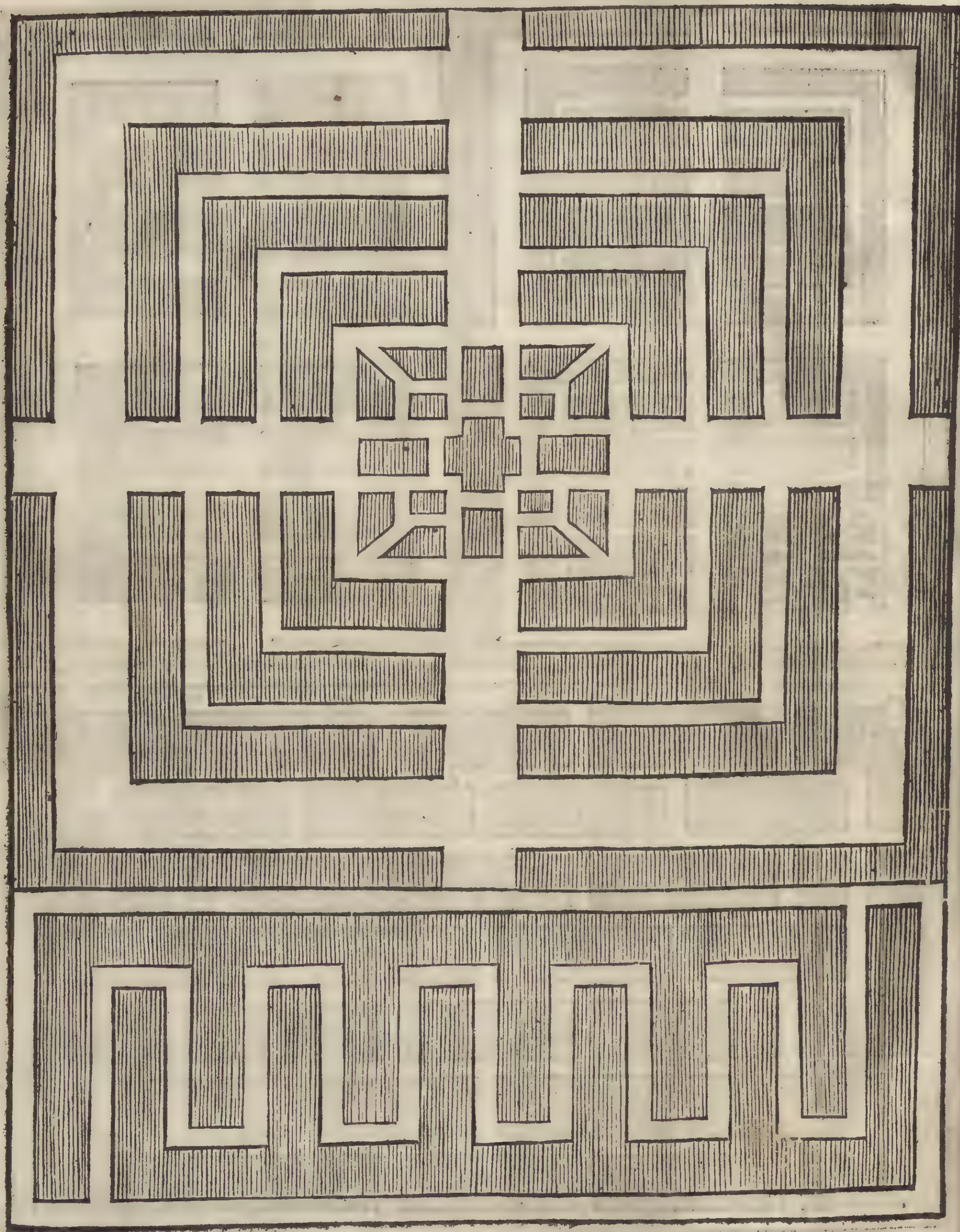
Verdeelingh van Hof-bedden.

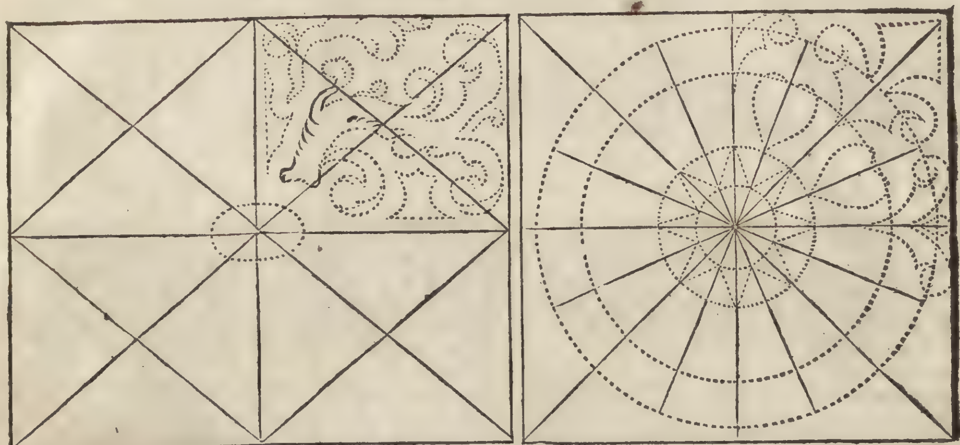
Verdeelingh van Hof-bedden.

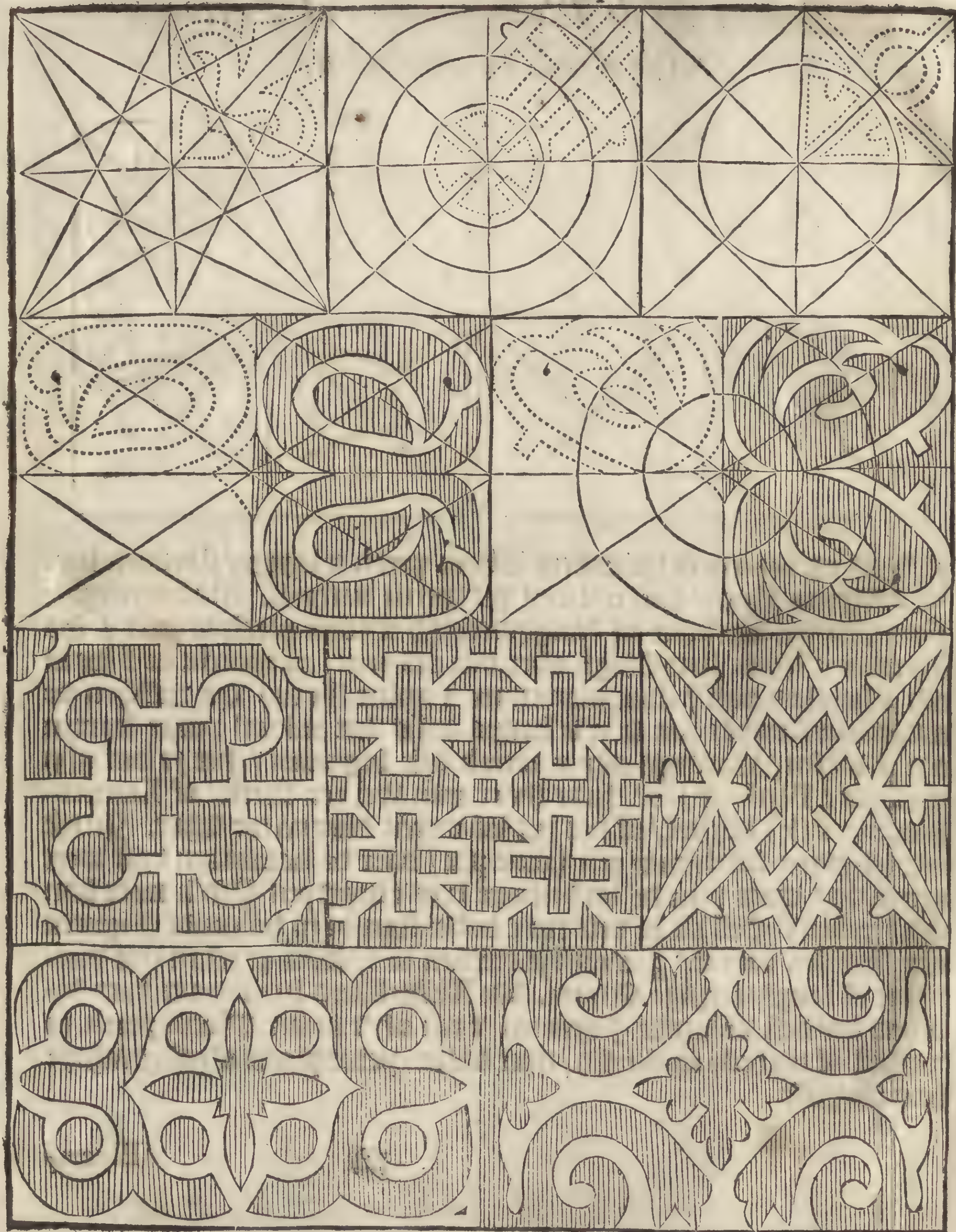
Hof-Bedden, Winckel-haecks wijſe.

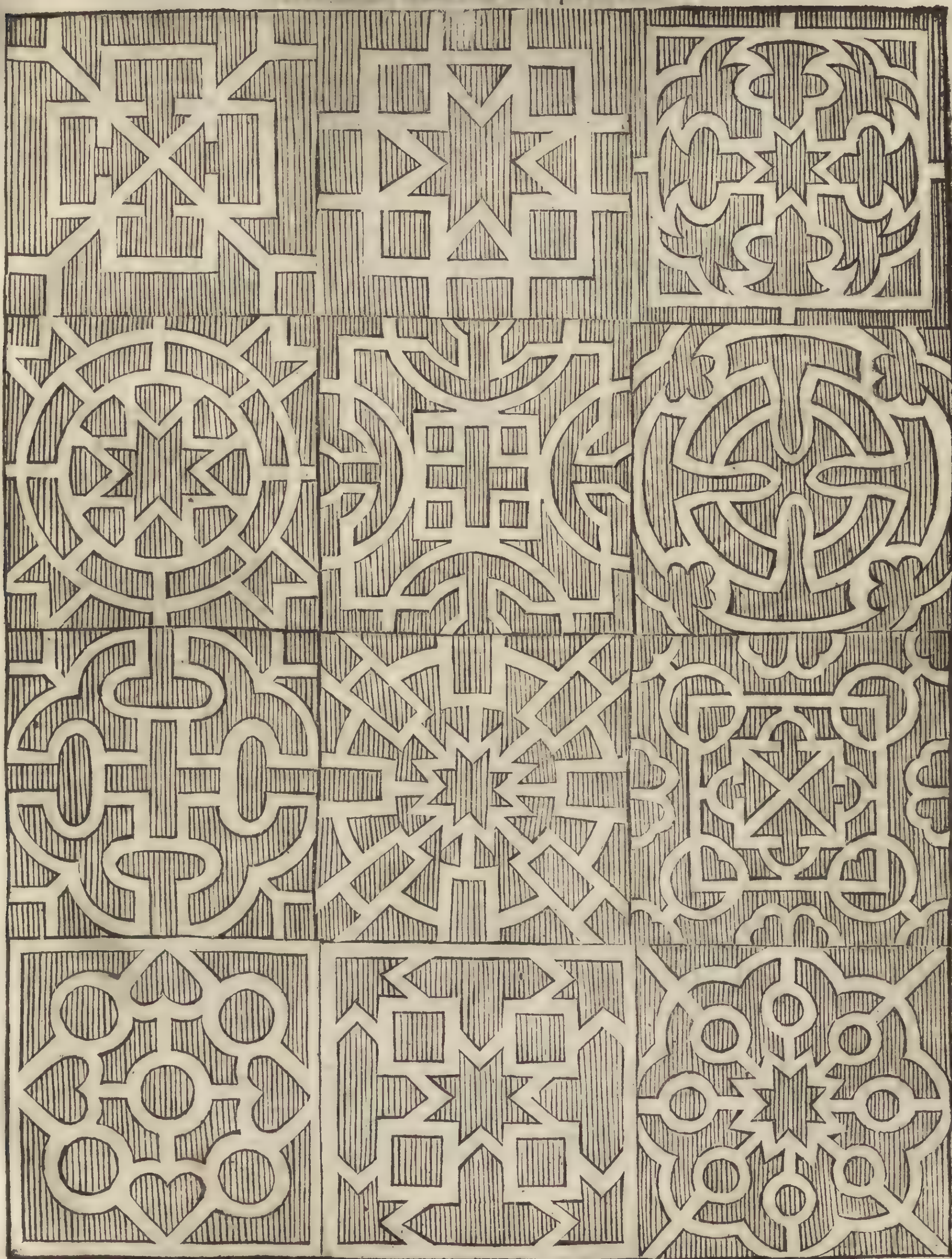

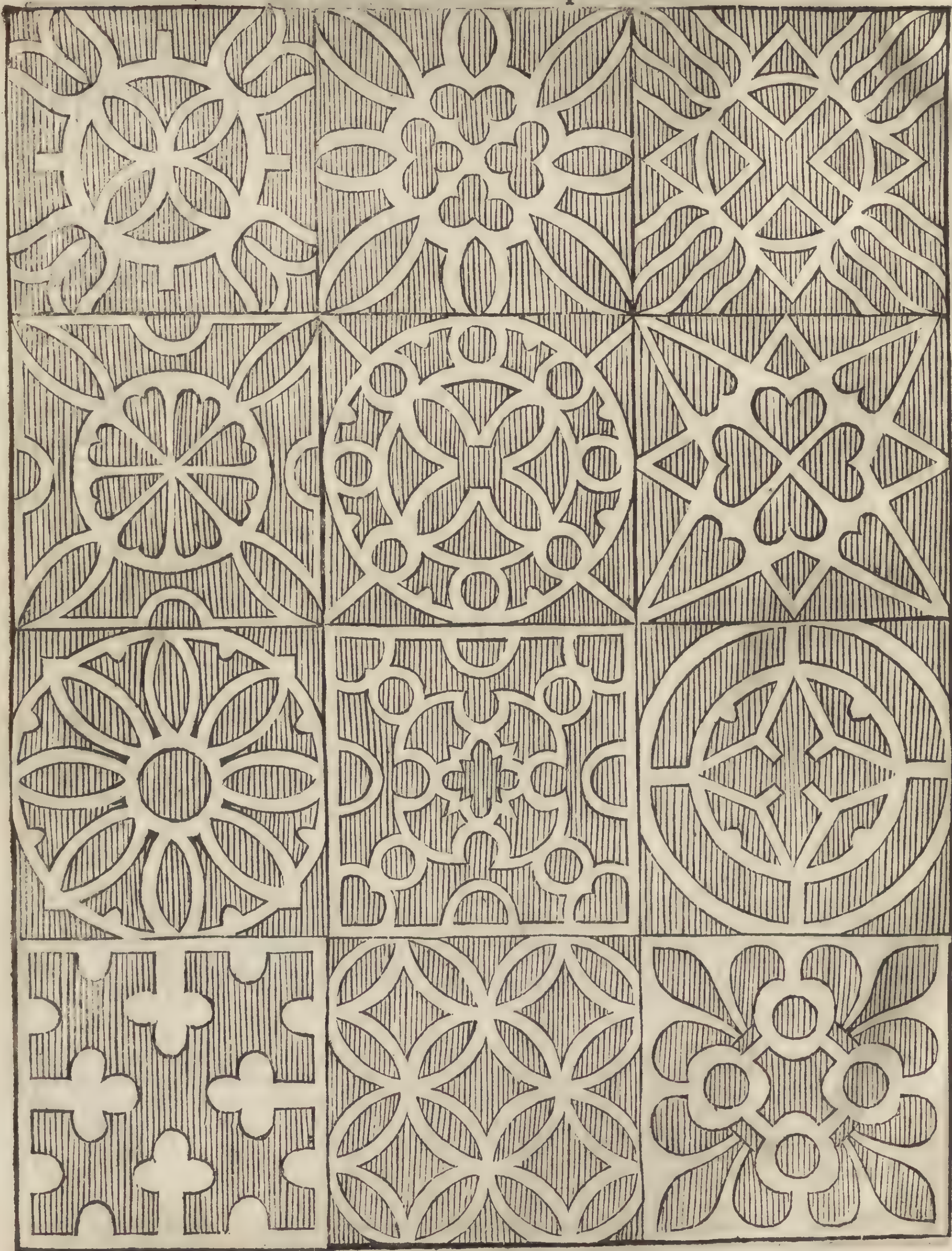
Maniere om de Bloem-percken of Parterris na de Konst te verdeelen.

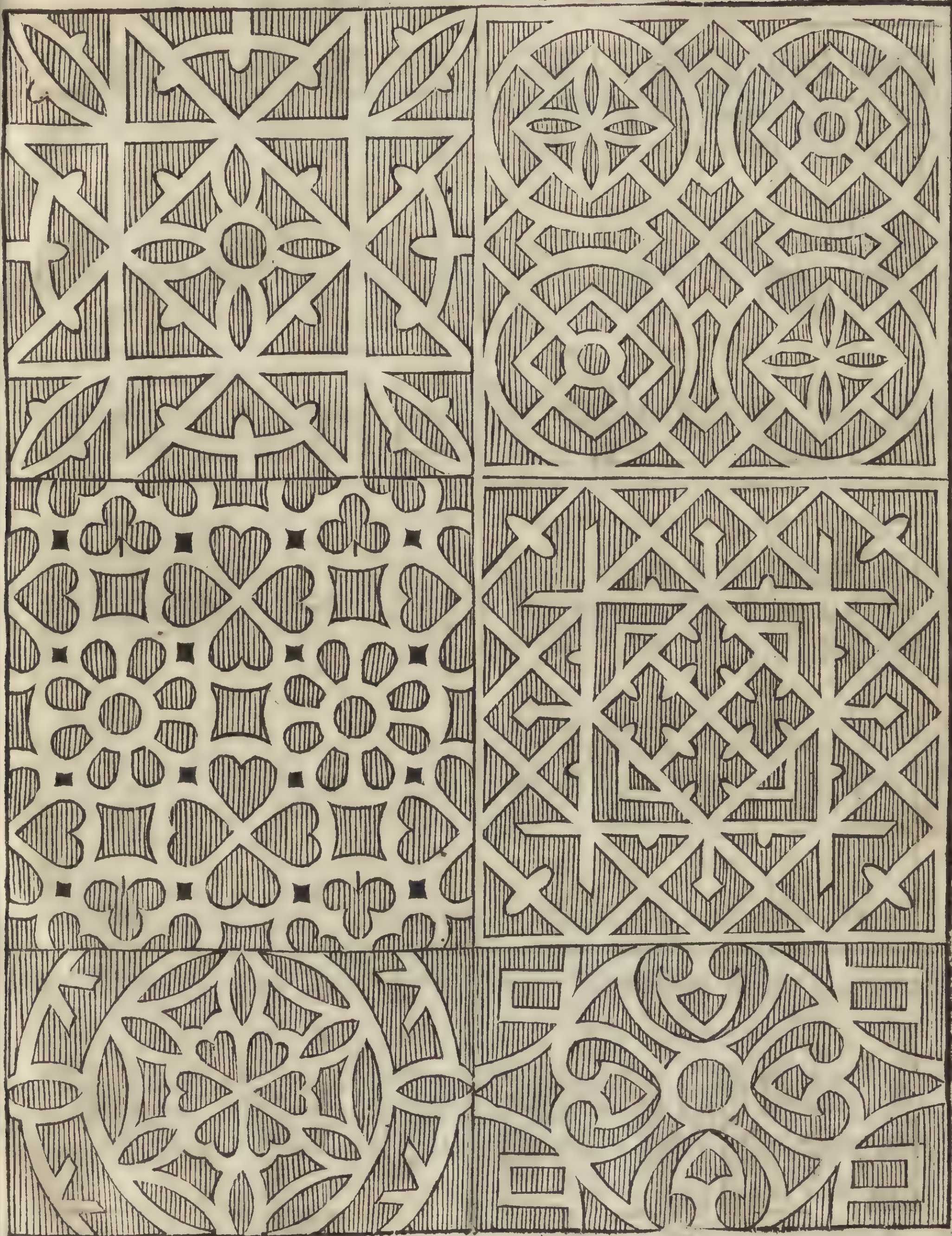

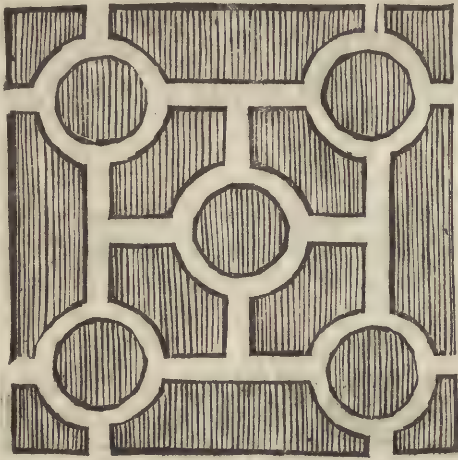
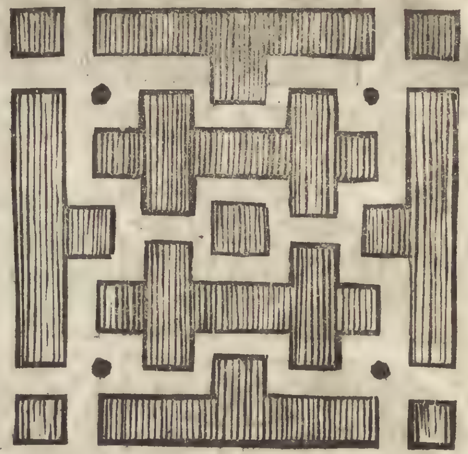
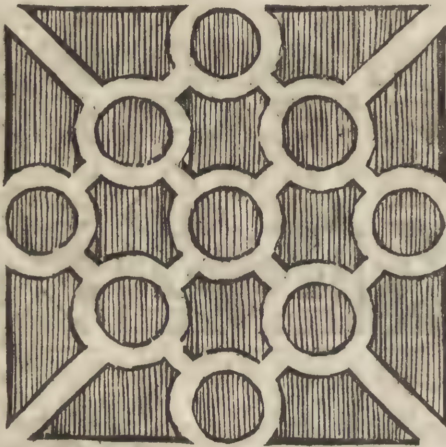
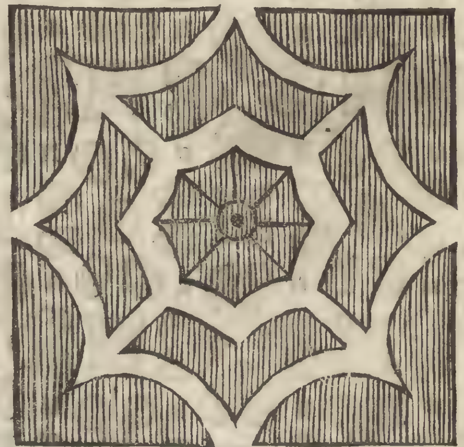
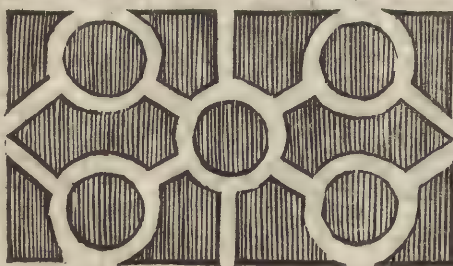
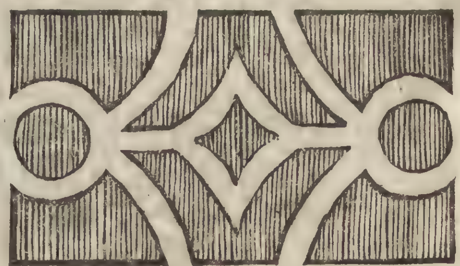
OM nu het eene of het andere Bloem-perck te leggen/ slaetmen verscheyde lijnen/ daer uyt men het werck verdeelt. Als by exempel: Zoo men een vierkant of langhwerpigh Bloem-perck begeert / soo slaetmen 2 lijnen kruyslingh over den anderen/ en maeckt de selve in alle 4 hoecken vast / dan neemtmen 2 andre lijnen/ die tusschen de andre overslaende/ dat sy alle kruys-wijs het middel-punct komen aen te wijsen/ waer uyt ghy u werck sult beginnen / het zy dat ghy een Ront / Vierkant / of Star (daer men wel een Beeldt of Laurier-boom in stelt) begeert / of dat het lof-werck daer na toe schiet. In dit middel-punct steeektmen een houte pen/ daer de koorde aen vast wert gemaeckt / waer men de verdeelinge van 't begrepen Perck mede kan uyt trecken: Gelijck in dese twee bovenstaende en volgende Figuren aenghewesen wordt. Sommige trecken de Bloem-percken uyt vierkante of langhwerpige Ruyten. De Liefhebbers konnen na haer believen/ uyt dese volgende Figuren/ 't een of 't ander Bloem-perck in 't geheel of ten deele uytkiesen / naer dat een yeder plaets of gelegentheyt daer toe heeft.

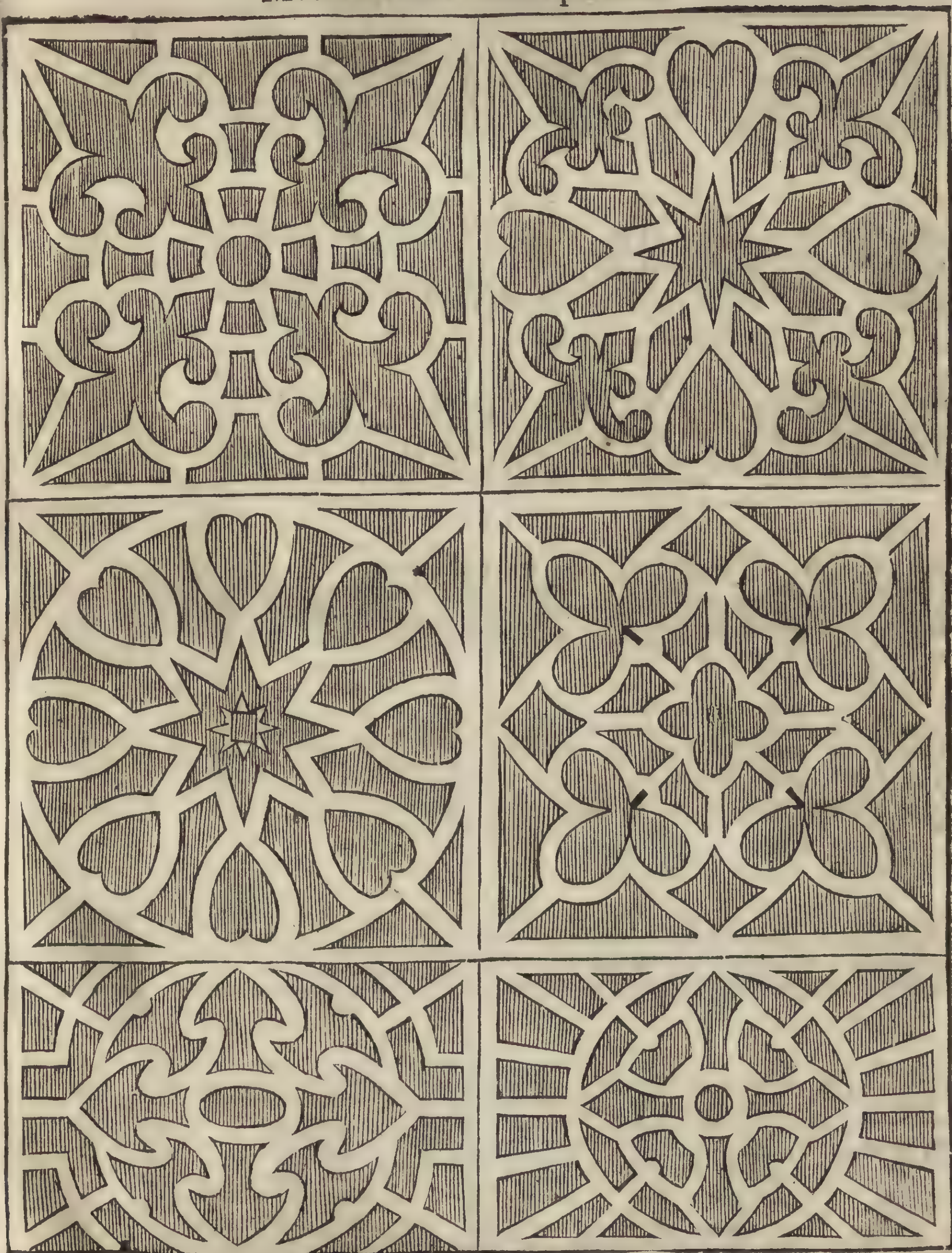

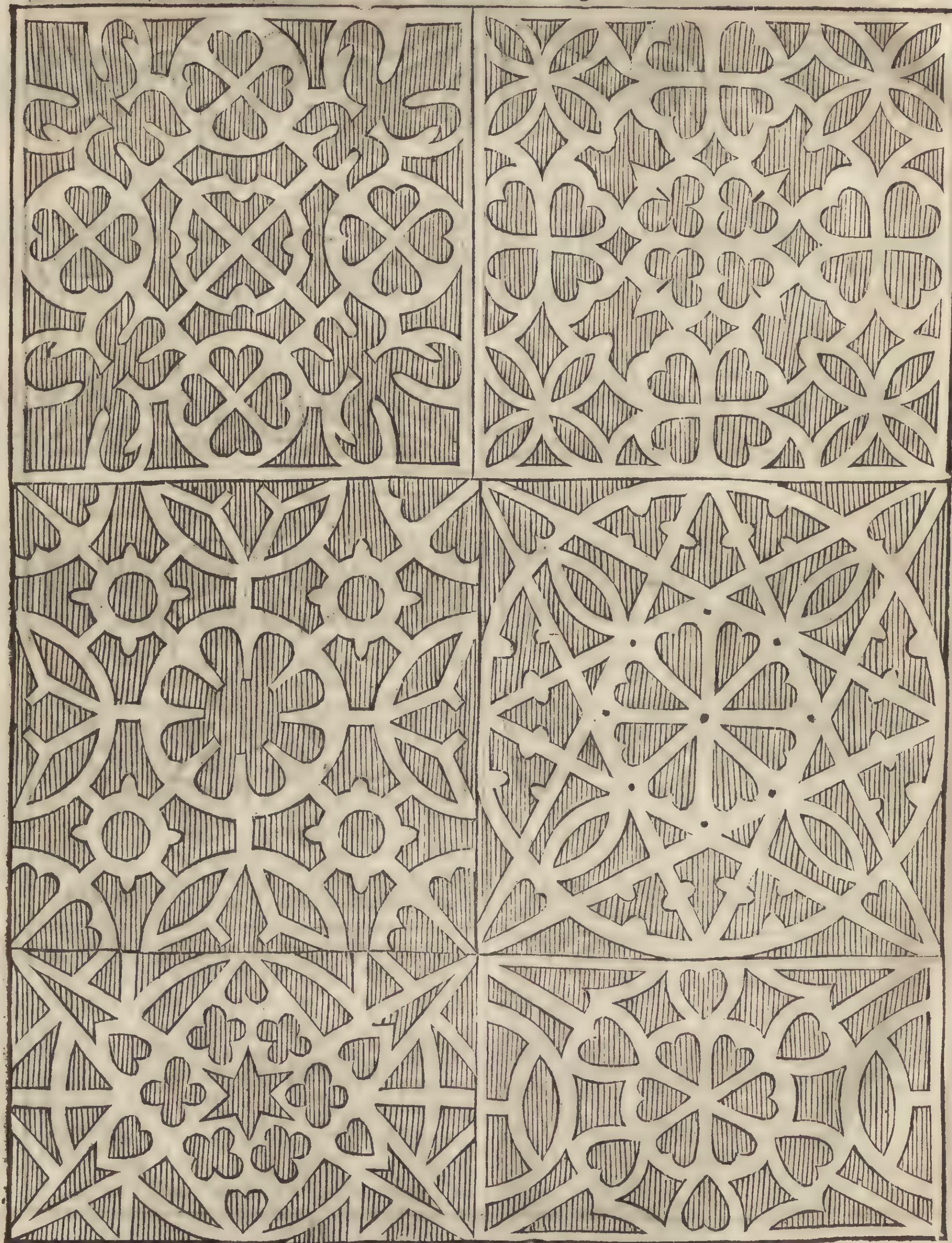

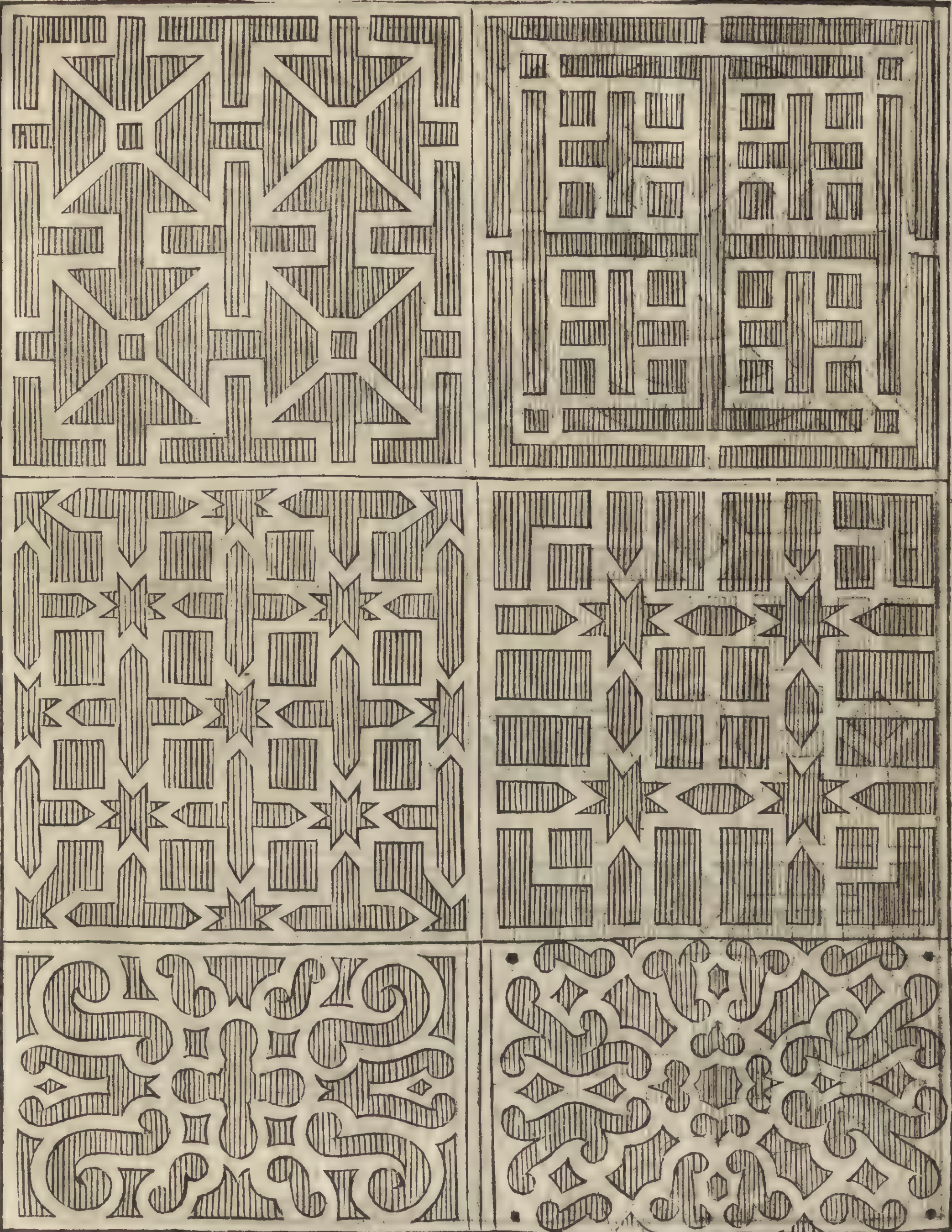

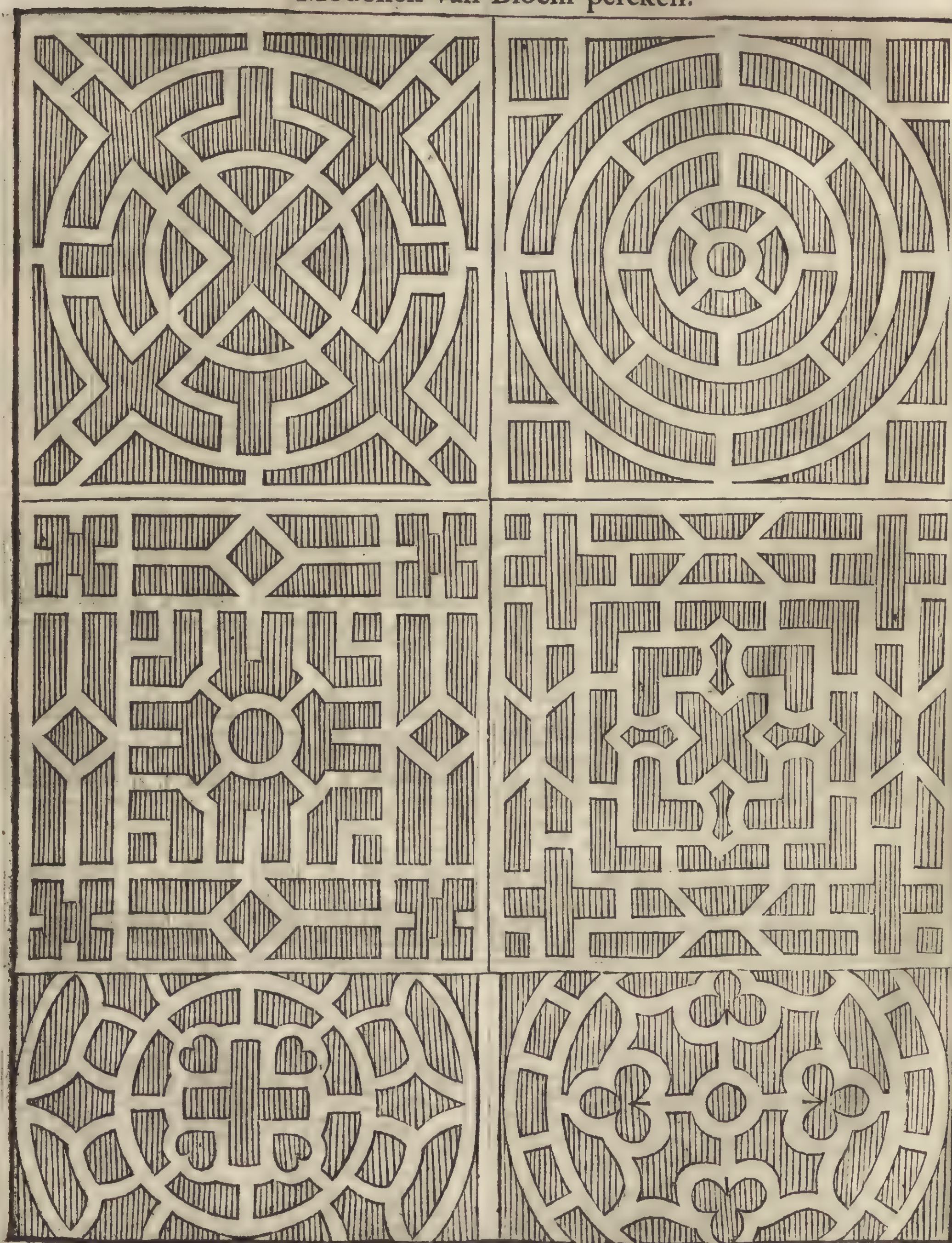

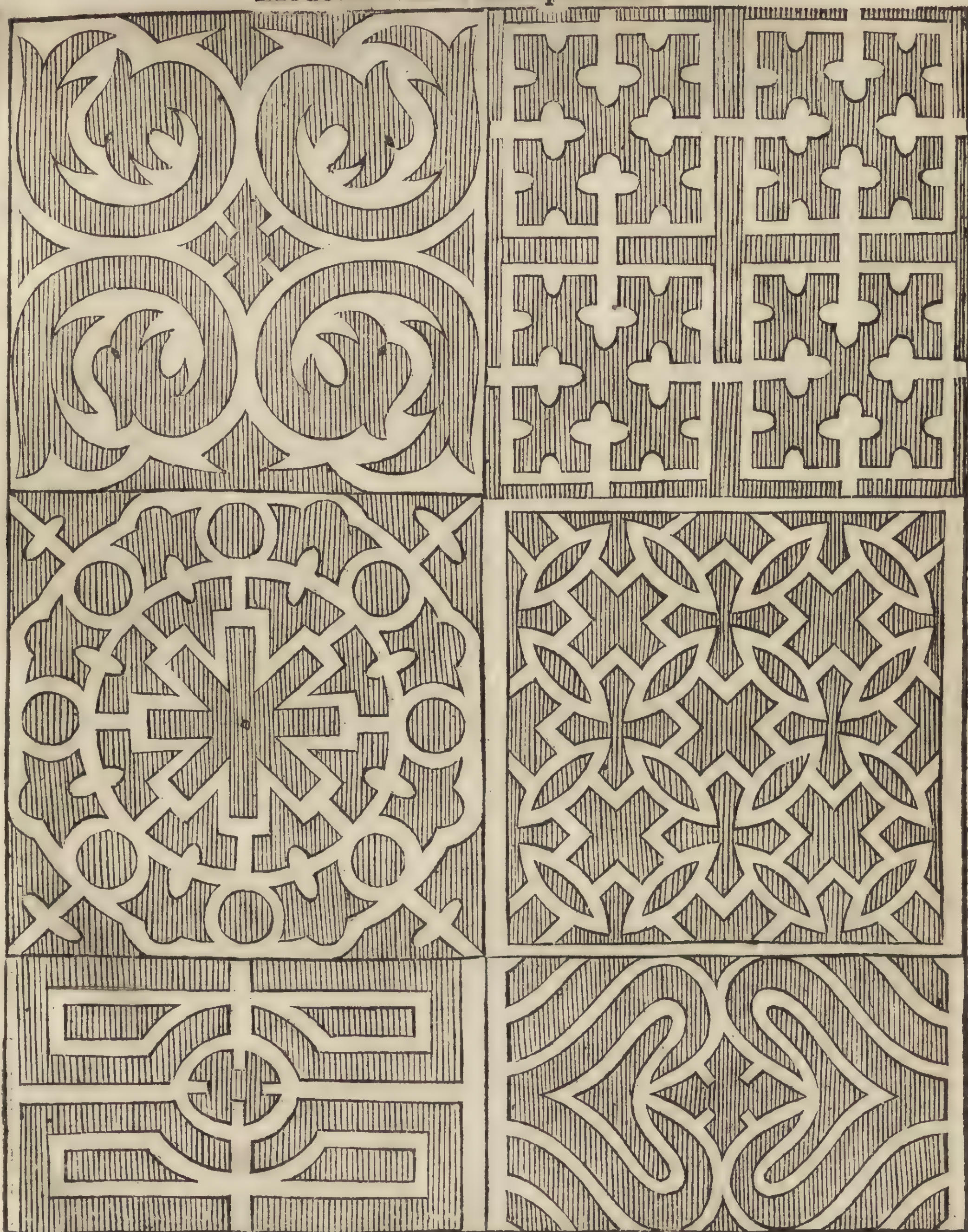

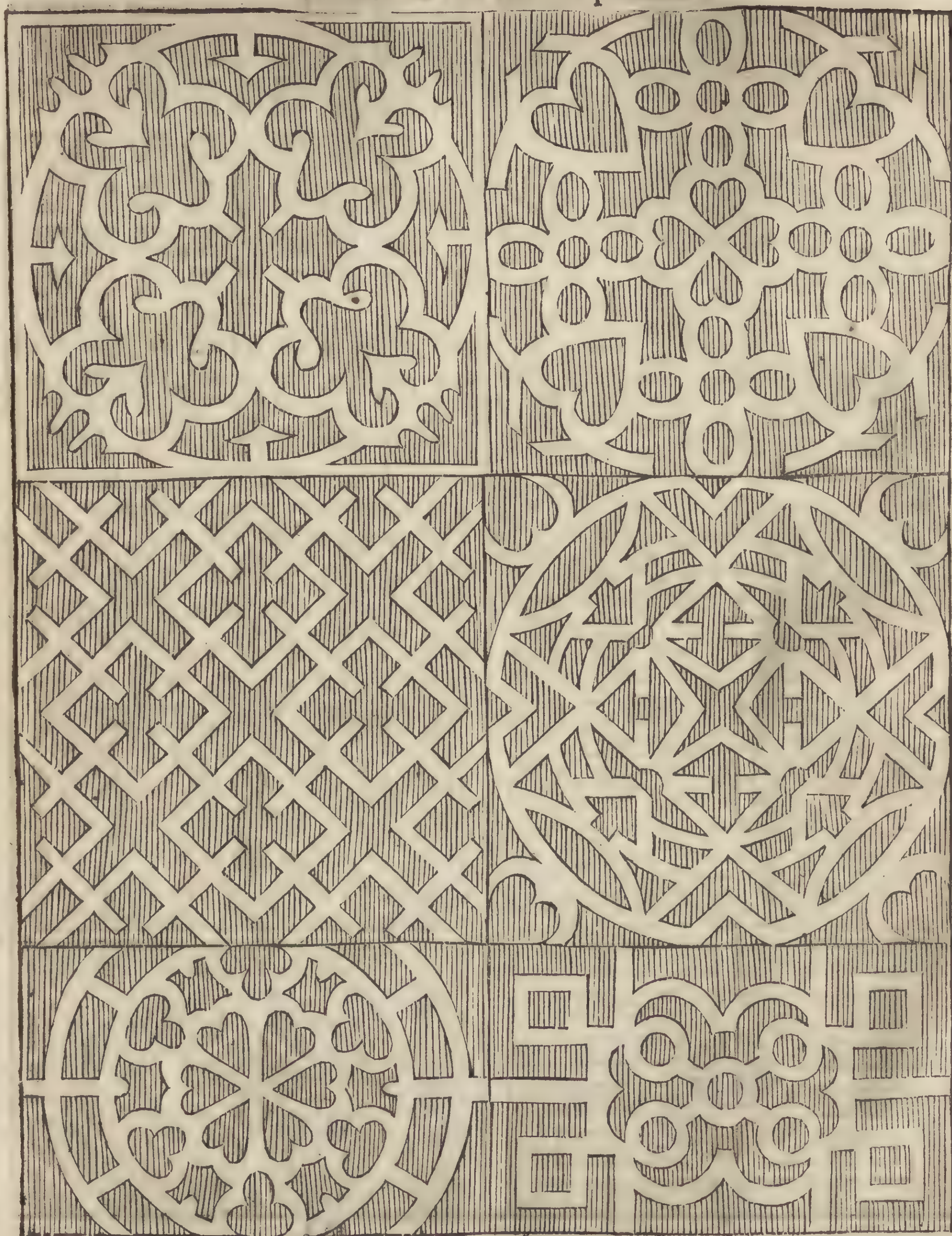

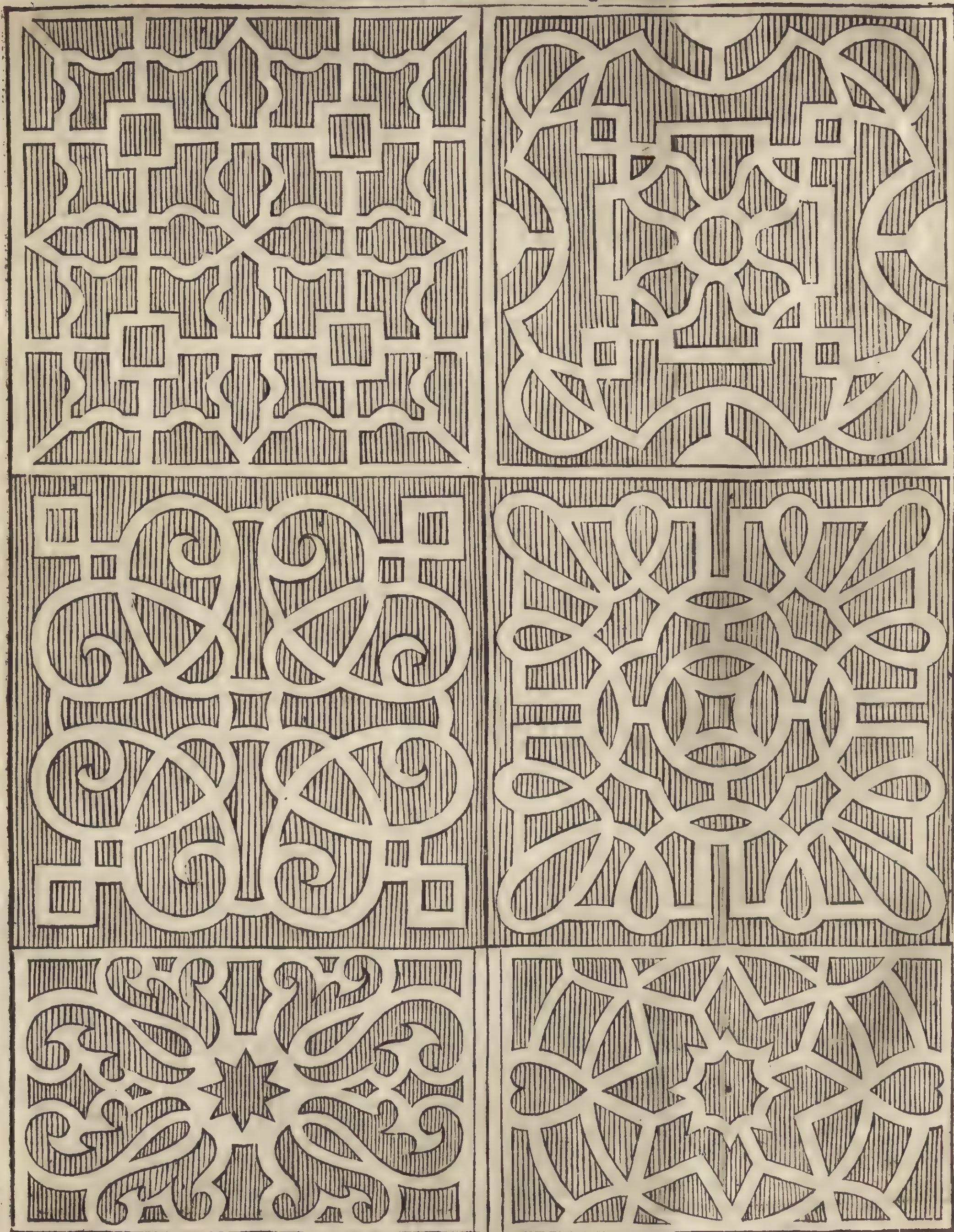

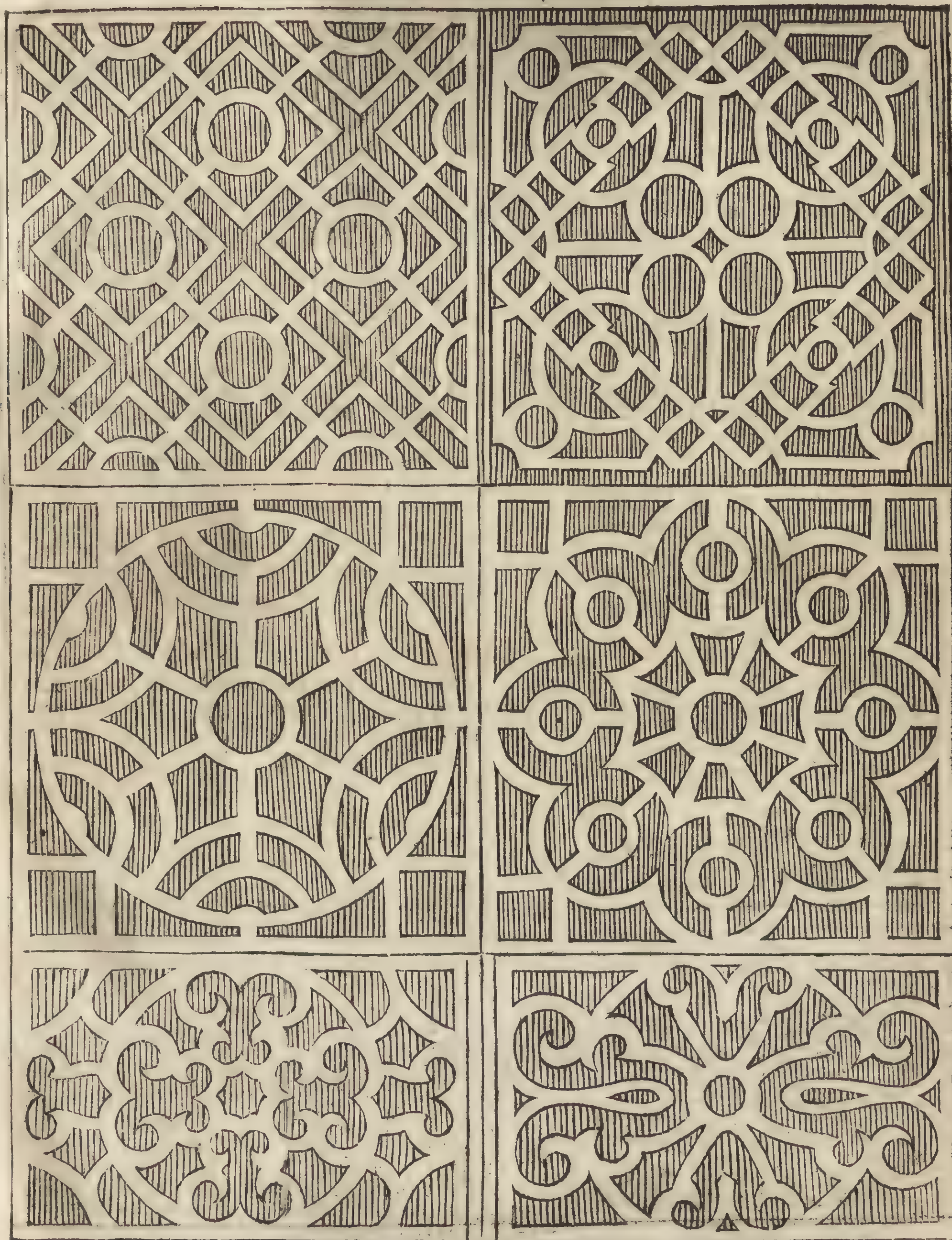

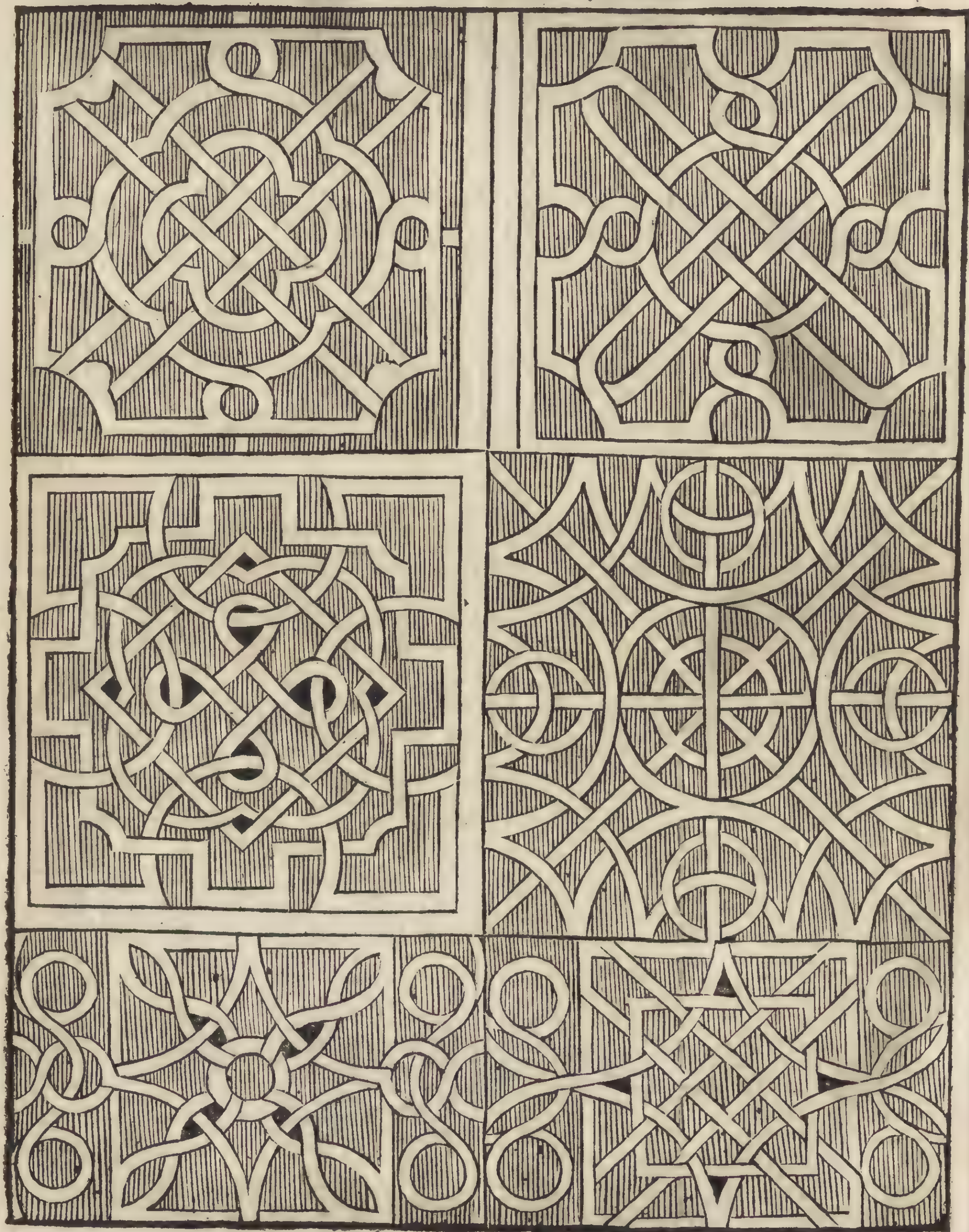

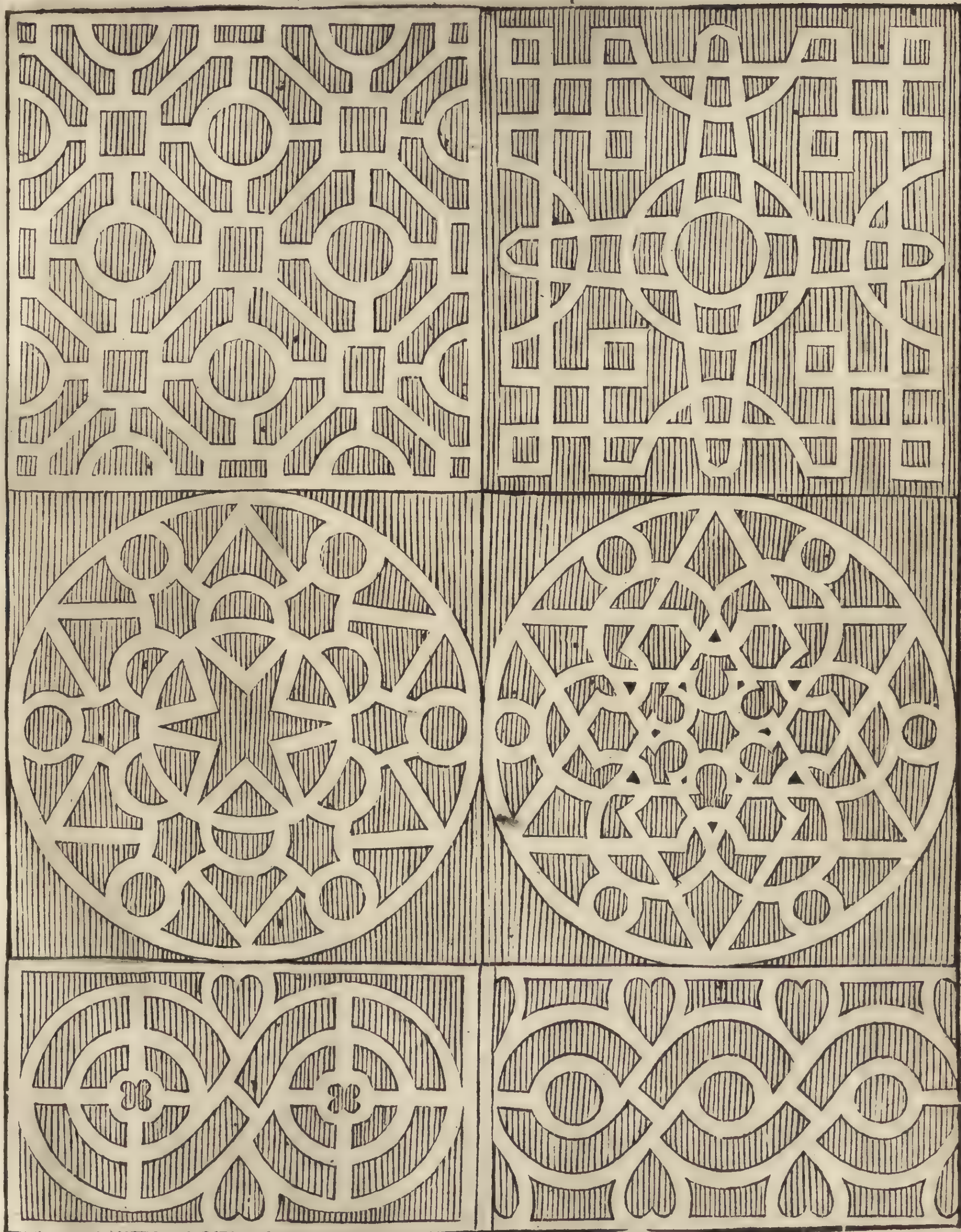

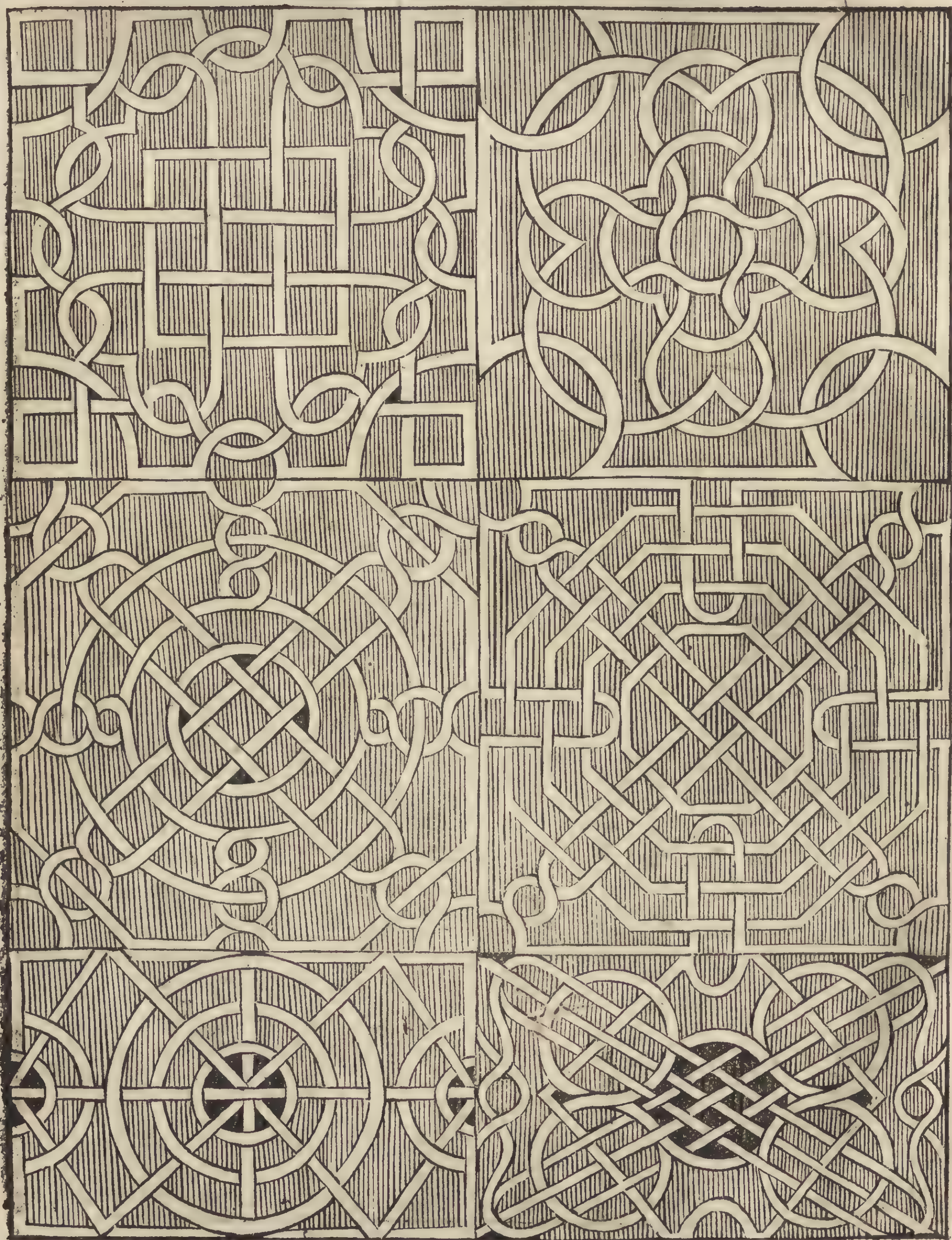
Modellen van Bloem-percken.

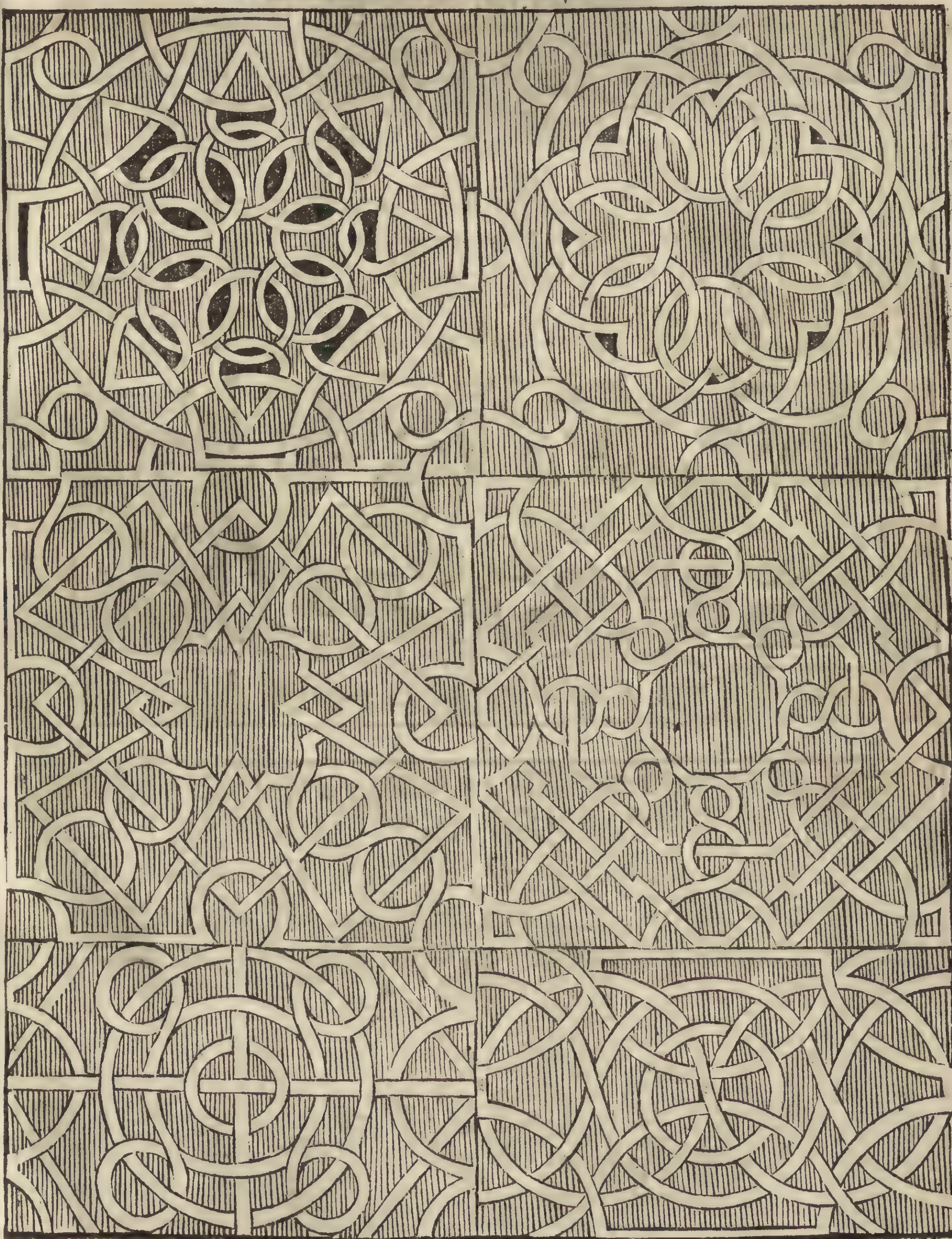

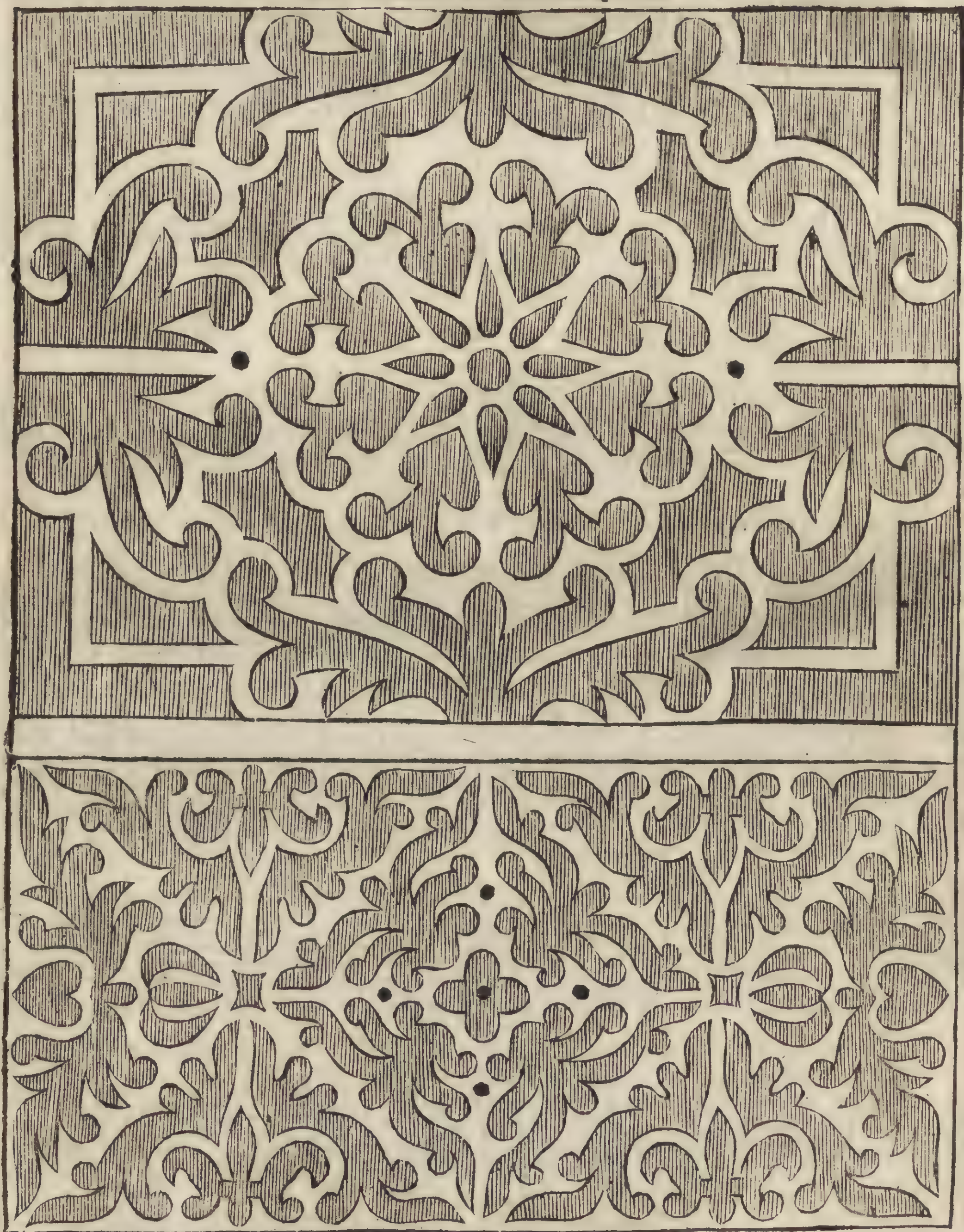

Modellen van Bloem-percken.

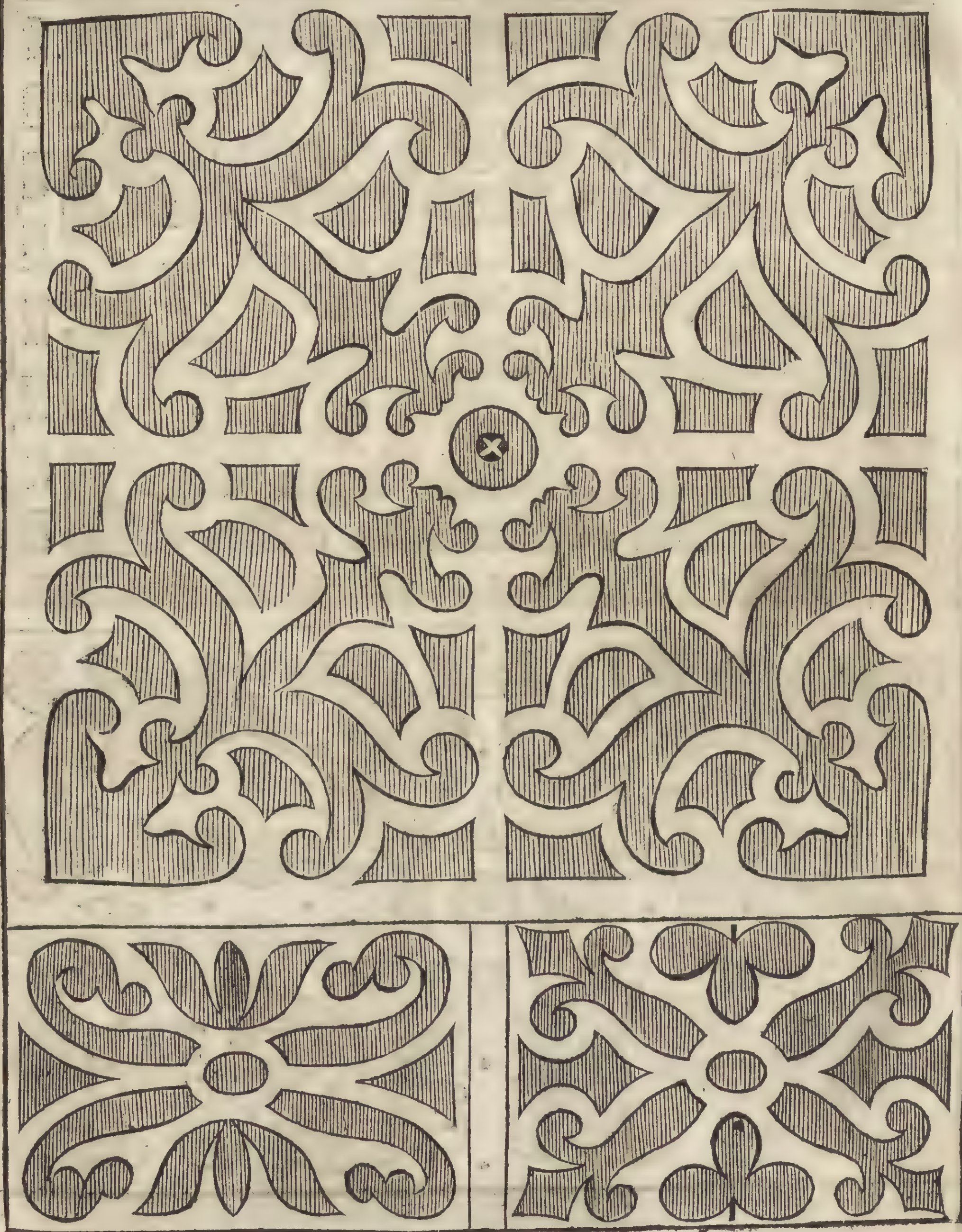

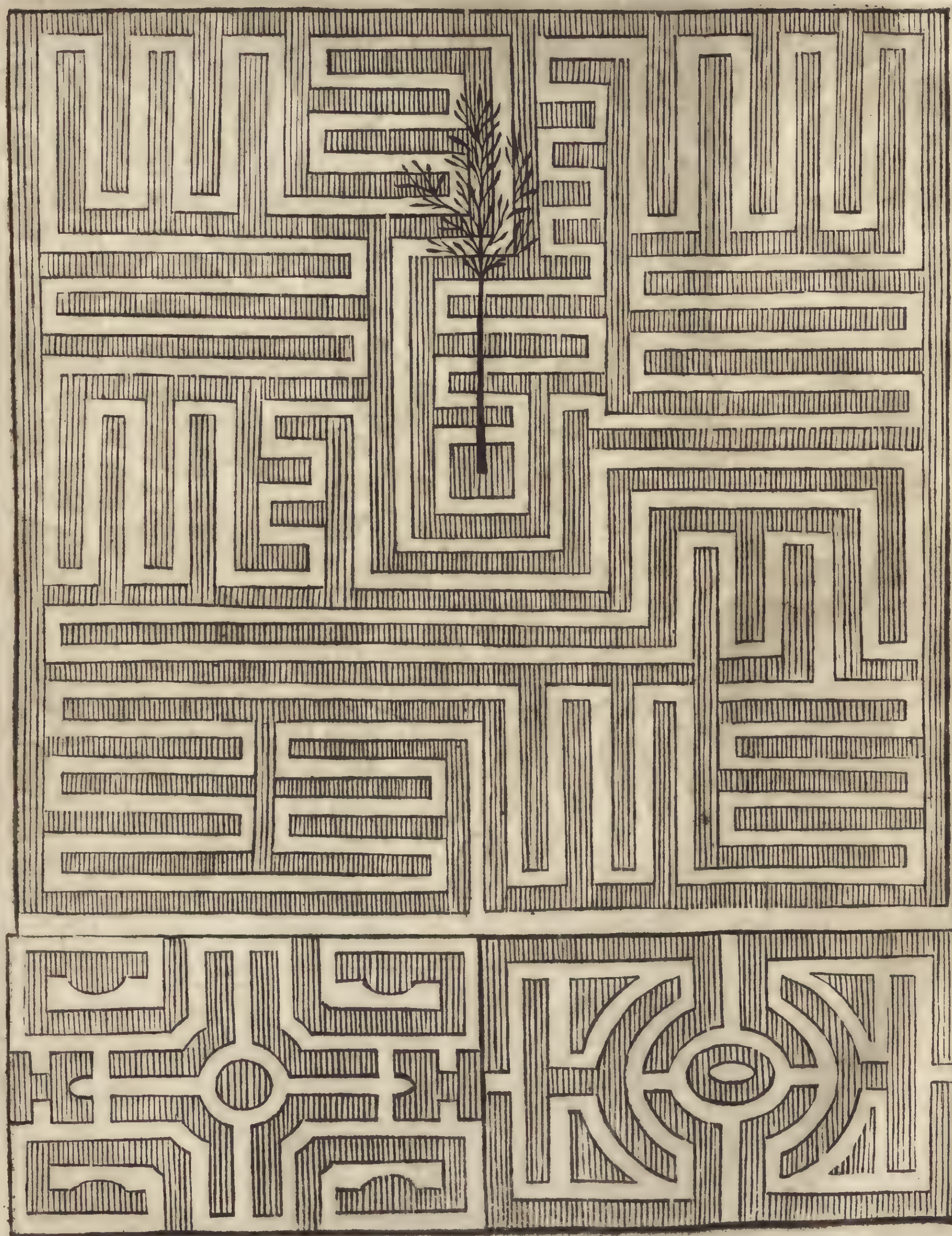

Maniere hoe men van Lat-wercken, de Piramiden, Poorten, Galderyen, Luſt-prieelen, &c. op 't cierlijckſt ſal toemaken en aen malkander ſetten.

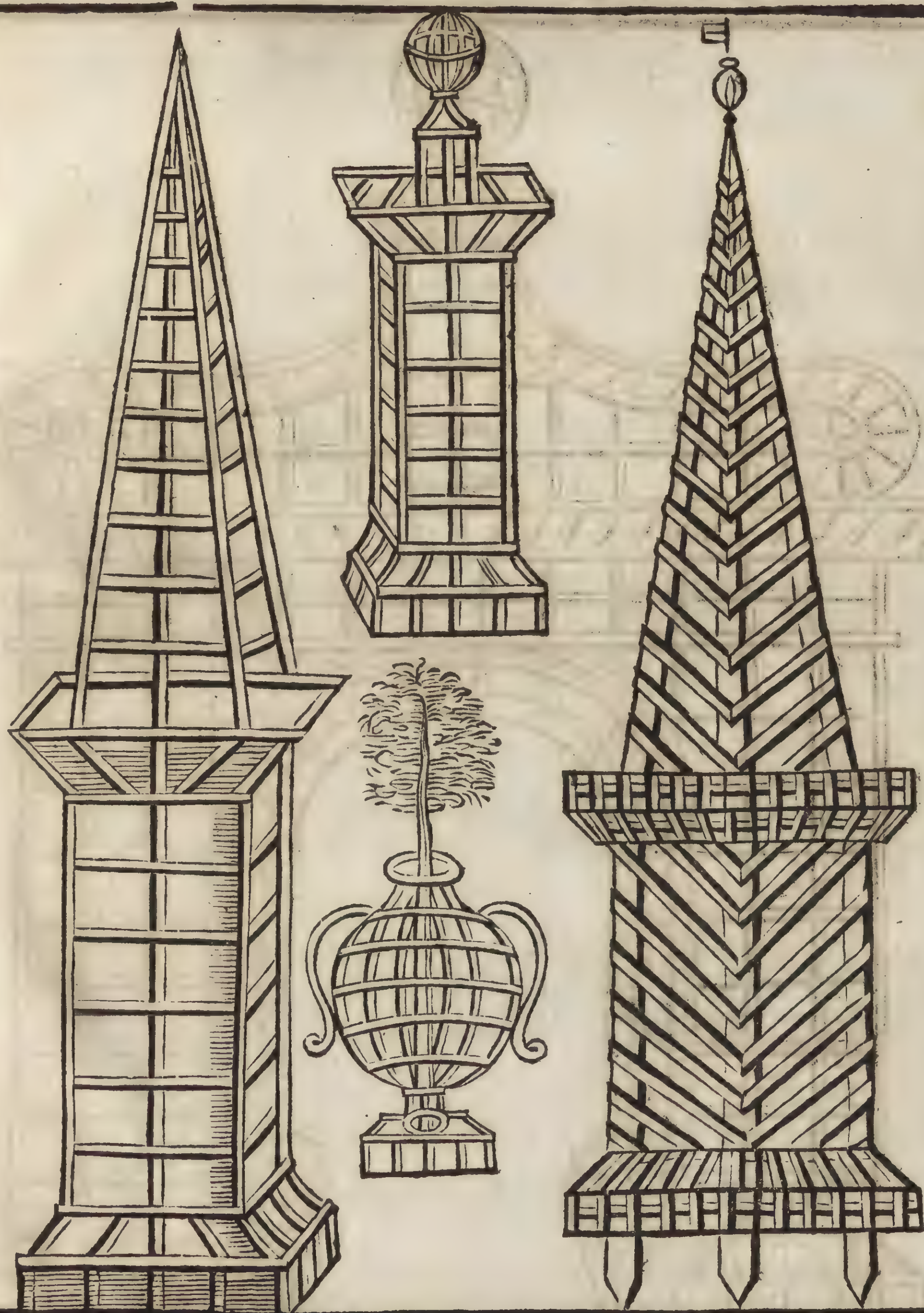
DE Poorten / Luſt-prieelen / Galderyen en andere Lat-wercken / geven een ongemeene luyſter en zieraet aen de Hoven en Luſt-plaetſen / men maeckt die op veelderhande manieren / na dat de gelegentheyt van de plaets en zindelijcke kurieusheydt van de Liefhebbers die de Poorten begeeren; worden van ſommige op 't begin van de grote Paden / en van andere in 't midden van de ſelve geſtelt / haer gedaente wordt hier neffens in verſcheyde Figuren vertoont; de ſtoffe is van Greynen-houte Latten en Hoep-ſtocken / na de konſt door malkander gewerckt / en in ordre gevoeght; 't binnenſte dat de ſterckte van 't Gebouw is / is van gezaeghde Ribben / ſoo dick en ſwaer als de groote van 't werck vereyſcht.

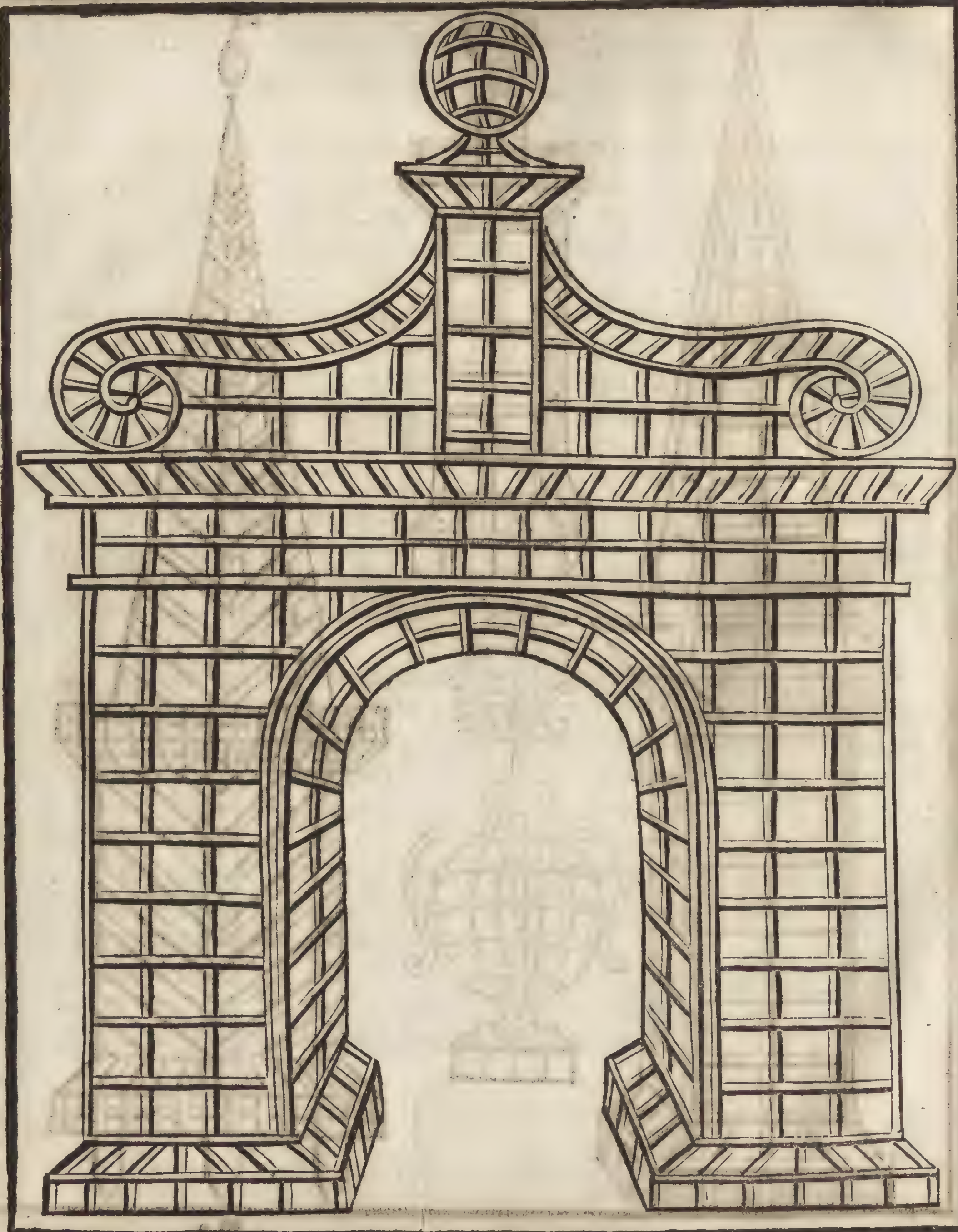
Van die ſelve natuur zijn oock de Luſt-prieelen / 't zy datmen die tegen een Heyningh aen of alleen komt te plaetſen: deſe maecktmen achtſes- vierkant of langhwerpigh / na dat yeder die gelieft te hebben / en worden tot gerijf van de Liefhebbers verſcheyde Modellen hier neffens vertoont.

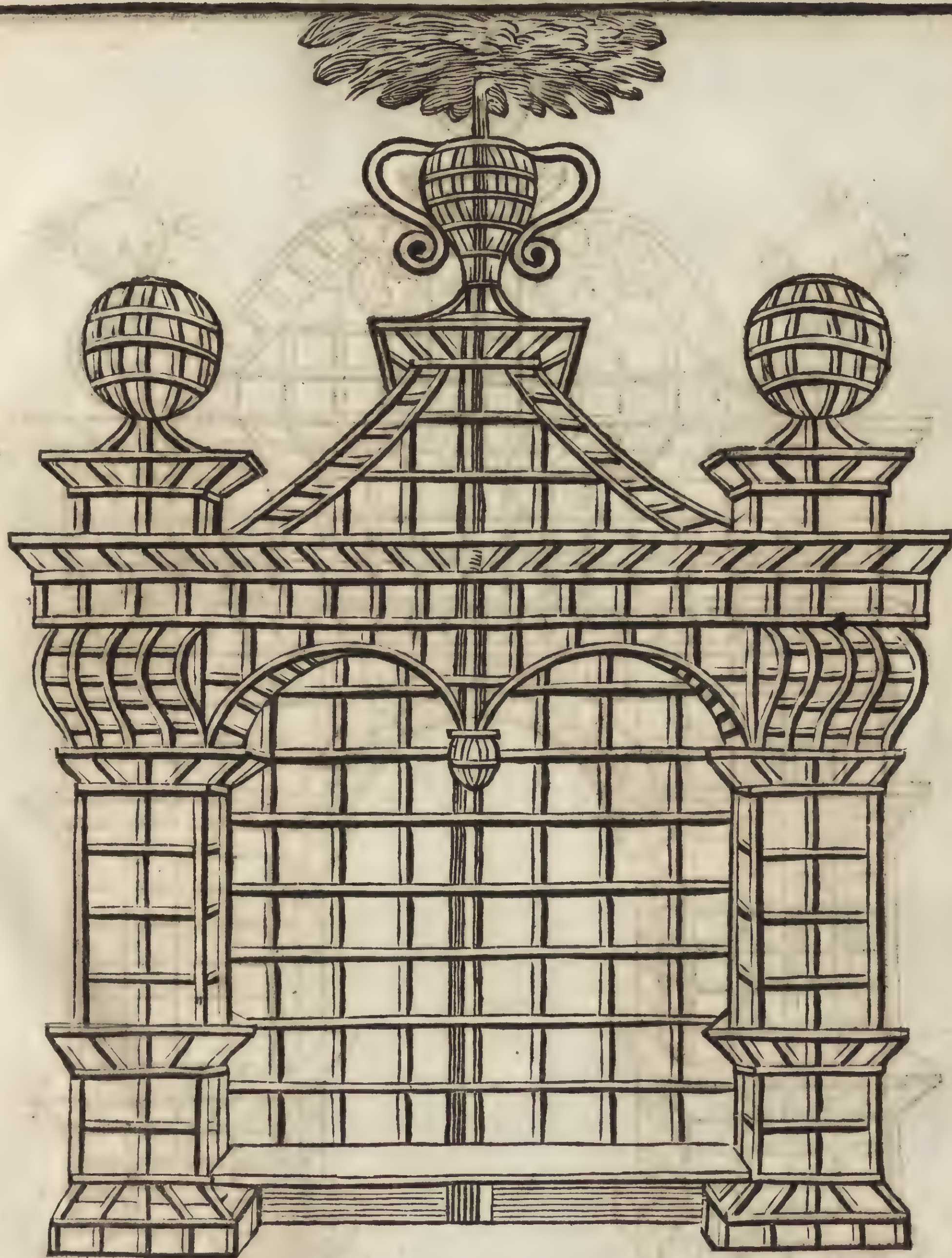
De Galderyen (anders Wandelryen genoemt) worden altijt over breede Paden geſlagen / en zijn ghelijck oock de Prieelen doen / ſeer bequaem om Wijn-ſtocken of Fruyt-boomen over te doen groeyen / gevende aen de Boomen groot voordeel / vermits die door 't los ſlingeren datmen in deſe bolle gronden lichtelijck onderworpen is / bevrijdt zijn.

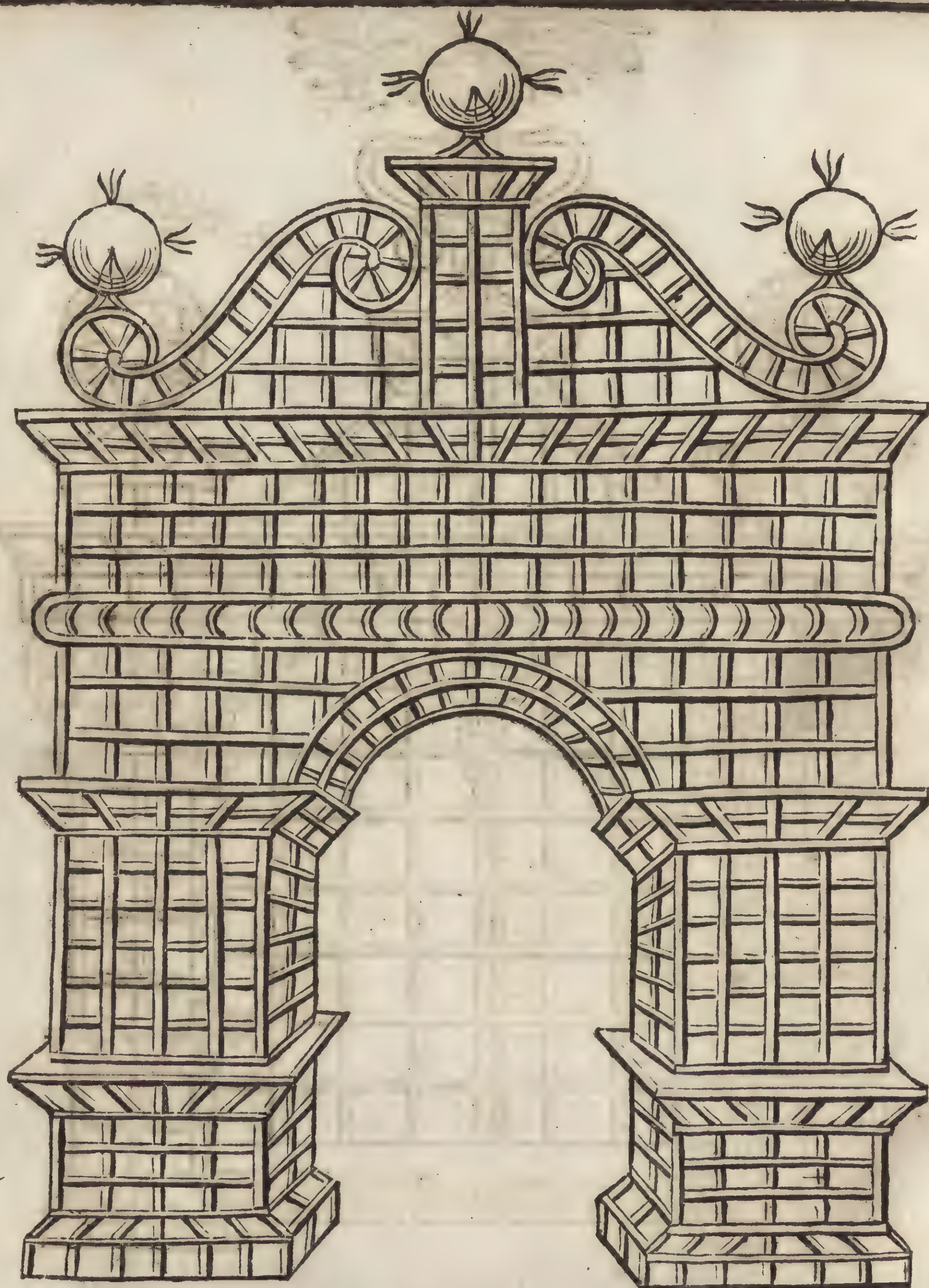
De Piramiden werden in 't midden van Bloem-parcken op hoecken van groote Paden / en na de gelegentheyt anders mede breught / gheſtelt / ſoo oock de Pedeſtallen / daermen Beelden van Hout of Pleyſter-werck gemaeckt / boven op kan ſetten.

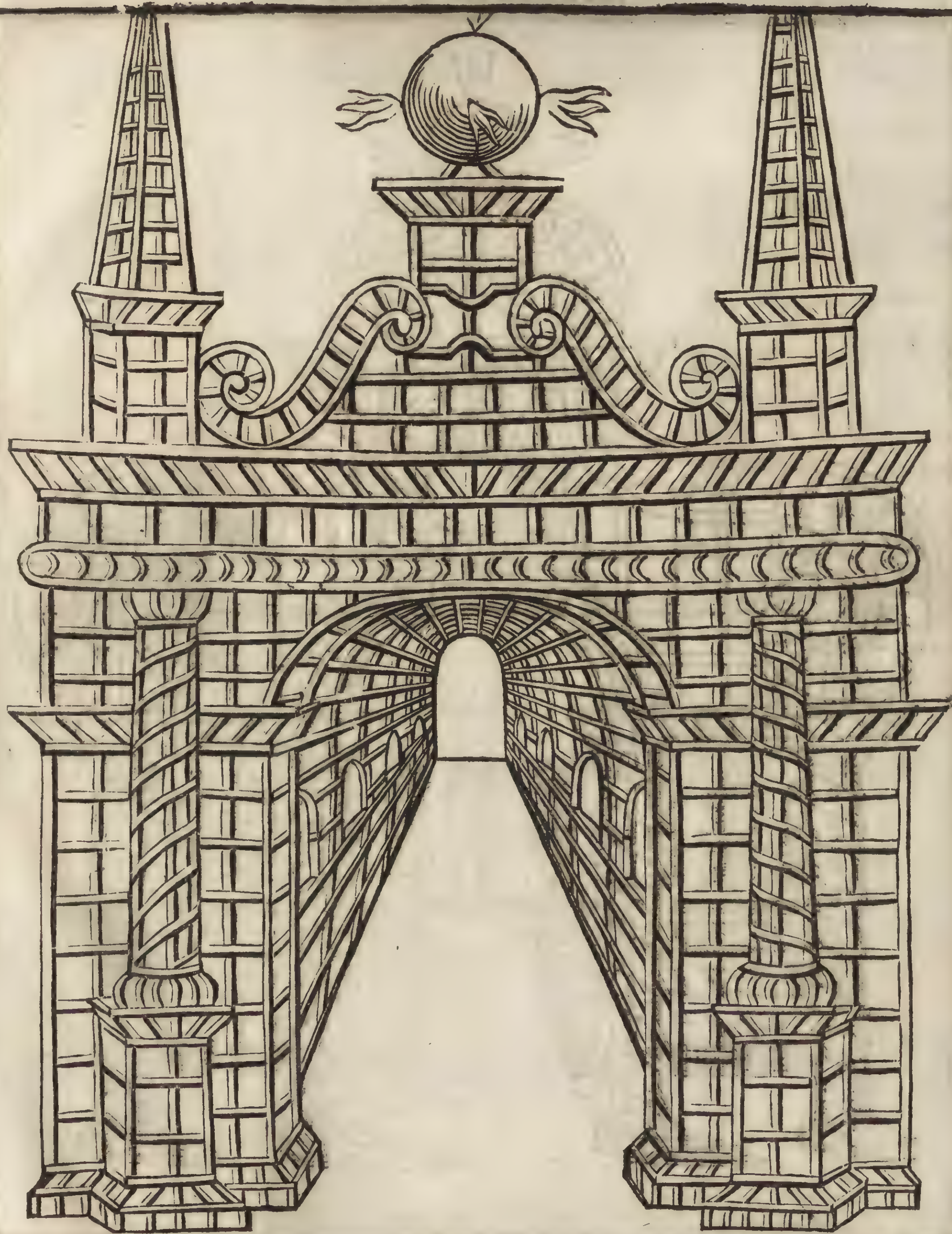
Gevende dit alles / behalven een aengenaem geſicht / oock bequame en vermakelijcke Schuyl-plaetſen / en Wandelingen / daermen van de Somerſe Sonne-ſtralen bevrijt kan zijn.

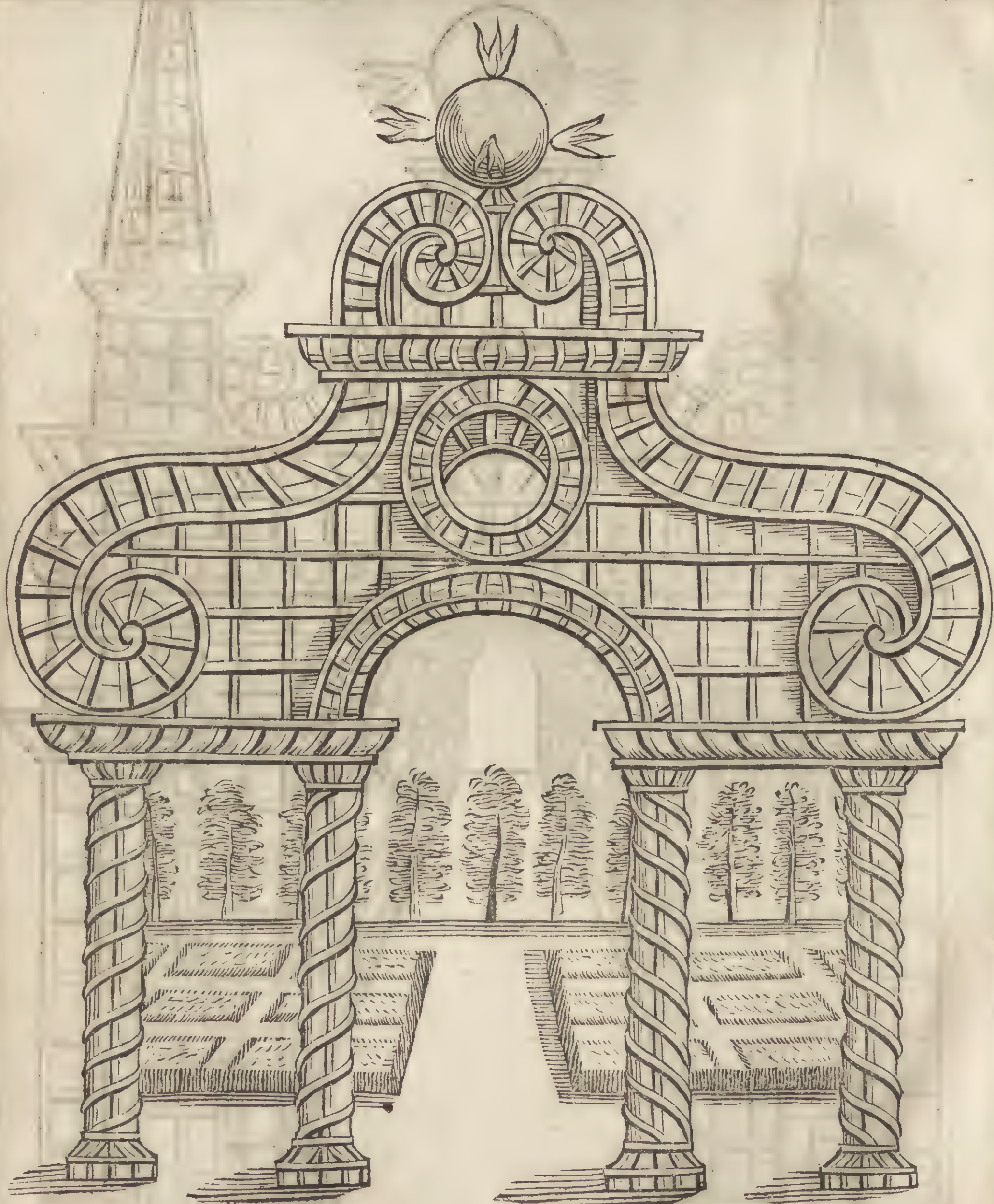

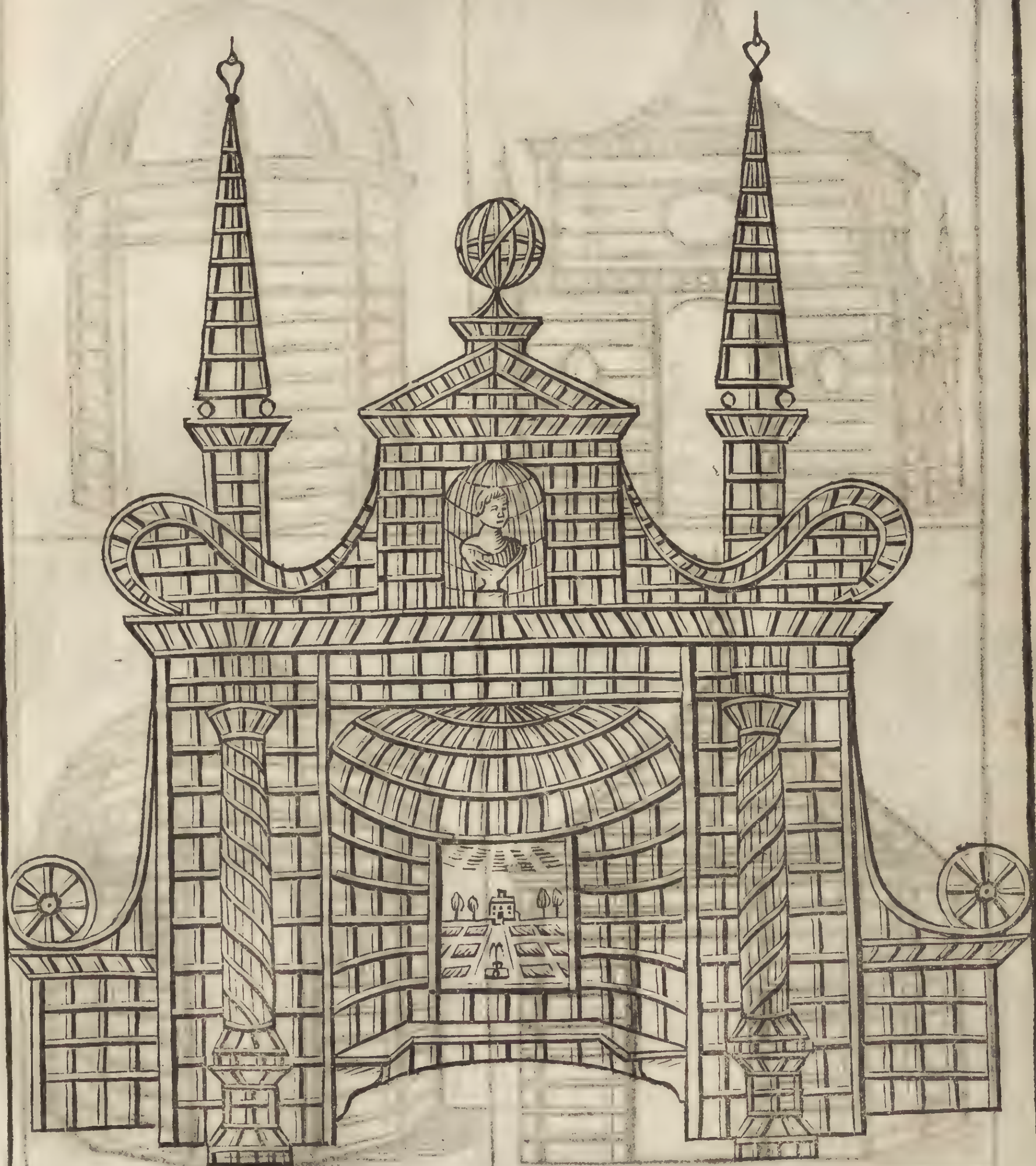

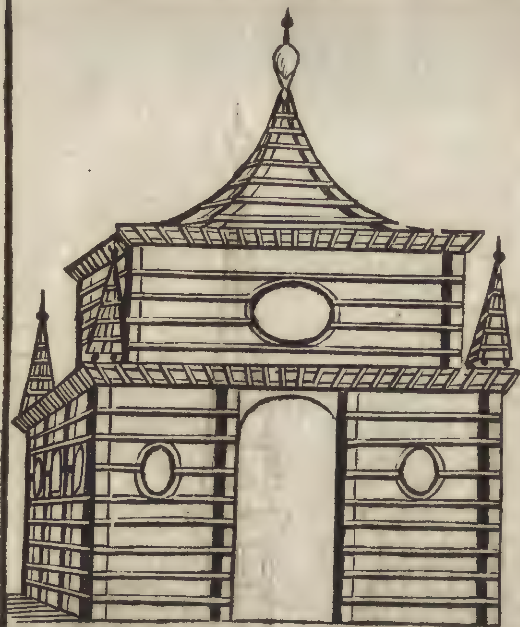

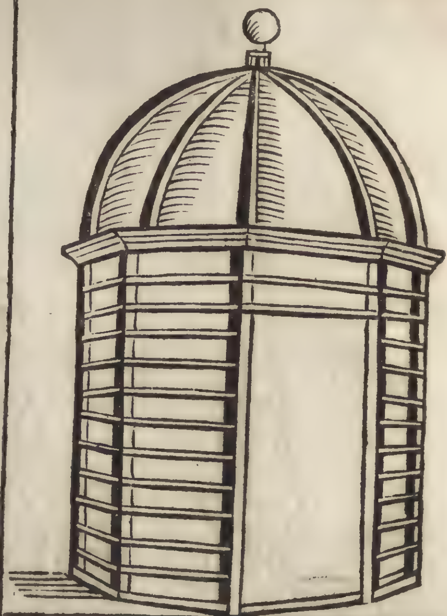

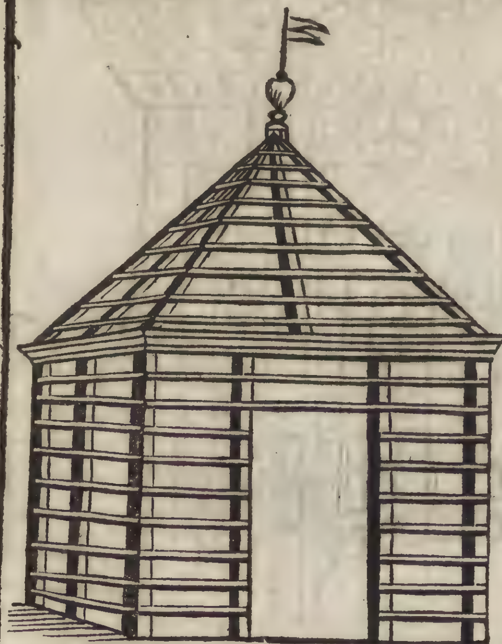

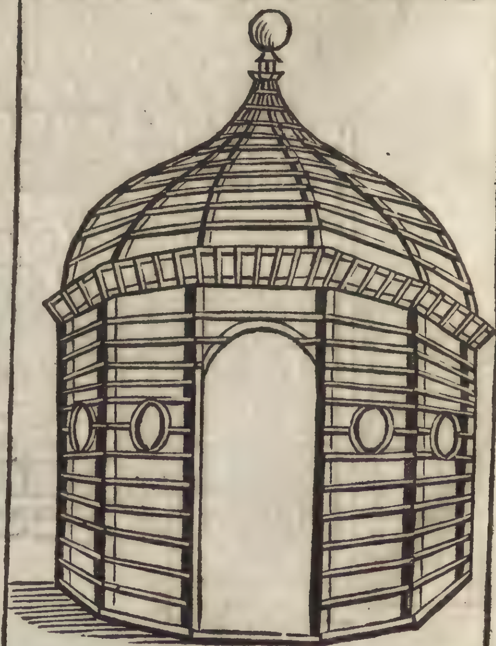

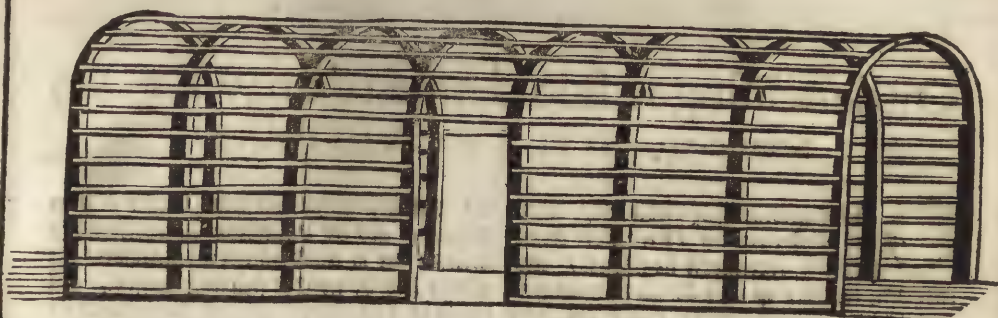

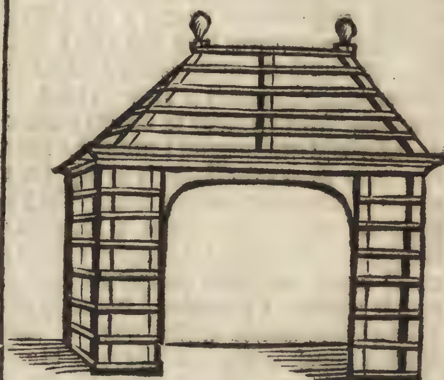

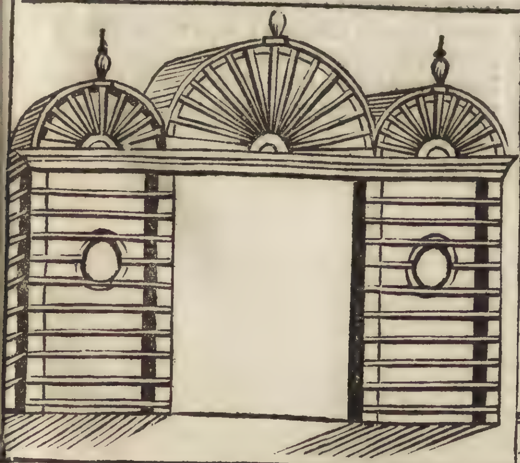

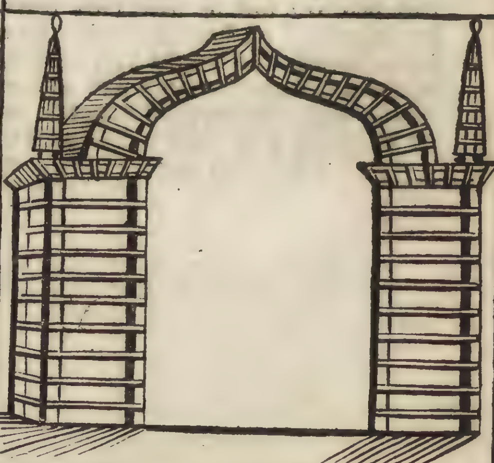

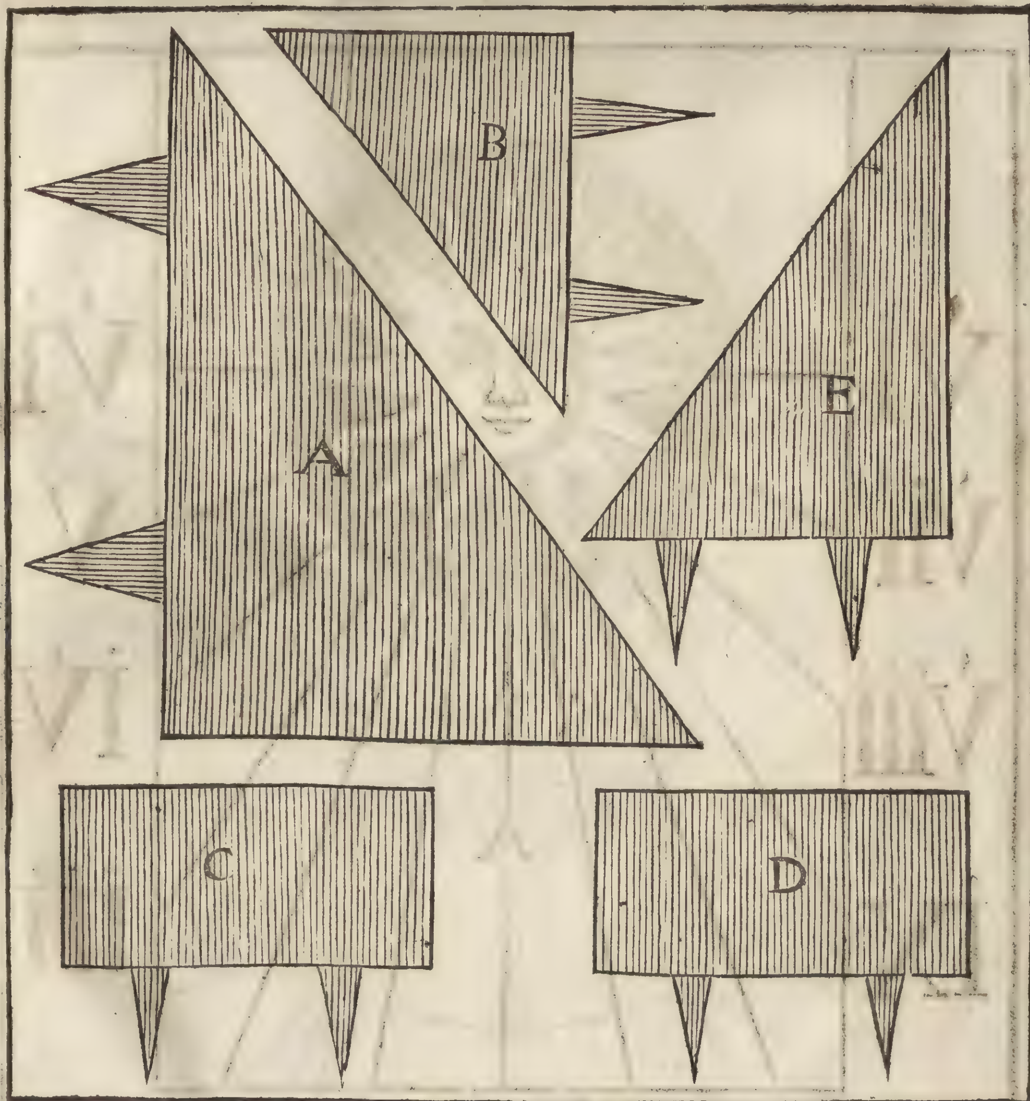
Onderwijsinge, hoe datmen de navolgende Sonne-wijsers in 't werck sal stellen.

Onder andere Hof-cieraden / daer de Nederlandtse Hovenier geen minder vermaeck in neemt / als nut van treckt / is wel de Sonne-wijser een van de voornaemste ; waer by men altijdt weten kan / wat uure van den dagh het is / om sijn werck of sijn vermaeck uyt te strecken na de tijdt : hierom hebben wy het nodich geacht / op datter tot de volmaecktheyt van den Hof / niet behoorlijcks soud ontbreecken / de Liefhebbers daer van oock te dienen ; en haer soodanige schetsen mede te deelen / waer na men selfs met weynigh moeyte / eene ofte meer Sonne-wijsers / 't zy tegen een muur of schuttinge maken kan. De Figure A moet recht tegen 't Zuyden / B tegen 't Noorden / C tegen 't Oost / en D tegen het West geplaetst worden / en dat recht na 't Compas / want op een afwijckende plaets gestelt zijnde / soudense qualijck wijse. E zijnde de Horizontale Wijser, wordt op een Waterpasse vlackte / met de Lelie recht tegen het Noorden / na het navolgende Model gemaeckt. 't Compas in 't midden / vertoont wat cours de Son van ons gestreckt staet / namentlijck contrarie als de schaduwe valt. Men kan oock de 4 rechte A, B, C, D, alle te samen / op een winckel-recht vierkant block / van groote / als de volgende afteeckeninge stellen / en E daer boven op plaetsen / by aldien het behaeght sulcken wijser / soo laegh in 't midden van een Bloem-perck te setten / datmen op het bovenste vlack bequamelijck sien kan ; anders maecktmen het voorige block spits op / om een wint-vaentje daer boven op te voegen.

Aengaende de Wijsers / die de schaduw geven / zijn voor aen ghestelt / in sulcken groote / alsse op yeder der voorschreven Sonne-wijsers voegt / en met letteren aen gewesen / tot welcke yeder behoort. Men kanse vyn Yser of Koper laten maken / na believen / met Pennen daer aen / om de selve daer mede in het block haer vastigheyt te geven.

Hier de Lesers een volkomen onderwijs te doen / hoe men na de kunst / volgens de Hemel-kloot / soodanige Sonne-wijsers maken kan / waer buyten 't oogemerck van dit Boeck / die sulcks begeerigh is te weten / kan nalesen Willem J. Blau, van de Globen ; maer dese zijn in sulcken Formaet van ons gestelt / datse door 't gebruyck van een Passer / met weynigh moeyte kunnen na getrocken worden.

Uur-Wijsers.

Steit de Wijser A op de Sonne-wijser tegen 't Zuyden / uyt het Middelpunct / op de Linie van 12 uuren / winckel-recht / nederwaerts.
De Wijser B op de Sonne-wijser tegen 't Noorden opwaerts.
De Wijser C tegen 't Oost / en D tegen 't West / op de Linie van 6.
E voeght op de Horizontale Wijser uyt het Centrum / op de Linie van 12 uuren.

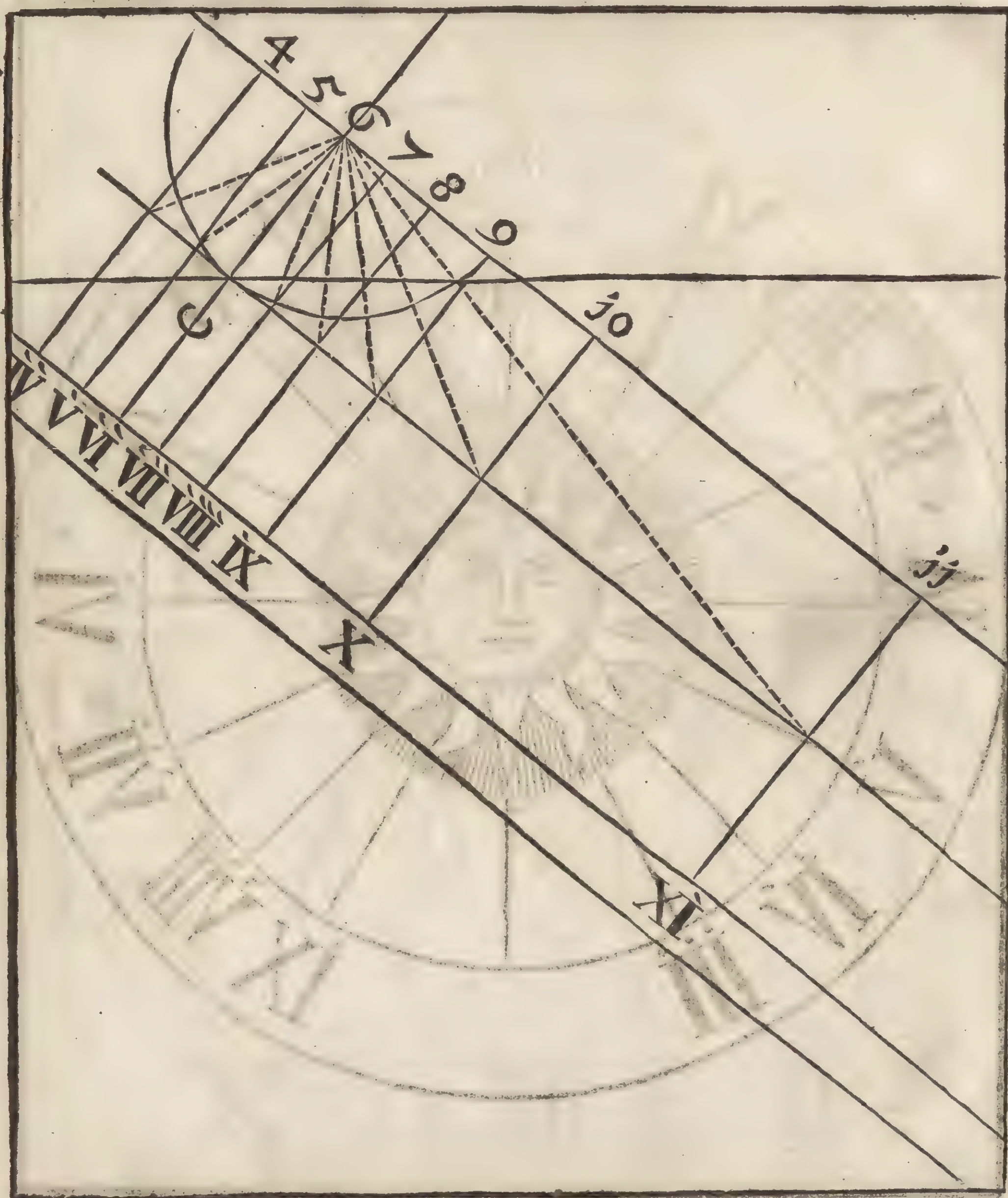
Sonne-Wijſer tegen 't Zuyden.

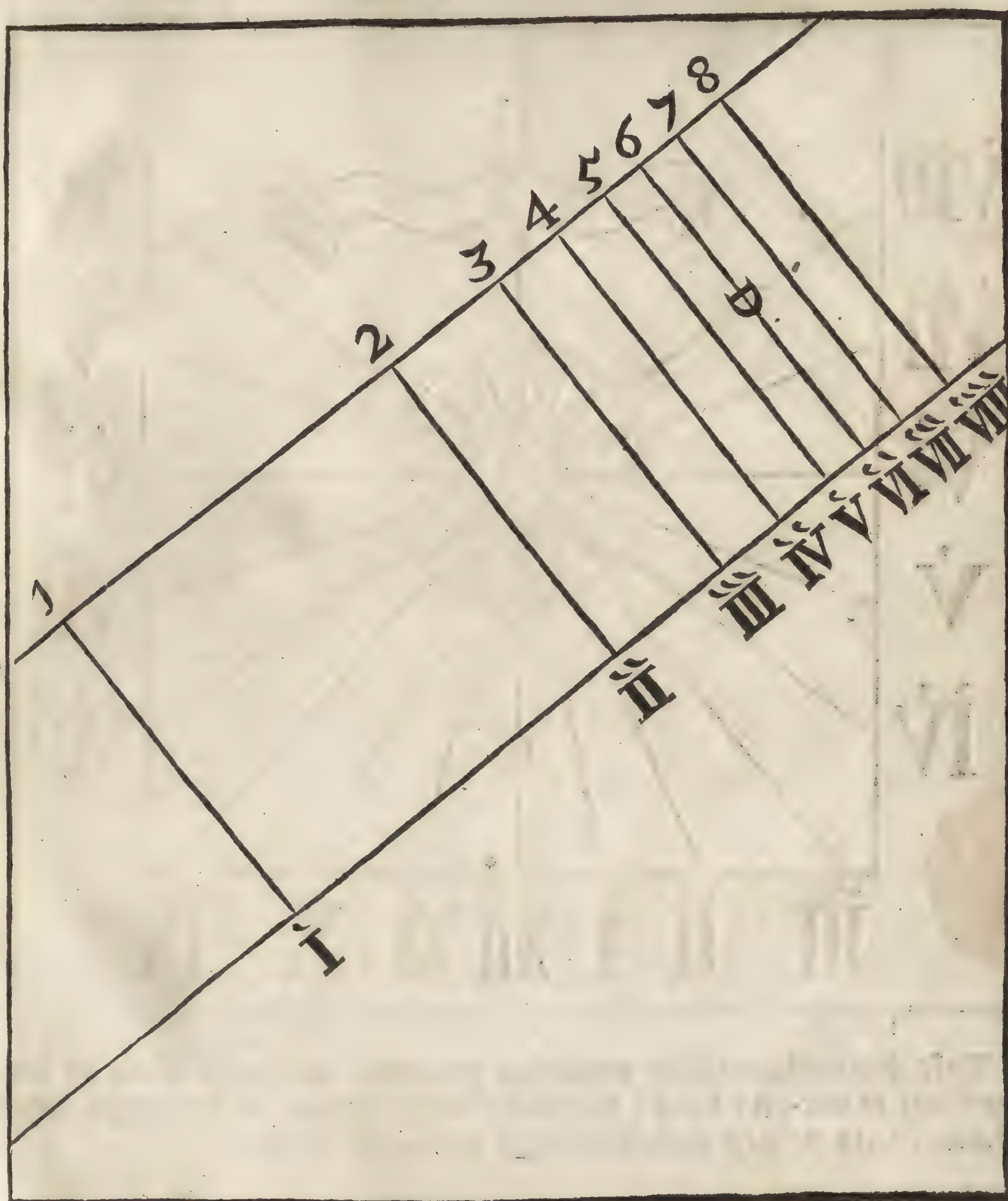
Sonne-Wijſer tegen het Noorden.

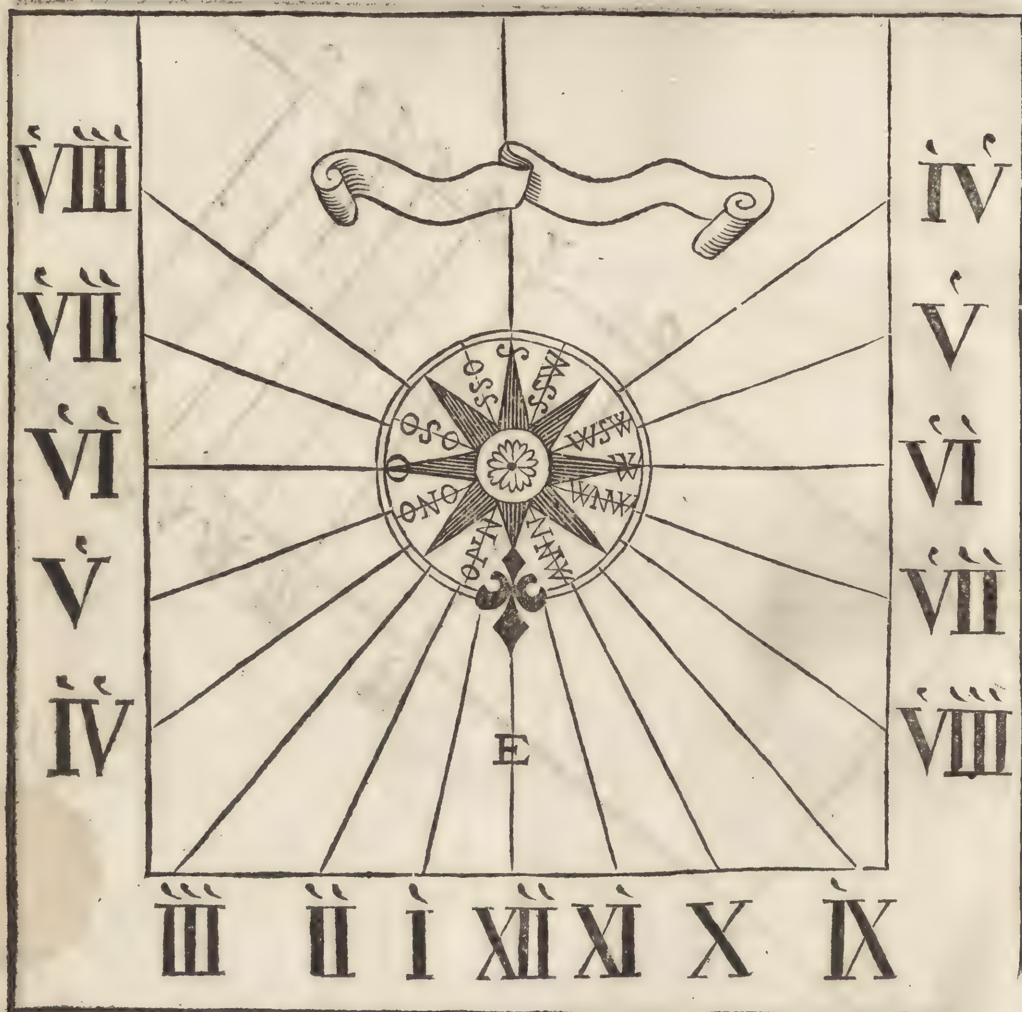
Sonne-Wijſer tegen het Ooſt.

Sonne-Wijser tegen het West.

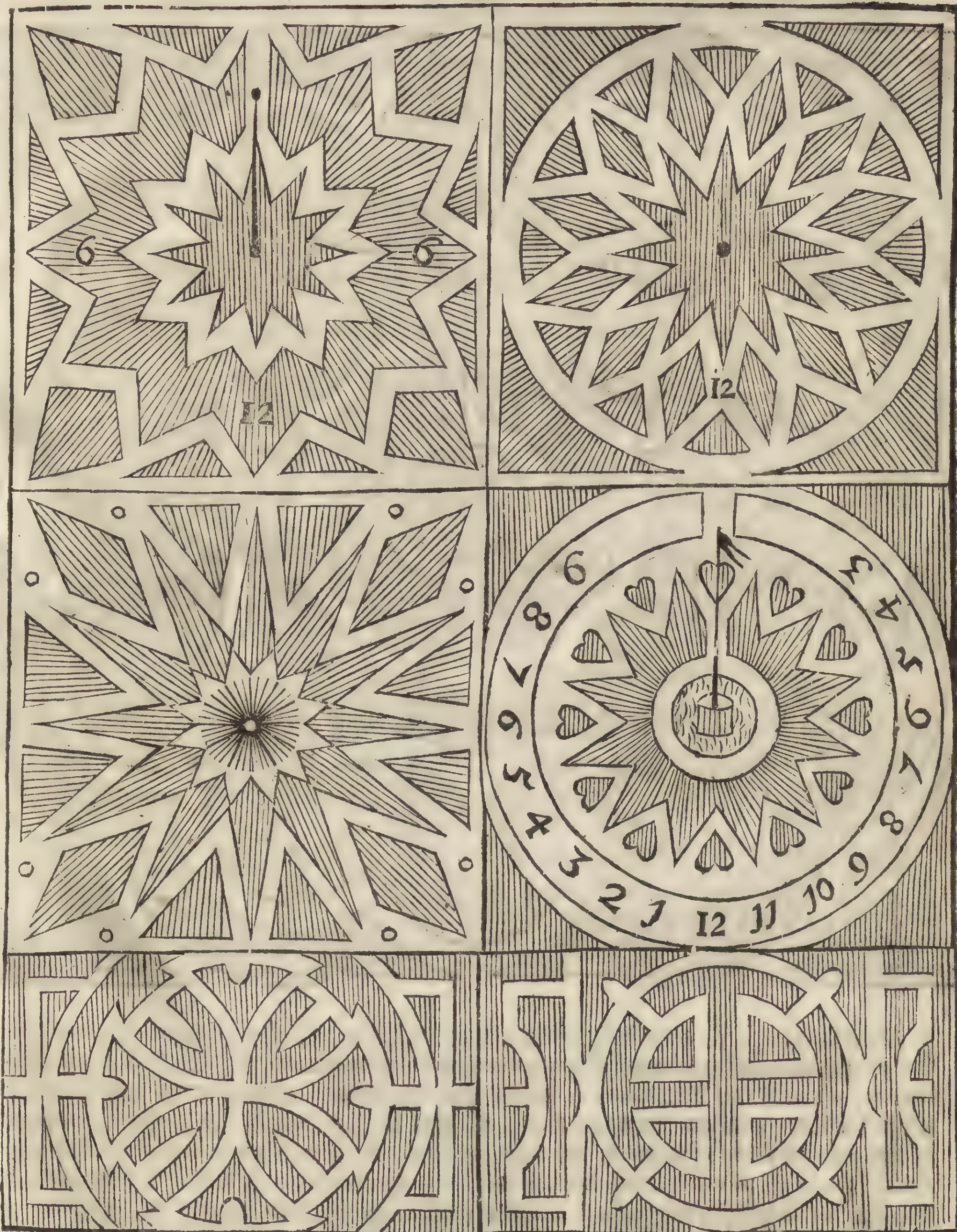

Horizontale Sonne-Wijser.

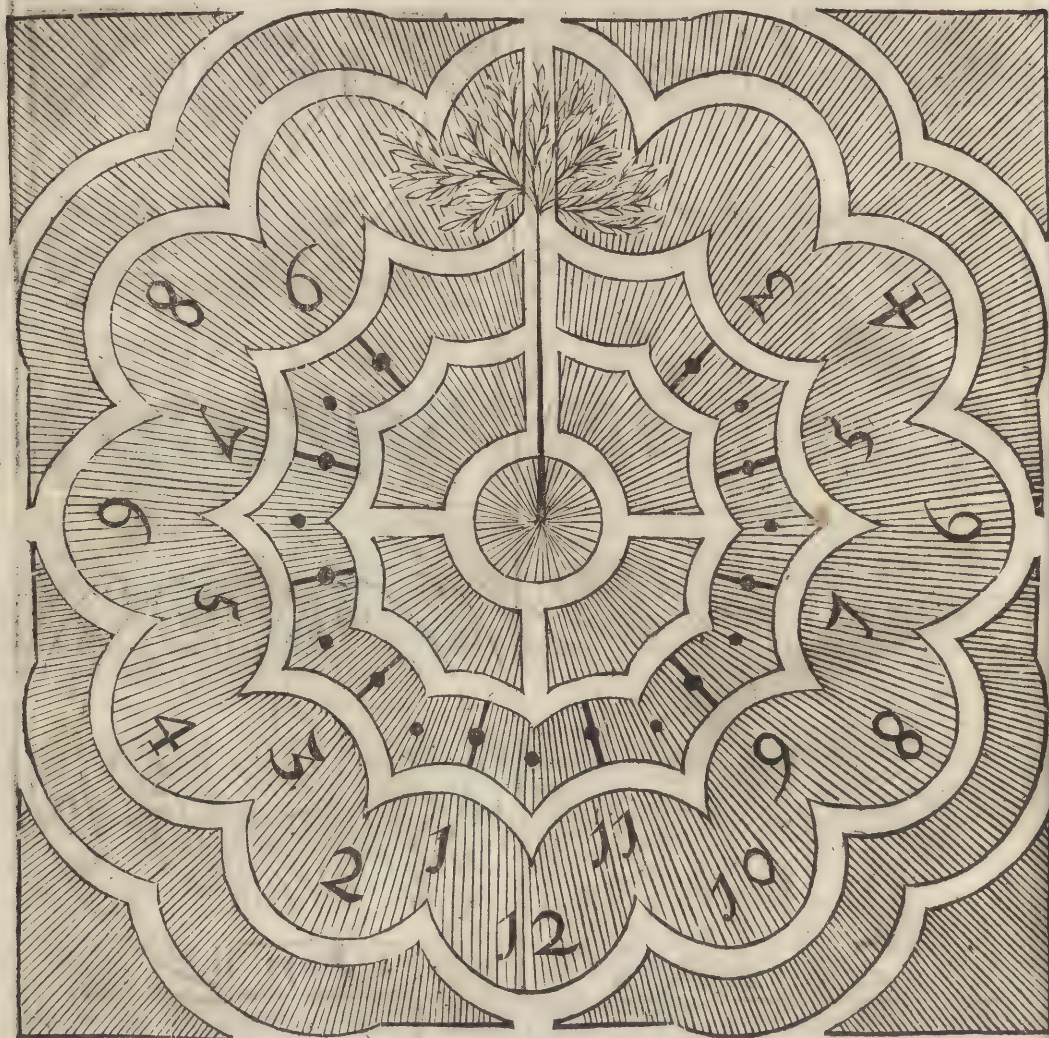

Dese Sonne-Uurwijser wordt soo genaemt / om datse vlack op den Horisont water-pas leydt / sy kan in loot gesneden / in steen gehouwen / of anders na yeders sinnelijckheydt gemaeckt worden.

Modellen om Sonne-wijsers van Palm te leggen.

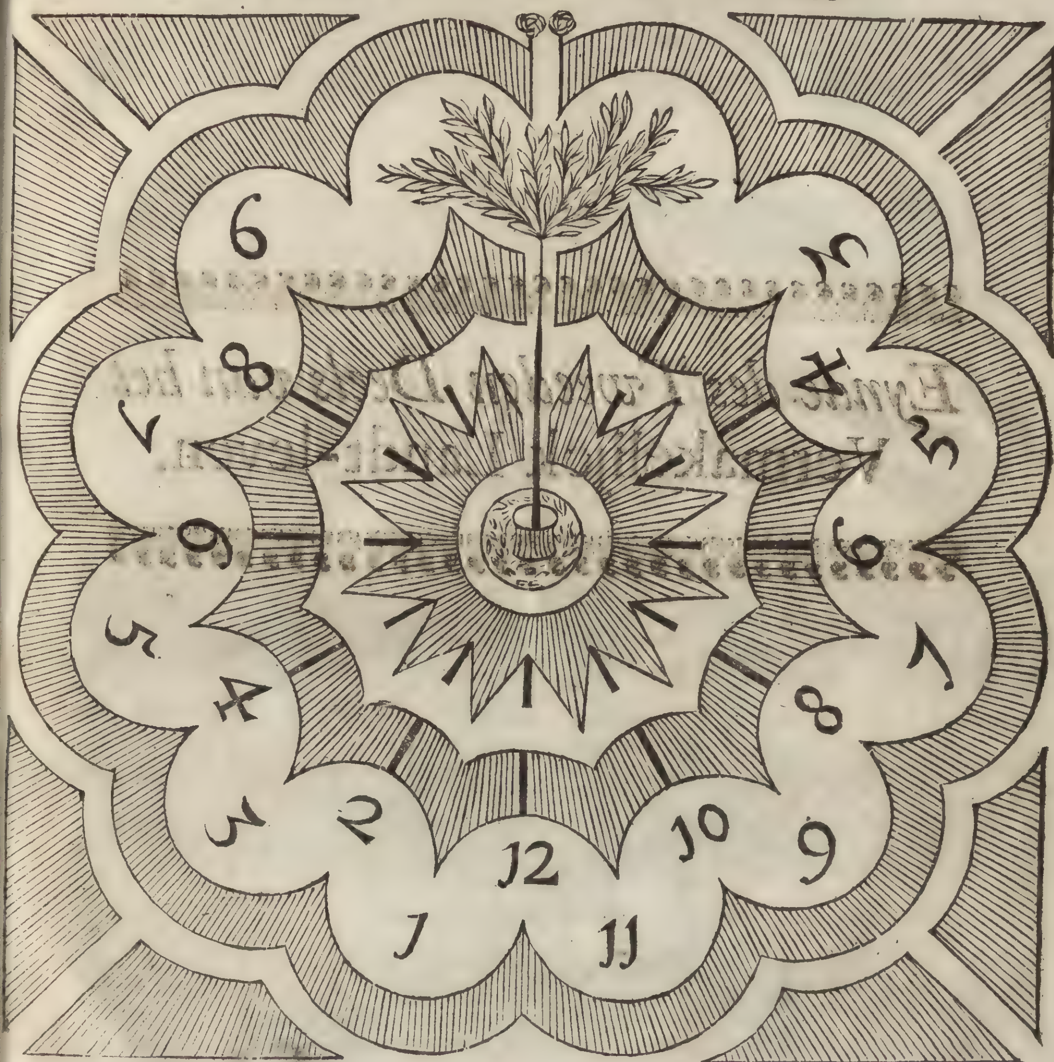

Modellen om Sonne-wijſers van Palm te leggen.

Men kan oock ſeer cierlijck een Sonne-wijſer van Palm maken op deſe wijſe: Deelt uw Circkel (groot of kleyn na de plaets die ghy daer toe hebt) in 24 gelijcke deelen / maeckt een Star van 12 punten in 't midden / en laet in de hoecken we- derom andere punten ſluyten / ſoo hebt ghy de uur-linien; de ombrullen moe- ten na yeders ſinnelijckheydt worden geleydt; de uuren mogen van Palm ghe- plant worden / of op een ſtockje getekent / en dan kannenſe ſetten en ſteken op de punten / even boven de Palm: maer daer wel op te letten ſtaet / een punt moet recht na het Noorden ghekeert zijn / welck uw de 12 uuren verſtreckt / van

waer

waer ghy voort kunt tellen tot het Ooſt en Weſterſche punt / welcke beyde de 6 uuren van de morgen en avont vertoonen. De wijs-pen die de ſchaduw geeft is een ſtock van 6 of meer voeten hoogh / na de grootte van uw Perck / of een langh dun Boompje met ſoo hoogen ſtam / welcke loot-recht moeten ſtaen / en dan ſal de ſchaduw op de punten vallende / uw de uure van den dagh aenwijſen / ſoo als in de boven- en in de voorgaende ſchetſen te ſien is / daer uyt de Liefhebbers kunnen ſien het fondament en aenleydinge / om ſelfs yets aerdigers en cierlijcker te practiſeren.

Eynde des Tweeden Deels van het
Vermakelijck Landt-leven.

Den Ervaren
HUYS-HOUDER;

Zijnde het III. DEEL *van het*

VERMAKELYCK LANDT-LEVEN,

Onderwijsende / hoemen binnen en buyten de Steden / heylsame Medicijnen voor de gebreken van Menschen en Beesten / sal toemaken en bereyden.

Als mede

Een onderrechtinge, hoemen uyt verscheyden Bloemen en Kruyden, nutte en wel-ruykende wateren sal konnen uyttrecken, en distilleeren.

Noyt voor desen gedruckt.

Door P. NYLAND, der Medicijnen Doctor.

t'Amsterdam, voor Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Vygendam / in 't Kantoor Inctvat. Anno 1669.

Met Privilegie voor 15 Jaren.

Extract uyt de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, doen te weten, alsoo ons vertoont is by MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Het Vermakelijck Landt-leven, bestaende in drie Deelen*, eerst, *den Verstandigen Hovenier*; ten tweeden, *den Nederlandtsen Hovenier, met curieuse Platen verçiert*; ende ten derden, *den* **Erbaren Huyshouder** / *mitsgaders de Verstandige Kock, &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreest was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen nadrucken, &c. soo werdt hy genootsaeckt zich te addresseren aen Ons, versoekende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drucken, uytgeven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandtse, maer oock in andere Talen, in 't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in 't geheel of ten deele, in 't kleyn of groot, in eenige talen na te drucken, of elders nagedruckt, in de voorsz. Provintie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo ist, dat wy de sake en versoeck voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geoctroyeert hebben, authoriseeren en Octroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, geduurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drucken, doen drucken, uytgeven en verkoopen; Verbiedende allen en een yegelijcken *het selve Boeck* in eeniger manieren, geduurende den voorsz. tijd na te drucken, of elders, na gedruckt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeurte van de nagedrukte, verhandelde, ofte verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceeren &c. *gelijck alles breeder by de origineele Brieven van Octroy begrepen is.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grooten Zegel, &c. Den 10 December, in 't Jaer 1668.

Onderstondt

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT van BEAUMONT.

VOOR-REDEN.

DAt de gesontheyt het fondament van alle onse krachten / werckingen / eere / en rijckdommen zy / kan een yeder of met groot profijt / of met groote schaden daeghlijcks genoeghsaem bevinden: want het oprecht gebruyck van dit alles / sonder de gesontheyt / niet volmaeckt bestaen kan / en daerom met recht een verborgen schat genoemt werdt; waerom met groote reden den wijsen Socrates sijn Vrienden de gesontheydt tot allen tijden wel in acht te nemen / eernstlijck vermaent heeft. Maer nadien wy dickwils buyten en tegen onse wille en meyninge in veelderhande sieckte vervallen en met de selve als een Schip op Zee / door een onverwachten storm omgeslingert worden / soo kan ons met recht geen grooter vrientschap bewesen werden / als wanneer ons in soodanige gevaren de behulpelijcke handt mede gedeelt wordt. En nademael wy / volgens de uytspraeck van den wel-sprekenden Cicero, ten deele voor ons Vaderlant / ten deele voor onse vrienden en even-naesten gebooren zijn; soo heeft ons goedt gedacht / den geenen / die een afgescheyden en buyten-leven voeren / en daer door dickwils van behoorlijcke behulp-middelen in haer sieckten ontbloot zijn / met een voor-schrift / waer in sy bequame genees-middelen tot veelderhande Accidenten vinden konnen / behulpigh / voordeeligh en dienstich te zijn. Wy hebben dese genees-middelen niet met veel zware en moeyelijcke bereydingen; die den Apothekers in de Steden overgelaten moeten werden / bezwaren willen; maer alleen soodanigen uytgekoosen / die meestendeel een naerstige Hovenier of Landtman in sijn Lusthof of Thuyn onderhouden / ofte in 't wilde by de wegen / op Ackers en in de Velden versamelen en selfs bereyden kan / de welcke / door haer sekerheyt of oprechtigheyt / versigheyt / en gemeenschap met den aert der Inwoonderen / de Uytheemsche droogen in 't minste niet en wijcken: maer indien de gewenschte uytkomsten en werckingen hier op stracks / naer der selven gebruyck / niet en komen te volgen / soo en zijn nochtans de selve niet / als onnutte / te verwerpen; want d'oorsaeck daer van niet op de selven / maer op het zwacke en weynich ontrent de sieckten ervaren oordeel / als mede de wederspannigheyt der Accidenten te leggen is / en in soodanige geval sal het nutste en sekerste zijn / met eerster gelegentheyt met wijsere / en in de Genees-konst ervarene Mannen sich te beraden / op dat niet het quaet / door langheyt van tijdt te diep ingewortelt zijnde / onoverwinnelijck de overhant behouden / ende alsoo de gewisse doot met sich slepen mochte.

Den Ervaren HUYS-HOUDER,

Onderrechtende hoemen heylsame Medecijnen voor Menschen bereyden sal.

HET I. CAPITTEL.

Van de purgeerende Genees-middelen.

EEn van de voornaemste grondt-regulen in de Genees-konst is dese/ te weten: De oorsake van de sieckte wech-genomen zijnde/ komt die van selfs te cesseeren en op te houden; waerom het in verscheyde toe-vallen nodigh is / het lichaem te vooren/ door purgeerende middelen of ter ader te laten / te ontlasten / eer dat de ongetem-pertheydt der sieckte door besondere be-hulp-middelen kan wech-genomen wer-den: en op dat in desen deele de ver-afgele-gen Lant-man niet onvoorsien en zy/ sullen wy eenige in 't aensien geringe / doch in der daet nutte purgeerende en suyverende Genees-middelen / soo wel van boven door 't braken als van onderen door den stoel-ganck de quade en overtollige voch-tigheden uyt-werpende/ voor-schrijven.

Om te doen bráken.

Neemt 8/ 9/ of 10 bladeren van Hasel-wortel of Mans-ooren , stootse in een stee-ne Mortier/ daer by doende een half mutsjen Spaensche of Fransche-wijn , wringht het door een doeckje / en geeft het nuchteren te drincken. Om de werc-kinge des selve te bevorderen/ kan een nurtje daer na/ een goede dronck gebo-tert Bier daer op drincken.

Een ander.

Neemt uytgeperst sap van Mans-ooren bladeren drie quintijn of drie vierendeel van een loot / witte Wijn een half mutsjen / Azijn en Honingh te samen gesmol-ten een loot / vermenght het te samen en geeft het in.

Een ander.

Neemt af-geschraepte schillen van Ra-dijs twee loot/ wortel van Mans-ooren een vierendeel loots/ zaet van Melde twee vie-rendeel loots/ de Bloem-toppen van Dil, Bloemen van Genista of Brem van elcks so veel men tusschen drie vingeren behouden kan: Koockt dit te samen in Mede of Honingh-water tot een mutsjen nat / dit door een doeck gewrongen zijnde / doet'er een loot Azijn met Honigh gesmolten daer by.

Een ander.

Neemt van de opwaerts af-geschraep-te middelste of groene Vlier-bast 4 loot / koockt die in Soete-melck/ druckt het uyt en geeft'et te drincken.

Een ander.

Neemt gedrooghde bladeren van Gra-tiola of Godts-genade een half of geheel loot / weecktse en koocktse in Wijn of Vleesch-sop / en doet het door een doeck.

Om de Gal door den Stoel-ganck af te setten.

Neemt ghepulveriseerde Rabarber een vierendeel loots / bereyde Wijn-steen een half vierendeel loots vermenght dit te sa-men en neemt het met Bier of Vleessop in.

Een

Een ander.

Neemt Manna twee of vier loot / smelt dit in dun met Witte-broot gesoden Karne-melck / en gebruyckt het op een reys. Of neemt Aloë een derde part van een vierendeel loots des avonts voor of na den avont maeltijdt in / en het sal u in de volgende dagh soetelijck purgeeren.

Om slijm en waterachtige vochtigheden door den Stoelganck af te setten.

Neemt Mechoacan of Jalappe een vierendeel loots met Bier of Vleesch-sop in.

Een ander.

Neemt Gratiola of Godts-genade een loot/Zee-winde of Sondanel een vierendeel loots / Anijs-zaet een half loot / Rosijnen daer de kernen uyt gedaen zijn een loot / koockt dit te samen in Wijn tot een mutsjen nat / dit werckt van onderen en van boven.

Om Melancholijcke of aengebrande vochtigheden door den Stoel-ganck af te setten.

Neemt Sene-bladeren een loot / ghekneust Anijs-zaet soo veel men tusschen drie vingeren vatten kan / weeckt en kookt dit op in Pruym-sop.

Een ander.

Neemt Sene-bladeren twee loot / Citroen-zaet, Venckel-zaet van elcks een vierendeel loots / Tamarinde een loot / hanght dit in een sackjen in Bier / 't purgeert gemackelijck / daer mede men veel vierigheydt de ouden en jonge kinderen kan af-setten.

Om open lijf te houden.

Is een gemeen middel een Pruym-sopje / voornamentlijck als daer Sene-bladeren in geweeckt of gekoockt zijn. Andere eten alleen gestoofde St. Catrijne Pruymen.

Een May-dranck om het Bloet te suyveren.

Neemt Duyve-kervel, en wilde Cichorey met de wortel / Suringh van elcks een handt vol / Sene-bladeren anderhalf loot / Anijs-zaet een vierendeel loots : Koock dit in een pint soete wey tot dat het derden deel versoden is / gebruyckt hier van het derden deel voor een reys.

Het II. Capittel.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van 't Hooft.

Om 't Hayr te doen groeyen.

Neemt assche van Averuyt, maeckt hier van met het afziedsel van het selve kruydt een looge / wrijft eerst de plaets met een rouwe doeck / en stooft of bevochtight de plaets / daer ghy het Hayr wilt doen groeyen / dickwils met dese looge.

Om 't Hayr te verdrijven en doen uytvallen.

Mieren Eyeren met Wijn vermenght en opgesmeert / maeckt 't Hayr los en doet het uytvallen / als mede het sap van de Besien van de witten Wijngaert of Bryonie, en het sap van alle geslachten van Wolfs-melck.

Voor seere Hoofden.

Neemt bladeren van Wilgen-boomen, van Glas-kruydt, van witte Biet, van Wicken; koockt dit op in schoon water / en na dat het Hooft hier mede gewasschen is / smeert daer op de navolgende salf / neemt Swavel een loot / Spaensche Seep

 twee

twee loot / maeckt dit met sap van Glas-kruydt of Parietaria tot een dun salfjen. Of Seven-boom ghepulveriseert / met Room gemenght en op 't Hooft gesmeert. De Præcipitaet-salf werdt hier toe mede veel van de gemeene luyden gebruyckt / hoe wel het beter ware dat sy wat voorsichtiger te werck gingen / voornamentlijck in jonge kinderen / wiens beckeneel noch niet genoegh gesloten of verhart is: voor de welcken dit volgende veel bequamer is: Neemt 4 doyers van Eyeren/ Verckens-reusel/ Terpentijn van elcks 2 loot/ laet dit te samen smelten en roert het wel onder een.

Voor korsten op de Kinder-hoofden.

Neemt ghestoten Myrrhen, Irias en swarte Nies-wortel van elcks een derde part van een vierendeel loots/ Olie van Eyeren een loot/ besmeert hier mede het hooft.

Voor Luysen en Neten op 't Hooft.

Stroyt tusschen het Hayr gepulveriseerde Coculus, of Sapisagrien-zaet, of droogen Præcipitaet.

Om de Herzenen door 't Niesen te suyveren.

Neemt Nardus-zaet, Roosmarijn, fijne Majoleyn, Tabacks-bladeren van elcks een half quintijn of een half vierendeel loots/ witte Nies-wortel een derde part van een vierendeel loots/ met even soo veel May-bloemtjens, stoot dit te samen tot een fijn poeper.

Een ander.

Neemt sap van Wijnruyt en Majoleyn van elcks een half loot/ Vlier-azijn een vierendeel loots/ ghepulveriseerde witte Nies-wortel tien greyn/ menght dit onder malkanderen/ en haelt hier van een weynigh in de Neus-gaten op.

Om Hooft-pijn uyt koude te verdrijven.

Neemt Camille-bloemen, Genever-besien, Wijnruyt, Majoleyn van elcks een handt vol/ dit kleyn gesneden maeckt hier van een sackje/ 't welck met steken doornaeyt is/ ziedt dit even op in Wijn en leght het op 't Hooft.

Een ander.

Neemt een gepulveriseerde Notemuskaet of twee/ maeckt het heet in een pan en leght het tusschen een grauw pampier op het Hooft.

Een ander.

Neemt uytgeparsten Olie van Notemuskaet anderhalf vierendeel loots/ gedistilleerde Olie van Salie, van Barnsteen, van Majoleyn van elcks tien droppelen/ en bestrijckt hier mede de slapen van 't Hooft.

Om Hooft-pijn uyt hitte te verdrijven.

Neemt Roosen-water vier loot/ Roosen-olie twee loot/ Roosen-azijn een loot/ slaet dit met doecken om 't Voor-hooft.

Een ander.

Neemt de kernen van Karssen, van Persiken, wit Maenbollen-zaet van elcks een loot/ stoot dit in een Mortier/ doet daer by Roose-water/ Weegh-bree-water van elcks ses loot/ wringht dit door een doeck/ op dat het gelijck een Melckje worde/ doet hier by Roosen-azijn een loot/ en gebruyckt het als 't voorgaende.

Een ander.

Neemt garsten-meel twee loot/ wit Maenbollen-zaet drie vierendeel loots/ roode Roosen of Padt-roosen bladeren een vierendeel loots of quintijn/ maeckt hier van met Roosen-azijn een papken en bint het voor 't Voor-hooft.

Een ander.

Neemt Garsten-meel twee loot/ roode Roosen

Roosen een half loot / sap van Huys-loock soo veel van noden is / maeckt hier van een papken als het voorgaende.

Om brandt in heete sieckten uyt het Hooft te trecken.

Een Zeelt / of een Pekel-haringh / of jonge Kuyckens of een Duyf op gespouwen en onder de voeten gebonden.

Een ander.

Neemt Wijnruyt, Hondts-draf van elcks een handt vol / Sout soo veel men tusschen drie vingeren vatten kan / suurdeegh soo veel genoegh is / stoot dit met wat Azijn en maeckt hier van koecken om onder de voeten te binden.

Voor Catharnen en Sinckingen.

Neemt Majoleyn, Salie, Betonie, Roosmarijn van elcks een halve hant vol / Nardus-zaet een half loot / Notemuskaet een vierendeel loots / stoot dit tot poeyer / en maekt hier van een sackje met Boom-wol ghevult en met wijde steken door-naeyt.

Een ander.

Neemt een stuckje of twee Wieroock, stockt het op des avonts eer ghy te bedde gaet / en beroockt uw nacht-goet met Mastick, Wieroock en Barnsteen.

Om slaep te verwecken.

Neemt een gedrooghde Maen-bol kookt die in Bier en geeft het te drincken. Of neemt Comcommer, Pompoen, Meloen, en Citrullen-zaet van elcks twee vierendeel loots / wit Maen-bollen-zaet een loot / Latouw-zaet een vierendeel loots / stoot dit in een Mortier / doet hier by een half pint gekoockt gersten-water / en wringht dit door een doeck en 't sal een wit Melckje schijnen te zijn / maeckt dit soet met Suycker of Syroop van Maen-bollen, en gebruyckt het.

Voor Ydelhoofdigheyt.

Neemt Hennip-zaet vier handen vol / koockt het in Roosen- en Lavendel-water van elcks een mutsjen / witte wijn anderhalf mutsjen / stoot dit daer na tot een papken / en leght het tusschen twee doecken op 't Hooft.

Een ander.

Neemt een Kalfs of Schapen-longh / warm uyt het beest getrocken / en om het Hooft ghebonden. Oock kan hier dienstigh tegen gebruyckt worden het gene wy tegen de Hooft-pijn uyt hitte ontstaen / voor-geschreven hebben.

Voor duyselingh in 't Hooft.

Neemt Conserf van Roosmarijn, Betonie, van Majoleyn van elcks een loot / geconfijte Gember twee vierendeel loots / menght dit te samen en ghebruyckt hier van 's morgens nuchteren de groote van een Notemoschaet.

Een ander, indien het van dampen, die uyt de Maegh opklimmen, ontstaet.

Neemt Meester-wortel, Pionien-wortel, Calmus-wortel van elcks twee vierendeel loots / Roomse Alsem, Carduus Benedictus, Betonie van elcks een halve hant vol / gevijlt Stael een loot / Rhabarber twee vierendeel loots / Aloë anderhalf vierendeel loots. Doet dit te samen in een sackje / en hanght het in een kanne Wijn / en drinckt hier van nuchteren een roemertje vol / het houdt met eenen open lijf.

Voor Beroertheyt of Popelsy.

Indien yemant door dese seer hevige sieckte wordt aengetast / sal men hem sijn Armen en Beenen hart wrijven / een stercke Clistery laten setten / en daer op doen Ader laten / in de Neus sal men het Poeyer boven voor Catarnen voor-geschreeven / inblasen / de slapen van 't Hooft.

Hooft en onder de Neus met gedistilleerde Olie van Barnsteen of Wijnruyt bestrijcken / en indien hy yets inzwelgen kan / een lepel vol van het bereyde Genever-water in geven. Daer na wederom tot sijn selve gekomen / sal men hem purgeeren en daer op het volgende gebruycken laten: Neemt Peonien-wortel, Meester-wortel, Alant van elcks een loot / Calmus twee vierendeel loots / bladeren van Betonie, Roosmarijn, Majoleyn van elcks een handt vol / zaedt van Pionien een half loot / Lavendel-bloemen, May-bloemen van elcks soo veel tusschen drie vingeren vatten kan / Corinthen 4 loot koockt dit te samen in Honingh-water tot een pint nats. Hier toe dienen oock de Conserven van Roosmarijn, Betonie, Majoleyn, water van May-bloemen met Wijn gedistilleert.

Voor beroertheyt in de Tongh.

Neemt een Notemuschaet / Mostert-zaet drie quintijn / Gember een quintijn of vierendeel loots / dit grof ghestooten zijnde / koockt het in Wijn en spoelt de Mont hier mede.

Voor Lammigheyt die na de beroertheyt komt.

Neemt Lavendel-bloemen een hant vol / Bevergeyl een vierendeel loots / giet hier op een pintje van de beste Genever-water / laet dit staen weecken in de Son / hier van geeft den Siecken alle morgen een lepel vol / en baedt of stooft de gheraeckte Leden met het volgende badt: Neemt de wortelen van Barnde-netelen vier handen vol / bladeren van Velt-cypres twee handen vol / Salie, Wijn-ruyt, Roosmarijn, Bakelaer van elcks een hant vol / Genever-besien ander-halven hant vol. Koockt dit in water / daer na besmeertse met de volgende Salve: Neemt Olie van Laurier-bayen en Nardus-zaet van elcks twee loot / Ganse-vet, Olie van Vossen van elcks een loot / Olie van Tarpentijn twee quintijn / menght dit onder een / ofte neemt Roosmarijn, Majoleyn, Kruyse-munt, wilde Munt, Seven-boom, Salie van elcks een hant vol / koockt dit te samen in Boom-olie / en doet hier by Klauwen-smeer / en wringht het daer na door een doeck.

Voor de Vallende-sieckte.

Neemt een goet deel zwarte Kriecken, stoot de kernen aen stucken en distilleert hier van een Water / hier toe dient oock Linden-bloeysel, May-bloemen, en Hysoop-water met Syroop van Pionien-bloemen vermenght.

Een ander.

Neemt sap van groene Tabacks-bladeren en koockt hier van met Honingh een Syroop / en gebruyckt het met Pionien-water.

Een ander.

Neemt een hant vol Pauwen-dreck, ziedt het op in een pint wijn / en geeft dit in drie reysen te gebruycken / te weten: na de overval van het accident / ten tweeden indien men de selve wederom gevoelt of voor de selfde bevreest is / en ten derden een uur na den tweeden overval.

Een Genees-middel voor de Vallende-sieckte 't welck den Koningh van Denemarcken toe geschreven wordt.

Neemt ghebrant Beckeneel van een mensch een vierendeel loots / Elants-klauw een half quintijn of half vierendeel loots / drie Pionien-zaden, maeckt hier van een Poeyer / en geeft het den Siecken drie dagen achter een nuchteren met Lavendel-water in.

Voor Stuypen en Tormijnen van de kleyne Kinderen.

Neemt Pionien-wortel, Pionien-zaet, van elcks twintigh greyn / Irias-wortel, Elants-klauw van elcks tien greyn / Safferaen

feraen vier greyn/ geeft hier van 10 greyn met Vrouwen-sogh of Pionien-water. Sommige verseeckeren dat de kinderen geen Stuypen onderworpen sullen zijn/ indienmense soo haest als sy gebooren zijn met dese Wijn af wast: Neemt Pionien-wortel ses loot/ Bevergeyl een half vierendeel loots/ziedt dit in so veel Wijn als van nooden sal zijn. Daer-en-boven zijn de gedistilleerde Wateren die wy tegen de vallende sieckte goet te zijn/ geseyt hebben/ oock dienstigh om de Stuypen der jonge kinderen te genesen.

Voor sware Fantasyen.

Hier toe is nut Confilie de Greyn in Wijn gesoden en gedroncken/ als mede de Conserven van Bornagie en Buglos-bloemen.

Om Vlecken en Malen in 't aengesicht te verdrijven.

Neemt Borax smelt die in Weegh-bree en Boonen-bloeysel-water/ doet hier by een weynigh Olie van Wijn-steen/ of neemt de versche wortel van Salomons Segel, stoot hem en strijckt hem op de plecken.

Om roode Puysten en Prickelen in 't aengesicht te verdrijven.

Koockt Hysoop in Wijn en wascht het aengesicht daer mede/ ofte neemt een half loot Campher, twee loot Salarmoniac, dit wel gepulveriseert/ in een glas gedaen/ en Roose-water daer op gegooten/ dat het een vinger breet bedeckt is/ stopt het glas dicht toe/ en laet het in de Son droogen/ breeckt het glas en doet by 't voorseyde gedrooghde een half loot Loot-wit/ en wrijft dit alles met Boom-olie en strijckt het op de Puysten/ en wast het daer na met de voorseyde Wijn af.

Een expert Water voor roode Puysten en Puckelen in 't aengesicht.

Neemt by na rijpe Aert-besien een pondt/ twee sure Appelen, wortel van Water-patientie, dat aen de kanten van de Slooten veel wast ses loot/ versche Roose-bladeren een halve hant vol/ Suringh, Weeghbre-bladeren van elcks een hant vol/ Geyten-melck een mengelen/ 't wit van tien Eyeren, Aluyn twee loot/ Campher, Wieroock van elks een vierendeel loots/mengt dit te samen en distilleert hier van een Water/ waer mede men het aengesicht dickwils betten en wassen sal.

Voor Rodigheyt, Puysten en Jeucksel in 't aengesicht.

Neemt het binnenste uyt een Citroen; ziedt dit op met gesmolten Verckens-reusel/ wringht het door een doeck/ laet hier in een weynigh wit Was smelten/ van het vuur genomen/ en als het begint te stolcken/ roert daer onder twee quintijn Salarmoniac.

Om de ruydige en rauwe Huyt in 't aengesicht te verbeteren.

Neemt Harte-vet/ smelt'et op schoon water/ daer af genomen zijnde/ doet'er by gepulveriseerde Borax, Vernis en gewassen Loot-wit soo veel van nooden is/ en maeckt hier van een Salfje.

Om Lick-tekens uyt het aengesicht wech te nemen.

Neemt Rense-harst, smelt'et met een weynigh Tarpentijn, roert hier onder gepulveriseerde Gom-tragant soo veel tot dat het als een Pleyster worde/ smeert het op een doeck en lecht het op de Lick-tekens.

Het III. Capittel.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Oogen.

Om het swacke Gesicht te verstercken.

Neemt wortel van Alant, van Venckel van elcks een loot / bladeren van Oogen-troost een hant vol / Betonie, Yser-kruydt van elcks een halve hant vol / Venckel-zaet, Genever-besien van elcks een half loot/maeckt hier van een sackje en hanght het in Wijn/ waer van men somtijdts drincken moet.

Een ander.

Snijt een struyck van Venckel onder een lit af / en haelt met een Boor het pit uyt de struyck / die in de gront vast is/ tot aen het volgende lit / vult het wederom met Suycker / en stopt boven het gat met een Venckel-struyck wederom toe/ laet dit een dagh of twee soo staen / tot dat de Suycker gesmolten is / dat ghy als dan in de Oogen sult doen.

Een ander.

Neemt een warm Tarwen-broodt / snijt het in 't midden door / stropt hier op Karui-zaet, en houdt dit soo warm tegen de Oogen.

Een ander.

Neemt sap van Venckel twaelf loot/ van Wijn-ruyt ses loot / suyvere Honingh vier loot / set dit in een glas in de Son / en gebruyckt daer na het klare tot een Oogh-water.

Voor ontstekinge, pijn en rodigheyt der Oogen.

Het lichaem met Sene-bladeren gesuyvert zijnde / sal men een Ader laten openen / en daer op dese remedien gebruycken: Neemt Roos-water, Vrouwen-melck, 't wit van een versch Ey wel geklopt en door gedaen / maeckt hier van een Oogh-water. Bindt voor het Voorhooft gestooten bladeren van Braem-besien, ofte het volgende: Neemt Endivie een hant vol / Garste-meel een loot / wit van een Ey en een weynigh Azijn / stoot en kneust dit te samen.

Een ander.

Neemt kernen van Quee-peeren, en weeckt die in Roose-water, het is een seer bequaem en gemeen Oogh-water.

Voor vliesen en vlecken op de Oogen.

Neemt sap van groene Tabacks-bladeren, en versche May-boter, koockt dit een weynigh te samen / besmeert hier mede uytwendigh de Oogen / het bijt wel eerst een weynigh in de Oogen/ maer 't gaet haest wederom over.

Een ander.

Neemt Suycker-candy een quintijn of vierendeel loots / bereyde Tutia een half vierendeel loots / Zee-schuym twintigh greyn / witte Vitriool tien greyn / stoot dit tot een heel fijn Poeyer en blaest het met een schafje in de Oogen.

Voor seere druypende Oogen.

Neemt Tutia en Aloë van elcks twintigh greyn / Venckel-water een half mutsjen / maeckt hier van een Oogh-water.

Voor sinckingen die op de Oogen nedervallen.

Neemt Salie, Lavendel-bloemen van elcks een hant vol / Wijn-azijn een half pintje; koockt dit in een toe-gedeckten pot tot de helft / neemt dese Azijn dickwils

wils warm in den Mont. Hier toe kan men oock het kussentje/'t welck wy tegen de Catarnen voor-geschreven hebben / op het Hooft dragen.

Voor blaeuw geslagen, gevallen of gestooten Oogen.

Neemt ghepulveriseert Comijn-zaet/ maeckt hier van een papken met Vrouwen-melck / en leght het tusschen twee doecken op de Oogen / daer na neemt droogen Hysoop, doet'et in een sackje/ koockt het in water en bet hier mede dickwils de Oogen.

Het IV. Capittel.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Ooren.

Voor pijn in de Ooren.

NEemt Roosmarijn-bloemen, zied die op in Wijn / Roos-olie, en Olie van bittere Amandelen, of Knoflookck in Boom-olie gesoden en in 't Oor gedruppt / en met Catoen dicht toe gestopt. Indien de pijn seer hevigh is en uyt hitte ontstaet / neemt Vrouwen-melck / Olie van Roosen, sap van Kees-kruydt en wit van een Ey / roert dit wel onder een en gebruyckt het.

Voor de doofheyt en 't zuysen der Ooren.

Neemt Venckel-water, Karui-water van elks een loot/voor-loop van Genever-water twee vierendeel loots / menght het en druppt het in de Ooren. Het warm Tarwen-broodt met Karui-zaet om het gesicht te versterckē voor-geschreeven/ is hier toe oock seer dienstigh op het Oor gelegt.

Een ander.

Neemt een groote Palingh / kerft hem en steeckt in de snede gestooten Knofloock, braet hem aen 't Spit/ en ghebruyckt het afgeloopen vet met Boomwol / die by Muscus gelegen heeft / in de Ooren.

Een ander.

Neemt Bakelaer ghestooten zijnde / koockt die in Wijn en ontfanght de roock tweemael des daeghs in de Ooren.

Voor Wormen in 't Oor.

't Sap van Alsem, of van Gentiaen, of van Centauria in 't Oor gedaen is goet.

Voor etterige materie die uyt het Oor loopt.

Neemt sap van Venckel, van Scabiosa en Roosen honingh van elcks even veel/en steekt het met een wieck in de Ooren / of koockt de bladeren van Olijven in Honingh-water en druppt het in de Ooren.

Het V. Capittel.

Van de Genees-middelen tot de gebreken van de Neus.

Voor de verstopte Neus.

HIer toe ghebruyckt het Nies-poeper / boven om de herzenen te suyveren voor-geschreeven/ of neemt Seven-boom, koockt het in water en leght het warm boven de Neus.

Om 't bloeden uyt de Neus te stempen.

Indien yemandt sterck uyt de Neus bloet/

bloet / sal men in de eene hoeck van het Oogh de duym en in d'ander de vinger setten / en die sterck te samen drucken / en het bloeden sal haest ophouden / maer indien geval soude het geraden zijn een Ader te openen.

Een ander.

Kout water in de Neck en in 't aengesicht gegooten / of een natte doeck in de Neck gelept / en het Hooft met kout water en azijn gewossen. Andere leggen water van Weeghbree of Harders-tas met een doeck op de Lever / Mannelijckheyt en in de Neck.

Een ander.

Om het Bloeden te stempen kan men oock nuttelijck de Armen en Beenen seer stijf binden.

Het VI. Capittel.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Tanden en van 't Tandt-vleesch.

Voor Tandt-pijn.

OM de sinckingen die op de Tanden vallen / en aldaer pijn veroorsaken / te diverteeren / werdt nuttelijck het Nies-poeper boven om de herzenen te supveren voor-geschreeven / gebruyckt / daer na neemt Campher, koockt die in azijn en houdt het warm in de Mont / en indien de Tant hol is / neemt Campher en Was, menght dit te samen en vult de Tant daer mede. Of neemt Staphisagrien-zaet, doet het in een doeckje / weeckt het in Azijn / en houdt het tusschen de Tanden; andere nemen Olie van Nagelen, of Orego met Wol in de Tandt gesteken. Nardus zaet in azijn gesoden / en in de Mont gehouden / is mede seer goet.

Een ander.

Neemt Pyrethrum-wortel een half loot / Hysoop, Salie van elcks een halve hant vol / Comijn-zaet, Nardus-zaet van elcks anderhalf vierendeel loots / koockt het in Wijn en houdt het in de Mont.

Voor Tandt-pijn die uyt heet bloet, door de Slagh-aderen van 't Slaep des Hoofts op de Tanden schietende, ontstaen is.

Neemt wit van een Ey wel gheklopt zijnde / Roosen-azijn en Roosen-water van elcks een lepel vol / Garsten of Tarwen-meel soo veel genoegh is / maeckt hier van een papken en bindt het op de Slapen van 't Hooft.

Om de Wormen uyt holle Tanden te verdrijven.

Neemt zaet van Bilsen-kruyt vermengt dit met geel Was / maeckt hier van een koekje / legt dit op een yser plaetje / op heete koolen gelept / set daer over een treehter / die men in de Mont moet houden / om alsoo de roock in de Tandt te ontfangen.

Om de Tanden wit te maken.

Neemt Roosmarijn een loot / gebrant Witte-broodt een half loot / Ireas-wortel, Pionie-wortel, asch van Taback / ghepulveriseerde Marmor-steen van elcks een vierendeel loots / stoot dit tot een fijn Poeper / en wrijft'er de Tanden mede.

Een ander.

Neemt roode Coralen, de steenen uyt Dadelen, Zee-schuym, Drijf-steen, Oostindische Porceleyn-scherven, gebrandt Zout, van elcks even veel / en gebruyckt het als 't voorgaende.

Vo

Voor vuyl, bloedigh en quaet Tandt-vleesch.

Neemt Bistorten-wortel drie vierendeel loots/bloemen van wilde Granaten, Granaet-schellen van elcks twee vierendeel loots / Salie, Hysoop, Myrten-bladeren van elcks een hant vol / Liguftrum, Roose-bladeren van elcks een halve hant vol/ Aluyn een loot / koockt dit in roode Wijn en Water soo veel van nooden is / wast het Tandt-vleesch daer mede: daer na bestrijcktse met het navolgende: Neemt gesmolten Honingh of Honingh van Roosen twee loot / Aloë twintigh greyn / Myrrhen tien greyn / ronde Ooster-lucie-wortel een half vierendeel loots/mengt dit tot een Syroopje.

Een ander.

Neemt Maeghde-palm, roode Roosen, Lepel-bladeren van elcks een hant vol/ koockt dit in roode Wijn tot een half pint/ en gebruyckt het als 't voorgaende / en bestrijckt het Tandt-vleesch met het volgende: Neemt Honingh van Roosen, Moer-besien sap van elcks een loot / gebrande Aluyn een half vierendeel loots/ Egiptiac-salf een vierendeel loots / vermenght dit met malkanderen.

Het VII. Capittel.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Mondt.

Voor een geswollen en seere Keel.

Dit accident pleeght den Menschen seer te benauwen / ende men sal den siecke ten eersten met Sene-bladeren of Jalappe / als wy boven gheleert hebben / purgeeren / daer na ter Ader laten / en ondertusschen de Keel dickwils gorgelen. Neemt Judas-ooren, die aen de Vlier-boom wassen / drie vierendeel loots / Violen-bladeren, Salie, Vlier-bladeren van elcks een handt vol / Corinthen twee loot / Soet-hout een half loot / koockt dit in water tot een halve pint en gorgelt hier mede / en slaet het volgende buyten om de Keel: neemt Vlier-bladeren, roode Kool van elcks even veel / hackt dit kleyn en fruyt het in Boter en Honingh.

Een ander.

Neemt ghedrooghde Honden dreck / Ganse dreck / van elcks een half loot; koockt dit in Wijn en Water tot een half pintje nat en gorgelt hier mede.

Een ander.

Neemt een Swaelven nest / met een handt Salie, koockt dit in Soete-melck en gebruyckt het als 't voorgaende.

Voor de Huygh in de Keel.

Neemt gedrooghde volster van Ockernooten een half vierendeel loots / Bloemen van wilde Granaten, of Balaustia, Granaten-schellen, van elcks twintigh greyn / gebranden Aluyn tien grein / licht hier mede den Huygh.

Voor een rauwe en heesse Keel.

Neemt drop van Soet-hout een half loot / Candy-suycker even soo veel / Gom tragant twintigh greyn / maeckt hier van met Roosen-water koeckjens / om in de Mondt te laten smelten / en allenghskens door te slicken.

Voor een stinckende Asem.

Neemt Karui-zaet ses loot / of Poley twee handen vol / koockt dit in een kanne Wijns / tot dat de helft versoden is / en drinckt hier van 's morgens en 's avonts een goeden dronck.

HET VIII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Borst.

Voor de Hoest.

NEemt Genever-besien drie handen vol / kookt dit in een mengelen Bier / tot dat het derden deel versoden is / en drinckt hier van een goeden dronck / en leght een graeuw pampier met kaers smeer / daer gestoten Comijn-zaet opgestroyt is / op de Borst.

Een ander.

Neemt gepulveriseerde Alant-wortel, Irias-wortel van elcks een half vierendeel loots / uytgekoockt sap van Vlier-besien een vierendeel / neemt dit met Bier of Wijn in des avonts als men te bedde gaet.

Voor Hoest door scherpe sinckinge ontstaende.

Neemt roode Kooren-roosen of Klap-roosen een handt vol / koockt dit in Scabiosen / en Carde-benedicten-water van elcks een pintje / tot op het derden deel / door gedaen zijnde maeckt het soet van Suycker / of met Syroop / van roode Klap-roosen / of van Maen-bollen. Hier toe is mede dienstigh Syroop van Violen en drop van Soet-hout gebruyckt.

Voor Fluymen, en een benauwde verstopte Borst.

Neemt Alant-wortel / drie vierendeel loots / bladeren van Cardiuus Benedictus / van Alsem van elcks twee vierendeel loots / Kruyse-munt een vierendeel loots / Rhabarber een half loot / Aloë een vierendeel loots / Citroen-schellen twee vierendeel loots / hanght dit met een sackje in een kanne Wijns / en drinckt hier van nuchteren een roemertje.

Voor Enghborstigheydt.

Neemt Candy-suycker een loot / Bloem van Swavel een half loot / menght dit onder malkander / en geeft hier van een vierendeel loots op een reys in.

Een ander.

Neemt Comijn-zaet een half loot / gesneden Vijgen een loot / Averuyt een hant vol / koockt dit in wijn tot een pint en drinckt hier van.

Een ander.

Neemt sap van roode Kool, ziedt met Honingh tot een Syroop / en neemt hier dickwils wat van in.

Voor het Bloet spouwen.

Neemt Smeer-wortel twee loot / Soet-hout een half loot / bladeren van Weegbree, Porceleyn, Scabiosa van elcks een handt vol / Myrten-besien een halve hant vol / koockt dit in Gerste-water en maeckt het soet met Suycker.

Een ander.

Neemt zaet van Sumach twee vierendeel loots / Arabische-gom een vierendeel loots maeckt hier van pillen met Weeghbree sap om in drie reysen te gebruycken.

Voor 't Pleuris.

De rechte Pleuris is altijdt verselt met een scherpe koorts / en geduurige stekende pijn in 't Aessem-halen / waer by ghevoeght is een drooge Kuch / om dit accident te genesen sal men terstont ader doen laten en een goede quantiteyt bloet af tappen / ende indien de pijn niet op en houde mach men het den selfden dagh of nacht eens

eens of tweemael herhalen/ondertusschen in dien 't lichaem besloten is / een Clistery laten setten / en het volgende ghebruycken: Neemt Olie van soet Amandelen twee loot / Syroop van Klap-roosen een loot / neemt dit in en drinckt daer na van den dranck die wy voor de Hoest uyt scherpe sinckinge ontstaende / voorgeschreven hebben. Sommige prijsen seer tegen het Pleuris de roode velleken van de Hase-nooten, gedrooght/ twintigh grein swaer/ met Carduus Benedictus water twee of drie mael des daeghs in gegeven. Buyten daer de pijn is kan men Glas-kruyt in Boter gefruyt/ opleggen.

Om valsch Pleuris te stillen.

Neemt Nardus-zaet een half loot / koockt dit in Bier of Wijn en geeft het te drincken.

Voor versvvooren Pleuris.

Neemt poeper van Barndenetelen-zaet menght het met Syroop van Violen en ghebruyckt het dickwils lickende.

Een ander.

Neemt een soete Appel holt het klockhuys met de pitten daer uyt / en vult het wederom met Wieroock, braedt den Appel onder de asschen / en geeft de siecken hier van te eeten.

Voor de Teeringh en Longe-sucht.

Neemt Longe-kruydt, Roosmarijn, Betonie, Venus-hayr van elcks een half loot / Smeer-wortel acht loot / Hoef-bladeren twee loot / Viole-bloemen een vierendeel loots/stoot dese kruyden gedroogt zijnde tot Poeper / en vermenght het met een half pont gesuyverde Honingh / hier van gebruyckt 's morgens en 's avonts de groote van een Ocker-noot.

Het IX. Capittel.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van 't Herte.

Voor Hert-kloppinge.

Neemt een vierendeel loots Theriacel, menght het met wijn waer in Foely en Caneel gesoden is/ en gebruyckt zijnde / moet men daer op zweeten.

Een ander.

Neemt Galigaen, Zedoar, Caneel van elcks een half loot / Melissen of Consilie de Greyn een hant vol / Bornagie-bloemen soo veel men tusschen drie vingeren vatten kan: Hanght dit met een sackje in een kanne Wijns / en hier van gedroncken.

Voor melancholie en swaermoedigheyt van 't Herte.

Hier toe is goet Melissen of Pimpernel in Wijn gesoden en gedroncken / als oock Conserf en gedistilleert Water van Melissen, Bornagie, Buglos.

Voor Flauwhertigheydt.

Neemt Conserf van Bornagie, Buglos, Majoleyn, Roosmarijn, van elck een loot/ een geheele confijte Notemuskaet, ghe-confijte Gember een half loot / menght dit onder malkanderen tot een Conserf / en gebruyckt hier van de groote van een Ocker-noot.

Voor flauwhertigheydt in heete sieckten.

Neemt Conserf van Roosen, van Cicho-

chorey-bloemen, van roode Ael-besien sap van elcks een loot/ het binnenste mergh uyt een Citroen ofte Lamoen een half loot/ Confectie-alchermes een half loot/ maeckt hier van een Conserf.

Voor banden aen 't Herte.

Neemt Galange, Foelie, Caneel, Gember, Paradijs-Kernen, Zedoar, Nagelen, Angelica-wortel van elcks een half loot/ Valeriaen-wortel een loot/ giet hier op een kanne goede Wijn/ en laet dit 14 dagen staen weecken/ geeft hier van drie mael des daeghs twee lepelen vol.

Het X. Capittel.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van der Vrouwen Borsten.

Om 't Sogh in de Borsten te vermeeren.

Neemt Anijs of Venckel-zaet een half loot/ geeft dit met Kool-sop in/ als men te bedde gaet/ of ziedt groene Venckel en Dille in Gersten-water/ maeckt het soet met Suycker en drinckt hier af.

Om 't Sogh op te droogen.

Neemt gestoten Boonen, Wicken, Coriander-zaet van elcks een halve handt vol/ koockt dit in water/ en leght doecken hier in nat gemaeckt zijnde/ op de Borsten; andere nemen alleen Fransche leck Wijn/ of sap van Kruyse-munt.

Voor pijn in de Borsten, door geklonterde Melck veroorsaeckt.

Neemt Boonen-meel twee deelen/ Kruyse-munt een deel/ maeckt hier van met ongesouten Boter een papken.

Voor ontsteeckinge der Borsten.

Neemt sap van Huys-loock, van Nacht-schade, wit van een Ey; Olie van Roosen van elcks even veel/ menght dit wel onder een en leght het met doecken daer op.

Om harde Borsten te versachten.

Neemt Garsten-meel, Boonen-meel, van elcks twee loot/ Fenegrieck-zaetmeel, Lijn-zaet-meel van elcks een loot/ Saffraan twintigh greyn/ maeckt hier van met Olie van Camillen een pap en leght het op de Borsten.

Een ander.

Neemt een witte Lelien-wortel, kookt die in Soete-melck/ tot dat hy weeck wordt/ doet daer by Weyten-meel soo veel genoegh is/ Olie van Camillen, van witte Lelien van elcks een lepel vol/ Honingh twee lepelen vol/ twee doyers van Eyeren/ maeckt hier van een pap.

Een ander.

Neemt Biet koockt die in Olie/ doorgewrongen zijnde/ smelt Was in die Olie tot dat het als een salf wordt/ en besmeert hier mede de Borsten.

Voor drop in de Borsten.

Neemt Olie van Roosen anderhalf loot/ van Camillen, van witte Lelien van elcks drie vierendeel loots/ Dialthea-salf een vierendeel loots/ wit Was twee loot/ Roos-water, en Roos-azijn van elcks een lepel vol/ smelt dit te samen tot een salfje.

Voor geswollen en sweerende Borsten.

Neemt kruym van Witte-broot/ kookt dit

dit in water tot een dicke pap / doet'er by Populeoen-salf, versche Boter van elcks drie loot / en leght dit op de Borsten.

Een ander.

Neemt olie van Olyven, versche Koedreck van elcks even veel / menght dit onder een / en druckt het door een doeck / doet daer by Fenegrieck-meel soo veel tot dat het een bequaem papken wordt.

Een ander.

Neemt Boonen-meel, Fenegrieck-meel, Lijn-zaet-meel, kruymen van Witte-broodt / van elcks twee loot / ghestoten Althea-wortel drie loot / Safferaen een half vierendeel loots / maeckt dit met afziedsel van Kees-kruydt en Althea tot een pap / daer by doende 4 dooren van Eyeren / Olie van Violen en Lijn-zaet-olie van elcks anderhalf loot. En wanneer het gezwel door gebroken of met een Vliem door-gesteken is / salmen het reynigen met volgende salf: Neemt Honingh / sap van Juffrouw-merck, doyers van Eyeren / Tarpentijn, en een weynigh Garsten-meel onder malkanderen vermenght en met wiecken in de wonde gesteken.

Voor door-gebroken Kancker.

Neemt gepelde soete Amandelen soo veel ghenoegh is / stoot die in een loode Mortier / maeckt hier van met sap van Huys-loock een papken / ende wast eerst de wonde met Carduus Benedictus-water, en stropt'er des selfs poeper in / en leght daer het voorschreven papje over heen.

Voor seere en gekloven Tepels.

Neemt gesmolten Lammeren-vet met Roose-water gewasschen / Roos-salf van elcks een half loot / Arabische-gom twintigh greyn / Boontjens Hol-wortel ghepulveriseert tien greyn / Olie van Eyeren soo veel van noden is / maeckt hier een salfje van.

Een ander.

Neemt Olie van Violen, van Eyeren van elcks drie vierendeel loots / Harten-vet, Bocken-talck van elcks een half loot / Was soo veel van noden is tot een salve.

Een ander.

Neemt een wit Lelien-bladt, uyt de Olie daer in sy te weecken staen / en leght het over de tepel.

Het XI. Capittel.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Maegh.

Om de Maegh te verstercken.

Neemt Anijs, Venckel en Coriander-zaet van elcks een loot / Carui-zaet een half loot / Gember, Calmus-wortel van elcks anderhalf vierendeel loots / Galigaen, Zedoar van elcks een vierendeel loots / stoot dit tot een fijn poeper en geeft hier van een alle morgen een vierendeel loots met Wijn in.

Om de Maegh te suyveren.

Hier toe is dienstig Aloë des avonts voor den eeten twintigh greyn ingenomen / of hanght dit na volgende popjen in een kanne Wijns / en drinckt daer 's morgens een roemertje vol van: Neemt Alant-wortel, Zedoar van elcks een half loot / Carduus Benedictus, Centauria, Alsem, Kruyse-munt van elcks een halve handt vol / Rhabarber een half loot / Aloë een vierendeel loots / Orangie-schillen anderhalf vierendeel loots / stoot dit tot een grof poeper / en bindt het in een sackjen. Tot dese eynde dient oock een braeck-

dranck in 't eerste Capittel beschreven / in-genomen te werden.

Voor pijn in de Maegh uyt winden ontstaen.

Neemt een grof ghestoten Notemuskaet / koockt hem in Wijn en drinckt het / hier toe dient oock Theriacel met Wijn ingenomen. Of Camille-bloemen in Wijn gekoockt.

Om het sterck Braecken te doen ophouden.

Neemt deegh van Tarwen-broot soo veel genoegh is / Bakelaer twee handen vol / Alsem een handt vol / maeckt hier van een Broodt / laet het backen: snijt'er een stuck van / en leght het tusschen een doeck / die in de volgende bereyde Brandewijn nat gemaeckt is / op de kolck van 't Herte: neemt een mutsjen Brandewijn / Galigaen, Calmus-wortel van elcks een half loot / Kruydt-nagelen een vierendeel loots / laet dit te samen staen weecken / en maeckt de doeck hier in nat.

Een ander.

Neemt een Spons koockt hem op in Azijn en leght hem op de Maegh of Kolk van 't Herte / en eet een stuckje Broodt dat in sap van Granaten geweeckt heeft.

HET XII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Darmen.

Voor pijn in de Buyck en 't Colijck.

Voor eerst is nodigh dat men soodanige mensche met Rabarber, Sene-bladen of Jalappe purgeere / of bereydt hier toe het volgende dranckje: Neemt Sene-bladeren, wortel van Boomvaren van elcks een loot / Camille-bloemen soo veel men tusschen drie vingeren vatten kan / Anijs of Venckel-zaet een half loot / Corinthen twee loot / koockt dit in een half pintje Water tot op de helft en maeckt het een weynigh soet met Suycker. Daer na gebruyckt het volgende: Neemt Camille-bloemen een halve handt vol / schillen van Orangie-appelen een half loot / koockt dit in Wijn en Water tot een mutsjen nat / door-gewrongen zijnde / doet'er by Suycker een loot / Anijs-olie ses droppelen / geeft dit op een reys te drincken.

Een ander.

Neemt Camille-bloemen een handt vol / Venckel zaet een loot / koockt dit in Water tot een half pintje / door gedaen zijnde / doet'er by Syroop van Cichorey sap anderhalf loot / Olie van Anijs tien droppelen / drinckt hier van de helft op een reys.

Een ander.

Neemt wortel van Venckel, van Lavas van elcks twee loot / Orangie-schillen een half loot / Angelica een loot / Calament, Kruyse-munt, Poley, Alsem, bloemen van Camillen, van Meliloten van elcks een hant vol / Genever-besien twee loot / Bakelaer een loot / Anijs-zaet, Comijn-zaet van elcks een half loot / koockt dit in Bier soo veel genoegh is / en stooft hier mede den Buyck.

Voor Buyck-pijn van de Kinderen.

Neemt Venckel-water een half mutsjen / Syroop van Maen-bollen twee loot / menght dit en geeft hier van een lepel vol.

Voor de Buyck- en Roo-loop.

Geeft den siecken eerst dit volgende te gebruycken: Rhabarber een vierendeel loots /

loots / Notemoschaet ses greynen ; daer na bereydt desen dranck : Neemt Smeer-wortel twee loot / Kreupel-gras drie handen vol / een halve Maen-bol : Koockt dit in Garsten-water tot een pint / vermenght hier by Syroop van Granaten, van Myrten-besien van elcks drie loot / en drinckt hier van driemael daeghs.

Een ander.

Neemt Wijn-tint een mutsjen / een Dooyer van een Ey / wit Maeghden Was / maeckt dit gelijck een Kandeeltjen en laet het den Siecken op een reys gebruycken. Hier toe is Marmeladen of Quee-vleesch gebruyckt oock heel goet / als mede Conserf van roode Roosen.

Voor Buyck-wormen der Kinderen.

Neemt loof van Persick-boomen, kneust het en bindt het op de Navel van de Buyck.

Een ander.

Neemt Zever-zaet laet het in oude Mee weecken / en geeft het te drincken : Knofloock in Soete melck ghekoockt / werdt oock seer veel gebruyckt.

Een ander.

Neemt Scordium, Zever-zaet van elcks een half loot / Coralline, Rhabarber van elcks een vierendeel loots / stoot dit tot een fijn Poeyer en geeft hier van een half vierendeel loots in.

Een ander.

Neemt Zever-zaet, Jalappe, Rhabarber van elcks een half loot / doet dit grof gestooten in een sackjen / en hangt het in een pintje Mee / en geeft hier van altemets een weynigh te drincken / dit doodt de Wormen en setse door de Stoelganck af.

Voor het uytsincken des Aers-darm.

Men moet den uytgesoncken Darm wederom met warme doecken in sijn plaetse brengen / ende daer na het fondament met het navolgende stoven. Neemt bast van Vlier-boomen een handt vol / koockt het in Wijn soo veel genoegh is.

Een ander.

Neemt Eycken-bladeren vijf handen vol / roode Roosen twee handen vol : koockt dit in water / daer gloeyent stael in uyt-gelescht is.

Voor Ambeyen.

Neemt Campher-ceruys-salf, Populeoen-salf van elcks even veel en besmeert het fondament hier mede.

Een ander.

Neemt versche Boter / dooyers van Eyeren / fruyt dit te samen in een pan / en druckt het door een doeck / en besmeertse hier mede.

Een ander.

Neemt natte Ceruys twee loot / een dooyer van een Ey / bereyde Tutia twintigh greyn / Campher tien greyn / Harte-vet, Olie van Roosen van elcks een loot / Reyger-vet een half loot / maeckt hier van een salfje.

Een ander.

Neemt een goet deel Vlier-bladeren, maecktse door heet in een pan en leghtse met een stuck root Scharlaken op het fondament.

HET XIII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Lever.

Voor een verhitte Lever.

NEemt Cichorey-wortel, Scorzonera-wortel van elcks twee loot / Suring, wilde Cichorey, Bornagie van elcks een handt vol / Tamarinden twee loot / koockt dit in soete Wey een mengelen / tot dat het derden deel versoden is / en drinckt hier van alle morgen een mutsjen.

Voor Water-sucht.

In dese sieckte sal men voor eerst purgeeren: Neemt Jalappe, Mechoacan van elcks veertigh greyn / Orangie-schellen tien greyn / assche van Hulst gebrant ses greyn / maeckt hier van een Poeyer en neemt het 's morgens met Bier in. Daer na neemt assche van Genever-boomen, Boon-struycken, Alfs-rancken van elck drie handen vol / doet daer op Garsten-water een mengelen / Wijn een half pintje / giet het door een wolle lap / maeckt het soet met Suycker / en drinckt hier van een roemertje vol tweemael daeghs.

Een ander.

Neemt een Peper-wortel raspt hem kleyn / doet daer by een mengelen goede Rinsche Wijn / en drinckt hier somtijdts van.

Een ander.

Neemt Alsem, Alfs-rancken, Carduus Benedictus van elcks een hant vol/ Rhabarber een loot / Orangie-schellen een half loot / hanght dit in een sackje in een mengelen Wijn en drinckt hier van.

Voor Geel-sucht.

Neemt sap van Gouts-bloemen, Schelkruydt van elcks een half loot / Safferaen tien greyn / Wijn een half mutsjen/ geeft dit op een reys te drincken.

Een ander.

Neemt Venckel-wortel, Pietercelie-wortel van elcks twee loot / Schel-kruyt, Duyve-kervel, Genever-besien van elcks een hant vol / koockt dit in Garsten-water tot een pint / en maeckt dit soet met Suycker / drinckt hier van een roemertje vol tweemael des daeghs.

HET XIV. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Milt.

Voor een verharde en verstopte Milt.

NEemt schorsse van Essen-boom een vierendeel ponts / giet hier op een kanne Wijn / koockt dit op de helft en drinckt hier van een mutsjen 's morgens nuchteren. De Schorsse van de Capper-boom zijn hier toe oock seer nut/ of koockt Hoppe in Wijn en leght het op de slincker-zijde / hier door wordt de Milt seer vermorwt / en des selfs pijn gestilt.

Voor de Blaeuw-schuyt.

Hier toe is seer dienstigh den Extract van Lepel-bladen, of bereydt dese dranck: Neemt sap van Lepel-bladen, van Duyve-ker-

ve-kervel, van Cichorey van elcks ses loot / sap van Water-kars acht loot / sap van Beken-boom, van Venckel van elcks vier loot / Rensche Wijn een pint / koockt een reys of twee op / giet het door een wollen lap / en geeft hier van een mutsjen nuchteren te drincken.

Een ander.

Neemt wortel van Pionien vier loot / Poley een hant vol / Roosmarijn een halve handt vol / giet hier op twee mengelen Bier / en koockt het op de helft / hier van drinckt driemael daeghs.

Het XV. Capittel:

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Nieren en van de Blaes.

Om het Graveel en Steen af te drijven.

NEemt Brem-zaet, Kliffen-zaet, Perlen-kruydt zaet van elcks drie vierendeel loots / Bocken-bloedt anderhalf vierendeel loots / Kreeften-oogen een vierendeel loots / witte Candy Suycker twee loot / stoot dit tot een fijn Poeyer / en geeft hier van een vierendeel loots met Rinsche Wijn in.

Een ander.

Neemt assche van Boone-struycken drie loot / van Steen-breeck een loot / giet hier op water van Glas-kruydt, van Aert-besien, Rense-wijn van elcks een half pintje / doet het daer na door een wollen doeck / en vermenght het met Syroop van Limoenen. Hier van drinckt een roemertje tweemael daeghs.

Een ander.

Neemt Peper-wortel fijn gheraspt ses loot / druckt met een mutsjen Rensche-wijn het sap hier uyt; hier van vermengt de helft met Olie van soete Amandelen twee loot / Notemuskaet een half vierendeel loots / en geeft het te drincken.

Een ander.

Neemt Syroop van Hysoop vier loot / water of af-ziedtsel van Glas-kruydt een pint / vermenght dit en gebruyckt hier van twee of driemael daeghs een roemertje vol.

Voor ontstekinge der Nieren.

Neemt Weegh-bree-water drie mutsjens / Roose-water acht loot / Glas-kruyt-water, Aerdt-besien-water van elcks een half pintje / Syroop van Violen vijf loot / van Limoenen twee loot / vermenght dit onder een en geeft hier van een roemertje vol driemael des daeghs: ondertusschen sal men de lendenen / met Roossalf en Roosen-azijn vermenght / besmeeren.

Om de op-gestopten Urijn te doen lossen.

Neemt Glas-kruydt of Kervel in de Boter gefruyt en boven op het gemacht geslagen / of neemt gekoockten Ajuyn en gebruyckt het als 't voorgaende.

Voor de koude Pisse.

Drinckt een glas Wijn / met af-ziedtsel van Soet-hout vermenght. Sommige gebruycken hier tegen Notemoskaet of knoppen van de zwarte Ael-besien.

Voor snijdingh in 't Water maken.

Neemt Althea, Kees-kruydt, Pieter-celie-wortel van elcks een handt vol / koockt dit in een pintje Bier tot de helft versoden is: Hier van gebruyckt de helft

warm met een weynigh onghesouten Boter.

Voor 't Bloet-wateren.

Neemt Wortel van Juffrouw-merck, van Venckel, van Pietercelie van elcks een loot / Weegh-bree, Harders-tas van elcks een handt vol / koockt dit in Bier of Wijn / en soet van Suycker ghemaeckt zijnde drinckt hier van.

Een ander.

Neemt Mumiæ, Vijgen, Anijs, en Venckel-zaet, Raponticum van elcks een loot / koockt dit in Rinsche-wijn tot een pintje nat / drinckt daer van tweemael des daeghs een roemertje vol.

Voor sweeringe in de Nieren en Blaes.

Neemt Aerdt-besien kruydt en wortels drie handen vol / koockt dit in een mengelen Wijn tot dat een derden deel versoden is / en drinckt hier van.

Een ander.

Neemt Smeer-wortel twee loot / Tormentille een loot / Althea, Harders-tas, Weegh-bree van elcks anderhalf handt vol / Betonie, Alchimilla van elcks een handt vol / Soet-hout anderhalf loot / Weegh-bree-zaet drie vierendeel loots / Anijs een half loot / ziedt dit in goede Mee tot een mengelen / en gebruyckt hier van twee of driemael daeghs.

HET XVI. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen omtrent het Gemacht.

Voor Scheursel of Breucken.

NEemt geel Was, Mastick, Spijck-olie van elcks een half loot / Olie van Eyeren een vierendeel loots / menght dit onder een / besmeert hier mede de Breuck/en leghter een Oxycrocium-plaester op en verziet het met een bequame bandt; ondertusschen laet hier van gebruycken: Neemt Tormentille-wortel twee deelen / Kreeft-oogen, Calmus-wortel van elcks een deel / stoot dit te samen tot een grof poeyer; neemt hier van twee loot / giet daer op een pint goede Wijn / laet dit te samen weecken / en geeft hier van te drincken tweemael daeghs een roemertje vol.

Een ander.

Neemt Olie van Eyeren / Mergh uyt een Hamelen-schinckel, geel Was, Wieroock, Harts van elcks een loot / maeckt hier van een salfje / en gebruyckt het als 't voorgaende.

Een ander.

Neemt Hoppe, Salie-bladeren van elcks twee handen vol / koockt dit in goet en sterck Bier / en leght het op de Breuck.

Voor die sich door vallen of stooten aen sijn Gemacht beseert heeft.

Neemt Garsten-meel, Boonen-meel van elcks vier loot / roode Roosen een vierendeel loots / koockt dit met roode Wijn en een weynigh Azijn tot een pap / doet'er by Olie van Roosen een lepel vol / een geheel Ey / vermenght dit te samen / en slaet het om het Gemacht.

HET XVII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Vrouwen.

Om de Maent-ſtonden te verwecken.

EEn vierendeel loots Paſtinaken-zaet met warmen Wijn nuchteren ingenomen / drijſt de Maent-ſtonden krachtelijck af. Of neemt een handt vol Genever-beſien koock dit in een mengelen Wijn tot dat het derden deel verſoden is / drinckt dit drie dagen achter een / daer na gebruyckt noch drie dagen een half vierendeel loots Trochiſci de Myrrhe, die in de Apotheken bereyt worden.

Een ander.

Neemt ſap van Seven-boom met Wijn uytgeperſt twee loot / Caneel een vierendeel loots / Safferaen ſes greyn / geeſt dit op een reys te drincken.

Een ander.

Neemt By-voet , Conſilie de Greyn , Carduus Benedictus, Poley , Seven-boom, van elcks een handt vol / koockt dit in een kanne Wijn tot dat een derden deel verſoden is / en drinckt hier van 's morgens en 's avonts een roemertje vol.

Om de overvloedige Maent-ſtonden te ſtoppen.

Neemt Dadele-ſteenen / roode Coralen / Coriander-zaet van elcks een vierendeel loots / maeckt hier van een fijn Poeyer / en gebruyckt hier van een derden deel.

Een ander.

Neemt ſap van Duyſent-bladt , van Weeghbree van elcks een loot / Syroop van Myrten-beſien twee loot / Weeghbre-water, Water van Vlier-bloemen van elcks acht loot / ghebruyckt dit in drie reyſen.

Voor de witte Vloet der Vrouwen.

Neemt wortel van Tormentille een loot / Averuyt, Rooſmarijn van elcks een hant vol / gedrooghde onrijpe Moer-beſien een loot : Koockt dit in roode Wijn een mengelen / tot dat een derdendeel verſoden is / hier van drinckt nuchteren een roemertje vol.

Voor 't opſtijgen van de Lijf-moeder.

Neemt van de ſterckſte Genever-water een half pintje / Olie van Rooſmarijn , van Barn-ſteen van elcks twintigh droppelen / gebruyckt hier van ſomtijdts een lepel vol.

Een ander.

Neemt Meeſter-wortel , Comijn-zaet van elcks een vierendeel loots / witte Peper twintigh greyn / ſtoot dit tot een fijn Poeyer om in twee reyſen te gebruycken.

Voor 't nederſincken van de Lijf-moeder.

De ſelve wederom in ſijn plaets ghebracht zijnde / ſal men deſe ſtovinge gebruycken : Neemt Cypreſſe-noten , Gal-noten , Granate-ſchillen , bloemen van wilde Granaten , zaet van Sumach van elcks vier loot / bladeren van Myrthen, van Eycken , van Olijven , en Kreupel-gras van elcks een handt vol / roode Rooſen een halve handt vol / koockt dit in roode Wijn ſoo veel tot een ſtovinge genoegh is. Ondertuſſchen gebruyckt den volgende dranck : Neemt Lauwerier-bladeren , Myrthen-bladeren , of de Beſien van elcks een loot / Cypreſſe noten anderhalf loot / zaet van Paſtinaken drie vierendeel loots ; koockt dit te ſamen in een mengelen Wijn en geeſt hier van een half mutſjen te drincken.

Om de Geboorte te vorderen.

Neemt Borax, bladeren van Dictamnum van elcks twintigh greyn / Barnsteen, Seven-boom van elcks tien greyn/ Safferaen ses greyn / maeckt hier van een fijn Poeyer / en geeft het met Pietercelie-water te drincken.

Een ander.

Neemt bladeren van Scarley, stootse en bindtse op de Navel van de Buyck.

Een ander.

Neemt Heems-wortel acht loot / Kees-kruydt twee handen vol / By-voet, Bingel-kruydt, Confilie de Greyn van elcks een handt vol / Lijn-zaet drie loot / tien Vygen in 't midden door ghesneden / koockt dit in genoeghsaem Water tot een stovinge / en gebruyckt het volgende Salfsje: Neemt Dialthea een loot / Olie van Lelien, Lijn-zaet-olie van elcks anderhalf loot / maeckt hier van een Salfsje.

Om de Na-geboorten af te drijven.

Neemt Borax een vierendeel loots / Safferaen twintigh greyn / Water van By-voet vier loot / Caneel-water drie loot / menght dit onder malkanderen / en geeft hier dickwils twee lepelen vol van.

Om de Na-ween te stillen.

Neemt Confilie de Greyn, Poley, Camille-bloemen, van elcks een handt vol / Bakelaer een half loot / koockt dit in Wijn / en geeft hier van te drincken.

Een ander.

Neemt Scarley soo veel van nooden is / stootse in een steene Mortier / en doetse in versche Boter / laet dit veertien dagen staen / dan koockt het een weynigh / en wringht het door een doeck en smeert hier mede van de Navel nederwaerts na de Schamelheyt.

Het XVIII. Capittel.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de uyterlijcke Ledematen en van de Huyt.

Voor kloven van de Handen.

Neemt Olie van Roosen twee loot / wit Was een loot / Hoenderen-vet anderhalf loot / maeckt hier van een Salfsje.

Voor schurfde Handen.

Neemt Roos-salf twee loot / Boontjens-hol-wortel een vierendeel loots / Sout van Salpeter twintigh greyn / Mercurium Dulce tien greyn / maeckt hier van een Salfsje.

Een ander.

Neemt het binnenste van een suure Appel / Swavel / Gember / Sout van elcks een vierendeel loots / Vercken-reusel twee loot / maeckt hier van een Salf.

Voor Kack-hielen.

Maeckt een Pleyster van geele Gratia Dei Plaester, of neemt geel Was / Harst / Olie van Olijven / van Lijnzaet / van elcks drie loot / Osse-vet / Schape-vet van elcks anderhalf loot / Wieroock een loot / roode Menie twee loot / maeckt hier van een Salf / die hier toe seer dienstigh is.

Voor Podagra uyt hitte ontstaen.

Neemt gestoten Aluyn soo veel genoeg is /

is/ Sout een weynigh/ maeckt hier van met wit van een Ey/ en een weynigh Azijn een papken/ en slaet het daer om.

Een ander.

Neemt bladeren van Huys-loock stootse in een Mortier heel kleyn/ doet hier by wat Sout en Azijn/ roert het wel onder een/ en besmeert hier mede de pijnlijcke plaets.

Voor Podagra uyt koude ontstaen.

Neemt Genever-besien, Wortelen van Hadick, Kamille-bloemen van elcks een handt vol/ koockt dit in Wijn en stooft de Voeten hier mede.

Een ander.

Neemt water van kruydtje roert mijn niet/ van Vlier-bloemen, Brandewijn van elcks even veel/ en slaet dit met doecken om de Voeten.

Een ander.

Neemt Olie van Roosen, Brandewijn van elcks even veel/ smeert hier de plaetse mede/ soo haest die begint te zwellen of seer te doen.

Voor dicksuchtige Beenen.

Neemt Wijn-moer twee deelen/ Loogh een deel/ koockt dit tot een dick papken en slaet het om de Beenen.

Voor verkrompen Zenuwen.

Neemt Jopen-bier een menghelen/ Brandewijn een pint/ Klauwen-vet een half pintje/ Mumiæ een loot/ Honde-vet, vet van Palinck, Verckens-reusel, versche Boter van elcks vier loot/ Olie van Roosen twee loot/ Honingh drie loot/ Pastinaken-wortelen kleyn gestoten een half pont/ laet dit een Maent staen en koockt het op/ en wringht daer na door een doeck. Hier mede besmeert de verkrompen Zenuwen tegen een Eycken vuur.

Voor de Fijck of Worm in de Vinger.

Leght Water-pattigh met Hoender-dreck op de Vinger/ of neemt Swavel, Loock, Azijn menght dit onder malkanderen en leght het op.

Voor koude in Handen.

Neemt een groote Raep, holt hem uyt en vultse met Olie van Roosen, braetse onder de assche/ en smeert hier mede de Handen.

Om Aposteunien en geswellen te doen rijpen.

Neemt Diacel-plaester ses loot/ Dialthea-salf vier loot/ Olie van Camillen, van Dil, Tarpentijn van elck een loot/ menght dit onder een.

Een ander.

Neemt Roggen-broodt koockt het in goet Bier tot een pap/ doet hier by een stuck Boter/ en twee Dopers van Eyeren.

Voor Schurftheydt.

Neemt Geyten-melck een half pintje/ van de groene bast van de Vlier-boom een handt vol/ een weynigh Sout/ ziedt het op en druckt het door/ en bet hier het Schurft mede. Siet hier boven voor schurfde handen.

Voor Verbrantheydt.

Neemt onghesouten Boter/ Gansedreck, menght dit onder malkanderen/ en koockt het te samen/ en giet het op koudt water/ hier mede smeert het verbrande Lit.

Een ander.

Neemt Olie van Olijven, en wit van een Ey/ menght dit onder malkanderen en bestrijckt het daer mede.

Voor de Roos.

Neemt schoon Regen-water / en Vlier-azijn, of koockt Vlier-bloemen in Bier of Soete-melck en slaet het daerom.

Een ander.

Neemt Olie van Roosen, oude Wijn van elcks even veel / en leght dit warm op de Roos.

Een ander.

Neemt Vlier-azijn, doyers van Eyeren van elcks even veel / menght het onder een leght het met linnen doecken op: ofte koockt Gepelde-garst / tot dat het water dick wordt / en slaet dese slijmigheydt om de Roos.

Voor quaet Seer.

Neemt Stinckende-gouw, Ocker-nooten-bladeren van elcks drie handen vol / Seven-boom, Lupinen, Water-pattigh van elcks een handt vol: koockt dit in water en bet het quaet Seer hier mede.

Voor Haer-worm.

Neemt een mutsjen Fransche-wijn, smelt hier in een stuckje Aluyn soo groot als een Turckse-boon, en bet hier mede.

Een ander.

Neemt versche Paerde-dreck, druckt het sap daer uyt / en bestrijckt de Haerworm hier mede tweemael daeghs.

Om Wratten te verdrijven.

Neemt sap van Stinckende-gouwe, van Porceleyn van elcks een loot / Olie van Swavel anderhalf vierendeel loots / vermenght het te samen / en bestrijckt daer mede de Wratten.

Om Exter-oogen of Lick-dooren te verdrijven.

Schraept een weynigh Speck op een doeckje / en doet'er een weynigh gepulveriseerde Seven-boom by en leght het daer op / alle dagen ververschende. Of neemt een plaester van Gom Galbanum gemaeckt.

Het XIX. Capittel.

Van de Genees-middelen voor Wonden en Quetsuren.

Om Wonden te genesen.

Het bloet gestemt zijnde / sal men de Wonden met Alsem en Roosmarijn in Water en Wijn gekoockt wasschen / en daer na met een wieck Olie van St. Jans Kruydt-bloemen in de Wonde doen / ende een Diapalma-plaester daer over heen leggen.

Een Wondt-dranck.

Neemt Heydensch Wondt-kruydt, roode Kool, Averuyt, Aertbesien-kruydt, Weegh-bree, Sene-groen, Sanikel, Alchimilla, Yser-kruydt van elcks een hant vol / zaet van Juffrouw-merck, van Hennip van elcks een loot / Smeer-wortel twee loot / koockt dit in Wijn of Bier tot een mingelen en drinckt hier driemael daeghs van. Ondertusschen verbindt de Wonde met dit salfje: neemt Honingh twee loot / Olie van Olijven een loot / Bloem van Weyten-meel een half loot / roode Bolus een vierendeel loots / maeckt hier van een salfje.

Een Wondt-dranck die het verlegen of geronnen Bloet uyt drijft.

Neemt Notemuscaet / Gember / Gagel / Mumiæ, Krap van elcks een loot/

loot / Wieroock / Soet-hout / Comijn-zaet / Genever-besien / Anijs-zaet / Bakelaer van elcks een loot / koockt dit te samen in twee kanne Wijn of Bier / tot dat de helft versoden is / en drinckt hier tweemael daeghs een goede dronck van.

Een ander.

Neemt wortel van groote Kaerden / Salie van elcks een handt vol / koockt dit in een pint Wijn tot het derden deel versoden is / hier van neemt een roemertje vol / doet daer by gedrooghde wortel van Schel-kruydt / Wal-schot / Kreeft-oogen / Muysen-dreck van elcks twintigh greyn / mengt dit te samen en geeft het in.

Voor die sich van binnen door vallen of stooten beseert hebben.

Neemt groene Kervel, koockt die in Soete-melck / en doet'er een vierendeel loots Tuyn-kars-zaet by.

Een ander.

Neemt Kreeft-oogen / Mumiæ, Walschot / Schapen-stront van elcks een vierendeel loots / gedrooghde Pier-wormen een half vierendeel loots / maeckt dit al-les tot Poeyer / en geeft hier van een vierendeel loots met warme Wijn in.

Om gheronnen Bloedt tusschen Vel en Vleesch, en blaeuwe placken te verdrijven.

Neemt Bakelaer, Comijn-zaet, Camillen, Alsem van elcks even veel / stoot dit tot een Poeyer / en maeckt met sap van Alsem een papken hier van / dat men daer op sal strijcken.

Voor verwrongen Leden en geborste Zenuwen.

Neemt dick Bier een pint / Honingh drie lepelen vol / versche Boter een goet deel / maeckt dit te samen warm / en slaet het met een wolle lap om het Lidt.

Om Fistelen te genesen.

Neemt sap van Juffrouw-merck / van Weeghbree / van Agrimonie van elcks ses loot / van groene Cabacks-bladeren drie loot / Roosen-honingh vier loot / witte Vitriool, Aluyn / Wijn-steen van elcks een half loot / Spaens-groen twintigh greyn / vermenght dit te samen / en spuyt dit in de Fistelen.

HET XX. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor Koortsen, Pest, Kinder-pockjens en Maselen.

Om de dorst en brandt te matigen in heete en geduurige Koortsen.

NEemt Suringh / Latouw / Bornagie-bladen van elcks een handt vol / Tamarinden twee loot / koockt dit in een mingelen soete Wey / en drinckt hier van. Hier toe dient oock Garsten-water met sap van roode Aelbesien / en met wat Suycker soet gemaeckt.

Voor brandende Koortsen.

Neemt Huys-loock, Suringh, Porceleyn, Endivie, Bornagie van elcks een handt vol / Tamarinden anderhalf loot / Akeleyen-zaet een half loot / koockt dit in Garsten-water tot een pint / door gedaen zijnde / doet'er Syroop van Suringh vier loot by / en drinckt hier van.

Voor de alle-daeghsche Koortsen.

Het lichaem met Jalappe ghepurgeert

zijnde: neemt Carduus Benedictus, Gentiaen-wortel van elcks een half vierendeel loots / stoot dit tot een fijn poeyer en geeft het voor het aenkomen van de Koorts in.

Een ander.

Neemt Carduus Benedictus, Centaurea van elcks een handt vol / Wortel van Mans-ooren gedrooght zijnde een halve handt vol / koockt dit in half Wijn en Water tot een pint / en drinckt hier van een roemertje vol voor 't aenkomen van de Koorts.

Voor de ander-daeghsche Koortsen.

Neemt Aluyn twintigh greyn / Sout van Carduus Benedictus tien greyn / neemt dit met Bier in voor 't aenkomen van de Koorts.

Een ander.

Neemt Alsem, Barnde-netels, Betonie van elcks een handt vol / stoot het in een Mortier / en druckt met Azijn het sap uyt en doet'er 5 of 6 gepulveriseerde Pionienzaden daer by.

Om op de Pols te binden.

Neemt Tarpentijn met roode Bolus vermenght / of neemt bladeren van Vlier, Wijnruyt, Gouts-bloemen, Barnde-netels, Honts-draf van elcks even veel / stoot dit met Azijn in een Mortier / of neemt de binnenste bast van Noote-boom, weeckt het in Azijn en bindt het op de Pols / dit treckt een blaer / die men door sal snijden.

Voor de derden-daeghse Koortsen.

Neemt Gentiaen, Wortel van Mans-ooren, van elcks een loot / Carduus Benedictus, Centaurea, Chamedrijs, Hysoop van elcks een handt vol / koockt dit in Water en Wijn van elcks een mengelen tot de helft / drinckt hier van alle morgen / een roemertje vol / en blijft daer op leggen zweeten.

Een ander.

Neemt Gentiaen, Carduus Benedictus, Aluyn, Salpeter van elcks een vierendeel loots / en geeft dit in vier reysen voor het aenkomen van de Koorts in.

Een ander.

Neemt Roomsche-alsem, Duyve-kervel, Carduus Benedictus, Buglos, van elcks een handt vol / Gentiaen twee loot / koockt dit in drie pinten Wijn en geeft dit tweemael daeghs te drincken.

Voor de Pest.

Zedoar geknauwt en door gheslickt wederstaet de besmettinge / of neemt sap van Knoflookck, Wijn-Azijn / Rensche-wijn van elcks een half mutsjen / Theriacel een half loot / menght dit te samen en neemt hier alle morgen een lepel vol van in.

Een ander.

Neemt Wijnruyt, druckt met Azijn het sap daer uyt / neemt van dit sap een half pintje / Theriacel een loot / menght dit onder malkanderen en gebruyckt hier van 's morgens en 's avonts een lepel vol.

Een ander.

Neemt twee Nooten, twee Vijgen, een weynigh Wijnruyt met Sout en eet dit alle morgen.

Om 't vuur uyt de Pest-buyl of Pest-kool te trecken.

Neemt een gedrooghde Padde / legt hem een weynigh in Azijn te weecken / en bindt hem daer op.

Om op de Pest-buylen te leggen.

Neemt Suur-deegh een loot / Spaense-Vliegen vijftien greyn / Mostert-zaet, Duy-

Duyve-ſtront van elcks tien greyn / leght dit op de Buyl.

Om op de Peſt-koolen te leggen.

Neemt Smeer-wortel; Scabioſen van elck twee loot / Salpeter anderhalf vierendeel loots / twee doyers van Eyeren / maeckt dit tot een papken en leght het daer op.

Om de Kinder-pockjens en Maſelen uyt te drijven.

Neemt ſes Vijgen, Venckel-zaet, zaet van Juffrouw-merck, Gomme-lacca van elcks een half loot / Linſen een loot / koockt dit in Bier of Garſten-water en drinckt hier van een goeden dronck / en hanght dit ſackje in 't Bier en laet daer geduurigh van drincken: neemt Akeleyen-zaet een loot / Carduus Benedictus-zaet een vierendeel loots / bereyde Harts-hooren een half loot / dit geſtoten zijnde doet het in een ſackje.

Een ander.

Neemt Wortels van Venckel, van Docke-bladeren van elcks een loot / bladeren van Pimpinel, van Suringh van elcks een handt vol / Venckel-zaet, Gomme-lacca, Dragant van elcks een vierendeel loots / ſeven Vijgen, negen Dadels, Corinthen een loot / koockt dit in Gerſten-water tot een pintje / door gedaen zijnde doet'er by Syroop van Suringh, Citroenen, Carduus Benedictus, Violen van elcks twee loot / Saffraen een vierendeel loots / menght dit tot een dranck en drinkt hier van.

Een ander.

Neemt Contraſerve-wortel 20 greyn / Lapis Bezoar 10 greyn / Saffraen 5 greyn / ſtoot dit tot een fijn poeyer / en geeft dit op een reys met Bier in / en wel hier op toegedeckt zijnde / moet men het zweten bevorderen.

Voor groote brandt in de Kinder-pockjes en Maſelen.

Neemt Suringh, Porceleyn, Latouw, en Weeghbre, van elcks een handt vol / Scordium een halve handt-vol / zaet van Citroenen een half loot / zaet van Suringh een loot / koockt dit te ſamen in garſten water tot een pint / doet hier by Syroop van Granaten, van Lamoenen van elck drie loot / en geeft hier dickwils van te drincken.

Voor de toe-vallen der Kinder-pockjes.

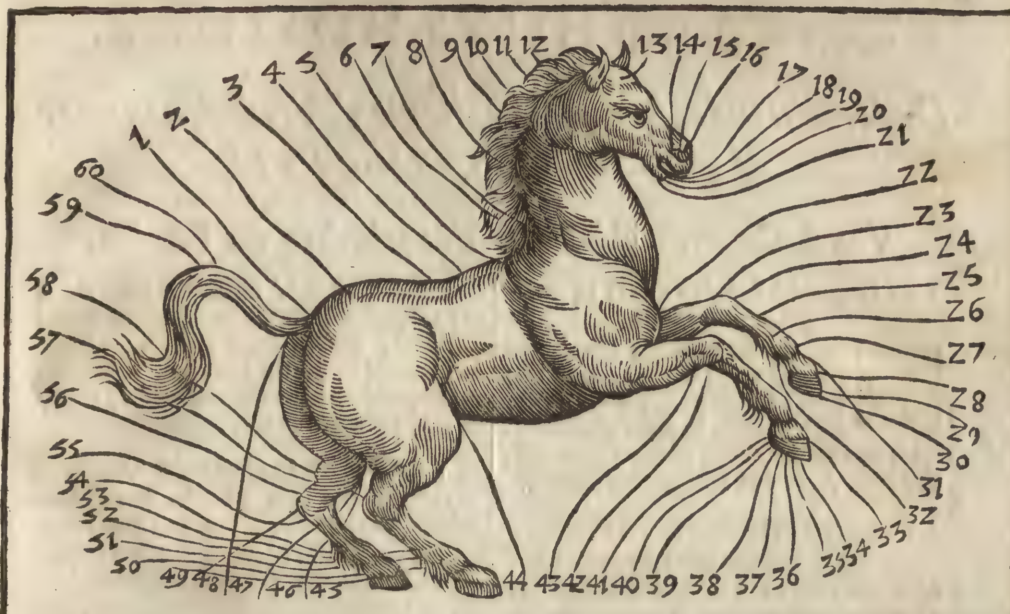
Om de Neus-gaten te bevrijden / ſalmen dickwils Rooſen-azijn laten riecken / de Oogen worden met volgende middelen bewaert / neemt Vrouwen-ſogh met Safferaen vermenght / en bet hier mede de Oogen / of neemt Seif Album twintigh greyn / Rooſen-water / Weegh-bree-water van elcks twee loot / menght dit te ſamen tot een Oogh-water.

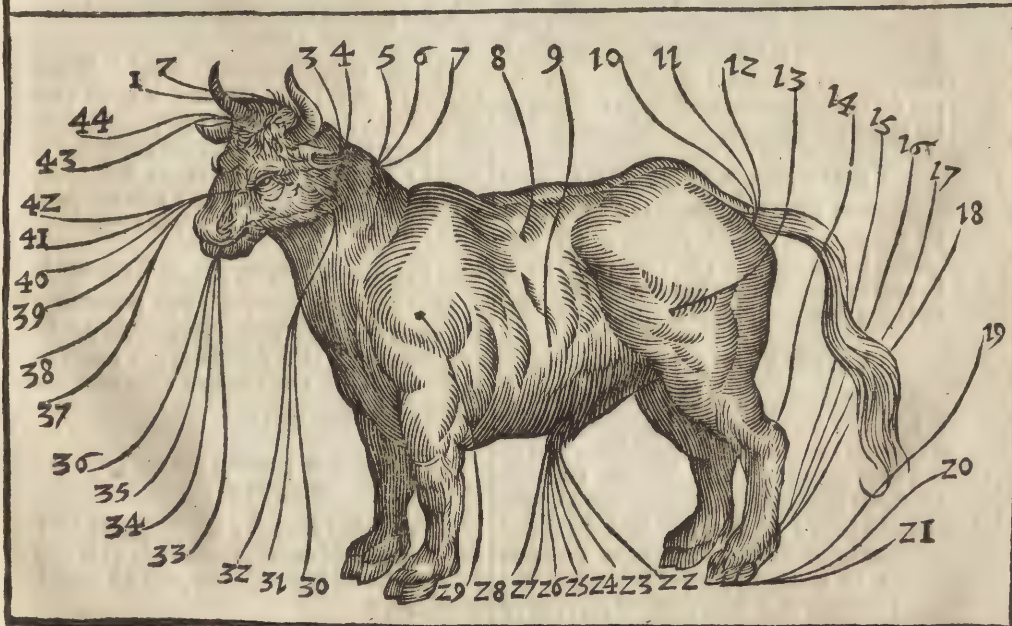
Van het PAERT sijn sieckten afgetekent met de volgende nombers.

1. SChorsthept.
2. Verrepkt of geslagen zijnde.
3. Longen-sucht.
4. Longen-pijn.
5. Gequetste rugge.
6. Den Schot.
7. Den Maenstrangh.
8. Pijn in de hals.
9. De Worginge.
10. De Vijvers.
11. Schel in de oogen.
12. De Nagel in de oogen.
13. Hooft-pijn.
14. Snotterhept
15. Verkouthept van 't hooft.
16. Vliegende Wormen in de Neusgaten.
17. Schupl aen de Tanden.
18. Verwas aen 't gehemelte.
19. Quetsinge aen de Tonge.
20. Pijn aen de Tonge.
21. Kleyn Baerdekens aen de Tonge.
22. Pijn in de Borsten.
23. Querbeenen aen de knien.
24. Leesen.
25. Schupsel-beenen.
26. Gallen.
27. Plerkens.
28. Egel-voet.
29. Querhoeven.
30. Hinckende voet.
31. Quervoeten.
32. Verhithept.
33. Pijn van de Hoorn.
34. Vernagelthept.
35. Sekere pijn in de voet.
36. Lossinge van de Hoorn aen de voet.
37. Als de Hoorn aen de voet schuymt.
38. De Ypge onder aen de hoorn van de voet.
39. De Stralen.
40. De Bleynen aen de hoorn en vleesch.
41. Moere-vet.
42. Geslagen zijnde.
43. Malandien.
44. De Wolfinne.
45. Gezwel in de klooten.
46. Een slagh aen 't dick van 't Been.
47. Als 't Fondament uyt-vallen wil.
48. Leesen achter aen 't Been.
49. Een lopende gat.
50. De kancker.
51. Kloven aen de Beenen.
52. Over Hoeven aen de Hoorn.
53. Kloven die langhs heen gaen.
54. Kloven die dwers komen.
55. Spatten achter aen 't been.
56. Krappen.
57. Leesen.
58. Quer-beenen.
59. Staert-beenen.
60. Ratten-staert als 't hayr uyt-valt.

Van den OS sijn sieckten afgetekent met de navolgende nombers.

1. HOorn ghebroocken zijnde.
2. Hoorn vermoeyt zijnde.
3. Gezwel in den Hals.
4. Den Hals gequetst.
5. Hayr af-gevallen aen het Hals-stuck.
6. Herdighept in het Hals-stuck.
7. Gezwel in 't Hals-stuck.
8. Het Vel aen de Ribben ge-kleeft.
9. Pijne in de Buyck.
10. Eenigen Derm gequetst.
11. Loopingen in den Buyk.
12. Herdighept in den Buyk.
13. Eersvil ontluyckt.
14. Gebroken Been.
15. Gezwel in 't Been.
16. Verherdinge ende verstij-vinge in 't Been.
17. Voet Verstuyckt.
18. Eenigh zwaer ghewicht op den Voet gevallen oft anders verklimt.
19. Hoorn van den voet ghe-broken.
20. Hoorn van den Voet ge-kloven.
21. Hoorn van den Voet af-vallende.
22. Bloetloopinge.
23. Den buylen loop.
24. Swellinge in de Blaes.
25. Verstoptheyt in de Blaes.
26. Steen in de roye van de Blaes.
27. Steen in de Blaes selfs.
28. Swellinge in de roye van de Blaes.
29. Schouderblat ontset.
30. Ecchelen ingeslickt heb-bende.
31. Squinancie.
32. Verworgingen.
33. Gezwel in 't ghehemelte van 't Backhuys.
34. Gezwel in 't Backhuys.
35. Quetsinge der tongen.
36. Den appetijt verlooren hebbende.
37. Wolcke in d'ooge.
38. Gezwel in d'ooge.
39. Witzel op d'ooge.
40. Wratte op d'ooge.
41. Loopende oogen.
42. Schelle in d'ooge.
43. Seeren aen 't hooft.
44. Pijne in 't hooft.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44

Den Ervaren HUYS-HOUDER.

Onderwijsende, hoe men heylsame Medicijnen voor de gebreken der Beesten bereyden sal.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Paerden.

Voor Oogen der Paerden, daer in geslagen of gesteken is.

HIer toe sal men het Oogh met warme Wijn wassen / ende met vers Hoender-vet besmeeren / ende daer na kruym van Witte-broot met Wijn tot een papken gemaeckt opleggen / ende de Hooft-ader openen.

Voor groote Hooft-pijn der Paerden.

De ken-teeckenen hier van zijn / wanneer veel water uyt het Hooft druypt / de Ooren slap hangen / en de Hals en 't Hooft zwaer en neerhangend is. Hier tegen sal men het volgende gebruycken / neemt kleyn gesnede Juffrou-merck, Latou en versch ghesneden Stro / menght dit onder het Poeder.

Voor verkoutheyt der Paerden.

Als een Paert verkout is / sal men 't op een warme plaetse stallen / en wel warm toe decken / en dan soo geeft hem Fenegrieck-zaet onder sijn Koorn te eeten / en lauw Soete-melck te drincken.

Voor de Vijver der Paerden.

De ken-teyckenen hier van zijn / dat het Paert seer zweet / jae al stont het stille / en komen sy te leggen / soo zijn sy seer in 't perijckel van te sterven. Om dit te helpen / soo wrijft en strijckt het Paerts Kaecke-been / en doet het ader-laten onderwaerts de Ooren / en opent met een Vlijm de hardigheydt / die gelijck een witte zenuwe is / in de lenghte / treckt'er dit wit vleesch uyt / en strijckt daer Sout in en leght'er dese pap op: Neemt Harst drie loot / Garste-meel ses loot / koockt dit in roode Wijn tot een pap / en verbint het vorders met wiecken in water / Olie / en Sout nat gemaeckt.

Voor schellen en vliesen der Oogen.

Neemt sap van Hondts-draf, van Stinckende-gouwe, Wijn van elcks even veel en doet dit in de Oogen: of gebruyckt Sal-armoniac met Honingh vermenght.

Voor pijn en swellinge in de Keel der Paerden.

Neemt ouden Oly twee pont / Wijn een half pint / Parey-bollen, Vijgen van elcks negen / weeckt dit te samen en ziedt het een reys of twee op / door gewrongen zijnde / doet'er by Salpeter en Sout soo veel genoegh is / en giet hier van een half pint seffens in de Hals van 't Paert.

Om Paerden te helpen van de Tant-stoel.

Alle het Tandt-vleesch dat gezwollen is / sal men met een Vlijm op snijden / te weten drie ofte vier gaten daer in makende / en laet het wel bloeden ende daer na met Wijn-azijn wrijven.

Om Paerden te genesen die van binnen gequetst zijn.

Neemt een Hondt, vilt hem en doet het ingewandt wech / en ziedt hem in een ketel met veel waters / en geeft dit water te drincken.

Voor

Voor Bloet pissen.

Neemt Bloem van Tarwe-meel / en warme Soete-melck / geeft dit te drincken.

Indien het Paert niet stallen kan.

Neemt een pint Wijn / wit van tien Eyeren / gestoten Loock / geeft dit te drincken / of neemt alleen sap van roode Kool met Wijn vermenght.

Voor 't geswollen Gemacht.

Neemt Bloem van Tarwen-meel, Wijn-moer, Verckens-reusel, menght dit te samen / en besmeert het Gemacht daer mede.

Voor een dempigh Paert.

Neemt Galiga, Gember, Kruydt-nagelen, Comijn-zaet, Venckel-zaet van elcks een loot / twee Eyeren / Saffraen twintigh greyn / menght dit met een half pintje Wijn / giet dit in de Hals / het Hooft lange tijdt om hoogh houdende.

Voor Hoest en Kuchen der Paerden.

Neemt Fenegrieck, Lijn-zaet van elck een vierendeel / Soet-hout, Gomme-dragant, Wieroock, Suycker, Linsen van elck twee loot / stoot dit tot een grof poeyer en menght het onder het Voeder / of koockt een handt vol hier van in water en geeft het te drincken.

Voor verlooren Eetens-lust.

Als dan sal men de Mondt met Azijn en Sout wel wasschen en schoon maken.

Voor de gequetste of seere Rugh der Paerden.

Neemt de zenuwen van een Hondt, Oester-schelpen, Hoender-dreck; dit sult ghy te samen mengen en branden tot assche / wascht het Seer eerst met warme Azijn en stropt'er het gebrande poeyer op. Ende als 't Paert op den Rugh gequetst is / van de Zadel / leght het op met werck in wit van Eyeren nat gemaeckt / ende daer na sult ghy met Hoender-vet besmeeren.

Voor de Krappen.

Na dat het Hayr af-geschoren is / sal men het smeeren met Mostaert en Honingh / daer na gebruyckt oude schoenen tot poeyer verbrandt / Koper-root soo veel ghenoegh is / en maeckt met oude Verckens-reusel een salf / hier mede bestrijckt het 's morgens en 's avonts.

Voor de Gallen.

Neemt Kaerden, Riedt, en Brant-netels stampt dit in een Mortier en maeckt het warm in een pan / en leght het heet daer op / laet dit een geheele nacht leggen / des morgens wascht het met Pisse / ende als ghy die snijden wilt / en geopent hebbende / suyght door een spuyte van een Vlier pijp: al het geene in de Galle is / en smeert'er het navolgende in / neemt Kappoene-vet, Honingh, en Olie van Lauwerier, ghebruyckt dit tot dat het genesen is / wel toe siende / dat'er geen water aen en kome binnen de tijdt dat het open is.

Voor geswollen Beenen der Paerden.

Neemt oude gesouten Reusel, Dialthea-salf en Lijn-olie, maeckt hier van een salf.

Voor quade Hoorns aen der Paerden Voeten.

Neemt Peck, Harst en Teer van elcks een half pont / Tarpentijn een vierendeel ponts / dit is goet voor quade Hoorns.

Als een Paert Vernagelt is.

Moet men de Nagel uyt trecken / en tot het Bloet snijden / of tot in 't Vleesch schoon maken en gesmolten Swavel daer in druppen.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Ossen en Koeyen.

Voor de Kegel-tanden der Koeyen.

ALs een Koe gebreck heeft aen de Kegel-tanden / datse haer zwellen / soo en kan dat Beest niet eeten / dan sal men hem de Mondt open doen / en snijden hem de Kegel-tanden / die gezwollen zijn / wat af / en bestrijcktse met Sout / soo vergaet dat gebreck.

Voor Geswel aen de Koeyen of Ossen.

Daer tegen sal men die in de Ooren snijden / en wrijven die datse bloeden: ende soo het dan niet beteren wil / soo sal men de Staert opheffen / ende snijden daer in een vinger breet van het lijf / en men sal haer Theriacel in geven.

Voor Buyck-pijn van Ossen en Koeyen.

De ken-teeckenen zijn / dat sy gaen leggen / en staen terstont weder op / en schrabben met de voeten: dan sult ghy nemen dun Bier / en slaen daer in een hant vol Sout / dat het schuymt / en dat schuym sal men af doen / en gieten 't haer in de keel / tot driemael toe: of geeft Theriacel met Wijn te drincken.

Voor het Hoesten en Kuchen.

Neemt Longer-kruydt, Hysoop van elcks twee handen vol / koockt dit in Water en geeft het in / of neemt sap van Parey met Olie van Olijven.

Voor Bloet-pissen van Ossen en Koeyen.

Neemt Geers, Hennip-zaet van elcks ses loot / Theriacel twee loot / koockt dit in twee pinten Wijn / en geeft het in / of neemt Weeghbre-sap met Olie van Olijven.

Voor Ossen of Koeyen die niet Pissen konnen.

Neemt Honingh, Olie en Wijn, t'samen gesoden / en drie morgens vervolgens in gegeven.

Voor Sinckinge en Snotterigheyt.

De ken-teeckenen hier van zijn / wanneer de Oogen loopen / en geen eet-lust en hebben / en de Ooren laten hangen; als dan wast de Mont met Thijm, gestooten in witte Wijn / of wrijft de Mont met Loock en Sout / en wast die daer na met Wijn.

Voor Ossen of Koeyen die seerigh zijn tusschen de Klaeuwen.

Hier tegen sal men Schapen-ongel smelten / en gieten dat daer soo warm op als sy het lijden konnen / en naeyen dan daer een lap om / en men sal 't oock eens of tweemael daeghs wassen met Mans-pisse / en met Teer besmeeren.

Voor verborgen Sieckte der Koeyen.

Neemt Laurier-bladen, Seven-boom, Wijnruyt, Wijngaerts-bladen van elcks een handt vol / Knoflookc, Parey, Wierookc van elcks een loot / koockt dit in Wijn en geeft het te drincken.

Voor

Voor de gebreken van de Schapen.

Voor de Hoeft van de Schapen.

GEeft haer te eeten Veldt-cypres en Agrimonie een goet deel/ dese kruyden zijn mede goet voor dempige Paerden.

Voor de Schurftheyt der Schapen,

Neemt Moer van Olie/ van Wijn/ afziedsel van Lupinen, van elcks soo veel genoegh is/ menght dit en bestrijckt het hier mede. Hier toe dient oock het Water in holle Boeke-boomen gevonden/ 't welk mede de schurftheyt van andere Beesten/ als Paerden en Ossen/ seerwel geneest.

Voor de Pest der Schapen.

Neemt in de Lente Salie en Malrove, druckt het sap uyt en geeft hier van de Schapen 14 dagen achter een een goede dronck/ en sy sullen het volgende jaer van veel sieckten en sterfte bevrijt zijn.

Voor uyt-teerende en seer magere Schapen.

Hier tegen geeft haer te eeten de vruchten of zaden van Colutea of Lombaertse Linsen, waer door sy vet en wel-groeyent worden.

Voor de gebreken van Verckens.

Voor Klieren en Krop-sweeren der Verckens.

GEeft haer te eeten het kruydt van Veldt-violen ofte Penseen.

Voor Peste onder de Verckens.

De Swijn-herders van Duyts-landt geven hier tegen het kruydt van Gentiana, kleyn gekapt en onder haer voedsel gemenght.

Voor ongaefheyt of gortigheyt der Verckens.

Hier tegen is seer dienstigh het kruydt Alfs-rancken haer te eten gegeven. Men seyt oock dat de Verckens/ die uyt een Trogh van Essen-hout gemaeckt/ eeten/ noyt ongantsch of gortigh worden.

Voor onbekende sieckte der Verckens.

Dat de Verckens ongesont zijn/ werdt aldus ondervonden; Men treckt uyt de Neck eenige hayren/ indien de selve suyver zijn/ is een teecken van gesontheyt/ maer indien sy bloedigh of met etterachtige materie besmet zijn/ is 't een teecken van ongesontheyt. Als dan sal men haer eeten en drincken een dagh en nacht onthouden/ en daer na Water/ waer in gestoote wortelen van wilde Comcommers 24 uuren geweeckt hebben/ te drincken geven/ en hier door sullen sy veel vuyligheyt quijt worden: Sommige gebruycken hier tegen de wortelen van Affodillen, onder haer spijs gemenght.

Voor de gebreken van de Geyten.

Om de Geyten en alle vier-voetige gedierte lichtelijck haer Jongen te doen werpen.

NEemt gestooten zaet van Seseli van Marsilien, en geeft het haer met warm Bier of Water te drincken.

Om te maken dat de Geyten veel Melck geven.

De bladeren van Klim-op ofte van Vijf-vinger-kruydt van Geyten veel gegeeten / doet de selve seer veel Melck geven.

Voor de gebreken van de Hoenders.

Voor de Snotterigheyt en de Pip.

DE Hoenders verkrijgen dit meest/ wanneer sy onsuyver Water drincken / daerom sal men letten dat sy van schoon en klaer Water versien zijn; hier tegen sal men de Hoenders Loock in geven / 't welck haer een bequame remedie is.

Een ander.

Steeckt haer een Veer door de Neusgaten / en licht het harde en witte vel van haer Tongh behendelijck af / en geeft haer in alle dagen een weynigh Boter met Peper vermenght.

Een ander.

Neemt Orego, of de binnensteschorsse van de Essen-boom / weeckt dit in water en laet haer hier van geduurigh drincken.

Een ander.

Neemt Seven-boom, Orego en Hyssoop, leght dit op een koole vuurs / en houdt het hooft van de Henne over dese roock / en wrijft de beck en neus-gaten met Knufloock.

Voor de Buyck-loop der Hoenders.

Neemt Garsten-meel, gesmolten Was en Wijn, vermenght dit te samen als Deegh / en geeft een brock of twee voor ander Kooren / hier van te eeten ; ondertusschen sal men haer afziedtsel van Queepeeren drincken laten.

Om de Luysen van de Hoenders te verdrijven.

Hier door werden de Hoenders seer mager / en gaen ghedurigh quijnen / hier tegen sal men haer ingeven gestooten Comijn en Staphisagrien - zaet met Boter vermenght / en haer dickwils wasschen met Water en Wijn / waer in Lupinen gesoden hebben.

Een seer expert recept voor alderhande inwendige gebreken der Beesten, soo wel Paerden als Ossen en Koeyen.

Neemt Roomse Alsem, Quendel of wilde Thijm, Betonie, Centauria, Verckens-venckel, Gentiana, Bakelaer, Holwortel van elcks twee loot / Myrrhen, Wieroock van elck een loot / witte Peper een half loot / stoot dit tot een fijn poeper en vermenght het met twee pont gesmolten Honingh, en geeft hier van twee loot op een reys in.

De DISTILLEER-KONST.

Onderwijſende hoe men uyt Kruyden Bloemen en Zaden, Wateren en Olie ſal diſtilleeren.

OM het oprechte gebruyck van de Kruyden / Bloemen en Zaden / die men in ſijn Hof onderhoudt en aenqueeckt / te genieten / kan men der ſelver kracht door Konſt merckelijck verbeteren / en uyt de ſelve krachtige Wateren en Olie trecken of diſtilleren ; het welcke wel op verſcheyde en veelderhande manieren / en door veelderleye inſtrumenten geſchiet / doch ſullen hier maer twee van de voornaemſte en gemackelijckſte maniere beſchrijven ; (als zijnde het andere / het werck der Chymiſten) welcke onſe manieren alleenlijck geſchieden door twee inſtrumenten / als een kopere Ketel en een Klock / en gelijck een goet gereetſchap / na men ſeght / de helft van den arbeyt is. Soo ſal ick tot nader kenniſſe der onkundige allhier neffens de afteeckeninge van een Diſtilleer-fornuys / oock beſchrijven / hoe en op wat manier het ſelve moet ghebouwt of gemetſelt worden.

Afteeckeninge van een Diſtilleer-fornuys met ſijn Koel-vat en andere toe-behooren.

Het Diſtilleer-fornuys in ſijn geheel / gemetſelt van ſlechte Gouwſche ſteen / alſoo die beſt tegen 't branden magh. Waer in een kopere Ketel op die ſelve wijſe ghemaeckt / als de Brandewijnbranders ghebruycken tot haren Branderye gemetſelt ſtaet / waer op een Helm gepaſt wordt / veeltijdts van koper doch ſeer qualijck/alſoo de opwaſemende dampen daer in vergaderende / indien ſy eenige ſuurigheyt of ſcherpigheyt by haer hebben / lichtelijck een quaden ſmaeck / ja ſelfs

ja selfs venynigheyt daer uyt komen na haer te trecken / weshalven de selve Helm of geheel dick vertint / of geheel van tin moet gemaeckt worden / welck laetste het alderveylighst is / van de twee Deurtjens in het bovenste / een Stook-gat waer mede een yfere Rooster moet gelijck geleyt werden / om vuur op te stoken. Het onderste is een lucht en Asch-gaetje / den beck van den Helm komt over een met de Slangh / dewelcke in een Koel-vat moet staen / het welck met kout water moet op gevult worden / om de dampen uyt de Helm in de Slangh / (die om deselve reden als vooren van de Helm is geseght van tin moet wesen) te verkoelen / op dat het niet heet soude mogen komen in den Ontfanger / ende als dan bederven: Dit Fornus dan op dese wijse gebouwt zijnde / komen wy tot de Distillatie / waer in twee dingen voornamentlijck staen aen te mercken / als voor eerst hoe veel Waters om te distilleeren op de Kruyden moet gegooten worden / en ten tweeden hoe veel Waters van yeder pont Kruydt magh afgetrocken worden / waer in de koude en vol-sappige Kruyden van de drooge en heete verschillen. Want de koude natte Kruyden hebben om de veelheyt hares saps minder Waters van noden als de heete en drooge; by Exempel.

Giet op 12 pont Cichoreye kleyn gehackt en gekapt zijnde / 16 pont Waters / t'samen in de Ketel gedaen hebbende / distilleert het met matelijck vuur / de Helm op de Ketel geset zijnde / ende des selfs Juncture ofte voegen met Roggen-deegh nauw toe gestreecken hebbende / treckt daer af 8 of ten hooghsten 10 pont Waters / op welcke wijse alle koude en vochtige Kruyden moeten ghedistilleert worden / als

Bornagie.	Carde Benedict.
Boon-bloeysel.	Duyve-kervel.
Buglosse.	Endivie.
Latouwe.	Scabiose.
Lelien.	Suringh en meer andere.
Nacht-schade.	

Doch tot de gene die heeter en drooger van natuure zijn / als volgen

Averuyt.	Lavendel-bloemen.
Byvoet.	Moeder-kruydt.
Confilie de Greyn.	Majoleyn.
Hysoop.	Poleye.
Kruyse-munt.	Roosmarijn.
Lavas.	Salie, &c.

Magh men wat meer Water nemen en af-trecken / als by Exempel. Tot 12 pont Averuyt, 18 pont Water / daer af treckende 14 pont Waters: Dit voor soo veel aengaet de Distillatie in 't generael; doch zijn noch eenige bysondere manieren om sommige Kruyden te distilleeren.

Maniere om Water uyt Aert-besien te maken.

Neemt 4 pont Aert-besien, de selve wat gekneust hebbende / giet daer op 4 pinten Wijn / t' samen een dagh of twee geweeckt hebbende doetse in de Ketel en distilleertse sachtjens / op dat de vrucht niet aen en brande / ende u Water daer door een brandige smaeck krijge / wacht u oock van al te veel af te trecken / alsoo te veel vochtigheydts verblogen zijnde / uwe vrucht in groot ghevaer soude staen van aen te branden.

Op dese wijse worden gemaeckt de wateren van

Lelien van Dal.
Caneel.
Hondts-draf &c.

Maniere om gemeen Roose-water te maken.

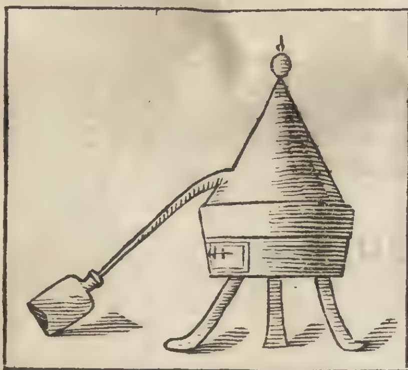
Neemt 1000 Provency-roosen/ de welcke ghy de bladers van hare knoppen afgedaen

gedaen hebbende / sult in de Ketel smijten / daer op gietende 12 mengelen waters / distilleert het selve soo langh ghy bevindt het water noch reuck te hebben. Doch hier moet insonderheyt op het vuur gepast worden / alsoo de Roosen te heet gestoockt wordende / seer licht opvliegen en den Helm van den Ketel smijten.

Nota. Wanneer dit Roose-water eerst nieuw of versch gedistilleert is / heeft het niet als een funsche lucht over sich: Doch een Maent of twee gelegen hebbende verliest den selven / en krijght als dan een seer lieflijcken en aengenamen reuck.

Maniere om Roose-water te maken, sonder toe doen van water, ja oock om Roose-koecken te maken.

Neemt een tinnen Klock / waer van ghy de figuur hier sien meught. Als zijnde het bovenste een tinne Klock / het middelste een looden Back / het onderste een kopere Fornuys waer in het vuur ghestoockt wordt.

Neemt dan versch geplukte Provencie-roosen / en vult den loden Back met desselfs afgepluckte bladers / die op 't zant in 't Fornuysje staet / daer op settende den tinnen Klock / en onder den Back des Klocks een ledigen Flesch / op dat het water daer in druppe. Maeckt dan een kleyn vuur van Houte-kolen in het Fornuysje / wel lettende dat het vuur niet te sterck en zy / want het water anders brandigh soude smaecken / ende de Koecken zwart verbranden / ende ghy vergeefsche arbeydt gedaen hebben / wanneer nu alle de vochtigheydt uyt de Roosen is / 't welck ghy sien kunt met de Klock eens op te lichten / soo neemt de Roosen daer uyt / die ghy in een Koeck gebacken sult vinden.

Op dese maniere kunt ghy uyt alle vochtige Kruyden / en Bloemen / wateren distilleeren / sonder eenigh vocht daer by te doen. Wanneer maer de Kruyden kleyn gescherft of gestampt zijnde / in desen loode Back worden gedaen / en op de voorverhaelde wijs gedistilleert.

Maniere om Roosen een heel jaer te bewaren om te distilleeren.

Neemt versche en gave Roosen / pluckt de bladeren van haer knoppen / en stroyt een weynigh Sout op den bodem van een aerde verglaesde Pot / daer dan op stroyende een laegh van die versch afgepluckte Roosen-blaen / en soo voorts / laegh om laegh Sout en Roosen / boven op weder wel voorsiende met genoeghsaem Sout / en ghy sult het gantsche jaer Roosen kunnen hebben tot de distillatie.

Tweede maniere.

Wanneer den hoop der Roose-bladen te grooten beslagh maeckten / soo kunt ghy de selve wat stampen in een Mortier / of met een Hack-mes heel kleyn hacken / en voorts daer mede leven / als nu de eerste maniere is geseght.

Dewijl wy in 't begin mede hebben geseght van het distilleeren uyt Zaden / soo sullen wy kortelijcks gaen verhandelen / hoe en op wat maniere / de Olien uyt Zaden en andere vruchten kunnen ghetrocken of gemaeckt worden.

Om

Om Olie van Venckel te maken.

Neemt Venckel-zaet dat niet te versch noch te oudt is / 't welck ghy in een Vijsel heel fijn sult stoten / giet dan daer soo veel water op / dat het daer in ruym sop mach zwemmen / en doet het in de kopere Ketel / hier vooren beschreven. Eerst sacht ende daer na vry heet vuur gevende / ende ghy sult seer schoonen Olie bekomen / drijvende op het water / den welcken ghy door een glasen trechter moet van het water scheyden ende tot het ghebruyck bewaren.

NB. Dit water dat in de distillatie van de Olie overkomt / kan bequamelijck voor het water dat men uyt Kruyden distilleert gebruyckt worden / ja is oock veel krachtiger.

Op dese wijse worden gemaeckt dese navolgende Olien, als van

Anijs.	Dil.
Comijn.	Genever &c.

Als mede van

Alst.	Kruyse-munt.
Confelie.	Majoraen.
Poleye.	Seven-boom.
Roosmarijn.	Wijnruyt &c.
Salie.	

Doch moet gelet worden / dat van dese laetste / in plaets van zaet / drooge kruyden mochten genomen worden / ende voorts gehandelt / als van de Olien uyt Zaden is geseght. Van dese navolgende moet men om Olie te distilleeren de versche schillen nemen / als zijn

Citroen.
Orangie-appels en Limoenen.

Oock kunnen van dese voorverhaelde Zaden en Kruyden met Brandewijn gedistilleert worden / als

Anijs.	Alst.
Comijn.	Genever.

Als oock

Citroen-schellen en meer andere.

Welcke Brandewijn-Wateren / om de delicate smaeck mogen soet ghemaeckt werden / daer by doende 2 oncen Candy-Syroop tot yder pint / en sal goet bevonden werden.

E Y N D E.

Den Naerſtigen
BYEN-HOUDER;

Onderrechtende
Hoemen met nut en profijt de Byen regeeren en onderhouden ſal.

Als mede

Hoedanigh men Honigh en Waſch, op een korte en bequame manier ſal vergaderen / bereyden en ſuyveren.

Noyt voor deſen gedruckt.

t'Amſterdam, voor Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Vygendam / in 't Kantoor Inckt-vat. Anno 1669.

Met Privilegie voor 15 Jaren.

Den Naerstigen BYEN-HOUDER.

Van het regeeren der Byen, Honingh en Wasch.

HET I. CAPITTEL.

Van de Bye-korven, hoedanigh die moeten gemaeckt zijn.

EEn Bye-korf is een wooninge der Byen / die men magh vervoeren van d'eene plaets ind'andere / gemaeckt alhier in Hollandt van Roggen-stroy / t'samen gebonden met gekloofde Water-willigen-rys/ van onderen tot boven spits toe-loopende/ en op de toppen wat platachtigh. Sy is gemaeckt van Roggen-stroy / om dat het effender en langer is / dan Tarwe ofte Haveren-stroy / en om dat de Byen minder werck daer aen hebben / om alle ruychten van binnen af te doen / eer sy 't werck beginnen / en om de beginselen van Wasch daer aen te hechten. Sy is boven wat platachtigh en van onderen spits toe-loopende / om dat men die in 't regeeren en besichtigen ghemackelijcker met het open opwaerts kan stellen / en op dat sy den top van de Korf te eerder vullen/ en haer werck te gelijck nederwaerts voorts gaen / en Honingh en Wasch te beter uytgenomen soude worden. De Spijlen die kruys-wijs na de dickte van de Korf door en weder door gesteken worden / moeten van plat Willigen-hout gemaeckt zijn / en daer na sal den Byenhouder alle sijne Korven volmaeckt zijnde / van buyten bepleysteren of besmeeren met Osse-mis en Klay te samen vermenght : andere nemen Koeyen- of Osse-mis met Kalck / en sulcks geschiet / om dat de selve langer duuren / en de Byen voor koude / regen en wint seer wel bewaert soude zijn. Dese By-korven moeten omtrent vijf vierendeel hoogh of lang/ en drie vierendeel van een ellen wijt zijn/ en op die mate en maniere bereydt zijnde/ werden met recht voor de beste en bequaemste geacht en gehouden.

HET II. CAPITTEL.

Van de Plaetse en Stallinge der Byen.

DE plaetse / daer men de By-korven stellen sal / moet een goede en open lucht hebben / en alwaer veel wel-ruyckende Kruyden en Boomen zijn/ en een lopent of ten minsten schoon stil staende water is / als mede alwaer de Byen wel op de vlucht sitten / om yet uyt het velt / gebloemten en Kruyden te halen : Daerom sal men wel in acht nemen/ dat men die niet en stelt omtrent daer vuyle Moerassen / Privaten/ stinckende Wateren en daer vuyle Gooten zijn/ oock daer vuyle stanck is van Mis-putten / en diergelijcken/om dat het werck der Byen geen quade lucht daer van soude krijgen. De plaetse aldus behoorlijck uytgekoosen/

ſen/ ſal men een Logie maken / ſoo hoogh dat men een Koꝛf bequamelijck magh om keeren / om de ſelve te beſichtigen / of op dat / wanneer haer Koninghrijck groot en geweldigh woꝛdt/ men als dan een opſetter onder de Koꝛven ſtellen mochte. De bꝛeete ſal zijn van twee voeten en een half. Boven moet'et met pannen of riet ghedeckt zijn/ ten eynde ſy dꝛoogh mogen ſtaen; daer na ſal men de Logie van achteren bedecken / met halve geſaeghde deelen/ of met riet / ten eynde dat de Ooſte of Nooꝛde Winden / de Koꝛven niet met haer ſtraffe en guure Winden en beſchadigen: Daerom ſullen de Koꝛven met haer uyt-gangen teghen 't Zuyden/ Zuyd-ooſten ofte Zuyd-weſten geſet woꝛden. De plancken / daer de Koꝛven opſtaen / behooren een of twee voeten hoogh van der aerden te ſtaen / op dat de ſlaghregen dꝛuppelende van de dacken/ de Koꝛven niet en ſoude vuyl maken van de aerde. Indien men de ruymte heeft / kan men oock wel maken / dat men achter de Koꝛven mach gaen / om die altemet te beſichtigen / en om dat ſulcks geſchiedende / haer vlucht dooꝛ 't beſien niet en woꝛde verhindert. De Logie aldus volmaeckt zijnde / ſal men de By-koꝛven twee duymen ofte wijder van den anderen ſetten / om te beter de Koꝛven altemet te beſichtigen en te ſuyveren / ſonder datſe malkanderen raken / waer dooꝛ anderſins de naeſte By-koꝛven met haer werck verhindert ſouden woꝛden.

Het III. Capittel.

Van 't Gereedtſchap dat men behoeft tot op-voedinge en regeeringe der Byen.

Een naerſtigen Byen-houder is vooꝛ 't eerſte van nooden / een Byenkappe met een viſier van Koperdꝛaet / wiens ronte een dicken koper-dꝛaet moet zijn / waer over ten minſten 4 of 5 dunder koper-dꝛaden geſpannen woꝛden / over de welcke wederom heel dun koperdꝛaet / een half ſtroyken wijt van malkanderen moet over-getrocken woꝛden / op dat'er geen Byen / om yemant te ſteken / dooꝛ en ſoude komen. Daer na als dit viſier aldus gemaeckt is / ſoo ſal men daer aen nayen een kappe van Kanefasdoeck ofte grof Lijn-waet / die recht paſſe om den Hals en het Hooft / daer aen achter en vooꝛ oock twee ſtucken gehecht zijn/ op dat deſe kappe met banden onder de armen dooꝛ gevoeglijck gebonden mochte werden / en alſoo de Byen daer niet dooꝛ kruyppen en mogen / om den Meeſter in 't aengeſicht te ſteken of te quetſen. Deſe kappe dient daer toe / als men ywers gaet om Byen te beſoecken en te beſichtigen / om eenige Stocken en Swermen te koopen / Swermen te ſcheppen / Byen te koꝛten en te ſuyveren / en om Byen in andere Koꝛven over te dꝛijven. Hier by heeft den Byen-houder van nooden een paer wolle ofte dicke lakenſe Wanten of Handt-ſchoenen / om dat in de ſelve / gelijck in Seem-leeren geſchiedt / de angel der Byen niet en blijft ſteken. Hier by moet gevoeght zijn / een Ganſe-vleugel / of een Duuren-houte dun planckſken / in de gedaente van een Ponjaert gefatzoeneert / waer mede men de Byen/ als ſy gezwermt hebben / behendelijck van de tacken der Boomen ſal af-ſtrijcken. Daer en boven moet hy noch hebben eenige Bye-kleden/ gemaeckt van open Kaes-doeck / die een elle in 't vierkant groot zijn / op den eenen hoeck van den doeck een langh ſnoer daer aen

aen geveſtight / om de Korven daer mede toe te binden / aen 't eynde van 't ſnoer moet een houte pen gebonden zijn / om daer mede in de Korven te ſteken / op dat het kleet van de Korven niet af en gae. Noch moet hy hebben een kort Mes / 't welck moet zijn omtrent drie vierendeel lanck / aen het een eynde een plat veytelken van twee vingeren breet / en aen 't ander eynde een meskn / omtrent een duym breet / aen beyde zijden ſnijdende / krom geboogen by na Winckel-haccks gewijſe / op dat men daer mede tuſſchen de Honig-raten ſoude komen / om die alſoo daer uyt te ſnijden en te korten. Eyndelijck is hem van nooden om Was en Honingh te perſen / ſuyveren &c. een Parſſe / een Zeve of Mande / eenige ſtercke ronde en van ſeylgaern gebreyde Sacken / een Ketel / en eenige Vaten en Tobbekens.

HET IV. CAPITTEL.

Welcke Korven met Byen men koopen en verkieſen moet daer men profijt begeert af te trecken.

WAnneer men eenige ſtocken wil kopen / ſoo ſal men ſulcks doen na de Winter / en beſichtigen of ſy veel Byen in hebben / of 't werck van 't Was wel in goede order ſtaet en oock beſet is van de Byen / ende dat de Korf aen 't laeghſte gat / vol / zwaer en wichtigh zy. Ende ſoodanige ſal men ten minſten 6 uyt-kieſen / aengeſien een Korf / ten zy men die om vermaeck aenhoudt / weynigh profijt aenbrenght / en ſoo veel moeyten hy na heeſt om die waer te nemen / als 12 Korven ; en deſe 6 Korven ſouden ſich na de ſchoone jaren en door goede en naerſtige regeeringe genoeghſaem voort ſetten. Boven al ſal men toeſien dat de Byen in de ſelven goet / wacker en naerſtigh zijn ; 't welck men door volgende ken-tekenen onderſoecken ſal : Ter plaetſe daer ghy eenige Korven koopen wilt / ſult ghy waernemen of de Byen dicht op 't gat ſitten / ende geſtadigh uyt en in komen geladen met geele ofte ander gekoleurde materie op haer achterſte beenkens ; en of 't gebeurde dat het quaet weder waer / en datſe niet uyt en vlogen / ſoo ſoude men die met der hant konnen wicken ofte wegen ende oock beſichtigen / als mede ſtijf in de bovenſte ingang blaſen / en hooren aen het rumoer of raſen / waer in dat de meeſte Byen waren : welck blaſen oock wel kan geſchieden in den avontſtont / als de Byen altemael t'huys zijn. Als men nu de Byen in 't laetſte van Maert of April gekocht heeft / ſal men die ter plaetſen / daer veel Boomen groeyen / gelijck Appelen, Peeren, Kerſſen, Kriecken, Hagedoorn en andere Hoven daer wel-rieckende Bloemen waſſen / brengen ofte omtrent de Boomgaerden en Hoven op 't Landt neder ſetten. Ofte indien datmen die in May eerſt kochte / ſoo ſal men die brengen omtrent daer de Ackers vol Kool-zaet en andere bloeyende gewaſſen zijn : want als dan halen ſy veel in van Honingh en Byen-broot / oock tot 't maken van jonge Byen. Als men nu ſiet dat de Korven beginnen vol te worden ende de tijdt genaeckt dat ſy willen zwermen / 't welck dickwils geſchiet in May ontrent Pinghſter en in Junio ontrent St. Jan en oock daer na / ſoo ſal men naerſtigh de tijdt in acht nemen om profijten van de Byen te trecken. En op dat men wete welcke Swermen de beſte zijn / ſoo moet men hier op letten / dat de vroege Swermen / als daer weynigh Honingh valt / voor de beſte gehouden werden / maer als'er veel Honingh valt / de middelſte.

HET V. CAPITTEL.

Hoe men de Swermen vergaderen en regeeren sal.

INdien men siet dat'er eenige Koningen op 't zwermen staen / soo sal men voor eerst twee / drie of meer Korven schoon maken ende de selve met Venckel en Consilie de greyn wrijven / op dat alle spinne-geweb en vuyle stanck wech-genomen mochte werden: oock mach men een weynigh Honinghs boven in de top van de Korf strijcken; ende als men nu een Swerm ergens aensiet zwermen / soo sal men den Bye-kap met de Handt-schoenen aentrecken / en soetelijck op een becken of yets anders klincken: want door dat middel sullen sy neder blijven / neemt als dan een schoone Korf in de arm en een houte breede Ponjaert of Vleugel in de handt / houdt den Korf omtrent de Boom / Pael / Muur / daer sy aen mochte gezwermt wesen / en strijckt de Byen alsoo soetelijck in de Korf / tot dat men siet / datse niet meer op de plaetse vliegen daer men die geschept heeft / en dat is een teycken dat den Koningh in de Korf is. Indien door het klinken op het becken de Swerm niet neder wilde blijven / als dan sal men een besem in 't water steken en het water om hoogh in de lucht werpen / andere nemen alleen drooge aerde of zant / en hier door doet men de Swerm nederkomen en sitten blijven. Om de geschepten Swerm die meer dan een Koningh heeft te scheyden / moet men na de Koningen soecken / en als men die heeft / soo verdeelt men de Byen / en sulcks geschiedt des avonts na der Sonne onderganck / de Byen te gelijck op de aerde nederstortende. Of het geschiede / dat een Swerm in een hoeck of gat van een muur gevlogen waer / daer men met gevleugel of yets anders mochte by komen / soo souden men die met een Korf moeten besetten / ofte die Swerm met eenige roock daer van daen drijven / dat hy dan buyten bloot aen de muur quam / op dat men die bequamelijck in de Korf strijcken of scheppen mochte. Ende indien 't geviel / dat hy ergens aen een tack van een Boom zwermde / daer men niet wel by komen konde / als dan sal men met een lange haeck den tack nederwaerts trecken / en de selve schudden / dat de Byen recht in de Korf / die men daer dichte by houden moet / vallen mogen / ofte men sal / indien het mogelijck is / de tack sonder schudden behendighlijck af-snijden / en alsoo met de Byen in de Korf leggen. Als men nu den Koningh met sijn Heyr-kracht aldus ghevangen heeft / moet men die ten eersten niet recht over eynde setten / maer leght de Korf op een zijde / met de top tegens de Sonne / en dan neemt men wat afgebroken rijs / bladeren en andere groente van gras / dat leytmen op de Korf / om het steken van de Son te beletten.

HET VI. CAPITTEL.

Hoemen met de Korven daer de Byen uytgeswermt zijn, en met de Broet-byen omgaen moet.

WAnneer men bevindt dat de eerste Swerm van de Korf gevlogen is / soo sal men de afghevlogen Korf met het open opwaerts keeren en sien na de groote Honingh-raten / om de Broet-byen / die aldaer noch niet

niet uyt gekipt en zijn / met een scherp Mes het hooft af te snijden / ende eer men sulcks begint / soo sal men de Byen / die in de Korf zijn / met roock van brandende Lont of Lijnwaet / boven in de top van de Korf doen vertrecken: ende als men nu dese groote graden met Broet-byen de Hoofden afgesneden heeft / sal men die wederom op sijn plaetse setten / en wachten daer naer seven of acht dagen ofte langer / tot dat hy wederom zwermt / en sulcks geschiet om dat de Broet-byen anders geen profijten als alleen broeyen by en brengen.

HET VII. CAPITTEL.

Van de Drijvelingen en swacke stocken sterck te maken, ende te beletten dat Swermen op 't selfde jaer niet meer en swermen.

DEse Byen worden drijvelingen genoemt / om dat die uyt volle Korven in ledige gedreven worden / en sulcks ghesciedt alleen als'er veel Honingh valt en noch vroegh in 't jaer en een drooge tijdt is / maer in natte jaren ist best dat sy in haer oude Korven blijven; om de Byen uyt volle in ledige Korven te drijven / sal men aldus te werck gaen: Neemt den Korf van sijn plaetse / op de middagh of na de middagh / die men uytdrijven wil / ende men set een ledige Korf in de plaetse van volle / ten eynde dat de uyt-gevlogen Byen niet op andere Korven vliegen souden / want sy andersins van de anderen gedoodt worden; daer na steltmen de volle Korf met het open opwaerts ende men stopt de ingangen met gras of yets anders vast toe / daer na neemt men een andere ledige Korf / die pastmen met het open op de volle / en men neemt als dan een kleet / waer mede men de Korven te samen bindt / en stopt de ingangen van de bovenste ledige Korf mede vast toe / dit gedaen zijnde / soo sal men de roock van brandende Lonten of oudt blaeuw Lijnwaet in het onderste gat van de volle Korf blasen / en van onderen met de handt aen de Korf kloppen / ende alsoo sullen sy onder uyt den top allenskens na boven in de ledige Korf beginnen te lopen. Als men nu siet in 't onderste gat dat sy opwaerts komen ('t welck men oock door 't geraes van de Byen wel hooren kan; en soo doetmen den tweeden inganck open / en men doet aen 't selfde / gelijck wy van 't eerste geseyt hebben / tot dat men hoort / datse boven in de ledige Korf vertrocken zijn. Dan doetmen die t'samen gevoeghde Korven van malkanderen / en stelt die overgedreven Byen op haer oude plaets. Om nu gewis en versekert te zijn van de gerechtigheydt der Drijvelingen / is van noden / dat men daer een kleyn Swermken by doet / op dat'er geen Koningh in gebreck en zy. De zwacke Stocken om des Winters over te houden / mogen sterck gemaeckt worden op volgende maniere: Men sal de zwaerste Korven van Honingh en Byen-broodt korten / en van dese Honingh-raten sal men met stocxkens in de zwacke Korven eenige vast maken / even gelijck de Byen haer werck begonnen hebben / en als dan sal men de Korven des nachts met het open om hoog setten / en met een kleet toe decken / een bort of planck daer op leggende / om de warmte die de Byen by haer hebben / te behouden: Des anderen daeghs salmen bevinden / dat sy dat ingeleyde werck vast gemaeckt sullen hebben / en alsoo magh men daer na de Korven wederom keeren / als sy gestaen hebben. De vroege Swermen willen dickwils het selfde jaer wederom

derom Swermen / en als dan sal men de Moeder-pijpen uytsnijden / en de Broet-byen al te samen de Hoofden afsnijden / en sulcks geschiedt bequamelijck tusschen St. Jan en St. Jacob.

Het VIII. Capittel.

Hoe men Byen vervoeren sal van d'eene plaets in d'ander.

Om nut en profijts wille worden de Bye-korven dickwils van de eene plaets in de anderen vervoert / ende wanneer men begeert sulcks uyt te rechten / soo sal men voor eerst eenige lange en oock korte spijlen tusschen het werck in steken en soo vast besetten / dat het aen d'een of d'ander zijde niet wijcken en magh. Als het Byen-werck nu dus beset is / sal men de Korven wederom over-eyndt setten / en de selve een dagh / eer men die vervoert / laten staen / op dat de Byen haer gequetste Honingh-raten wederom heelen souden / en de Honingh / die gestort mochte zijn / wederom op licken. Daer na salmense met kleeden toebinden en de ingangen dicht toe sluyten / op dat'er geen Byen wegh en vliegen. Eyndelijck moet men de Korven na der Sonnen onderganck in Schuyten of op Wagens leggen / wel toesiende dat de Korven op een zijde geleyt werden / en men salse by nachte vervoeren / daer men die begeert. Als men nu de gantsche nacht gevaren heeft / en men tot de begeerde plaetse noch niet gekomen is / soo sal men de Korven ergens op 't landt tegens 't Zuyden op een rye neder setten en de bovenste ingangen ontsluyten / op dat de Byen dien dagh uytvliegende yets halen mochten: des nachts worden sy wederom wegh genomen en verder vervoert / dit soo lange onderhoudende tot dat men komt / daermense laten wil: Dan treckt men de spijlen uyt die men daer in gesteken heeft / tot dat men die wederom vervoert.

Het IX. Capittel.

Hoe men Byen-werck korten en suyveren sal, om den Honingh daer uyt te vergaderen, en hoemen de Byen sal dooden die men niet en begeert over te houden.

Als men de Bye-korven vol Honinghs wederom t'huys ontfangen heeft / soo moet den naerstigen Byen-houder de Bye-korven besichtigen ende wegen / ende wat men bevindt omtrent de 30 ponden zwaer te zijn / magh men doen overwinteren / wat nu minder weeght en geen 24 pont ophalen magh / sal men versterckeu / en waer in boven de 36 ponden gevonden werdt / magh men het selfde korten / en op dat dit bequamelijck geschiede / soo sal men de stocken van onderen met Lonten of Lijnwaet berooken / tot dat de Byen half in zwijm zijn / daer na moet men die met het open opwaerts omkeeren / en eenige stucken effen uytsnijden / soo veel over latende als u goet dunckt / dat de Byen ghenoegh sullen hebben om af te leven: Daer na sult ghy dat uytgenomen werck in een tobbeken wel toe decken / en alsoo alle de Korven die te vet en te zwaer zijn / berooven,

ven. Maer ondertuſſchen ſal de naerſtige Byen-houder in acht nemen / dat deſe Korven van vreemde Byen / door den reuck en lucht van de Honingh verlockt zijnde / niet berooft worden / ende daerom ſal hy het onderſte gat van ſoodanige Korven toeſtoppen / en het bovenſte half open laten / ſoo dat'er maer een Byeken teffens door paſſeeren magh / ende als dan ſullen ſy haer Koninghrijck voor de Rovers wel bewaren.

De Byen die men niet over houden wil / en daer men profijten begeert af te trecken / kunnen op volgende wijſe gedoodt werden: Men graeſt in de aerde twee ronde gaten of kuylen / en in yeder kuyl leght men van 5 of 6 turven een vuur / en als de turven beginnen te roocken / ſoo ſtelt men de Korven met de Byen recht op de kuylen / de ingangen toeſtoppende / op datſe van de roock verſticken ſouden / en dewijl dat men de ſpijlen uyt treckt/ſoo ſtorten ſommige Byen-houders den Honingh met Byen te gelijck in de Tonne / en ſtampen die onder een/ daer en tuſſchen zijn oock de andere geſmoort / die men mede met de Honingh by de voorgaende doet / het ſelfde met de andere vervolgende. Andere beroockenſe alleen met een ſtuckje Boviſt of Wolfsſcheet, door wiens roock ſy terſtont ſterven en nedervallen. De bequaemſte tijdt om de Byen te korten en te dooden / is in September of het laetſte van Auguſtus, als de Korven wel geladen en vol zijn.

Het X. Capittel.

Hoe men de quade Koningen dooden, de Byen onder een ander Koningh brengen, en de ſtraffe Byen tam maken ſal.

DE quade Koningen / die haer in haer ampt niet wel en dragen / gelijck oprechte Koningen behoorden te doen / ſal men dooden/ en de Byen onder een ander Koningh brengen. Hier toe moet men de Byen half in zwijm berooken / en daer naer haer gantſe werck uytbreken / ende de ſelve na der Sonnen onderganck op een kleet nederſtorten / en na de Koningh / die men wel lichtelijck vinden ſal/ ſoecken/ en de ſelve gebonden hebbende / ſalmen die dooden en de Byen in een ledige Korf vergaderen/ en daer na op een zwacke zwerm ſtooten / gelijck wy in 't 7 Capittel geleert hebben. De quade en ſtraffe Byen / die de menſchen ſeer ſteecken / als ſy haer Korven genaecken / moet men door dickwils die te beſoecken en byweſen tam maecken / ſoo dat men daer na / ſonder datſe ſteecken / haer werck kan beſien / voornamentlijck als men daer ſtil by komt / en naer geen vuyle ſtanck en ruyckt.

Het XI. Capittel.

Hoe men de rovende Byen het roven beletten ſal, teyckenen waer by men ſulcks weten kan, en hoemen de Byen na de winter voeden ſal.

HEt gebeurt dickwils dat het geene / 'twelck de Byen tot haer winter koſt vergadert hebben / van andere haer ontrooft wordt / waer door ſy van honger komen te ſterven; en om hier in te voorſien is van nooden / dat men wete / hoemen de rovers kennen ſal/ en wat teyckenen van rooven dat ſy bewijſen. De roo-

vers werden bekent aen haer vliegen tegens de ingangen waer voor sy lange tijdt hengelen eer sy in gaen dorven/ want (haer wel bekent is dat die Honingh wil steelen/ slagen verwachten moet) tot dat sy met kraght door breecken/ al waer dan dickwils hart gestreden wordt/ de eene om het sijne te bewaren/ en d'ander om yets wegh te halen/ vechtende. Daerom salmen hier tegen remedien gebruycken/ op dat de roovers haer rooven na laten/ en de andere niet overvallen mochte werden. Tot dien eynde sal men naerstelijck gade slaen waer van daen de roovende Byen komen en de vlucht meest vertreckt/ en om het sekerste te weten/ sult ghy de Byen in de Korf met fijn tarwen-meel bestuyven/ en de Byen die nu soo wit uytkomende/ wegh vliegen/ dat zijn de rovers/ en als dan salmen gade slaen/ waer heen dat sy vliegen/ en sulcks bevindende salmen de rovers een half uur gaens van de plaetse/ daer sy gestaen hebben/ brengen/ en aldaer acht of thien dagen laten staen/ tot dat sy 't rooven vergeten hebben: oock moet men de korven/ daer de goede Byen in zijn/ de onderste ingangen toe stoppen/ en de bovenste maer soo veel open laten/ dat'er maer een Bye teffens in komen magh/ waer door se van binnen haer beter tegens de rovers bewaren konnen. Als men begint te mercken aen de lichtigheydt van de korven/ datse gebreck van Honingh en Peck na de winter beginnen te krijgen/ soo moet men die voeden op volgende maniere: Men sal neemen grove Honingh die met Peck gelijck geperst is/ en maken die in een potteken warm/ tot dat hy van sijn hardigheyt gesmolten is/ dan salmen de Korf met het open opwaerts setten/ en storten alsoo om de twee dagen eens een paer lepelen vol Honinghs over haer lijven/ ende alsoo sullen sy den Honingh van malkanders lijven aflicken en verteeren: daer na sal men die met een kleet toe decken/ dat'er geen Byen uytloopen mogen/ stoppende de ingangen met wat hops. Andere gebruycken een ander manier om de Byen te voeden; sy nemen en maken van de Vlier-boom een pijp/ in gedaente van een gootken/ die aen het eene eynde dicht gesloten is/ en vullen dese pijp met warmen Honingh/ en steken het selfde alsoo recht in de bovenste inganck.

Het XII. Capittel.

Hoe men de Bye-korven moet versorgen tegens den winter, en hare Vyanden, die haer soude konnen overkomen het geheele jaer door.

GElijck een naerstigh Huysman hem versorght van Hoy ende andere dingen voor sijn beesten en sijn huysgesin tegen de koude en strenge Winter/ alsoo behoort oock een naerstige Byenhouder de Byen te versorgen van alles wat haer in de Winter en 't geheele jaer door soude komen overkomen/ het zy in de voedinge en onderhoudinge van dien/ het zy tegens hare vyanden en de fieckten/ daer van men haer in tijts kan te hulpe komen. Ende voor eerst sal men/ tot onderhoudinge van haer/ tegens de winter/ de korven/ diemen begeert over te houden/ stellen ter plaetse daerse staen tegens 't Zuyden/ gelijck wy geseyt hebben van 't stellen der By-korven/ ende versorgen de bovenste ingangen met Leem en Sant onder een gemenght/ en maken daer in een gaetje/ daer maer een Bye teffens magh

magh ingaen / en de onderste ingangen magh men met wat Hoy stoppen / ten eynde dat de Byen niet en smooren / daer na sal men de Korven onder / daerse op de planck staen / mede met Leem en Sant vermenght toe-strijcken / om voor de Muysen en Winden bevrijt te zijn. Als nu de Korven aldus versorght zijn / en beneffens den anderen staen / soo sal men nemen Rietmatten / en de selve voor de Korven setten / sonder datse de selve raken / en dit alsoo de geheele Winter laten staen. Wanneer nu de Winter voor by / en het een schoone warme dagh is / sal men de Rietmatten wegh nemen / op dat sy hun van haer vuyligheydt mogen suyveren / en als den dagh voor by is / soo salmense des nachts wederom bedecken met de Rietmatten tegens de koude en straffe winden / oock Regen / Hagel en Sneeuw / op datse voor de koude en diergelijcke toevallen bevrijt mogen zijn. De Byen hebben oock inwendige Vyanden / namentlijck den Wolf / zijnde een geslacht van Motten / die eerst gelijck kleyne Ruspen zijn / die de Honingh-raten bespinnen / en daer na in Kapellekens veranderen : om dese te verdrijven sal men een yser-draet nemen / anderhalf span langh zijnde / en maken dat een eynde plat en scherp / en buygen dat wat krom / als een schrabberken / ende aen 't ander eynde scherp als een els / mede alsoo gekromt om de Wormen over al uyt te trecken en te dooden / en dese werckinge moet om de acht dagen eens geschieden. Indien de Wormen in eenige Honingh-raten saten / soo moet men het vuyle werck uytsnijden / op dat het niet soude vermeerderen.

Het XIII. Capittel.

Van de sieckten en remedien der Byen.

DE sieckten en gebreken der Byen zijn veelderley / die haer meest by natte jaren overkomen / waer van de voornaemste zijn de Peste / de Buyck-loop / de koude en vermoeytheyt. De Peste komt by haer uyt oorspronck van vuyle stanck die sy lijden / alsoo wanneer de Byen tegens de Winter t'huys werden gebracht / soo nat uyt het Veldt / en met Hoy de ingangen toegestopt werden / ende alsoo geset binnens huys op een solder / en wanneer mense laet (sonder dat sy altemet by een teffens mogen uyt vliegen) den geheele Winter alsoo gestopt t'huys blijven / ende als nu de Byen anders geen lucht en hebben / soo ist dat de warmte van de Byen met de nattigheyt (die niet soo gesloten droogen kan) komt te wercken / waer door haer werck beschimmelt : ende door dien de Byen haer altemets niet en mogen suyveren / soo moeten sy alle de vuyligheyt en stanck by haer houden / en komen alsoo te loopen gints en weder / om ergens een gaetje te vinden / ende geen vindende / soo ist dat sy door 't loopen en soecken verkouwen en lam worden / ende blijven aldus ten laetste op den bodem sitten treuren / de macht niet hebbende om wederom by den meesten hoop te komen / en soo treurende komense te sterven / en als'er wat veel gestorven zijn / beginnense op malkanderen leggende te stincken / door welcke stanck de anderen besmet worden / soo dat'er in 't uytgaen van de Winter seer weynigh overblijven. Om dese sieckten eenighsints te verbeteren / kan men geen beter middel hebben / dan dat men soodanige Korven op een schoone drooge dach in de lucht moet brengen / en die in een Logie setten / de ingangen voor een dagh of twee ontsluytende / op dat de stinckende

lucht uyt de Korf magh trecken: nochtans sal men des nachts voor de koude de ingangen met Hop toesluyten. De Byen sterven oock veel van de Buyckloop/ en sulcks werdt veroorsaeckt door manquement van Byen-broodt of Peck/ en om sulcks te weten sal men op haer ingangen en onderste werck letten/ want als dan sult ghy het selfde bescheeten en vuyl gemaeckt vinden/ om dat sy door den Loop heel zwack zijn en nauwlijcks de macht hebben om uyt te vliegen. Hier tegens sal men in de Herfst, als men eenige Korven den Honingh uytkort/ eenige Honingh-raten bewaren/ en als nu de Winter by na over is/ en men begint te mercken/ dat eenige Byen de Buyckloop hebben/ soo sal men een stuck Byenbroodt omtrent de hooghste inganck insteken/ ende aldaer vast maken/ soo sullen sy 't selfde komen halen en picken/ soo veel als sy van noden sullen hebben.

Het XIV. Capittel.

Hoemen de Byen 't geheele jaer door regeeren sal.

EEn naerstigh Byen-houder moet sijn Byen niet lichtelijk versuymen/ dat sy door koude/ ongemack en andere toe-vallen niet en vergaen/ daerom sal hy/ als nu de Winter gepasseert is/ in Maert of in April als 't schoon weer is/ sijn Korven besichtigen/ en besien of sijn Byen yets gebreck hebben/ 't zy van Honingh of diergelijcken: ende als hy nu siet dat het schoon weder begint aen te houden/ en dat de Byen haer dooden beginnen uyt te dragen/ en haer Korven schoon te maken/ en dat sy beginnen op haer achterste pootkens geladen t'huys te komen/ soo sal 't tijdt zijn om sijn Korven te korten/ en het vuyle ledige Was uyt te nemen/ tot dat men aen het broeptsel begint te genaken. Als ghy nu de Korven aldus gereynight hebt van alle vuyligheden/ gelijck als schimmel/ spinnegeweb en diergelijcken/ soo sal mense op haer plaetse setten/ de onderste ingangen stoppen/ ende als de Sonne onder is/ soo sult ghy u riet-matten wederom voor de Korven setten/ om voor de koude/ die als dan noch des nachts valt/ bewaert te zijn. Daer na sal men om de acht of tien dagen de Korven besichtigen/ om de selve van de Wolf/ Motten/ of Wormen te suyveren/ gelijck wy in het twaelfde Capittel geleert hebben. Wanneer dat de Water-willigen en andere Boomen haer bloeyen gedaen hebben/ soo brenght men die te Velde omtrent de wilde Kool-bloemen. Dan gaet men besien of sy wat vergaderen of niet/ vindt men eenige Korven die geen Peck aen haer achterste beenkens en dragen/ en in haer werck traegh zijn/ sulcks is een teken van ongerechtigheydt/ en de selve sal men schicken een Koningh te doen hebben. En als nu dese Bloem by na gedaen heeft/ soo sult ghy besien of sy wat gewonnen hebben/ en indien ghy bemerckt ('t welck in May sal wesen) dat sy in de hoeck van de Korf eenige groven Honingh-raten beginnen toe te stellen/ dat is een teken datse ghereetschap beginnen te maken om te zwermen/ en sultse daer na op sijn plaetse brengen en verwachten u Swermen/ die gemeenlijck beginnen/ als 't schoon weer is 's morgens ten acht uuren tot des namiddaghs ten twee uuren toe/ welcke Swermen in May, Junius, tot in Julius toe geduuren: als ghy nu eenige Swermen krijght/ en dat 'et daer na quaet weer werdt/ soo sal men in die twee of drie dagen wat Honinghs in de Korf doen/ op dat sy van honger niet en soude vergaen. En als u Korven nu af-gezwermt zijn/ soo salmen die

die oude stocken het Was upt korten / om te vernemen of sy gerechtigh zijn. Daer na in Julius soo bloeyt de Hennip of Klaver / als dan sal men de Korven ter plaetsen brengen / daer die veel wascht / om datse daer upt veel schoone Honingh halen : Indien men nu noch eenige Swermen na krijght / die moet men oock daer by brengen / op dat sy overstal halen mogen : Wat nu by de Klaver mochte vet ghewordeu zijn / die sal men wederom t'huys brengen / en afdoen / of een deel Honinghs upt nemen ; als men siet dat de Broet-byen van de kleyne ghedoodt worden / soo ist tijdt dat men de vette stocken afdoet. De Broet-byen sult ghy dooden en de Hoofden af-snijden / als de eerste Swermen gezwermt hebben : wat nu niet overstalligh is / moet men in Augustus vervoeren op de Boeck-weyt / rosse water-munt / en op 't leste op de heyde. Als nu in September de Byen t'huys gekomen zijn / soo sal men besien wat overstalligh is of niet / de vette sal men afdoen ofte korten ende de zwacken sal men stercken met Honingh en Yeck of Byen-broot. In October sal men die stellen ter plaetsen / daer men die de Winter sal meenen over te houden / en wel voor koude en nattigheydt versorgen. In November, December, Januarius en Februarius moet mense niet dickwils besichtigen / en wanneer men sulcks begeert te doen / moet men een warmen dagh waernemen / op datse niet soude verkouwen / want de koude maecktse kreupel en lam.

Het XV. Capittel.

Hoe men de Honingh sal maken en suyveren.

Als men de Honingh upt de Korven met alle sijn Byen / Honingh-raten en Broet-werck in de Tonne heeft gestooten / soo ist dat men die (dewijl sy noch lauw is van de Byen genomen) doet in een lange mande / en men stelt daer onder een vat / daer de Honing van selfs in magh druppen / sonder drucken of perssen / en als men siet dat het meeste druppen begint op te houden / soo maeckt men die mande leegh / en men vult'er ander wederom in / tot dat men genoegh heeft / dan stelt men die ghevulde Vaten met den geleckten Honingh in koele plaetsen / en men laet hem daer staen hardt worden / en dit wordt in 't gemeen onghepijnde Honingh ghenaemt. Daer na neemt men de resteerende materie / die in de Korven gebleeven was / en men doetse te samen in een groote Ketel over 't vuur / een weynigh water daer by doende / op dat het niet soude aenbranden of verdroogen / oock de selve wel en gestadigh omroerende / tot dat de materie heel warm is ; daer na doet men dit in dicke gebreyde sacken / en men parst upt het selfde de Honingh ; dit werdt groven of Koecke-backers Honingh ghenoemt / die men oock op koele plaetsen stellen moet / op dat hy dick werde / daer na neemt men het resteerende en doet het in een Ketel besonder / om Wasch daer van te maken / gelijck als wy in 't volgende Capittel leeren sullen. Maer om de beste en suyverste maeghden of ongepijnde Honingh te maken / sal men de witste en suyverste Honingh-raten / daer geen Byen-broodt of Broedt-werck in is / uptkiesen / ende op de voorgaende maniere verders de Honingh vergaderen en bewaren. De Honingh aldus ghemaeckt zijnde / op dat men weten moge welcke de beste is / soo moet het selve door de koleur / reuck / smaeck / en dickte of zwaerte van de Honingh onderscheyden worden. Soo veel aengaet de koleur /

prijst men die suyver / wit / sonder reuck / soet gelijck Suycker en doorluchtigh is / in 't aensien gelijck witte Boter / die men met een messe moet snijden ; de Honingh werdt by de reuck gekent / soo hy soet rieckt / niet sterck of goor na eenige stank / alsoo ist oock te verstaen van de smaeck. De dicke en zware Honingh wordt met recht boven de dunne en lichte geacht : Waer na het spreeck-woordt ontstaen is. De Olie boven / de Wijn in 't midden / en de Honingh onder in 't Vat / worden voor 't beste gehouden.

HET XVI. CAPITTEL.

Van Was en wit Was, hoe men dat maken en suyveren sal.

OM Was te maken sal men de over-gebleven vuyligheydt / daer de Honingh uyt-getrocken is / doen in een groote Ketel over 't vuur / na dat ghy veel of weynigh hebt / en giet hier by soo veel waters / dat de voorschreven vuyligheydt drijstigh werdt / laet dit te samen zieden : als 't nu wel gesmolten is / soo sal men nemen een gebreyde Sack / die van Want-garen gebreydt is / ofte een andere stercken Canefassen-sack / steeckt die eerst in warm of ziedent water / daer na soo giet de gesoden materie in de Sack / dewelke men over een tobbe / met een weynigh kout water versien is / hangen moet ; als nu de Sack gevult is / soo sal men die met een stercken bandt toe binden / en tusschen een Parsse het Was uyt de vuyligheydt drucken / als nu geen Was meer uyt de vuyligheydt te voor-schijn komt / sal men het selfde uyt de Sack schudden en van nieuws wederom andere materie daer in doen / tot dat alles uyt-geperst is. Daer na sal men het Was by een vergaderen / en doen 't selfde in een kleynder Ketel / daer by doende wat suyver water / en laten dit t'samen met een sacht vuur smelten / en als het nu wel gesmolten is / soo sal men dat gieten in een tabbeken / daer van te vooren wat warm water in gedaen is / de schuym af-nemen en met een Sack of yet anders seer dicht toe decken / en laten het alsoo langhsaem verkoelen / en als 't koudt geworden is / soo sal men de bodem Was daer uyt nemen en van onderen van alle vuyligheydt wel suyveren. Goet Was werdt bekent soo het schoon geel van koleur is / wel-rieckende / vet / wit / vast en suyver. Om wit Was te maken / sal men nemen soo veel gesuyvert Was / als men begeert / smelt dit met een deel waters / en schept het gesmolten Was uyt de Ketel met een groote Lepel / giet dat over een Rat / dat men in een tobbe met koudt water gevult sal omdraeyen / of laten 't Was door een Becken met 8 ofte 10 kleyne gaetkens loopen over 't radt / in sulcker voegen dat het Was hem verdeelt in kleyne dunne schelferkens / en daer na vergadert dat by een ander en werpt het op een nat zeyldoeck / leggende op Tafels of Horden om het Was daer op te bleecken / keert en wendt het dickwils / altoos het doeck en Was met suyver water nat begietende / tot dat het wit genoegh gebleeckt is / daer na soo smelt het wederom tot dunne bodemkens : Maer indien het noch niet wit genoegh is / moet dese werckinge van vooren af aen wederhaelt worden.

EYNDE.

DE
VERSTANDIGE KOCK,
Of Sorghvuldige Huyshoudster:

Beschrijvende / hoemen op de beste en bequaemste manier / alderhande Spijsen sal kooken/ stooven/ braden/ backen en bereyden ; met de Saussen daer toe dienende. Seer dienstigh en profijtelijck in alle Huys-houdingen.

Oock om veelderleye slagh van TAERTEN en PASTEYEN toe te stellen.

Vermeerdert met de

HOLLANDTSE SLACHT-TYDT.

Hier is noch achter by gevoeght / de

VERSTANDIGE CONFITUURMAKER,

Onderwijsende/ hoemen van veelderhande Vruchten / Wortelen / Bloemen en Bladen &c. goede en nutte Confituren sal konnen toemaken en bewaren.

t'Amsterdam, voor Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Vygendam/ in 't Kantoor Incktvat. Anno 1669.

Met Privelegie voor 15. Jaren.

Extract uyt de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, doen te weten, alsoo ons vertoont is by MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Het Vermakelijck Landt-leven, bestaende in drie Deelen*, eerst, *den Verstandigen Hovenier*, ten tweeden, *den Nederlandtsen Hovenier, met curieuse Platen verçiert*; ende ten derden, *den Ervaren Huyshouder, mitsgaders de* Verstandige Kock / *&c.* Ende alsoo den Suppliant bevreest was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen nadrucken, &c. soo werdt hy genootsaeckt zich te addresseren aen Ons, versoekende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drucken, uytgeven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandtse, maer oock in andere Talen, in 't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in 't geheel of ten deele, in 't kleyn of groot, in eenige talen na te drucken, of elders nagedruckt, in de voorsz. Provintie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo ist, dat wy de sake en versoeck voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geoctroyeert hebben, authoriseeren en Octroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, geduurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drucken, doen drucken, uytgeven en verkoopen; Verbiedende allen en een yegelijcken *het selve Boeck* in eeniger manieren, geduurende den voorsz. tijd na te drucken, of elders, na gedruckt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeurte van de nagedrukte, verhandelde, ofte verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceeren &c. *gelijck alles breeder by de origineele Brieven van Octroy begrepen is.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grooten Zegel, &c. Den 10 December, in 't Jaer 1668.

Onderstondt

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT van BEAUMONT.

Koock-Register/

Waer in meest alle Spijsen genaemt worden, die men gewoon is te bereyden, om met der haest te konnen bedencken, watmen begeert te schaffen.

Van Salaet.

Kroppen/ Endivie/ Latuwe/ Koorn-salaet of Vet/ Hop-salaet/ Uytspruytsels van Chicoray-wortels/ Wilde Chirorey of Paerde-bloemen/ Biet-wortelen/ Chicoray-wortelen/ Roode Kool/ Witte Kool/ Ajuyn/ gekoockt of gebraden.

Van alderley Groen, om te stooven.

Spinagie/ Biet/ Krop-sala/ Endivie/ Suringh/ Bernagie/ Buglosse/ Patientie/ Sellery en Aspergies/ Warmoes/ Artesiocken.

Van Vleesch.

Ossen-vleesch/ Kalfs-vleesch/ Schapen-vleesch/ De Hoofden/ Middelriften/ Sweserichen/ Voeten/ Gekap tot Frickedil/ Rams-ballen/ Spaense Hutspot.

Van Wildtbraedt.

Hasen/ Konijnen/ Wilde Varckens/ Rhee-Bocken/ Speen Varckens/ Reën/ Harten.

Van 't Gevogelte.

Pauwen/ Swanen/ Reygers/ Pitooren/ Welpen/ Kalkoenen/ Rotgansen/ Gansen/ Fesanten/ Corhoenders/ Patrijsen/ Houtsneppen/ Water-sneppen/ Kiviten/ Plevieren/ Lijsters/ Quartels/ Leeuwercken/ Spreeuwen/ Vincken/ Hoenders/ Capoenen/ Duyven/ Endtvogels/ Smienten/ Pijlstarten/ Teylingen.

Van gesouten, gerookten, en gedrooghden Visch.

Salm/ Aberdaen/ Schelvis/ Elft/ Makreel/ Haringh/ Alle soort van Stockvis/ Bockingh/ Sprot.

Van Zee-Vis.

Cabbeljauw/ Lengen/ Schelvis/ Heylboth/ Tarboth/ Weytingh/ Molenaer/ Pieterman/ Zeehanen/ Rogh/ Tongen/ Scharren/ Schol/ Haringh/ Sardijn/ Elft/ Kreeften/ Krabben/ Oesters/ Mosselen.

Van Revier-Vis.

Steur/ Salm/ Snoeck/ Barm/ Karper/ Brasem/ Blay/ Baers/ Seelt/ Voorn/ Both/ Pos/ Grundel/ Ael/ Puyt-Ael/ Spieringh/ Garnaten/ Pricken.

Van Geback.

Olie-koecken/ Boeckweyte Koecken/ Panne-koecken/ Wafels/ Oblien/ Kucheltjes/ Struyven/ Poddingh/ Vlaeyen/ Spaensche Pap/ Blaeuwe Mansiee/ Broeder of Poffer.

Van Taerten.

Amandel-taert/ Appel-taert/ Peere-taert/ Karsse-taert/ Aelbesien-taert/ Kruys of Stekebesien-taert/ Karvel-taert/ Room-taert/ Queeperen-taert/ Vleesch-taert/ Kalfs tongen-taert/ Mergh-taert/ Broot-taert.

Van Pastayen.

Venesoenen/ Gebacken Conijnen/ Hasen/ Calkoenen/ Gebacke Kieckens/ Gebacken Duyven/ Oester-Pastayen/ Lamoen-Pastayen/ Soete-Pastayen.

Manier om een bequaem Forneys te maken.

EEr men begint om de Kookeryen te vertoonen, dunckt het de *Verstandige Kock* goedt, aen den Lezer de gedaente van een bequaem Forneys te beschryven; een dingh niet alleen nodigh, maer oock seer profijtelijck in de huys-houdinge, voor de geene die gelegentheyt of plaets ontrent het vyer, of in de eene of ander hoeck van de haert-steê hebben, daer op men met weynigh vyer, haestigh en bequaem kan koocken en stooven.

De gedaente van dit Forneys is aldus, en wort den Leser op de tijtel-plaet vertoont: Men metselt een vierkant, of ronde forme, hoogh 3 of 4, en breet 2 voeten, daer boven in, een rondt gat, wijt 8 of 10, diep 6 of 8 duymen, onder wat nauwer als boven, om meerder hette te geven, daermen een yseren rooster leydt om het vuur op te leggen, boven aen 't ronde gat komen 3 ysere knoppen, ontrent anderhalve duym hoogh uytsteken, daer de potten op rusten, om het vyer niet uit te doven, sommige makender wel een geheele ysere huydt in, van 6 of 8 duymen diep, onder wat nauwer als boven, daer de rooster onder geleydt wort, en daer de ysere knoppen boven aen vast zijn, om dat het metselwerck door de groote hette haest uytbrant. Voorts wordt het rontom toe gemetselt, uytgenomen na de zy van de haert, daer moet een ysere deur geset worden, daermen de nedergevalle asse kan uytscheppen, oock maecktmen in de ysere deur een kleen lucht-deurtjen, om alsser yet op gekoockt wordt, open te setten, daer door het vyer komt te glimmen, en op en aen geblasen te worden.

Sommige die groote huyshoudingh hebben, maken de forme van het Forneys soo groot, dat'er 4 of meer Potten of Schotelen te gelijck op konnen koken of stoven, en wordt gemaeckt, gelijck boven geseyt is, yeder rondt gat met een rooster bysonder, maer daer behoeft maer een deur aen, om de nedervallende asse uyt te scheppen: men kan oock wel een los roostertjen daer in leggen, dat maer 3 of 4 duym diep daer in kan sacken, om, als men yet wil verwarmen of stooven, 't selve met weynigh vyer geschieden kan.

KOOCK-

KOOCK-BOECK.

Aen alle Kocks, en Kockinnen.

DE *Verstandige Kock*, waerschouwt alle *Kocks* en *Kockinnen*, dat zy haer wachten, van allerley sterke en zoete Franse wijnen in de sauſſen te doen, want de sodanige, als Lagonse, Hooghlantse, en Haentjes Wijnen veranderen stracks (soo haest als sy op het Vuur warm worden) alle hare soetigheyt in bitterheyt, en bederven alsoo de sauſſen, daerse by komen: doch by aldien men enkelijck wijn wil gebruycken, moet men neemen Rinse-wijn, of anders by gebreecke Franse-wijnen die rijsende, dat is, suurachtigh zijn, als Tossaense, Conjacke of Coutouwe Wijnen, oock Roode Wijn François, Maer de *Verstandige Kock* verwerpt alle Wijnen uyt de sauſſen, en seyt dat die geestiger, amperder, geuriger en smakelijker te maken zijn, met water, Asijn, Limoensap en Verjuys, yder na hare eysch.

Van Salaet-Moes-Kook- en Stoof-Kruyden, Tuyn- en Aerd-Vruchten.

Van rauwe Saladen te bereyden.

NEemt Kroppen / Latouwe / Krul-salaet / Vette ofte Koorn-salaet/oock de uytspruytsels van de Paerde-bloemen / oft wilde Sichoreye/ oock uytspruytsels van Sichorey-wortels / Endivie / of roode en witte Kool / of Comcommers / 't geen men best heeft / ofte in de tijdt is / en een van alle wel schoon gemaeckt zijnde / wordt met goede Olie van Olijven / Azijn en Zout gegeten: over de sommige worden gebruyckt toe-kruyden / yder tot believen / doch de gemeene zijn Kars / Nepte / Porseleyn/ Pimpernel/ Raket/ Dragon/ Boteris; ook doet men daer wel over de bloemen van Buglos/ Bernagie / Roosen en Goudts-bloemen: Men eet dese Sala oock wel met gesmolten Boter en Azijn te samen gewelt / in plaets van Olie en Azijn / tot yders believen.

Om Salaet van Sellery te maken.

Neemt Sellery / suyvertse / en haelt het punt van 't mes door de struycken heen / dan in kout water ghelepdt / salschoon krullen / dan gegeten met Olie / Peper en Zout / de sommige nemen Azijn / ofte een versche Limoen daer over gedruckt.

Om Salaet van Artisiocken te maken.

Neemt Artisiocken / suyvertse van de blaren / en van alle onreynigheyt / dat de bodem suyver is / dan in stucken gesneden/en met Peper/ Zout/ Suycker/ Oly en Azijn gegeten. Radijs wort gewassen/ geschrabt / en alleen met Zout gegeten.

Om alderhande gekookte Sala te prepareren.

Men neemt de herten van de Kroppen/ een weynigh gekoockt/ of Sichoray-wortelen / of Biet-wortelen / of Kroten / of steelen van Porseleyn/ of steelen van Biet/ naer datse wel geschilt zijn / of jonge groene Turkse of Klim-bonen/gaer gekoockt/ ofte uytspruytsels van Hop / uytspruytsels van Vlier / Ajuyn of Loock; oock wel roode of witte Kool / fijn gescherft/ en een walletje op gekoockt / yder na sijn appetijt / en een van allen wel gekoockt / wort bereyt met Olie van Olijven/Azijn/ Zout/ Peper; tot de sommige neemmen oock Suyker of Korenten naer believen.

Om Peulen te stoven.

Neemt Peulen / haelt de draden ter zijden af / en doet die dan in een platte pot / doet weynigh water daer op / schut die dickmaels om / en Boter daer by / laet het t'samen stoven / somtijdts doet men daer groene Petercely by/kleyn gescherft/ is heel goet.

Om Somer-rapen te stoven.

Neemt Rapen aen rijmpjes kleyn gesneden / dan in een platte pot ghedaen met een half kommetje water daer op / latet soo een weynigh stoven / met Boter daer by / ende dickmaels om geschudt.

Om Somer-rapen te stoven, op een ander manier.

Neemt de Rapen als die gesneden zijn / koocktse eerst op met water / ten naesten by gaer / dan uytgegoten op een vergiet-test / de Boter met weynigh Suycker eerst op gekoockt / dan de Rapen daer by gedaen / en wel om geschudt/ is goet.

Om Tuyn-bonen, Klim- of Turckse Boonen te stoven.

Neemt Tuyn- of Turckse Bonen gesneden / die op gekoockt tot datse gaer zijn / dan uytgegoten om te verlecken / neemt dan gescherfde Petercely met Boter en Zout / een lepel of twee Hamelesop / t'samen in de pot gedaen dat het wat doorstooft / dan de Bonen daer by gedaen/ dickmaels om geschudt/men neemt oock wel wat Boon-kruyt daer by / elck na sijn believen.

Om Warmoes te koken.

Neemt schoon Put-water / doet een of twee oubacke ronde Witte-brooden daer in / naer dat ghy veel gelieft te koken/hanght'et over 't vuur/ en scherft terwijl het Moes van Kervel / Biet / wat Foelie-bladers / Bernagie of Buglosse / de eerste bladerkens van zwarte Aelbessen en van Gouts-bloemen / oock Parey en Katte-kruyt / een weynigh Spenagie / maer geen Suringh die sou het te vael maken / als het kleyn gescherft is / en het water met het broodt een wijl gesoden hebbende / tot het aen stucken is / doet het dan daer in / en latet soo gaer koken / dan Boter en Zout naer u believen.

Om alderley Groen te stoven.

Men neemt Spenagie / Krop-sala / Endivie / Biet / Surckel of spruyten van Kool / ofte Porselevn ; dit een van allen wel murruw gekoockt zijnde / wordt gestooft met Boter/ Foelie / Notemuskaet en Zout.

Om een Kervel-sopje te maken.

Verleest vast en kapt de Kervel heel kleyn / koocktse dan in Soete-melck tot datse gaer is/ doeter dan 2 of 3 Eyeren in/ en een goet stuck Boter / maer met de Eyeren en Boter moet het niet koken / snijt dan Witte-broodt in een schotel / en giet het daer t'samen op.

Om Aelbessen-sop te maken.

Neemt roode Aelbessen / doetse van de steelen / neemt Rinse-wijn / een weynigh water / en een weynigh Boter / met Suycker soet gemaeckt / dan Wittebroot in een schotel gedaen / en daer over gegoten dat het Broodt weeck wordt / en dan Suycker en Caneel daer over gestropt.

Om Bloem en Savoy-kool te stoven.

Men neemt Bloem/ ofte Savoy-kool/ naer 't gesuyvert en murruw gekoockt is/en stooftse met Hamele-sap/ heele Peper/ Notemuskaet/ Sout / sonder te vergeten de excellente Boter van Hollandt. Men doet oock wel een dooyer van een ey

hart

hart gekookt / en murruw gewreven daer onder.

Om Savoy-kool naer de Spaensche manier te prepareren.

Neemt Savoy-kool / naerse wel murruw is gesoden / en in kleyne stuckens in de Schotel geleyt / voort warm Hamele-sop / met wat Peper opgekoockt / daer over gegoten / als dan wel Olie van Olijven en Sout overgedaen / is smakelijck en goet.

Van Aspergies.

Aspergies worden slechts gekoockt / niet al te murruw / en dan gegeten met Oly en Azijn en Peper / of anders met gesmolten Boter en geraspte Note-muskaten.

Diverse manier om Aertisiocken te stoven als die wel gaer gesoden zijn.

Neemt wat Azijn en schoon Water / Boter en gestoten Peper / Noten / en een weynigh gestoten Beschuyt en Suycker / laet dit soo samen doorstoven.

Een ander manier.

Als de Artisiocken wel gaer gesoden zijn / neemt een platten Pot / doet'er wat Hamele-sop in met een scheutje Rense Wijn / Peper / Foelie / Noten / wat fijn gestooten beschuyt / een weynigh Zout en Boter / set'et te stoven met de Artisiocken. Oock stooft men die wel met kruym van een oubacken wittebroodt in roode Wijn geweeckt kleyn gewreven / en dan daer een weynigh Azijn in / en naer behooren Suycker / Kaneel / Noten / Peper en Boter. Men eet oock Artisiocken als sy gaer gesoden zijn met een saus van Boter en Azijn / en Peper of Olie. En Azijn / Peper en Sout voor Salaet.

Van alderley Vleesch.

Om Schapen-Vleesch te stoven.

NEemt Schapen-vleesch in groote stucken gehackt / wel gekoockt en geschuymt / doet'er by lange stucken van Pinghsternakelen / en voorts alderley Moes-kruyt grof gehackt / en wat Peper en Sout; dit soo t'samen kokende en stovende / tot het Schape-Vleesch wel gaer is / dan met sop en al opgeschept / in een Schotel / daer te vooren Terwenbroot in gesneden is.

Om een Kalfs-schinckel met groen kruyt te stoven.

Als 't Vlees wel geschuymt en wat Zout daer in gaer is / doeter dan het gescherfde kruyt by van Kervel / Biet / en wel Suring/een hant vol of twe Struysfkruyt / en wel Boter / is goet.

Om geroockt Vleesch met Eyeren te roeren.

Scherft het Vlees soo kleyn als ghy keunt / doet'et in de pan met Boter / latet heet werden / dan daer Eyeren by met Peper / en soo onder een geroert. Men doeter oock wel wat Comijn over.

Om een Spaensche Hutspot te maken.

Neemt Schapen ofte Kalfs-vleesch / laet in stuckens hacken / als een lit van een duym / geschuymt zijnde / laet'et wel murru koken / dan daer Boter en gehackte Pietercelie by doende / laet'et noch eens op koken / opgeschept zijnde / neemt men 2 of 3 doren van Eyeren / in Lamoensap kleyn geklopt / daer dan overgedaen / is heel smakelijck.

Om

Om een Hoen te stoven met Groen.

Neemt een goet Hoen wel gesuyvert / laet het met eenighe stucken Schaepe-vleesch / met weynigh Sout koken / half gaer zijnde / doet daer by in een stoof-panne / wat Sausisen of kleene Frickedillen / oock een goede handt vol Endivie / Salaet / Suringh en Sellery / oock Aspergies / voor al de Boter niet te vergeten.

Om een Hoen met Suringh te stoven.

Als u Hoen haest gaer is / neemt men schoon gewassen Suringh met wat heele Foely en heele Peper / dan een gesouten Lamoen aen schijven gesneden / en half gaer op gekookt met het bovenstaende daer by gedaen / en soo samen laten stoven met Boter en Verjuys / is seer goet / soo gy'er begeert Sausisen en Balletjens by te doen / is niet quaet.

Om een Hoen met Rijs te stoven.

Naer 't Hoen in de stoof-panne half gaer gekoockt is / doet men daer Rijs by met Foelie / en wat Peper / en bykans gaer zijnde / doetmen daer schijven van soute Lamoenen en Boter by.

Om een Hoen met Bloem-kool, of gemeene Olipodrigo te maken.

Neemt een Hoen / koockt'et bykans gaer / en dan Bloem-kool oock bykans gaer gekoockt / en Artisocken onder de aert oock eenmael op gekoockt / Schape-vleesch oock bykans gaer / Duyven oock bykans gaer / Endivie oock / Schaeps-voeten oock / Sellery oock / doch elck bysonder gekoockt ; neemt dan uwe stoof-pan / en doet dan alle daer by / stooft'et tot bykans gaer is / doet'er dan by kleyne Frickedille / Sausisen / Foelie / Note-muskaet / Peper en wel Boter / laet dan samen wel stoven tot gaer is : op dissende / doet daer by Verjuys / Lamoen-sap / ofte versche Lamoenen / de Schotel-rant wel bestroyt met gestampte beschuyt.

Om Poelett Fricassé te maken.

Neemt een jongh Hoen / sommige stropender het vel af / wascht het schoon / en hacktet in stucken omtrent een halve vinger groot / doet het in een platte pot / en ruym over doven van water / wel geschuymt / en dan wat Zout en een weynigh heele Peper daer by gedaen / en soo laten zieden tot dat het gaer is / gieter dan het sop meest af / en doeter dan wel Boter in en gescherfde Petercely / en wat gestoten Foelie of Note-musschaet / en laet het soo t'samen frickaseeren en dickwils omroeren : neemt dan Limoen-sop en 4 / 5 of 6 doren van Eyeren kleyn geklopt / en wat van't selve sop dat daer te vooren af-gegoten is / roert het onder een / giet het dan t'samen in den pot by het Hoen / op het vuur / en roert het gestadigh / dat het t'samen eens op stooft / en dan terstont uyt den pot in een schotel gedaen / en gehackte Petercely op de rant gestroyt.

Om een Hoen met Oranje-schillen te stoven.

Neemt een Hoen / braet'et bykans murru / treckt'et van de Spit / neemt Oranje-schillen in quartieren gesneden / ziedse murru in water / neemt een schoone pot Rinsewijn / doet de Oranje-schillen daer in / en Suycker om soet te maken / doet dan het Hoen daer in / laet'et samen stoven tot genoegh is / dan samen opgeschept / en wel met Caneel-poeyer bestroyt.

Om een Lamoen-harsje te bereyden.

Neemt gehackt Kalfs-vleesch / gelijck tot Frikedillen / doet daer in Notemuskaet / Peper en Sout / als oock schillen van een versse Lamoen aen kleyne stuckjens gesneden / doet by yeder pont vleesch een

een Door van een Ey / een gestoten beschuyt / en menght het al te samen onder een / maeckt het dan op de forme van een groote Frickedil / of op de forme van een Hart / settet te stoven met weynigh water / gaer zijnde / neemt'er 't vet af / doet'er by Verjuys / boter / en schillen van een gesouten Lamoen / die eerst in water opgekoockt is / laet het samen noch eens opstoven; dan opgedist / men doet'er een saus over van Verjuys met Dooren van Eyren onder een geklopt.

Om Hoenderen en Duyfkens met Speck te stoven.

Neemt groen edel Vleesch-kruyt met Speck / kleyn gehackt / Peper / Gember en Nagel-poeder daer by / steeckt dat in den buyck / lardeertse oock met Speck / en setse met water en Boter te stoven / doeter Specerye in / laet'et alsoo stoven tot het genoegh is / eer gy die opdist / doet'er wat Rijnse Wijn of Azijn by / en laet'et eens opwellen.

Om Duyven te vullen.

Neemt Petercely en kaptse kleyn / en roerter een Ey in / en Boter / Gember / Suycker en Korenten / doet dit in de Duyf.

Om jonge Hoenderen, Kalkoenen of Endtvogels aerdigh te koken.

Wanneerse van haer Ingewant wel gesuyvert en gewassen zijn / vultse en proptse op met Petercelie / koocktse dan slechts met sout en water totse gaer zijn. Neemt eenen stenen pan / doet daer wat Verjuys en Sout in / en als de Boter gesmolten is / neemt dan de Petercelie uyt 't Hoen / kerftse kleyn / doetse in 't Verjuys en Boter / en roert het wel onder een / legght het dan samen in een Schotel / en het Hoen of Endtvogel wat het soude mogen zijn / daer op / is gants delikaet.

Om jonge levendige Duyven in een uur of anderhalf te prepareren.

Neemt Duyven / die den hals afgesneden zijn / doetse in een emmer kout Regenwater / naer een groot half uur in gelegen te hebben / broeyt de veeren met heet water af / schoon gemaeckt zijnde / snijdtse in stucken / en dan in een diepe pan met water anderhalf uur gekoockt / 't water afgegoten zijnde / fruytse in Boter / doeter een saus op van Boter / gekerfde Petercelie / doren van Eyeren met Verjuys / Foelie en Notemuskaten / Probatum est.

Desgelijcks kan men doen met Hoenderen / Capuynen / Kalkoenen / Konijnen en Fesanten als andere / dat al te samen jonck is.

Om een Dye-harst te stoven.

Neemt een gaer-gekoockte Dy-harst / doetse in de stoof-pan / doet'er ghesouten Lamoenen (in schijven gesneden) by / wat Foelie / Boter / Notemuskaet / en geraspt Witte-broodt / en doren van Eyeren. Sommige nemen oock gehackte Petercelie daer by.

Om een gesprenghde Dye-harst op de Engelse manier met een saus te maken.

Neemt Petercelie / scherftse kleyn en doet die in wat boter / laetse maer eens op koken / en neemt dan een half vierendeel Spaense Cappers en wat Peper / doetet onder een / 't is een goede saus om vlees in te dopen.

Om een Schapen Dye-harst of hutspot met Artisiocken te stooven.

Als 't Vlees gaer is / soo giet een deel sop af met het vet / en doet dan de boom van de Artesiocken (die eerst in water murru gesoden zijn) daer by / met een goet stuck Boter en wat heele Peper en Foelie / en laet 't soo samen opstooven.

Om een Schapen Dye-harst, of hutspot met Spersies te stoven.

Als 't vleeg gaer is / doetet vet schoon af / soo neemt stoof-spersies / breeckt die af soo veer die mals zijn / in kleyne stuckjens / en schoon gewassen by 't vlees gedaen / en soo in 't sop gekoockt / als 't gaer is / doet'er dan Boter met eenige stuckjens Notemuscaet by en laet'et soo stoven / en dan met leepelen gegeten; sommige doen daer wat Limoen in / of een handt vol of twee Suringh; soo men dit met heele Spergies wil stoven / die men om de schotel wil leggen / soo moeten de Spersies eerst in water op ghesoden zijn / ten naesten by gaer / ende dan by het vlees ghedaen als het vet wel van het sop genomen is.

Saus tot een gesoden Dyharst te maken.

Een schapen Dyharst wel gekoockt / neemt dan een weynigh Petercelie kleyn gesneden / een gestoten Beschuyt / wat Suycker en Azijn onder een geroert / set dat in een sausiertje daer by / is seer goet en aengenaem daer toe gegeten.

Om Frickedillen te maken.

Neemt Kalfs-vleesch / met Kalfs-vet gehackt / doet daer by Foelie / Noten / Sout / Peper / kneedet wel onder een / dan kondt ghy daer van maken soo groot en kleyn als 't u belieft / oock heel in de panne braden; veele nemen een weynigh van de uytterste Schilletjes dun afgeschilt / van Orangie-appelen of Lamoenen / en daer heel kleyn onder gekerst / geeft een heel goede geur en smakelijck.

Om Frickedillen te maken sonder net.

Neemt gekapt Kalfs-vleesch / gestoten Peper / Foelie / Note-muskaet / wat gestoten Beschuyt / Eyeren / maer laet de helft van 't wit van de Eyeren daer uyt blijven / kneet dit onder een / en maeckter lankwerpige Frickedellen af / en wentelt-se in het wit van de Eyeren / en als 't water ziedt doetse dan in den pot gaer koken / en dan in de Boter gefruyt / zijn heel goet.

Om Frickedillen in Krop-salaet te maken.

Neemt gehackt kalfs-vleeg / met kalfs-vet wat vetter als ordinaris / en dat wel ghekruydt met Noten en een weynigh Foelie / Peper en Sout na behooren / kneet wel onder een / neemt dan soo veel van de malste kroppen salaet als 't u belieft / en suyvert die van de buytenste bladeren / en dan schoon uytgewassen en de krop van binnen de bladers wat open gedaen / neemt dan soo veel eyren als ghy kroppen hebt / maeckt oock soo veel Frickedillekens / en doet in 't midden van yder den door van een ey / legt dan in de kropen en bint hem met een draet toe / en als 't water koockt / doet'et in de pot als het gaer is / kondt dan in 't sop een weynigh fijn gestooten beschuyt doen / en wat boter / wat Kruys-bessen of onrijpe Druyven / Verjuys / naer elck sijn believen.

Om Frickedillen noch anders te maken.

Neemt als boven verhaelt / doch de Lamoenen of Orangie-schillen daer uyt latende / neemt men een stucxken Speck langhwerpigh gesneden / met ongekerfde Petercelie bekleet / matelijck dick / dat in 't midden vande Frickedillen gelept / wort dan gekoockt en geprepareert als 't behoort / geeft goede smaeck; oock kanmen wel Kalfs-vet / voor 't Speck nemen.

Om een Achter-bout met Sausisen te prepareren.

Neemt een Bout lardeert die dicht / met Sausisen gebraden zijnde / doetmen in de Boter schijven van versche Limoen / oock wat Pijp-kaneel en Nagelen gestooten / en daer over gedaen / is goet.

Gebra-

Gebraden Hoenderen met een sause op de Franse manier.

Neemt heel jonge Ajuyn/van de kleynste bollekens genomen/ in water een walletjen op gesoden / en 't water dan schoon afgegoten / en Boter uyt de braedtpan daer in gedaen met wat Verjuys of Lamoensap en Peper / met een weynigh Notenmuschaet / onder een geroert tot het aen de soode komt / en dan over de Hoenderen gedaen.

Om een Capuyn of Hoen met Oesters te vullen en braden.

Neemt een goeden Capuyn van binnen gesuyvert zijnde / dan Oesters en wat fijn gestoten beschuyt / Peper / Foelie / Noten-poeper / en een dun schijfken of drie versche Lamoenen / dat t'samen gemenght / daer mede gevult / gebraden zijnde / gebruyckt men tot saus / niet als het Braet-vet uyt de pan / en wordt goet gevonden.

Om een Endtvogel te stoven.

Neemt een Endt-vogel laet met Sout gaer koken / neemt dan van 't selve sop / doet'er in Boter / Peper en Ajuyn / in schijven gesneden en wat gekorven Vleeskruyt / laet samen zieden tot het kruyt en Ajuyn genoegh is / dan den Vogel daer in gedaen met Azijn en Suycker / laet'et stooven tot gaer en bequaem is.

Om Saus te maken tot een gebraden Endt-vogel.

Neemt Hamele-sop met Ajuyn/samen gekoockt tot den Ajuyn de kracht quijt is / den Ajuyn uytgenomen / dan geharst Witte-broodt in Wijn te weeck gelegen / parsset door een Teems / te weten / 't Sop en den Wijn met wat Azijns / doeter dan Peper en Nagelen by / laet samen zieden / doeter Suycker tot believen by / en een weynigh Saffraen om koleur te geven / of men koleurt wel met een stuck van een Caroot ofte Bietwortel / daer by te koken / is goede Saus.

Om een Hase-saus te maken.

Neemt een half pint Verjuys / een half dosijn suycker-koecxkens / laetse t'samen een half uur weken / doeter dan in wat heete Nagelen / stucxkens Caneel / en eenige blaetjes Foelie / een halfloot gestoten Caneel / een handt vol Suycker / of soo soet naer elck believen / een goet stuck Boter of Braet-vet t'samen geroert tot het dick wordt. Dese Saus is oock seer goet over een gebraden Achter-bout met Sausissen gelardeert / oock wel ongelardeert / als mede over gebrade Conijnen.

Om Saus te maken op gebraden Konijnen.

Neemt roodt geharst Witte-broodt weeckt in roode wijn met wat Azijn / doet door een Teems / en doeter Suycker by / dan Boter uyt de pan / laet samen zieden / is goet.

Om een Saus over een gebraden Haes, Conijn, of Kalfs-rib, Harte- of Ossen-vlees te maken.

Neemt een stuck Boter / een halve roemer Azijn / een roemer Rinse wijn / Peper / Nagel-poeder en Suycker / laet dit t'samen zieden tot het bint / dan over het Gebraet gedaen.

Om Saus te maken tot een Haes.

Neemt Suycker of kaneel-koeken met Rijnse-Wijn en Azijn / doeter by Nagel-poeder / Suyker en een weynigh Foelie / laet te samen wel op zieden / dan daer over gedaen / is goet / anders neemtmen wel Verjuys.

Om Saus op een Haes, op een ander manier.

Neemt een Haes / braedt hem bykans

gaer / set dan in vleesch nat te stoven tot murru is/neemt dan geharst Witte-broot en weket in Hamele-sap / doet'et dan door een Teems met Rinse Wijn en Azijn/dan Gember / Caneel / Foelie/ en Nagel-poeder / laet'et samen koken met Braet-vet/ dan den Haes met 't sop daer in gestooft / is goedt.

Om een Peper-saus te maken op een gebraden Haes, Conijn of Osse-vlees.

Neemt 4 of 5 sneden zwart geharst Roggen-broot / weeckt het in Bastert / wrijft het kleyn / doet het dan door een holle doeck / en stropt wel Peper en gestoten Nagelen op / laet dit t'samen zieden tot het dick genoegh is / en dan op 't Gebraet gedaen.

Om Saus op Vleesch te maken.

Neemt Hamele-sop / Saffraen/ Gember / Boter en Verjuys / laet het samen opzieden / doet kruymen van Witte-broot en doozen van Eyeren wel onder een geklopt daer by / tot samen wel gemengt en gaer is / doet dan over.

Om Saus op Vleesch te maken, op een ander manier.

Neemt geharst Witte-broot/Vleeschsap en Azijn / doet door een Teems / neemt kleyn gesneden Speck / met Azijn / goet gescherft groen kruyt koockt t'samen / 't is een goede Saus.

Om Olypodrigo te maken die goet is.

Neemt een Hoen / een stuck Schapen-vlees / een stuck Verkens-vlees / Kalfs-vlees/ in een aerde pot met water op het vuur geset / en wat gekoockt zijnde/ 1 of 2 Duysjes/ en een Teyling/en balletjes van gekapt Kalfs vlees en Sausisen / Swesericken / Vincken / Endivie / eerst op-gekoockt / dit alle by het Vlees en Hoen gedaen / en lustigh laten stoven / oock wel Blomkool/ een weynigh Foely en Peper/ steelen van Artesiocken/ Hane-kammen/ als het genoegh gaer is / een ander potjen genomen/ en kruym van een Witte-broot daer in geraspt / en een goet stuck Boter/ 2 of 3 doyers van Eyeren / wat van 't selve sop / Limoen-sop of Verjuys / en dat op het vuur geset / slechs geroert tot het koockt / en dan in het sop van de Olypodrigo geroert / en dan voort uyt den pot op geschaft.

Om een kostelijcke Olipodrigo te maken.

Neemt een schoone Capoen / Lams-vleesch / Kalfs-vleesch / Runt-vleesch / koockt'et alle bykans gaer / neemt dan Sausysen / Varkens-voeten / Schaeps-voeten / en een krab van een Varcken / twee mergh-pypen / wat balletjes van kalfs-vleesch / als een Frickedil / dat samen by een gekoockt tot'et bykans gaer is / Endivie een wal opgekoockt en Swesericken daer by met Rams-ballen / laet samen met de Endivie in u pot stooven; daer by heele Peper en Foelie / en stuckxkens Muskaet / leght dan de Schaeps ende Varkens-voeten onder / en soo het ander vleesch naer advenant / laet dan samen een half of drievierendeel uurs stoven / dan 't sap afgegoten / en in 't selve 4 a 5 dooren van Eyeren gedaen / kleyn geklopt met wat Verjuys / wel Boter / en laet samen opkoken; giet het dan over alles naer dat ghy het inde schotel gedaen hebt. Neemt oock Carstanien / Sparsies / of Artisiocken / naer de tijdt van 't Jaer / doet die oock (gaer zijnde) daer by / stropt op de kant ofte over u schotel / twee hard gekoockte doren van Eyeren / gestoten Beschuyt / en Petercelie onder den anderen gehackt / is goet.

Om een Ossen-hutspot te stoven, op de Brabantse manier.

Neemt Ossen-vleesch/ kookt het tot bykans gaer is / dan geschilde Gember / in schijven gesneden met Foelie daer in gedaen/voorts gaer gestooft/ neemt dan van 't sap / koockter gescherfde Pietercelie in met Boter / en giet het dan daer over.

Om een gerecht te maken van Kalfs-vlees.

Neemt kleyn gehackt Kalfs-vleesch / en 6 Eyeren / wel onder een geroert / met een stuck boter / en gekorven Petercelie en gestoten Nagelen ; laet'et dan zieden / doeter dan sap van Orangie-appelen over.

Om een Speen-varcken te vullen.

Neemt de Lever en 't Middelrift / kleyn gehackt met Petercelie / en kruym van Witte-broot kleyn gewreven / dan Pruymen / Corenten / Nagelen / Muskaten / Caneel / doet het met Schape-sop en Boter in een pot / en laet'et droogh opstoven / vult het Varcken daer mede / en laet'et braden / (met Kruytnagelen bestoken) tot het gaer is.

Om een Capoen op de Spaense wijse te bereyden.

Neemt de Capoen / koocktse met 3 of 4 stuckxkens Runt-vleesch / neemt dan heele Foely / geschilde Gember / Pietercelie / Wortels / Roosmareyn / Saffraen / en een stuck Boter / heele Peper / en een Lamoen kleyn gesneden / en in een doeck gebonden / en t'samen in 't sap geleyt soo t'samen gaer gestooft zijnde / neemt dan den doeck daer de Lamoen in is / uyt / en distse op.

Om een Hutspot van een Capoen te maken.

Neemt een Capoen / hackt hem aen stucken / in Water murruw gekoockt / neemt dan kruym van Witte-broot / Caneel / Gember / Saffraen / Suycker en Mergh uyt Mergh-pijpen / met wat Dalen die de steenen uytgedaen zijn / en schijven van een Lamoen / laet hem dan een half uur stoven in een platte pot / is goet.

Om een Hoen te stoven.

Neemt een Hoen / laet het heel murruw koken / dan geharst Broot in u sap te weeck geleght / en kleyn gewreven / doet dan Notemuskaet / Nagelen / Gember / in u sop / met een deel Rinse-wijn en wat Suycker / laet het dan een half uur te samen stoven.

Om een jonge Henne te vullen.

Neemt geraspt Witte-broot / en 3 harde doren van Eyeren kleyn gewreven / met wat geroockt Speck / en geroockt Vleesch / wel kleyn gesneden / dan gestoten Foelie / Peper / Gember en een weynigh Saffraen ; ende alles wel onder een geroert / de Hen daer mede gevult / dan gestooft met Boter / Wijn / Water / gaer zijnde / wat Verjuys en Saffraen in het sop ghedaen / dan opgericht.

Om een Asjee te maken.

Neemt kout Gebraet / 't zy Schapen of Kalfs-vlees / Hoenderen / Capoenen / Kalkoenen / &c. snijt het na u believen / doet daer by Verjuys / Lamoen-sap / of Azijn / van 't geen ghy hebt / met wat Water / voorts Peper / Foelie en Boter / en stooft het soo / tusschen twee schotels.

Om een Hacksee te maken.

Neemt Kalfs of Schapen-vlees / gekoockt of gebraden / hackt het kleyn / doet'er by schijven van Lamoenen / Peper en Notemuskaet / Hamele-sop / Verjuys / en wat Boter / en laet het alsoo te samen stoven.

Om Konijnen te stoven.

Wascht de Konijnen schoon / bindtse met het hooft tusschen de beenen / neemt dan twee kommetjes Water / en een kommetje Azijn / een weynigh gestoten Peper / Nagelen en Notemuskaet / en setse daer mede te stoven / men doeter oock wel Uyen by / neemt dan een ghestoten Beschuyt / of geraspt Witte-broot / om het sap wat dick te maken / op het lest doet een goet stuck Boter daer by.

Konijnen op een ander manier.

Koockt de Konijnen gheheel in schoon

water/met wat Zout/ schuymtse schoon/ ontleetse dan / en fruytse met wat Boter in de pan datse root worden/ doeter dan een sausje over van Boter / en wat Azijn en Suycker / roert dit t'samen in de pan / dat het soo een dick sausje wordt / en giet het dan over de Konijnen/ het smaeckt wel.

Om een Osse-tongh gereet te maken.

Neemt een tonge / eerst half / en dan in 3 of 4 stucken door gesneden/ stooftse met wat Sop / Roode-wijn / Boter/Nagelen / Peper / Gember / Caneel / Suycker en wat Azijn tot het wel genoegh is / is goet.

Om een Schapen Dyharst te stoven met Mirick-wortel.

Neemt twee handen vol geraspte Mirikx wortel / 4 of 5 lepelen geraspt Wittebroodt / menght dit t'samen met Vleesch-sop/ en Azijn soo dick als gestoofde Appelen / doeter Boter en Suycker by / laet het dan t'samen stoven tot het van pas dick is / maer laet het Vlees bysonder koken in een andere pot / doet dan dese Mirick-saus eerst in de schotel/ en leght het Vlees daer boven op.

Om een Huspot te stoven van alles.

Neemt een Capoen / Schapen-vlees / Osse-vlees / en Vercken-vlees / een Entvogel of Smient / en Sausisen / dit al t'samen in een pot te vuur ghedaen / van pas gesouten en schoon geschuymt en murru gekoockt / dan te samen met lanckachtigh sop te stoven geset / met wat Gember en Peper / en doeter by Savoy-kool eerst op gekoockt en dan t'samen laten stoven.

Om Kalfs-voeten te stoven.

Neemt Schape-sop / Gember / Verjuys / Saffraen / Pietercelie kleyn gehackt / een goet stuck Boter / laet'et soo t'samen stoven.

Om een Saus tot Patrijsen of Velthoenders of Duyven te maken.

Neemt harde doren van Eyeren / kruym van Witte-broodt / wrijft het heel kleyn / dan Suycker / Saffraen en witte Rijen / laet'et t'samen in Schape-sop wel opzieden / giet het dan op u Gebraet.

De selve op een ander manier.

Neemt een snee Terwen-broot / braet die / en dan geraspt / een half pint Verjuys / en wat gestoten Peper / en heele Foelie / doeter dan een of twee lepels Braet-vet in/ dan geroert tot het genoegh is / gietet dan op het Ghebraedt ; dese saus is oock goet over ghesooden Artesiocken.

Om een bequame Saus te maken.

Neemt kruym van Witte-broot/en fijn gestoten Amandelen/ Verjuys/ Suycker en wat Gember / dit t'samen wel opgekookt / is een goede Saus.

Om een Gans te benemen de geyle smaeck.

Neemt een Gans die wel schoon gewassen is/ steeckt daer een geele Wortel in / laet die een of twee uuren kooken / neemt dan de wortel daer uyt / en vultse na u believen / steeckt die dan aen 't Spit/ en laetse braden totse gaer is/ ghy sult daer geen geylheyt aen proeven.

Om een ghebraden Gans of Eyndtvogel te vullen.

Doet al het vet dat los in de Gans is / uyt / neemt een Terwen-broodt van een 2 stuyvers / snijt daer de korsten af / raspt het kleyn / een half pont Korenten/anderhalf loot Kaneel / twee volle lepelen Suyker /

ker / een goet stuck Boter / met een weynigh Rinse-Wijn gemenght / doch soo droogh als 't mogelijck is / dat het maer even door nat is / 't sal goet vulsel zijn. Men vult de Gansen en Eyndt-vogels oock met Kar stanien / daer de schellen en vliesen zijn af-ghedaen / met Boter daer by.

Om Kalfs-ooren te backen.

Neemt gaer gehackt Kalfs-vlees / doet daer by Noten / Foely / Suycker en 2 of 3 doren van Eyeren t'samen geroert / neemt dan gesneden Witte-broot / en doet het boven staende op het broot / en soo t'samen in een pan gebacken in de Boter.

Van alderley Visch.

Om een stuck Steur te braden.

NEemt'er de vin en de schobben af / besteeckt het met Kruytnagelen / laet'et braden; droopt'et wel met Boter / gaer zijnde neemt het van 't spit / doe'et in een pot / en stooft het dan eens op met Rinsewijn / Azijn / Caneel en noten / soo opgerecht is goet.

Om een Brasem aen 't spit te braden.

Neemt een Brasem die kuyt heeft / naerse schoon gemaeckt is / snyt den buyk open en de kuyt alleen uytgenomen / die ghehackt met doren van Eyeren / Pietercelie / Noten / Foelie / Peper en Boter / dan t'samen weder ingedaen en den Brasem weder toegenaeyt / gebraden zijnde / neemt vande Boter uyt de pan / doet daer 2 of 3 Ansiovben in / en wat Verjuys / laet'et opwellen en kooken tot den Ansiovis ghesmolten is / dan in het opdissen stroyt wel Orego op de rant van u schotel.

Om een Staert van een Snoeck aen 't spit te braden.

Neemt Ansiovis / ofte Pekelharingh / lardeert den Staert daer mede / en soo aen 't Spit gaer ghebraden / de Saus / is Boter uyt de pan / Ansiovis of fijne stuckxkens Haringh met Verjuys ofte Limoensap op-gewelt / aldus braet men oock wel de Staert van een Kabbeljau.

Om een Snoeck te zieden op de Spaense wijse.

Neemt een Limoen / snijtse in schijven / doet die in een potjen met wat Rinse wijn / Water / Boter Gember / Saffraen en Nagelen / laet dit t'samen stoven tot het genoegh is / doet het dan in een schotel / en leghter den ghesooden Snoeck in.

Om een Snoeck of Karper blauw te zieden.

Neemt een Karper of Snoeck / klooft hem door / giet Azijn daer op / als dan 't Water met sout koockt / doet den Snoek daer in / en koockt hem heel hardt hy sal blauw zijn / aldus kont gy oock een Carper koken / en om geheel blauw te hebben / koken de sommige hem wel in half Water en half Rinse-wijn.

Om een Snoeck anders op de Fransche manier te prepareren.

Neemt een Snoeck / in water gekookt met wat Azijn / en van pas gesouten / dan Speck aen taerlingen gesneden / en tot het root is / in de Boter gefruyt / in een pot gedaen zijnde / doeter by wat Sop / Rinse-wijn / Azijn / Foelie / Peper en Gember / laet het zieden tot 't wel gebonden

den is / leght dan de Snoeck daer in / en soo opgerecht.

Om Salm te stoven, op een ander manier.

Doet de schobben van de Salm / en wastse schoon / neemt dan een tinne kommetje Water / en een kommetje Wijn-azijn tot een snee Salm / raspt een stuck Terwen-broodt / en wat heele Peper / een halve Note-muskaet / een weynigh gestoten Foelie / geen Sout / doet dit in een platte pot / laet'et t'samen stoven / doet'er een weynigh Boter by / daer na als 't wat gestooft heeft.

Om een Karper te stoven op de Hooghduytsche manier.

Neemt een Karper wel schoon ghemaeckt / en dat bloet wel bewaert / gespouwen en aen stucken gesneden / doet dan 't bloet in een pot met een pint Rinse-wijn / en weynigh Azijn en Water / ronde schijven van Ajuyn / fruytse eens op in de Boter / doet dan by de Karper / wel Nagelen / Foelie / Notemuskaet / Saffraen / en een goet stuck Boter / laet'et soo samen stoven / probatum est.

Om Kabeljau te stoven.

Neemt de moten / legt die in een tinne schotel / niet wel overdeckt met Water / stroyt daer over wat gestoten Peper / en heele Foelie / een weynigh Sout / en wat gestoten Beschuyt / en wel Boter / laet dit soo t'samen een uur of anderhalf stoven / onder en boven met vuur / als 't gestooft is / doet'er dan een versche Lamoen of Lamoen-sap over / het laet hem dan wel eten. Op dese manier stooftmen oock Heylbot / Seelt en Voren / en een steert van Schelvis / oock Palingh.

Om Bond-ael te maken.

Spout de Ael open / en schoon gewassen / neemt Suringh / Kervel / en Petercelie / wat Rijs / en weynigh Foelie / soo toe gebonden in Water gesoden / en wat Sout daer in / als de Ael drijft / dan uyt gedaen op de vergiet-test / en een saus van Boter / en Azijn / met een Ey daer over gedaen / is goet.

Om Palingh te stoven.

Neemt een Palingh / schoon gewassen en in stucken gesneden / doeter by Water / Boter / Genver / Ajuyn / luttel Sout / laet'et samen stoven tot'et genoegh is / dan gescherfde Petercelie en Vleesch-kruyt in de pot gedaen / laet'et dan noch een weynigh koken / en dist hem op.

Om een Hutspot van Steur te maken.

Neemt Steur / koockse / en gietse eens af / dan voorts gaer gekooct en wel gesouten: neemt wat van 't sap / met Rinse-wijn / Gember en Suycker / wat Azijn / Notemuskaet en Foelie / en dat t'samen gesoden / is een goede Saus.

Om een Saus te maken over gesoden Steur.

Neemt jongen Ajuyn / in Boter gesoden / Kervel / Petercelie / Peper en Wijn-Azijn / laet dat t'samen opzieden / 't is een goeden Saus.

Om gesoute Salm te prepareren.

Neemt Moten van een vinger dick / leghtse 18 uuren in Regen-water te week / en tusschen beyden eens ververscht / hangt dan schoon Regen-water over / en laet het koken; den Salm daer in gedaen en wel geschuymt / als de soode daer over gegaen is / is genoegh / want langh gekooct / soo verliestse haer vettigheydt; men eetse met Azijn / of met Boter en Azijn gewelt.

Om Kreeften of Krabben te zieden.

Neem Water / Azijn / Sout / en Peper-poeder / laetse t'samen wel koken / doet'er dan de Kreeft of Krab in / hy sal schoon van koleur zijn.

Om

Om een goet gericht van Krabben of Kreeften te maken.

Neemt (naer dat'et wel gekoockt is) alle de vuyligheyt uyt de Krab of Kreeften / doet daer Petercelie fijn gescherft / Peper / Foelie / Noten / en Boter-by / roert t'samen tot'et gaer is / als dan Limoen-sap of Verjuys daer by gedaen; als 't een Krab is / roert of stooftmen 't meest in sijn eygen schelp.

Om Oesters of Mosselen te stoven.

Neemt Oesters of Mosselen (maer de Mosselen moeten oock levendigh uyt de Schulp gedaen zijn) doetse in een Schotel / setse op een Confoor / doch soo de Mosselen eerst gekoockt zijn / soo doet'er wat Water en Azijn / of Verjuys by / maer anders niet / dan wel Boter / en Foelie daer by gedaen / en soo laten stoven tot'et gaer is / dan wat Limoen-sap en fijn gestoten Beschuyt daer by gedaen.

Om Mosselen in de Pan te backen.

Neemt Mosselen / doetse levendigh uyt de Schulp / legtse op een Vergiet-test / dat het sap wel afloopt / dan in Tarwen-meel met wat Sout gewentelt / en in Olie ofte Boter gebacken en met wat Verjuys gegeten / is goet voor die se magh.

Van alderley Geback, Gekoock, &c.

Om een leckere Kandeel te maken.

NEemt een pint water / en een pint Rinse-wijn / en slaet 6 Eyeren heel kleen sonder de Haen / en roert het onder malkanderen / set het op 't vuur / tot het aen de koock komt / doeter dan wel Suyker / Foelie / Notemuskaet / Caneel / en Nagelen by / 't is goet om te drincken; sommige doen dat wel over een gestooft Hoen / voor saus / oock harst mender wel Witte-broot in / om te eeten / sommige doender wel Boter in.

Om een Vlaey te maken.

Neemt een pintje Soetemelck / laet het eens opkoken / roert het tot het ten nasten by kout is / neemt dan 8 Eyeren / de Hanen wel uyt gedaen en kleyn geklopt / met een half mutsjen Roosewater / twee lepelen Suycker / en doet het dan onder een met de Melk / in een schotel of Vlaeypan / set'et op weynigh vuur / maer boven op het decksel wat meer vuur / en laet soo staen stoven tot het stijf is / maer het moet niet koken.

Om een Appel-vlade te maken.

Neemt Guldelingen geschilt en in stucken gesneden / doetse in een pot met Water / Rinse-wijn en Boter / laetse alsoo staen smoren / wrijftse dan wel in stucken / doeter dan by half soo veel Witte-broodt / 5 doren van Eyeren / Gember en Suycker onder malkander gemenght / 't is goet.

't Selve anders.

Neemt suure Appelen aen schijven gesneden / in de panne gebraden / alsse gaer zijn / neemt dan de kruym van 2 Witte-broden / en weeckt die in een kommeken Karnemelck / en dan kleyn gewreven / neemt 6 Eyeren / 2 lepelen Suycker / onder een gemenght / doet dat op de Appelen en decktse toe / op 't decksel leght vuur / en onder de Schotel oock vuur / is goet.

Om op een ander manier, Appel-vlade te maken.

Neemt Appelen / Peper-koeck / Water / Gember / Peper / Caneel en Nagelen / en soo menigen pot melcks als gy

daer in doet/soo dickmaels doeter 14 Eyeren in / en tot elcke pot Waters een Muscate / Suycker en Eyeren / dan kondt gyse soo groot en kleyn maecken als 't u belieft.

Om een lieffelijcke Appelde Melk te maken.

Neemt Aeghten-Appelen geschilt / en de klockhuysen wel uyt gesneden / doet die in een pot met wat Boter en Rooswater/ laet dat soo kleyn koken als pap / wrijft het gestadigh met de lepel / en doeter dan een weynigh Tarwen-meel in/ doeter dan naer advenant Karnemelck by / laet het t'samen koken dat het is als soete Room/ en dan wat Suycker en Witte-broot daer in gedaen.

Om een Appel-bryken te maken.

Neemt Broot-suycker / en Beschuyt daer in gestoten / 4 Eyeren geklopt / daer in dat dicxkens is Tarwen-broot geraspt/ en dat in een koecke-pan in de Boter gedaen / dat wat kortjes is / daer dan dat Appel-bryken in gedaen / en dat laten backen als een ander koeck/ met een schotel gedeckt.

Om een Vlayken van Citroenen te maken.

Neemt 't sap uyt de Citroenen / en van 8 Eyeren de doren / doch maer van 4 het wit daer by gelaten/ een halve stuyver Witte-broot geraspt/ en dan een pint soete Melck en Suycker naer advenant / niet hard / ofte weynigh moet gyse laten koken.

Om Spaense Pap te maken.

Neemt een half pont Rijs-bloem / een half pont Broot-suycker gestoten / een mengele Soete-melck/ een mutsje Roose-water / roert het wel onder een / dat het effen is / en geen klonten in zijn / set het op 't vuur / en roert het gestadigh/laet het soo langh koken tot dat stijf begint te worden / schept het dan in schotels op/ het smaeckt heel wel.

Om Room-pap te maken.

Neemt 12 doren van Eyeren / een pint Room/ de Eyeren door een teems gedaen en wel met den Room gemenght / en dan Rooswater en Suycker naer behooren daer by gedaen / set dit op 't vuur / en roert het soetjes / tot dat het dick wort/ maer moet niet koken / of het soude schiften.

Om Room van Rijs te maken.

Neemt een mengelen Room / 2 hant vollen Bloem van Rijs / witte Suycker en Tarwen-meel van yder 8 loot/een door van een Ey in Rooswater geklopt / roert dit alles wel te degen onder den voornoemden Room / en set'et op een kool vuur / stadigh roerende / dat het soo dick wort als Water-pap.

Om Rijs-koecxkens te backen.

Koockt Rijs in Soetemelck heel dick / dat de korrelen heel blijven / laetse kout worden / doeter dan wat Saffraen in / een weynigh Caneel met gestoten Beschuyt / dat in Roose-water geweeckt is / en Suycker / en acht of tien Eyeren en Roose-water naer advenant / den Rijs roert daer onder / en dan in Boter gebacken / en Suycker daer over geraspt.

Een ander manier van Rijs-koexkens te backen.

Neemt een vierendeel Rijs / half gaer gekoockt / 3 Beschuyten / 4 Eyeren/ een vierendeel Corenten / Suycker / en Pijpkaneel met Roose-water onder een geroert / maeckter koeckjens van / in de panne gebacken / ruym van Boter / zijn goet.

Om

Om Deuse Geertjens te backen.

Neemt vier oubacke ronde Witte-brooden fijn geraspt / tot elck Broodt een Ey / menght het met soete Room / doeter in Roose-water / Caneel en Suycker / een kopken gesmolte Boter / dit onder een geroert / dan voort in Boter gebacken / want anders soudense neer-slaen.

Om Groene Bladen te backen.

Neemt jonge bladeren van Buglosse / Bernagie / of Scharlay / en breeckt die den steel af / en doet de ribben midden uyt het blat / sonder dat te breken / wast de bladeren / en leght die te versijgen / en neemt dan geklopte Eyeren in een vlacke schotel / en doopt de bladen daer in / en leght dan twee bladen tegens malkanderen / de ruige zy buyten / dan in de Boter gebacken / en Suycker daer over geraspt.

Om Struyf-koecken te maken die goet zijn.

Neemt alderley Warmoes-kruyt en wat Venckel / Dil / Mast / Kervel / Fiolebladen / Reynvaer / Water-kars / Suringh / Betonie / Leverkruyt / Sikoray / Spinagie / en de blaren van zwarte Aelbesien / wat Peray / Goutsbloem-kruyt / Madelive-kruyt / scherst het wel te samen / en gemenght met Eyeren / en fijne gestoten Beschuyt / en dan gebacken zijnde / zijn gantsch smakelijck.

Om een Appel-struyf te backen.

Neemt 12 Rabau-appelen / snijt die in stuckens als tot een Taert / doetse in een platte pot met een goet stuck Boter / en wat Suycker / en dickmaels omgeschut maer niet te roeren alsse murru worden / doeter dan 4 of 6 Eyeren kleyn geklopt onder / neemt dan een pan met Boter / en als de Boter begint te braden / soo stroyt wel dick fijn gestoten Beschuyt / met Suycker en Caneel onder een gemenght / over den bodem dat die bedeckt is / doet dan de Appelen daer op ; dan weder bestroyt met de verhaelde Beschuyt / tot de Appelen bedeckt zijn / doet dan een weynigh vuur op het decksel / en laet het soo backen.

Om een Speckstruyf te backen.

Neemt dunne stuckens Speck in de pan / en dan 2 of 3 ronde oubacke Witte-brooden / de korsten af-gesneden / en dan in Soete-melck laten weken / als 't genoegh is / in een platte pot gewreven tot het kleyn / is 6 of 8 Eyeren daer onder geroert / en soo op het Speck gedaen en gebacken.

Om Groeninger Pannekoeken te backen.

Neemt een pont Terwen-meel / drie Eyeren / een vierendeel Korenten / en wat Caneel / dit soo in Boter vet gebacken / is goet.

Om gemeene Panne-koecken te backen.

Neemt tot yder pont Tarwen-meel / een pintje Soetemelck en 3 Eyeren / sommige doen daer wat Suycker in.

Om de beste slagh van Pannekoecken te backen.

Neemt 5 of 6 Eyeren kleyn geklopt / met schoon stroom-water / doeter dan by Nagelen / Caneel / Foelie en Note-muskaet / met wat Sout / beslaet'et dan met Tarwen-meel soo dick als 't u belieft / backtse en stroytse met Suycker / 't wort met stroom-water gedaen / om datse met Melck of Room tay worden.

Om Wafelen te backen.

Neemt tot yder pont Terwen-meel / een pintjen Soetemelck / een tinne kom-

meken ghesmolten Boter / met 3 of 4 Eyeren / een lepel Gist / wel onder een geroert.

Om Oblien te backen.

Neemt een pont Terwen-meel/een loot Caneel / een half loot Gember / 2 Eyeren/ een half bierglaesje Rinse-wijn / een stuyver Rooswater / een kommetje Boter sonder Sout / een weynigh Suycker: dit in lauw water beslagen / op de dickte als Pannekoecken / en alsoo in 't yser gebacken / is delicaet.

Om Olie-koecken te backen.

Neemt tot 2 pont Tarwe-meel/ 2 pont lange Rosijnen / als die schoon gewassen zijn / laetse in lauw water wat staen zwellen / een kop van de beste Appelen / schilt die en snijtse in heel kleyne stucxkens / de klockhuysen wel uyt gedaen / een vierendeel of anderhalf gepelde Amandelen/een loot Caneel / een vierendeel loots witte Gember / een weynigh Nagelen / dit wel onder een gestoten / een half kommeken gesmolten Boter / een groote lepel gist / en niet wel een pintje lauwe Soetemelck / want het moet heel dick beslagen zijn/dat het beslagh noch tay om de lepel blijft / en dan alle het andere daer in geroert / en soo laten rijsen/ neemt daer toe een mengelen van de beste Raep-olie / doet daer in een korst broot / een halve Appel / settet op het vuur en laet het uyt branden / keert het broot en Appel altemet om/ tot het zwart en hart wort/ gieter dan een schootjen schoon water in / en laet het dan in de lucht kout worden / en daer naer weder op 't vuur geset / als ghy die wilt gebruycken.

Om Koecxkens te backen van Eyeren, of Poffen broot.

Neemt Broot dat een dagh 3 of 4 out is / raspt het heel kleyn / en set'et dan in Soetemelck te weycken tot dat het dick en wel uytgedyt is / neemt dan wat Roosewater en Suycker / en 6 of meer Eyeren naer ghy veel broodt hebt (sommige nemen ook wat Korenten en Kaneel daer by) en dan in Boter gebacken / yeder soo groot alst hem belieft.

Om een Poddingh te backen die delicaet is.

Neemt 13 groote Beschuyten fijn gestampt / een half pont kalfs-vet aen dobbelsteentjes gesneden / dan in een platte pot gedaen/ en daer onder een Notemuskaet geraspt / een halve lepel Gember / een weynigh Sout / en dit te samen onder een geroert / en dan gemenght heel droogjes met warme Soetemelck / daer het Kalfs-vet eerst warm in gemaeckt is; doet daer dan by een half pont Korenten / 10 Eyeren / ruym een vierendeel ponts Tarwen-meel / een halve tinnelepel vol gist / de pan dan met koude Boter bestreken / en een uurtje in de warme pan laten rijsen / en dan voort afgebacken.

Om een Poddingh te koken die ongemeen goet is.

Neemt anderhalf pondt Tarwenmeel / drie vierendeel Korenten / schoon gewassen / een half pondt Ossen-vet van 't Niervet / kapt het heel kleyn / 3 Eyeren / anderhalf Note-muskaet / kleyn geraspt / een weynigh Zout/ menght het met een weynigh Soetemelck/ soo droogh dat men het kneet / als een broodt / en bindt het dan in een schoone doeck / wel stijf / en smijt het dan in een pot ziedent water / en laet het twee uuren koken / dan is 't gaer.

Van alderley Taerten.

Om Deegh te maken tot Taerten.

Neemt Terwen-meel / Boter / Roos-water / Suycker / ende een weynigh Eyeren van yder naer behooren.

Om een Deeg-korst te maken, sonder Boter.

Neemt een vierendeel pont fijn Tarwen-meel / en doet het in een aerde Pot / backt het in den Oven met het Broot / maeckt dan met de doren van 2 of 3 Eyeren / en een pint Room / een Deegh / daer onder stotende een half vierendeel fijn gestoten Broot-suycker / en soo sult gy het Deegh kort maken sonder Boter of Vet.

Om Amandel-taert te maken.

Neemt een half pont gepelde Amandelen / een vierendeel Suycker / 3 heele Eyeren met het wit / en noch 3 doren van Eyeren / een half vierendeel soete Boter / Roos-water soo veel als genoegh is om de Amandelen kleyn te stoten: op de plaet daer gy die op bereyden wilt / stroyt die eerst wel met Tarwen-meel.

Om een Peer-taert te maken.

Neemt 12 geschilde Peeren van de smakelijckste / Korenten en Suycker van yder een vierendeel / 6 loot Boter / Gember / Kaneel van yder een half loot / in een korst als voren verhaelt is.

Om een Appel-taert te maken.

Neemt van de beste Appelen / schiltse en snijtse in vierendeelen / de klockhuysen daer uyt gedaen / kooktse met Rinse wijn in een aerden pot / tot datse dick wordt / doet'er by een goet deel Suycker / gestooten Kaneel / poeyer van Sandelhout / Rooswater / wrijft het altesamen met een houte lepel door een omgekeerde Teems / doet'et in de korst / en backtse dan in den oven / 't sal goet zijn.

Ander manier om een Appel-taert te backen.

Neemt een pont meel / 4 lepelen water met 2 of 3 lepelen Suycker / dit op gekoockt als een Syroop / doet daer by een Ey / voorts soo veel Boter tot datmen der een bequame Deegh van kan maken / dit geeft een goede korste: voorts neemtmen 20 of 25 goede Appelen na die groot zijn / geschilt en kleyn gesneden / doet die in een aerden pot / met Boter daer by / op 't vuur geset / en dickmael om geschut tot die geslonken zijn / dan die in u korst gedaen tot de Boom bedeckt is / dan weer Suycker / Korenten / en Boter / dan weer Appelen tot u korst vol is / en dan op 't vuur gedaen.

Om een Appel-taert te maken, op noch een ander wijse.

Neemt Appelen / schiltse en snijtse aen vierendeelen / en doeter de klockhuysen uyt / en dan noch aen kleynder dunne snippers gesneden / drie vierendeel Korenten schoon gewasschen / en drie vierendeel Suycker / een loot gestoten Caneel / dan den Deegh in de pan geleyt / en eerst Appelen daer in gestroyt / dan Korenten / Suycker en Kaneel / en stucken Boter / en dit soo al met lagen geleyt tot de pan vol is / (sommige doender oock wel gestoten Annijs-zaet in) dan een decksel van Deeg daer boven op / en hier en daer een gat in het decksel gesneden / en soo met vuur onder en boven laten backen.

Om een Appel-taert op de Waelsche manier te maken.

Neemt geschilde Appelen / gereynight van 't klockhuys / zietse in Rinse-wijn wel gaer / doeter by Boter / Gember / Suycker / Korenten / Kaneel / altesamen wel gekoockt / roerter dan 2 doren

van Eyeren in / leghtse in u Deegh / en backtse in den Oven als voren.

Om een Kersse-taert te maken.

Neemt van de schoonste Kerssen / en naer ghy de korst gemaeckt hebt / bestropt en bedeckt den bodem / met Suycker / leghter een laegh Kerssen op / en dan weder een laegh Suycker / tot dat de Taert-korst op gevult zy / niet vergetende Caneel / decktse dan toe / en laetse soo gaer backen. Op diergelijcke manier keunt gy oock een Taert van Kruysbesien / Aelbesien / Aerd-besien / barbarisse Pruymen / ende alle weecke vruchten maken.

Een Kersse-taert op een ander manier.

Neemt derde half pondt Kerssen / doeter de steenen uyt / over een platte pot (op dat het sop niet verloren gaet) 3 Beschuyten gestoten / drie vierendeel Suycker / een loot gestoten Caneel / roert dit t'samen onder een / en leght het dan in den Deegh / in de Taert-pan / en daer stukjes Boter boven op / decktse met een decksel van Deegh toe / daer hier en daer maer een kleyn gaetjen in is / anders loopt het sop daer uyt.

Om een Kervel-taert te maken.

Neemt Kervel van de eerste snee / ende die kleyn gekerft / 't sap wat uytgeduwt / dan gemenght met Boter / Korenten / Suycker / gestoten Beschuyt / Caneel en Rooswater / met 6 of 8 Eyeren / dan in de korst geleyt en gebacken.

Kervel-taert op een ander manier.

Neemt jonge Kervel / van d'eerste sne / verleestse / wastse / en kaptse kleyn / doeter een half pont Korenten in / 6 / 7 / of 8 Eyeren / neemt dan een half pintjen Soetemelck en een stuyver oubacke Wittebroot / snijter de korsten af / en raspt het kleyn / doet het dan in de Melck / en koockter een dicke pap af / een goet stuck Boter moet in de Pap gedaen zijn / terwijlse koockt / en dan onder de Kervel geroert / dan Suycker met wat gesmolten Boter / en soo het te dun is / stooter een Beschuyt of twee in / leght het dan in den Deegh in de pan / en stroyter gestooten Caneel over / dan een getralijt decksel daer op gemaeckt / en soo met vuur onder en boven laten backen / ende als die op Tafel komt / Broot-suycker daer over geraspt.

Om een door-nepen Appel-taert te maken.

Neemt Appelen / kleyn gekapt / en doeter by doren van Eyeren / Kaneel en Suycker / en gesmolten Boter / menght dit onder een / leght het in Deegh / en laet het backen.

Om een Vlees-taert te maken.

Neemt gesoden Runt-vlees / Schapen of Kalfs-vlees / hackt het met'et Niervet wel kleyn / doeter by doren van Eyeren / Gember / Caneel-poeder / Sout en Suycker / backtse in u korst / 't is goet.

Om een Mergh-taert te maken.

Neemt Mergh uyt de beenderen / en wit Poeyer-suycker / Caneel-poeder en Gember / met gehackt Kalfs-vlees en Corenten / menght dit wel t'samen onder een / backt het dan in Deegh / 't is bequaem.

Om een Citroen-taert te maken.

Neemt 't buytenste geel van 4 Citroenen geraspt / en 6 suure Appelen daer onder / en 6 doren van Eyeren / de helft van 't kruym van een halve stuyvers Wittebroot / een weynigh Boter / en fijne geraspte Suycker / en backt het.

Om een Sucade-taert te backen.

Neemt 2 Mergh-pijpen / 3 of 4 Swe-

ſericken / 6 doren van Eyeren / en dat t'ſamen gehackt / oock een half pont Sucade kleyn geſneden / Suycker / Pingelen / Rooswater / en 3 Eyeren daer onder geroert / wat Spaenſe-wijn daer door ge joten / wat Caneel / Nagelen / Genver / dan in de korſt gedaen / en een half uur gebacken.

Om een Room-taert te maken.

Neemt een pint ſoete Room / 4 doren van Eyeren / kleyn geklopt met Rooswater / en wat Tarwe-bloemen om wat dickte te krijgen / koockt dit in de pan op kolen / wel roerende dat'et niet aenbrant / als 't geſoden is / doeter wel Suycker by / en laet het voorts zieden tot'et genoegh is / doet het dan in u Deegh / en laet'et backen.

Om een Kaesjes-taert te maken.

Neemt verſche Room-kaeskens en doren van Eyeren / met Tarwen-meel en Boter / maeckt een Deegh daer af / leght het in u korſt / 't is goet.

Om een Abricoſe-taert te backen.

Neemt Abrikoſen / ſchiltſe / en leghtſe in de Taert / doet dan daer op Caneel / Suycker / Sucade / en wat Boter / en dan een half uur gebacken.

Om een Pruyme-taert te maken.

Neemt Pruymen / koocktſe murruw / doetſe door een Teems / ſtoffeertſe met doren van Eyeren / Suycker en Caneel / Nagelen en geſmolte Boter / doetſe in u korſt / backtſe ſonder ſchil / dan Caneel daer over geſtropt.

Om een Spenagie-taert groen van koleur te maken.

Neemt Spenagie / koocktſe tot pap in Rinſe-wijn / doetſe dan door een Teems ſoo ſtijf als gy keunt / doet dan Rooswaer daer by / veel Suycker en Caneel / en koockt het dan tot'et ſoo dick wort als Marmelade / koel zijnde / doet het dan in Deegh / als voren verhaelt / en 't ſal ſeer groen en ſmakelijck zijn.

Om een Schoen-maeckers Taert te backen.

Neemt ſuure Appels / ſchiltſe / en aen ſtucken geſneden en gaer gekoockt / wrijft die kleyn / neemt dan Boter / Suycker / en Korenten / yder na zijn believen / en dat ſamen met 4 of 5 Eyeren daer in geroert / neemt dan geraſpt Tarwen-broot / en doet dat onder in een ſchotel / daer op u Appelen geleght / doeter weer geraſpt Tarwen-broot boven over / en deckt het dan toe met een deckſel van een Taert-panne / en vuur daer op geleght / maeckt een goede korſte.

Om een Taert van Kalfs-tongen te maken.

Neemt een Kalfs-tongh gaer gekoockt en ghesuyvert / dat'er niet aen is als tongh / hackt die kleyn met 12 geſchilde ſuure Appelen ſonder klock-huyſen / doet daer by een geſtoten Beſchuyt / drie vierendeel Korenten / een Notemuſkaet / Gember / en Kaneel / met een weynigh Suycker / doet het dan in u korſt te backen / en ghy ſult het bevinden delicaet.

Om een Taert van Kalfs-voeten te maken.

Neemt murruwe Kalfs-voeten / hacktſe heel kleyn met harde doren van Eyeren / ſtoffeertſe met Kaneel / Gember / Korenten / Suycker / en geſmolte Boter / dat alteſamen onder een geroert met Rinſe-wijn / Sucade / en Pingelen / en dan een half uur gebacken.

Van veelderley Pasteyen, met hare Saussen.

Om een Venesoen-Pastey te maken.

NEemt Osse-vlees / een weynigh gebroeyt / dan een nacht in Wijn-azijn gelegt / daer naer wel gelardeert met Speck / in Sout en Peper gewentelt / en dan in den Deegh geleght en wel gebacken: tot 3 pont Vleesch neemtmen een loot Peper / anderhalf loot Gember / en anderhalf loot Noten / een vierdepart loot Nagelen / en Azijn naer behooren / sommige nemen oock wat Saffraen.

Om een sure Limoen-pastey te maken.

Neemt Kalfs-vlees en Kalfs-vet / en een versche Limoen daer by / t'samen kleyn gehackt / dan gekruyt met Zout / Foelie / Peper en Notemuskaet / oock 2 of 3 dooren van Eyeren t'samen onder een geroert / en in de korst geleydt / met schijven van Limoenen daer op / en veel Boter / een uur moet het backen; de saus moet zijn Hamele-sop / dooren van Eyeren / Verjuys en boter / t'samen op-gewelt.

Om een Hoender-pastey te maken.

Neemt Hoenders / zietse een walletje op / krookt de beenen / leghtse in de Pastey / dan gekruyt met Foely / Peper / Noten / daer by doende Saucijssen / Swesericken / balletjes van gehackt Kalfs-vlees / Hanekammen / bodems van Artisiocken / Aspergies / Castanien / en voor al Boter / en dan anderhalf uur gebacken; de saus sult ghy maken van Schape-nat en Verjuys / met twee geklopte dooren van Eyeren en Boter / dit soo t'samen latende opzieden.

Om een Kuycken-pastey te maken.

Neemt de Kuyckens schoon gewassen / de Poten / Borst en Beenderen gekneust / doetse in een korst van de beste Deegh gemaeckt / leghtse wel by den anderen / wel Boter daer by doende / en voorts vullende met Hanekammen / Artisiocken / Schaeps-voeten / Sausisen / Swesericken en wat meer smakelijck is / dan wat Foelie / Peper / Noten / en Sout / met Boter bedeckt / daer over gietende wat Roos-water / en met Suycker bestroyt / en wat Verjuys / dat u duinckt genoegh is / oock een of twee geklopte dooren van Eyeren / dan de korst gedeckt / en soo in den Oven laten backen.

Om een soet Kiecken-pastey te maken.

Neemt 't Kiecken (een weynigh gesoden zijnde) / leght het in de Pastey / kruyt het met Caneel / Nagelen / een weynigh Noten en Gember / daer by leggende Pruymen van de Mast / geconfijte Peeren en Karsen / Sucade / Pingelen en Boter; laet'et een uur backen / de saus moet zijn van Wijn en Suycker. Ofte anders soete Room / met dooren van Eyeren gewelt / en Suycker / dan wortse oock wel genaemt / een soete Room-pastey.

Om een Vincke-pastey te maken.

Neemt Vincken / wastse heel schoon / en een weynigh gesoden / dan in de Pastey geleght / stofferende die met Caneel / Suycker / Corenten / Pingelen / Sucade en Boter / en soo t'samen een half uur gebacken: de saus moet zijn van Rinse-wijn en Suycker.

Om leckere Pot-pastey te maken.

Neemt 2 pont Osse of Kalfs-vlees / als 't gekoockt en kleyn gehackt is / een pont Corenten / wat gestote Nagelen en Notemuskaet / een weynigh Gember en Caneel / en onder het Vlees-sop om te stoven / een half pintjen Rinse-wijn / en kleyne stuckjens van gedrooghde Orangie-schillekens / die eerst verbarst en in kleyn Bier opgesoden zijn / en wat Pingelen / een goet stuck Boter / een half pont Pruymen / Suycker; maer als ghy de Pot-pastey eenige tijt wilt bewaren / soo moet men de Pruymen d'eerstemael daer niet by doen.

De

De Hollandtse Slacht-tijdt.

Onderwijsende, hoe men zich tegen de Winter, van voorraedt van Vleesch, sal voorsien.

De toebereydingh van de Kuyp.

DE Kuyp of 't Vleesch-vat daer-men 't gesouten Vleesch in legt/ dient van te voren wel aengedreven en dicht gemaeckt te zijn/ en als dan een nacht vol Water te staen/ om toe te trecken/ dit doetmen dan daer uyt/ en men giet'er weer in/ ziedent heet water daer in Wijngaert-bladeren op gekoockt zijn / men doet de Kuyp als dan toe/ en laet die soo staen broeyen/ tot dat het water by na kout is; 't welck daer uyt gedaen zijnde / strooyt men in een test met vuur/ een handt vol Kruydt-nagelen/ doch niet al t'effens/ in de Kuyp daer over gestolpt/ laetmen soo staen berooken; daer na giet men noch wel/ van binnen op den bodem/langhs de kimmen/ heet gesmolten kaers-vet/ en dit geschiet/ om dat de pekel seer subtijl is/ om door te dringen. Al eermen 't Vleesch in de kuyp leght/ wordt de bodem wel met sout bestrooyt.

Van het Vleesch te zouten.

De gemeenste manier van zouten/ is het Vleesch rontom aen alle kanten en in alle hoecken/ wel met zout te door-wrijven/ en dan in de Kuyp te packen/en sout tusschen beyden te strooyen/ soo dicht als mogelijck is: Doch siet hier een ander manier: Men maeckt pekel/ soo sterck/ tot dat'er geen meer sout in smelten/ maer wel een Ey in drijven kan; de Kuyps-bodem dan wel bezouten zijnde/ set men de stucken Vleesch / gantsch ongezouten/ op haer kanten daer in/ soo ruym datse malkanderen niet raken/ en de tweede laegh daer weder op / strooyende zout/ daerse op malkandren komen te staen/ en soo al voort: dan gietmen de voorsz. Pekel daer op / tot dat al het Vleesch wel bedoven is; en soo de stucken daer na komen op te drijven/ houdtmense met yet zwaers om laegh. Maer men dient alle 6 of 8 dagen daer na te sien/ of de Pekel oock al te bloedigh/ dick of vliesachtigh wordt/ en soo dit gebeurt/ giet men al de Pekel daer af/ en koocktse op/ de selve wel beschuymende/ en weer kout geworden/ giet mense weder in de Kuyp; dese manier doet het Vleesch noyt soo zout noch hart worden als d'andere. Veele leggen de beste en vetste stucken onder in/ om dat die beter/ als de magere/ het zout langhst konnen verdragen/ ja niet als te beter (om dat het zout des selfs geylighe yt beneemt) daer door komen te worden/ daer in tegendeel de magere stucken/ het langhst in 't zout/ of de Pekel leggende/ dor/ hardt en wreedt/ worden: Doch yder doet hier in/ na sijn wel gevallen.

Van het Vleesch te roken.

Het Vleesch dat men roken wil/ moet eerst met zout gewreven zijn/ doch soo hardt niet/ als het geen dat men in de Kuyp leght; als 't gewreven is/ leghtmen 't op malkanderen in een Tobbe / om te pekelen/ sommige laten het alsoo wel 14/ 12/ 10 of 8 dagen leggen/ maer drie dagen en drie nachten is voor al genoegh. Eenige doen het Vleesch/ als sy het in de Schoorsteen om te roken/ op hangen/ in

sacken van hol linnen of kanefas andere binden het in graeu papieren / sommige wentelen het in Semelen of Sagelis / maer best is het / sonder het een of andere op te hangen / want het veel beter doorroockt. Men laet het hangen tot in de maendt van Maert / als wanneer men een helderen / droogen dagh waer neemt / dat men het des morgens af neemt / en het roet met schoon water af boent / en laet het in de Son of Windt / den gantschen dagh droogen / dan haughtmen 't in de keuckens / omtrent de schoorsteenen / aen de balcken / tot men 't van noden heeft. Maer als men de vette rib-stucken / die men pater-stucken noemt / mede roockt / soo mogen de selve / met de Tongen / Hammen en Speck / wel een maent of 6 weken eerder als het ander / uyt de roock genomen worden.

Van de Varckens.

MEn sal 't Varcken slaen in 't eerste quartier of in 't wassen vande Maen / en datmen 't in een etmael / of dagh en nacht / niet te drincken geve / op dat het Vlees of Speck dies te droger en harder mach zijn / want door 't drincken sal de Pekel oock dies te meer vochtigheyt aen hem trecken / en in dien men 't Varcken een etmael sonder eten laet staen / sal het Vleesch dies te beter en grager te eten zijn.

Hoe minder beenderen en schinckels men in 't Vleesch laet / hoe beter dat is / want dat doet de Pekel langer goet blijven / en het Vleesch blijft smakelijcker sonder bederven / oock als het half hongerigh en dorstigh geslagen is.

Als 't Varcken geslagen is / sommige laten 't terstont af houwen om in te zouten / als sy 't eerst in water geleyt / en 't bloet hebben laten uyt trecken / maer beter ist een etmael op te hangen / en 't bloet soo laten aftrecken en besterven / want het Vleesch dies te gesonder en droger is / en daer na afgehouwen na yegelijcks believen / groot of kleyn / wel ingesouten en ingepackt / en een zwaer gewicht daer op leggende / om goet te blijven.

In sommige Landen en kapt men 't Varcken Vleesch niet in stucken / maer men hout het midden door in twee deelen / en op borden of in backen wel gesouten / 2 of 3 dagen / dan hanght men 't op aen de Solder / dit seyt men / is veel harderen smaecklijcker.

Van een Varcken kan men veel smakelijcke en soetelijcke spijse bereyden tegen de Winter / en om oock het geheele jaer te gebruycken / 't zy geroockt of gepekelt Speck / van Hammen / Schincken / Inkruyt of Hutspot.

Men laet de Hammen en Schouders 9 of 10 dagen in 't zout leggen / en dan laetmense in de roock hangen / met dat Hooft / of de Kinnebacks-hammen. De rugge en 't zydel Speck met de ribstucken / kan men in zouten in een Kuyp / om daer van by Winter-dagh sijn spijse en pottagie te bereyden / en te koken met Wortelen / Rapen / Kool / Warmoes en andere Kruyden / en oock om Grutten-meel sackskens daer by te koken.

Als het Varcken wel in gezouten is / gebeurt het somtijts / dat de Pekel metter tijdt root en bloedigh wort / die giet men wegh / of men kooktse en schuymtse en men laetse kout worden / en men gietse weder op het Vleesch / of men doetse wegh / en men giet daer versche Pekel weder op / die men selfs kan maken / van zout en Revier of klaer put-water / tot dat daer een versch Hennen-ey in drijft / of boven op zwemt / dan is het zout genoegh.

Van den Afval.

Van het Hooft-vlees.

OM 't Hooft-vleeſ tot een Kaeſ te parſſen/ſoo neemt het Hooft/alſ 't wel verwatert iſ/ ſnijt al het vleeſch wel van de beenen af/ en doet'er de klieren uyt: of anderſ/ bint het Hooft heel toe/ en laet'et ſoo gaer koken/ (men neemt oock wel daer by den Ommeloop van het Beeſt/ en het Hart) alſ 't Hooft gaer iſ/ dat de beenen daer uyt vallen/ doet'et dan op een hackbort/ en ſoeckt'er de Klieren ſchoon uyt/ en daer na gehakt/ maer niet kleyn/ dan gekruyt met Zout/ Peper/ Notemuſkaet/ en Nagelen/ elck naer u believen/ dan in een doeck vaſt gebonden/ en in de ziedende ketel/ daer het vet af geſchept iſ/ gedaen/ om weder door heet te worden/ en dan te parſſen geſet met veel gewicht daer op.

Het Hooft-vleeſ eetmen ſoo kout met wat Azijn; oock ſtooft men 't wel op/ met ſuure of ſoete Appelen. Het Hooft van 't Vercken wordt geklooſt en gezouten/ maer het kan niet langh duuren. Men koockt het oock wel op/ en neemt'er de beenen uyt/ en parſt het op malkander/ dan wort'et wel gekruyt/ tot Sult/ in Bier-azijn geleyt. Oock worden de Kake-beenen wel in de roock gehangen/ die men Kinnebackſ Hammetjeſ noemt.

Om het Hooft-vlees te bewaren.

Men leyt het alleen in een groote aerde Stoof-pan/ en 'giet daer op heel ſlappe Wijn-azijn/ die niet ſeer ſuur iſ/ ofte goede Bier-azijn/ met wat ſchijfkenſ Mier-edick-wortel/ daer op: het moet altijt overdeckt van Azijn gehouden worden.

Om Pens te rollen.

Neemt de Penſ/ alſ die ſchoon en wel geſuyvert iſ/ ſnijtſe dan in ſtucken/ naer dat ghy de Rollen groot wilt hebben/ doeter dan in/ Sout/ Peper/ Salie/ en wat Notemuſkaet en Kruy-nagelen/ en wel vet/ in lange ſtucken geſneden/ men doeter oock wel mager Vleeſ/ dun geſneden in/ of wat Rijſ/ en ſoo dicht toe genaeyt/ en heel murruw gekoockt/ en dan geperſt.

Alſ men deſe Penſ wil gebruycken/ ſnijt men die in ſchijfkenſ/ die dan in de pan gebacken worden/ met gebacken Appel-ſchijfkenſ daer onder.

Oock wort deſe Penſ wel ongerolt/ ſlechtſ in ſtucken geſneden/ en alſ voren gekoockt en wegh geleydt/ die gebruyckende/ in lange riempjeſ geſneden/ en met ſuure Appelen en Korenten op geſtooft.

De Varckenſ-maegh wordt wel met gort en vet gevult/ en op gekoockt alſ de Beulingen/ of anderſ oock/ ſoo die iſ.

Van de Voeten.

Het hayr van de Voeten ſchoon af-gebroeyt/ en de klauwen af-geſlagen zijnde/ worden die ſoo murruw gekoockt/ dat'er de ſchinckelſ en beenen uyt vallen/ dan klooft men de ſelve/ en men leghtſe te perſſen dat'er het ſop ſchoon uyt loopt/ en dan/ alſ de Penſ wech geleydt. Alſ men die eten wil/ maeckt menſe ſlechtſ in water warm/ met een ſauſ van Boter/ Azijn en Suycker; men backt die mede wel in de pan/ met de ſelve ſauſ daer over.

Oock ſtooftmenſe in een pot met wat Rinſe-wijn/Boter/Korenten/ en geſtoten Nagelen.

Even ſoo handelt men oock met de Muyl.

De Verckenſ voeten worden gekookt/ en in Azijn/ tot Sult wegh geleght.

Om de Pens, Voeten en Muyl in te leggen, en voor het schimmelen en bederven te bevrijden.

Neemt vier mingelen soete Huy/ doetse in een aerden pot / en laetse koken / maer men moet daer by blijven / om te schuymen / soo langh daer schuym op komt / doet'er dan in een deel heele Peper / eenige bladen Foelie / wat heele Nagelen/een Note-muskaet aen 4 of 6 stucken gesneden/ en laet soo t'samen eens door-koken ; neemt het dan af / en laet het staen sincken / tot het kout is / giet het dan schoon af / en doet 3 pinten Wijn-azijn by / 't is goet.

Sommige leggen 't oock wel in Bier-azijn met schijven van Mierick-wortel daer by.

Om Varckens Sausijsen te maken.

Neemt tot 3 pont gehackt Vlees/ 2 Notemuskaten / een loot Peper / niet al te kleyn gestoten / een hantjen vol Sout / dit soo wel onder een gekneet en dan in de darmen / niet al te stijf gevult: soo gy daer van wilt inde roock hangen / moet ghy dan wat dicker darmen nemen / en een dagh 2 of 3 in de pekel laten leggen. Men neemt oock wel half soo veel Schapen-vlees daer onder.

Om Osse-worsten te maken.

Op dese selve manier maeckt men oock van Osse-vlees / Worsten ; maer men doeter oock wel wat gedrooghde Salie (fijn gewreven) in / doch niet in die/ die men in den roock wil hangen / maer die moesten wat meer met Peper gekrupt zijn / en in heel dicke darmen gestopt/niet grauw pampier bekleet / en aen de zijde van de Schoorsteen gehangen.

Om Gort-beulingen te maken.

Neemt Garste Gort / soo veel kop als 't u belieft/doet daer op heet water dat aen de soode is / laet'et staen uytdyen / tot dat de Gort wel gezwollen is / neemt dan Varckens bloet / laeu gemaeckt / en door een doeckxken gegoten / tot de Gort wel root is : neemt tot yder kop / een Note-muskaet / een vierendeel loots krupt-nagelen kleyn gestoten / en zout naer advenant / wel onder een geroert met Varkens Reusel of Osse Nier-vet / in schoone darmen gevult/ seer dun/dat de Beulingh maer half vol is / sullen dan niet uyt koken / sy moeten een uur stillekens zieden/ sommige nemen oock wel wat van dese toebereyde Gort / en wrijven daer Varckens/ of Osse Lever onder/ maer moeten dan wat meer gekrupt en gesouten zijn / oock better gevult.

Om Slabberaen-Beulingen te maken.

Neemt Havere Gort / maeckt de Gort maer wat vochtigh met schoon heet water / neemt tot yder kop een vierendeel Korenten / een Notemuskaet / en een half loot Caneel gestoten / wat zout en wel Ossen-vet / met kleynder stuckxkens dan die andere Beulingen / daer onder gemenght / en seer slap / en dun in de darmen gevult / en een groot half uur stil laten / zieden want die seer licht uyt barsten.

Om Varckens-Lever-beulingen te maken.

Neemt Varckens Lever / kooktse gaer / schuymtse schoon / alsse kout is / rasptse kleyn/neemt een half pintjen Soetemelck / een stuyver outbacken Witte-broot/snijter de korsten af/raspt het kleyn/ en doet'et in Melck / laet het samen zieden / tot een dicke pap/ doet oock een goet stuck boter in de pap : alsse dan bykans kout is / soo roertse onder de Lever/neemt dan 9 of 10 Eyeren kleyn geklopt / een weynigh Zout / Peper/Noten / Nagelen en Foelie / kleyn gestoten/ en wat gesmolten Boter / al te samen wel onder een gemenght / vult het in de Darmen / sonder Varcken-reusel te vergeten / en laetse een uur koken.

Eynde van de Hollandtse Slacht-tijdt.

De Verstandige *Confituur-maker.*

Onderwijsende, hoemen van veelderhande Vruchten, Wortelen, Bloemen, en Bladen &c. goede en nutte Confituren sal konnen toemaken en bewaren.

Om Confituren te maken.

'T Suycker ofte den Honingh daer men mede confijten wil/ moetmen klaren of suyveren met wit van Eyeren en Regen-water / wel schuymen en koocken / tot dat het begint te lijmen of spinnen.

Om groene Ockernoten te confijten.

Pluckt de Noten af te Sint Jan / eer de pit hart is / steeckt daer met een penneken verscheyde gaten in / leghtse negen of thien dagen te weeck / en dickmalen ververscht / daer naer een weynigh in water gesoden/ en dan in de Suycker of Syroop gesoden / doch wel 4 mael soo langh als Limoenen of Oranje / naer 't vlies afgedaen is / en Nagelen of Caneel in gesteken zijnde / te mets in 't koocken met wat Honingh of Suycker ververschende voor 't wegh koocken : dan in de Syroop laten leggen / soo kondt ghyse lange bewaren.

Om Agurckes of kleyne Comcommertjes in te leggen, die delicaet zijn.

Neemt kleyne Comcommers als die in de tijdt zijn / en neemt 2 of 3 handen vol Sout / en doet die in 't water / daer ghy de Comcommers een half uur sult in leggen / om die te wassen / en dan schoon gewassen / sonder veel te handelen / anders gaet'er de fleur af / dan uyt het water op een Vergiet-test gedaen / en als die wel verleckt zijn / doet die in een Vlesse of graeuwe aerden Pot / tusschen yeder lage Comcommers doetmen Foelie / Peper / Nagelen / en schijven van Peperwortelen / Venckel en Lauwer-bladen tot dat u Vlesse of Pot vol is / doet dan daer by van de beste Wijn-Azijn soo veel datse bedeckt zijn : men moet die in geen Kelder setten / maer zijn beter op een drooge plaets.

Om halve Appelen droogh te confijten.

Neemt goede en vaste Appelen / snijtse ten halven door / schiltse / doet'et klockhuys uyt / doch niet in 't ront geschilt / maer langhwerpigh / neemt dan schoon geklaerde Suycker-syroop/ daer de halve Appelen in gedaen / en laet t'samen soetjens opzieden tot de Syroop dick wort. De Appelen sullen schijnen plamey te worden ; maer sy moeten met een lepel uyt den Syroop genomen worden / soo droogh ghy keunt / en op blicken geleght in een warme stoof / en boven droogh zijnde met een mes om gekeert / en soo ghelaten totse heel droogh zijn / ghy kuntse met Poeyer-suycker over siften om beter te droogen / bewaertse in een drooge plaets / tusschen schoon papier geleght.

Om Peeren nat te confijten.

Neemt Muscadelle-peeren / of andere die geen steen van binnen hebben / en oock wat droogh van aert zijn : schilt de selve / maer de steel moet'er aen blijven ; Ziedt of koockt die in klaer water / maer niet te sacht of te murruw / doet die uyt het water en laetse verlecken / giet daer over geklaert Poeyer-suycker tot datse overdeckt zijn ; laetse een dagh samen staen / giet de Syroop af / alsse dun is geworden / koockt die wederom tot dicke Syroop / dan weder op de Peeren gedaen/ doet dit soo dickmael tot de Syroop dik blijft/laetse daer in blijven/sy zijn goet.

Om Peeren droogh te confijten.

Neemt Peeren en doetse als voren verhaelt: maeckt de Syroop weder met water wat dun / laetse weynigh t'samen zieden / neemt de Peeren daer soo heet uyt / leghtse op blicken als vooren van de Appelen is verhaelt. Noteert, dat soo haest de confituren met Suyker door dronken zijn, dat het dan tijdt is: want worden anders vetachtigh, waer door niet wel konnen droogen, en de vettigheyt niet wel kan afgaen, verliesen oock daer door de klaerheyt.

Om Peeren te Kandeliseeren.

Neemt Peeren geschilt / stroytse met fijn gestoten Suycker / leghtse op een planck in een tinne schotel / doetse in den Oven / de vochtigheyt die daer af komt / giet af / keertse om / stroyt'er meer gesift Suycker op / besprenghtse met Roos-water / aldus 3 of 4 mael keerende en suykerende totse by na droogh zijn. Leghtse op een omgekeerde seef / in een warmen oven daer't broot uytgehaelt is / totse droog zijn / dan kunt gyse een heel jaer bewaren.

Om Quee-peeren te confijten.

Neemt soo veel Quee-peeren gesuyvert van schillen en kernen als Suyker / kooktse in een toegedeckte pot op sacht vuur / daer by doende wat Caneel kleyn gesneden / de selve te mets omroerende / tot datse aen alle kanten koleur hebben / als de Suycker tot de dickte van gestolt vleesch nat gekoockt is / neemt die van 't vuur / hoe de Syroop dicker is / hoe de Queen langer sullen duuren / en hoese langer kooken / hoe hooger van koleur sy worden.

Om halve Quee-peeren te confijten, op een ander manier.

Neemt Queen / (niet t'eenemael geel ofte rijp) versch afgeplucht / snijtse te midden door / suyvertse van de kernen en schiltse / klaert drie pont Poeper-suycker met drie pinten waters / doet daer by vijf pont halve Queen / laetse soo lange t'samen zieden tot een of twee druppels van de Syroop (op een tailjoor latende koelen) kunt oplichten als een Geley / leght dan de halve Queen in potten / giet de Syroop / kout wesende / daer over / bint die toe en bewaertse.

Om roode Marmelade van Quee-peeren te maken.

Neemt Quee-peeren / schiltse en snijdtse in stucken / doet'er de kernen en steenachtigheyt wel uyt / ziedt het al te samen met een weynigh Wijns tot pap / en tot twaelf pont paps neemt acht pont Suyckers geklaert / menght dat wel te samen; laet het zieden / roert'et gestadigh tot dat het dick genoegh is / 't selve moet van een tinne schotel afgaen / doet'et dan in doosen / 't is bequaem.

Ander manier om roode Marmelade te maken.

Neemt thien pont Queen half deur gesneden / de zaden en schillen daer af gedaen / neemt dan negen pont geklaerde Suycker met een mingele Regen-water / dit al te samen in een pan doende / laet'et koocken op een sacht vuur / de selve te met omkeerende / en decktse toe / doch dat wat wasem uyt kan / hoese langer koocken / hoese hooger rooder sullen zijn / en alsse murruw zijn / snijdtse dwars over / op dat de Syroop doordringen mach en eenparigh koleur krijgen. Set dan een weynigh van 't Syroop te koelen / en als 't begint dick te worden / breeckt uwe Queen kleyn soo veel doenlijck is / proeft als wat opgeschept is / of ghy die met een mes kunt snijden dat niet aenkleeft / dan isse bequaem in doosen te doen / om te bewaren.

Noch een ander manier van roode Marmelade.

De Queen geschilt en aen stucken gesneden / en dan geraspt en uytgeparst / dat nat genomen met een halve kanne water en twee pont broodt-suycker / dat t'samen gesoden met die Suycker tot Syroop /

roop / en wel geschuymt zijnde / de Queen daer in gedaen: deckt het wel toe / laet het zieden tot dat 'et root wert / wrijft het dan kleen / set het weder te koocken / schept op / hoe weyniger teffens / hoe beter.

Om witte Marmelade of Quee-vlees te maken.

Neemt ongeschilde Queen / koocktse in een becken met water / tot de schil berst / neemtse dan uyt / schiltse en snijdt al 't vlees af tot 't klockhuys toe: dit dan gestampt en door een niet al te fijne teems gedaen / op dat de steenachtigheyt daer uyt blijve / sult ghy in een becken op 't vuur laten droogen / doch stadigh roerende: wat gedrooght zijnde / sult tot yder pont nemen een pont Suycker dat met water geklaert is / en tot een matelijcke dicke Syroop; van 't vuur gedaen zijnde / sult 'et onder een mengen / en laten 't maer een weynigh opzieden. Schept het in doosen / noch warm zijnde / en steltse in een warme stove tot daer een korst boven komt / de doosen mogen oock niet gesloten zijn / bewaertse dan tot 't gebruyck. Sommige nemen vijf vierendeel fijn gestampt broodt-suycker / en mengen dat slechts met een pont van 't vlees / dat als boven door de teems gedaen is ongedrooght / ende laten 't maer een walleken samen zieden / dese Marmelade valt witter; maer moet langer in de stoof staen.

Om Quee-koeckjens te maken.

Neemt heele Queen / wrijft die schoon af / doch koockt die in water / laetse soo met de schillen zieden totse murruw zijn / neemtse uyt / decktse toe met een doeck totse lauw zijn / doet de schillen af ook de kernen / en het harde / en wrijftse heel kleyn / neemt soo veel Suycker als Queen fijn gestoten / menght samen en set het op 't vuur / latet op kooken: gekoockt zijnde / stropt op een schoone planck Suycker / en leght het daer op / maeckt koeckjens / laetse kout worden / set die op een stoof met vuur totse droogh zijn / gy kuntse in schoon papier bewaren / soo lange het u belieft.

Om Quee-stucken met Citroenen te maken.

Neemt een pont sap van Queen / sap van twee Citroenen / en drie pont broot-suycker / laet het zieden tot het wel is geschuymt / dan neemt men vijf pont schoone Queen geschilt / soo groot gesneden als men wil / de geele schil van twee Citroenen geraspt / dan samen in schoon water gekoockt tot dat het spint / en in de Syroop gelaten / is seer goet.

Om Abricosen, Persen en Pruymen te confijten.

Neemt Abricosen / Persen of Pruymen van yder een pondt / geklaert als vooren / en koockt het te samen tot de dickte van een matige Syroop / laet het kout worden / en in potten bewaert / is goet.

Om Kriecken, Morellen en Karssen te confijten.

Tot 6 pont Morellen of Karssen (daer de stelen half afgesneden zijn) neemt vier pont Suycker geklaert (als is aengewesen) met water en wit van ey / dan samen sachtjes in de Syroop gekookt / maer datse niet barsten / tot dat de Suycker begint te spinnen / dan warm in verglaesde potten geset met de steeltjes om hoogh / en de Syroop daer op gegoten.

Ander manier om Karssen, Kriecken, en Morellen te confijten.

Neemt een pont sap van Kriecken / 3 pont Broodt-suycker dat samen gesoden tot geschuymt is; dan 6 pont schoone Karssen met de steelen / latet sacht koocken tot dat het lijmt / en dan uyt gedaen. Men moet by geenige confituren met tin ofte koper by komen.

Om Morellen-sap te maken.

Parst 't sap uyt de Morellen / neemt tegens

tegens 5 pont Sap anderhalf pont Suycker / en koockt het t'samen / schuymt het schoon / dan in flessen gegoten / en koud zijnde dicht toegemaeckt / blijft lang goet / soo doetmen oock Moerbesien.

Om Karssen-Moes te maken.

Neemt zwarte Kriecken / laetse in wijn wel zieden / doetse door een stremijn / dan weder zieden tot het dick wort / die stadigh roerende: tot 3 pont sulck Moes / neemt derdehalf pont Suycker / ziet dat dan samen op tot matige dickte. Oock maecktmen met specerijen; in een pont als noch warm is / doetmen een loot poeyer van Muskaten en Caneel / Gember en Galiga / van elcks een vierendeel loots; Nagelen / Foelie / en Paradijs-hout van elcks een half vierendeel loots / dit Krieck-moes versterckt 't herte.

Om 't mergh van Karssen, Pruymen, Abrikosen, &c. een heel Jaer goet te houden.

Neemt Karssen die wat amper zijn / pluckt de steelen af / koocktse in een aerde pot sonder nat daer by / op een sacht vuur / alsse in haer eygen sap beginnen te koken / roertse dan om datse niet aenbranden / sy zijn genoegh alst buytenste vel afgaet / en 't mergh tot dicke pap is geworden / laetse dan koelen en wrijftse door een omgekeerde Zeef: neemt de deur gedane pap / en spreyt die op verglaesde betielen / laet het soo drogen in de Son / of in een oven / als 't broot daer uyt is / doet het dan uyt de schael en bewaert het / 't is goet om appetijt te verwecken en in heete koortsen te verkoelen.

Om heele Aelbesien te confijten.

Neemt besien / plucktse van de steelen / doetse in een kanne / laet die zieden in een ketel met water / doet de kanne wel toe: als de Besien gaer zijn / doetse dan door een teems: neemt tegens anderhalf pont sap / twee pont Suyker / en een kommetje regen-water / laet dat koocken / doet de heele Besien daer in / laet het sachtjens koken / tot 'et begint te lijmen; en dan al voorts tot het wel lijmt.

Om Conserf van Aelbesien of Rob de Rubes te maken.

Pluckt de Aelbesien van de steelen / wringtse door een dicke grijen doeck / op dat ghy niet dan suyver sap hebben meught / daer geen steentjes of onsuyverheyt by is / neemt tot elcke pint sap drie vierendeel Suycker / laet dat t'samen op een kleyn vuur koken / staeg roerende met een spatel / tot dat het boven aen de spatel begint aen te kleven / en dan in potten gedaen. Is goet in heete koortsen, en is geen beter verkoelinge als dit op de tonge bevonden.

Om Syroop van Aelbesien te maken.

Neemt drie pont sap van Aelbesien en twee pont Suycker / ziedt het te samen tot een dunne Syroop: Dese Syroop is goet in alle heete koortsen, in de pest: sy verslaet den dorst, sy sterckt 't Herte, de Mage en de Lever in alle heete sieckte.

Om Roo Aelbesien-sap te maecken.

Neemt Roo Aelbesien / suyvert die van steelen / en wrijft die in een kom kleyn / dan door een doeck gewrongen / neemt dat sap en doet het in een flesse / set het in de Sonne te distilleren / maer de flesse moet vol wesen / en doet boven op de mont / van de flesse een mispel met een kruys gesneden / en de flesse sal geduurigh over koocken / en wat uytgekoockt zijnde / doetmen daer telckens weer wat sap by tot het geheel klaer is / doet dan in de flesse wat Candy Syroop / en bewaert het om Appelen, Peeren, Queen, of yet anders mede te stooven, oock maeckt het een aengename smaeck, om in wijn te doen, of om Karpers te stooven.

Om Quee-peeren te sulten datse niet bederven.

Neemt de kernen en schillen van Queepeeren / koockt die in stroom of put-water tot een matelijcke dicke bry / doet daer wat Nagelen / Caneel en Foely in / en als ghy uwe Queen schoon hebt afgevaeght van 't wollige dat'er aen is / soo packtse in een pot of vaetjen / giet daar dat sap op / met schillen met al totse bedeckt zijn / deckt dan dicht toe / als ghyse besigen wilt / moet niet een houte lepel uytnemen. Men koockt oock wel in 't sap de Queepeeren een wal op eer mense inleght / maer dan vallense bruynachtigh.

E Y N D E.

